

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Katedra teorie kultury (kulturologie)

Kulturologie – obecná teorie a dějiny umění a kultury

Josef K a s a l

Kultura a divácké násilí

Culture and spectator violence

Disertační práce

vedoucí práce – doc. PhDr. Ivan Mucha, CSc.

2011

Prohlašuji, že jsem disertační práci napsal samostatně s využitím pouze uvedených a řádně citovaných pramenů a literatury a že nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

PhDr. Josef Kasal

Abstrakt

Divácké násilí tvoří složitý komplex vzorců chování a jednání příznivců sportu. Spoluúčast na fotbalové hře má své kořeny v dlouhodobě utvářeném přístupu člověka k formování jeho životního prostoru a představ o životě. Sport a sportovní akce obecně jsou specifickou formou kultury. K pochopení motivací aktérů sportovních podniků, k pochopení vztahu člověka ke sportovním hrám je nezbytné odlišení kulturního a sociálního jako nástroje interpretace hlavních tendencí v chování diváků.

Vymezení pojmu kultura prochází od počátku svého užívání, a zvláště v posledních desetiletích vcelku problematickým vývojem. Tato práce, založená na terénním výzkumu, vychází z Geertzovy these, že lidské jednání může být pouze interpretováno. Zároveň, ve vztahu ke specifickému prostředí diváckých okrajových kultur, zde dominuje snaha o proniknutí do světa symbolického jednání aktérů diváckého násilí.

Divácké násilí je v odborné literatuře definováno jako násilí, které je plánované, má opakovaný či manifestační charakter a je realizováno relativně ohraničenou skupinou osob, jejichž jednotícím znakem je sounáležitost s určitým klubem či národním týmem. [110] Kromě vlastního násilí spadají pod tento pojem i další formy rizikového chování, jako je široká škála extremistických projevů a neochota podřizovat se společenským normám. V souvislosti s diváckou kulturou, zvláště potom okrajovou kulturou fotbalových fanoušků jsou v práci akcentovány otázky související se sebeuskutečněním, smyslem života a jeho subjektivní kvalitou.

Klíčová slova: kultura, subkultura, okrajová kultura, interpretace, symbolizace, kvalita života, habitus, sociální pole, divák, fanoušek, divácké násilí.

Abstract

Spectator violence comprises the complex system of behavior patterns and patterns of conduct. The participation in a football game originates from the long-term developed human attitude towards formation of one's living space and ideas of life. Generally, sports and sports events are the specific form of culture. In order to understand the motivation of the people involved in sports events, to understand one's relationship toward sports games, it is necessary to discern between the cultural and the social in the interpretation of spectators' main behavioral tendencies.

Since the first time when the term *culture* was used, its definition has been developing quite problematically, during the past decades especially. This study is based on Geertz's hypothesis that the human conduct can only be interpreted. Also, its focus lays on understanding the symbolism of rowdies and hooligans' conduct, as far as the specific environment of the marginal culture is concerned.

Professional literature defines the spectator violence as the violence which is planned, of repeated or manifested character, and is exercised by a relatively enclosed group of people whose unifying attribute is the sense of togetherness in relation to a certain sports club or a national team. Apart from the violence itself, the term comprises also other forms of risk behavior, such as a wide range of extremist acts and the reluctance to obey the social norms. As far as the spectator culture, especially the marginal culture of football fans, is concerned, the study focuses on the problems of self-realization, the meaning of life and the subjective quality of life.

Keywords: culture, subculture, marginal culture, interpretation, symbolization, quality of life, habitus, social field, spectator, fan, spectator violence.

Obsah

Úvod	7
Ideová východiska práce a tematické členění.....	11
Teoretická a metodologická východiska	14
Cíl práce	21
1. Kulturní dimenze hry a diváctví	22
1.1. Fotbal jako sportovní hra	23
1.2. Struktura fotbalových diváků.....	28
2. Fanum a profanum v kulturních kontextech.....	33
2.1. Kulturní a nekulturní ve světě fanoušků	34
2.1.1. Fandící fanaticus	39
2.1.2. Fanatismus českého fanouška	43
2.2. Hra jako nezaměnitelná součást kultury.....	46
2.2.1. Kultura sub specie lidí	49
2.3. Vnímání sportu jako jedinečné hry	54
2.3.1. Lidská nevázanost jako atribut hry.....	57
3. "Jiné" na kulturním pozadí.....	61
3.1. Subkultura	61
3.2. Okrajová kultura	64
3.3. Habitus Pierra Bourdieua a sebeklam diváka.....	70
3.4. Symbolizace rozdílného v jednání fanoušků.....	77
3.4.1. Imaginace – obraz, znak, symbol a diváctví.....	78
3.4.2. Mytický symbolismus Paula Diela.....	86
4. Sportovní diváctví jako kulturní fenomén hry	88
4.1. Socio-kulturní kontexty diváckého chování.....	91
4.2. Mravní kontexty diváckého násilí.....	93
4.2.1. Dobré a ne-dobré.....	95
4.2.2. Autenticita a subjektivita.....	97
4.3. Davovost, základní charakteristika dnešního člověka.....	99
4.3.1. Problém odcizení.....	100
4.3.2. Problém davu a sebeuskutečnění.....	101
4.3.3. Vitalita jako předpoklad sebeuskutečnění.....	103
4.3.4. Sebeuskutečnění jako hráz odcizení.....	104
4.3.5. Davovost jako vzpoura.....	107
4.4. Cesta naplněného života.....	109

4.4.1.	Shrnutí.....	112
5.	Násilí na tribunách	113
5.1.	Příčiny vzniku diváckého násilí	115
5.1.1.	Vymezení pojmu	115
5.1.2.	Průřez historií fotbalového násilnictví	116
5.1.3.	Agresivita jako součást sociální patologie?.....	120
5.2.	Násilí na stadionech jako falešná autenticita.....	123
5.2.1.	Banalizace sportu – banalizace fandění.....	124
5.2.2.	Chuligánství – mezi Skylou fandění a Cháribdou výtržnictví.....	127
5.3.	Rituály na tribunách	131
5.3.1.	Vymezení rituálu v souvislosti s diváckým násilím	132
5.3.2.	Násilí při zápasech jako rituál	134
5.4.	Kulturní aspekty násilí	137
6.	Fotbalové diváctví v českých zemích	141
6.1.	Česká kopaná a diváctví 1948-1989.....	141
6.2.	Divácké proměny	146
6.3.	Výběrový pohled na změny v české společnosti po roce 1989	148
6.4.	Česká kopaná a diváctví po roce 1989.....	154
6.4.1.	Změny v chování diváka	158
7.	Přístupy k řešení diváckého násilí u nás.....	161
7.1.	Eliminace rizikového chování fanoušků a jeho institucionalizace.....	161
7.2.	Sociální pracovník při práci s fotbalovými fanoušky.....	163
8.	Výzkum životní spokojenosti fotbalových fanoušků	167
8.1.	Výzkumný cíl a předpoklady	168
8.2.	Výzkumné hypotézy:	169
8.3.	Výzkumný vzorek	170
8.4.	Dotazník životní spokojenosti.....	174
8.5.	Procedura	176
8.5.1.	Výsledky	176
8.6.	Shrnutí výsledků	183
8.7.	Interpretace výsledků	184
8.7.1.	Verifikace hypotéz	184
Závěr		189
Přílohy		202

Úvod

„V tekutém a exponenciálně proměnlivém prostoru panuje nejistota, na kterou lidský člověk není zvyklý a která mu brání v obvyklém rozboru nové situace. Jak všichni víme, každá analýza uklidní, každé pojmenování činí z neznámého alespoň trochu známé. Zdá se však, že přišla doba, jejíž parametry nám unikají a pro kterou zatím nemáme jméno.“ [113, str. 10]

Od chvíle, kdy se fotbalové diváctví, díky agresivním skupinám fanoušků, stává problematickým pro své projevy násilí, je možné zaznamenat snahu o vysvětlení tohoto společenského jevu. Fotbaloví fanoušci jsou zcela jistě regulárními příslušníky každého národního a státního společenství. Tedy i jejich projevy, motivace a kořeny těchto projevů se musí nutně nacházet ve společenském bytí a společenském vědomí a také samozřejmě v kultuře zkoumaného společenství. Mé zkušenosti z přímých kontaktů s fanoušky ukazují na to, že podstatný vliv na jejich chování má společenská realita a vše co s ní souvisí a co můžeme zahrnout pod pojmy výchova a vzdělávání, životní styl, touha vyniknout související s procesem podivně pojímané individualizace, tedy jako procesu získávání osobních práv a svobod bez důsledného uvědomění si povinností a odpovědnosti k sobě i ostatním. Násilí některých skupin fotbalových fanoušků je jen jeden z projevů neschopnosti současné společnosti nabídnout více než jen širokou škálu činností zajišťujících únik od sebe sama, od komplikované reality. Přesněji řečeno, nabídka těchto často smyslu zbavených aktivit je halasněji a mocněji prosazována, než nabídka činností vyžadujících kontemplativní přístup. Filosof Milan Machovec vyjadřuje dominantní přístup ke společenskému a i individuálnímu životu lidí dneška takto: *„Nejvyšší hodnotou života je bavit se – což samo o sobě žádný smysl nemá.“*

Proč jsou výtržnosti na fotbalových stadionech tak častým jevem? Stadion je zvláštní místo, oddělené od reálného světa. Proto také stadiony bývají označovány jako chrámy dneška. Jako chrám, tak i stadion vyžaduje určitý typ chování. To chování si přinášející fanoušci ze svého, žitého, světa a očekávají nebo spíše sami takto normy nastavují, že zejména v kotli (místo na fotbalovém stadionu, kde se scházejí radikální příznivci klubu, kteří se považují za hooligans či ultras). [110, str. 31] je míra společenské autocenzury snížena na spodní hranici, často přes přítomnost bezpečnostních složek. Fanoušci tak při zápase dokáží pronášet takové

výroky nebo se dopustit takového jednání, kterého by se v běžném životě nedopustili. Příkladem mohou být prezentace rasových, etnických, nacionálních nebo politických extrémních názorů. Smolík [110, str. 44] uvádí: „Subkultura fotbalových chuligánů se často může profilovat jako politicky aktivní, zaujímat postoje a názory, prosazovat své ideje atp. Trend v této oblasti v průběhu posledních 20 let byl následující: jednotlivé subkultury, do jisté míry vysoce politizované, v průběhu devadesátých let opouští zájem o politická témata na úkor zábavy a trávení volného času, projevuje se roztržštěná identita, stylová rozrůzněnost a nízký stupeň ztotožnění. Důraz je kladen na styl a dokonalou image, aby se koncem 90. let, vsouvislosti se široce vnímaným antiglobalizačním hnutím téma politiky, ... vrátilo s mnohem větší razancí než dříve.“

Životní styl, ovlivňovaný zejména masově sdělovacími prostředky, tak na tribuně dostává jiné konotace a dimenze. S pocitem větší osobní svobody se zvyšuje i míra a pocit nevázanosti, mizí některé zábrany vtisknuté socializací, opadávají „morální“ mimikry a v plné nahotě se projevují svérázné charaktery a vášně. Spolu s tím roste zároveň začleněnost a vázanost k dočasnému společenství kotle. K této nevázanosti přispívá i vědomí obtížného sankcionování za výtržnictví. Trest je vyhlašován až post festum, kdy se společenství, jež toto chování zrodilo a také krylo, dávno rozpadlo. Trest potom vnímají viníci ne jako členové onoho původního kolektivu, ale jako individua ve zcela jiné sociální situaci.

V této práci prokážeme, že nelze prezentovat divácké násilí jako zvláštní a jedinečnou formu nevhodného společenského chování, a že chování fanoušků není exkluzivní záležitostí této subkultury nebo dokonce podmíněno jedinečností jejich členů, ale je reakcí na neuspokojivou společenskou situaci, o které lze hovořit jako o krizi hodnot, která úzce souvisí s tím, co Schulze nazývá trh prožitků. Dále chceme prokázat, že jejich chování je podmiňováno psychosociálními předpoklady stejně, jako chování jednotlivců většinové společnosti, a že tedy je možné tento společenský problém řešit standardními institucionalizovanými postupy socializace, výchovy a vzdělávání i prevence.

Symbolizace jako výraz divácké kultury

Následující vyznání čtyřicetiletého chuligána, člověka v běžném životě spíše plachého nám pomůže proniknout hlouběji do uvažování lidí, kteří své mládí zasvětili fotbalovému diváctví: „*Není to nic jiného (fandění, pozn. autora) než vlastně*

obyčejná láska. Člověk se potřebuje propojit s někým, či něčím – co mu dává smysl. Jsem spojen s těmi, kteří mají stejný vztah úcty ke klubu, k městu v němž žiji. Vyvolává to pocit sounáležitosti, cítím, že to má smysl, protože je nás víc takových. Navíc k tomu přistupuje fakt, že po těch letech je můj podíl na věci zřejmý. A pro mě to není oběť – je to stav. Jsem mezi lidmi, kteří si navzájem věří, na které je spolehnutí. Je to zvláštní svět lidí, kteří cítí vypočítavost a zbabělost společnosti. V našem světě je na kamarády větší spoleh než na jiné.“ (z kvalitativního výzkumu autora)

Uvedený názor dává nahlédnout nejenom do vztahu fanouška k fotbalu a ke kamarádům vůbec. Naznačuje také další významný fakt, že primárně ve společenství fanoušků nejde o výtržnictví a násilí. To je jeden z mýtů, který bývá šířen tendenčními zprávami o subkultuře fanoušků a utvořil tak svébytné vnímání dějů kolem fotbalu veřejností. Jak uvádí Spaaij [114, str. 20] - s upozorněním na nejednoznačnost chuligánské scény - činnost chuligánů není ve většině případů primárně řízena a koordinována k násilnostem. Násilí na stadionech je z větší míry spontánní, vyvolané faktory, které se při zápasech mohu objevit. Mluvíme-li o fotbalovém násilí, potom o násilí, které často není možné předpovědět. Z uvedeného také vyplývá, že je spíše motivované momentální naladěností aktérů a situacemi vzniklými při hře samotné nebo jinými okolnostmi. Tento důležitý poznatek významně ovlivňuje přístup k fotbalovému násilí. Je-li toto jednání spontánní, potom jsou i motivace k násilnostem stejné jako u jiných skupin, jejichž jednání je spojeno s násilím. Proto bychom v kontextu s fotbalovými zápasy měli spíše mluvit o násilí (nebo skupinovém násilí) obecně, než jako o zvláštní, jedinečné formě, která vyžaduje jinou, zvláštní pozornost. Pokusme se tedy popsat, na základě čeho se stává fotbalové fandění pro jeho aktéry smysluplné.

Pokud máme mluvit o smyslu života, nelze se vyhnout filosofii. Podle Patočky [102, str. 372] „filosofie tkví ve schopnosti člověka pochopit celek skutečnosti; je to vytěžení naší možnosti pochopit celek skutečnosti.“ A pokračuje dále „filosofie je schopností patrně omezenou, ale přece schopností ovládnout celkově sebe i svět, a to ryze duševně.“ Srozumitelně a logicky vyargumentováno, avšak přeci jenom pro svět ultras a chuligánů možná nadnesené, nepatřičné, pro ně těžko srozumitelné. Přístup k fotbalovému násilí prostřednictvím filosofie je přístupem ze samé podstaty bytí člověka dnešní doby. Člověka, který, jako generace

před ním, hledá své místo ve světě. Mladá generace oč je mladší, tím intenzivněji (a pro mnohé možná nepatřičněji) hledá toto místo prostřednictvím toho, co je jim sociální realitou nejenom nabízeno, ale přímo vnučováno. I dnes platí Ortegovo zamyšlení o hledání a poslání vyjádřené v eseji "Předvídání budoucnosti" z knihy "Úkol naší doby": „Tvrdíme-li, že každá generace má osobitou senzibilitu, že je organickým repertoárem vnitřních náklonností, chceme tím říci, že každá generace má svůj vlastní úkol, své historické poslání.“ [13, str. 12] Možná, přes poslání směrem k prostředí, ve kterém lidstvo žije, je historickým posláním mladé generace sebeuskutečnění. Proces, po kterém volají celé generace myslitelů a intelektuálů. Řečeno metaforicky, obrátit pozornost člověka od věcí ke své duši. V tomto obrácení je kladen silný akcent na smysl konání, který v sobě zahrnuje obě roviny "morálního ideálu"¹. První rovinou je oblast individuálního vztahu k sobě, snaha o sebeuskutečnění a z něho vyplývající přesvědčení o autentičnosti konání. V rovině druhé je, jaksi pudově, vyjádřena touha po uznání druhými. Sebeuskutečnění má dialogický charakter – tedy až na pozadí konfrontace své představy autenticity s představami druhých a na základě vztahu k druhým osobám docházíme k sebeuskutečnění.

Zde, na základě uvedeného, se vynořuje (pro naše téma zásadní) otázka: Lze tento vnitřní smysl, tento skupinově sdílený smysl, považovat za morální ideál? Není to individuálně a skupinově pouze účelově vykonstruovaná představa? Odpověď na obě otázky dostáváme pouze v konfrontaci se společností, s názory druhých. Pouze na pozadí tohoto dialogu je možné prokázat, zda to, co volíme jako jednotlivci a členové jakékoliv zájmové skupiny, je správné a smysluplné. Zde se dostáváme k tomu, jak je problematické hovořit o fotbalovém chuligánství z pohledu smyslu života. Jestliže dnešní společnost staví na odív absurditu a nesmyslnost života, potom se neptáme po vyprázdnění smyslu života fanouška, ale po prázdnotě společenské. Z tohoto pohledu potom chování fanoušků, na pozadí těchto "smyslů", nabývá jasnosti a jim tento život osmyslňuje, neboť přirozeně inklinují k něčemu, co by je zařadilo tam, kde to má smysl.

---

¹ Ch. Taylor jako odpověď na snahy relativizovat některé morální ideály uvádí, že některé druhy života jsou skutečně vyšší než jiné, těchto nároků se kultura tolerance individuálního sebeuskutečnění hrozí. Viz Etika autenticity, str. 23-25.

Přesto i ve “smyslu vyprázdněné“ společnosti stále silně působí prověřené a přirozeně zakotvené kulturní hodnoty a z nich plynoucí uvědomování si toho, co pro život lidský je důležité, hodnotné, prvořadé, naplňující. Dnešní společnost je také společností, která hledá cesty k člověku silného vnitřního sebeobrazu, sebeaktualizovanému, majícímu neustálou tendenci se zlepšovat, vhodně se chovajícímu, zkrátka k plně rozvinutému člověku směrem k další osobě či osobám. Nejlépe to lze nazvat *pohybem směrem k socializaci* [srov. 115, str. 227, 228]. Ve vztahu k této, doufejme, že dominující, tendenci není chuligánství nic jiného než pohodlnou zábavou, iluzorním příběhem panošů pseudorytířství a ve svých nejvyhraněnějších podobách spojených s násilím je jednáním jdoucím proti smyslu naplněné lidské existence, a proto důsledkem existenciální prázdnoty. Z hlediska lidské projekce na tvořivou budoucnost není chuligánství nosným a smysluplným obsahem života, ve svých nejextrémnějších projevech je pro život nebezpečné.

Jak říká Lévinas [35, str. 20]: „Existence je bojem o ni, boj o budoucnost, jako starost bytosti o své trvání a uchování. Boj už existující bytosti o pokračování této existence.“

Ideová východiska práce a tematické členění

V disertační práci se zabýváme souvislostmi mezi kulturou a diváckým násilím prezentovaným zejména diváctvím fotbalovým. Téma je ideově postaveno na schopnosti kultury, jako nejvýraznějšího duševního atributu tvorby člověka, přímo ovlivňovat způsoby a charakter jednání lidí. V našem případě analyzujeme a popisujeme vybrané externí i interní motivace diváků, které v souvislosti se společenskými fakty vedou k typickému způsobu chování na sportovních podnicích.

Záměrem práce je použít kulturu, jako reálný fenomén, k nalezení společenských, historických i osobnostních charakteristik určujících prezentaci bazálních příčin lidského chování, které ústí v diváctví. Na základě těchto zjištění odpovídá práce na otázku, koho lze označit za sportovního (fotbalového) fanouška, popř. čím, a zda se fanoušci odlišují od běžné populace. K tomu také slouží výzkumné šetření zabývající se otázkou míry životní spokojenosti fanoušků.

Předkládané téma je řešeno v sedmi kapitolách teoretické části a jedné kapitole prezentující empirické šetření. Jednotlivé kapitoly tvoří relativně samostatné celky, ve kterých je popsán vybraný fenomén, který působí na vytváření specifického

způsobu uvažování a chování jednotlivců a skupin v rámci herního prostředí. Protože kultura a kulturní změna jsou velice komplexními fakty, provedli jsme výběr kulturních fenoménů tak, aby byl jasný kontext kultury a diváctví. Pro oblast analýzy a popisu konkrétních motivací a projevů chování fanoušků byla vybírána teoretická pojetí inspirovaná zkušenostmi získanými kontakty s fanoušky a ze specifického prostředí stadionů. Kapitoly jsou tematicky provázány jednotící myšlenkou poukazující na kulturu a kulturní procesy jako na logická východiska konstituce a proměn herního prostředí a jeho aktérů.

V kapitole první je koncipováno základní teoretické východisko řešeného tématu. Kultura je v práci definována jako „rámec věr, výrazových symbolů a hodnot, kterými jednotlivci definují svůj svět, vyjadřují své pocity a utvářejí úsudky“. [86, str. 167] Dále jsou zde vymezeny rozdíly mezi sociální a kulturní realitou. Kapitola uvádí do problematiky fotbalu jako sportovní hry a jsou zde analyzovány pojmy sport, sportovec, divák. Kapitola seznamuje se základním tříděním fanoušků a definuje pojmy pro danou oblast.

Kapitola druhá analyzuje dva výchozí problémy, důležité pro pochopení hlubšího kontextu tématu fandovství a kultury chování. Je zde provedena etymologická analýza pojmů *fan* a *fanaticus* a jejich významového vnímání v současnosti. Uvedené pojmy zároveň slouží jako východiska pro charakteristiku vnitřního a symbolického světa fanouška. Představuje fandovství a fanatismus jako reakce na zvláštní psychické potřeby aktérů diváctví, ale také jako součást širšího pojetí kultury ve smyslu pojetí Humboldtova a Nietzscheho. Hluběji se zde zabýváme diskusí na téma „kulturního“ a „nekulturního“ jednání a dospíváme k Heideggerově thési, že tak, jako nelze zobecňovat člověka, nelze zobecňovat kulturu. Zásadní částí kapitoly je analýza pojmu hra, a to pomocí prací Huizingy, Cailloise a Finka. Pro naše téma je z uvedené analýzy důležité zjištění, že hra je vnímána jako nevázná, nezávazná lidská činnost, která jen propůjčuje vážně naladěný pocit štěstí, jehož konkrétní výraz nacházíme v tradici lidových taškařic a karnevalů.

Kapitola třetí je uvozena Boasovým pojetím jedinečnosti, zvláštnosti a neopakovatelnosti každé kultury. Vycházíme zde z pojetí subkultury a okrajové kultury. Na základě jejich charakteristik označujeme diváckou kulturu jako zvláštní druh kultury v rámci kultury většinové. Pro pochopení přitažlivosti sportovních her a fandění analyzujeme proces symbolizace a dáváme jej do souvislosti s chápáním smyslu bytí. Naše vnímání reality, i naše vnitřní prožitky jsou ovlivňovány

symbolickým světem, dokonce pro člověka dneška je velmi obtížné odlišit “reálný“ svět od světa “imaginárního“, “virtuálního“. Člověk jako symbolizující a symboly předurčená bytost vždy žila mezi dvěma světy – přirozeným světem a světem kultury. Podstatnou část kapitoly tvoří Bourdieova teorie *habitu* a *sociálního pole*, která umožňuje analyzovat dispozice a zaujímání postojů těch, kteří se rozhodli naplnit část svého života sportovním diváctvím.

Ve čtvrté kapitole vycházíme z vlastního zjištění, že *divák je novým kulturním fenoménem hry*. Pokud analyzujeme hru na základě její magické a kultovní podstaty, zjišťujeme, že dává divákům pocit reálného prožitku z nacházení nových a vnitřně prožívaných dimenzí života. Tímto zjištěním se dostáváme do polemiky s Finkovou charakteristikou hry jako nevážné a nezávazné činnosti. V kultuře, tedy i ve hře, se projevuje neustálá ambivalence mezi smysluplným a nesmyslným. Smysluplnost (či nesmyslnost) hry a diváctví se snažíme prokázat na projektu sebeuskutečnění jedince. Prokazujeme, že pokud je fandovství vnímáno individuem jako životní projekt, nemůže v dlouhodobé perspektivě poskytnout dostatečné zdroje pro jeho autentický život. Fotbalové diváctví však nefiguruje mimo společenské a kulturní působení, je jenom součástí širších společenských postojů k životu. Nekriticky pojímané sportovní diváctví je jenom symptomem davovosti a odcizení, jak sebe sama, tak společenského. Fotbalový fanoušek není o nic méně “kulturní“ než jeho spoluobčané. Jeho jednání může maximálně být omylem a omyl, jak pregnantně vyjádřil R. Descartes, se vyskytuje v kultuře a kultura je jakýmsi systematickým, obecně zavedeným omylem.

V páté kapitole je vymezen pojem divácké násilí a rozvedeno téma falešné autenticity deklarované médii a společenskými institucemi na pozadí násilného chování při fotbalových zápasech. Na základě prostudované literatury i vlastních zkušeností zde poukazujeme na společenské příčiny násilného jednání. V analýze příčin se opíráme o zjištění zahraničních autorů a uvádíme různé přístupy k definování diváckého násilí. Zvláště je akcentována otázka ritualizace násilí a kulturního přenosu, v níž se snažíme dostat ke kořenům lidské agresivity. Za jednu z příčin, proč vyhledávají mladí muži fanouškovské party, označujeme úpadek mravů ve společnosti. Absence cti, nezištné pomoci, zodpovědného a důvěryhodného chování vedou mladé lidi do vrstevnických skupin, kde mají pocit, že jsou zde zodpovězeny všechny otázky.

Kapitola šestá je kulturně historickým exkurzem do podmínek české kopané. V této části práce popisujeme vliv politického uspořádání na způsob fandění i na přístupy k jeho eliminaci. Jestliže v socialistickém Československu byl volen jednoznačně konfrontační přístup, nové politické poměry s sebou přinesly do České republiky inovace jednak v přístupu policejních složek, tak i v řešení vztahu mezi fanoušky a jednotlivými kluby.

V sedmé kapitole je obrácena pozornost k řešení problematiky diváckého násilí v souvislosti s fotbalovými zápasy. Zde se představuje kultura jako aktivní činitel, který prostřednictvím institucionalizace osvědčených přístupů k rizikovým skupinám přináší do problematiky diváckého násilí nové formy sociální práce.

Ve výzkumné části práce, kvantitativním výzkumem prostřednictvím dotazníku životní spokojenosti, zjišťujeme difference v míře životní spokojenosti fotbalových fanoušků a nefanoušků. Výzkumem zároveň testujeme, zda fanoušci vykazují výrazně odlišné sociálně kulturní charakteristiky.

Teoretická a metodologická východiska

Kultura

Kultura v sobě skrývá dynamiku vývoje lidské společnosti. Kultura je propojena s člověkem, lidskou společností jako duše s tělem. Chování diváků a fotbalových fanoušků je stejným způsobem propojeno s kulturou. Chceme-li interpretovat sociální realitu, a tou bezesporu diváctví je, lze ji interpretovat prostřednictvím kultury. Při této interpretaci je nutné mít na zřeteli, a to v samém základu přístupu, kulturní relativismus. Tedy to, že nebudeme v naší práci hovořit o kultuře obecně, ale vždy o konkrétní kultuře. Na nejobecnější úrovni se jedná o naši (euroamerickou) kulturu, v úrovni konkrétního o kulturu českou.

Kultura je vždy spjata s určitým způsobem chování, jednání a vzorců řešení konkrétních situací. V naší práci hovoříme o naší kultuře, tedy o tom, co se v ní považuje vždy ad status *présens* jako očekávané, tolerované, chtěné či očekávané.

Dále se budeme zabývat v kontextu hry a diváctví *antropologickou* kulturou (jako systémem artefaktů, sociokulturních regulativů a idejí sdílených a předávaných členy určité společnosti), *axiologickou* (jako třídou pozitivních hodnot přispívajících k humanizaci člověka a rozvoji jeho schopností), *lokální* (jako pojmu fixujícího pluralitu kultur k označení kulturní, historické a geografické specifiky různých

kulturních systémů) a *populární* (jako pojmu sloužícího k označení zábavy sdílené širokými vrstvami populace). [38, str. 640]

Chování diváků v sobě nese bezpočet kulturních vrstev, které se dostávají do společenského vědomí historickým vývojem prostřednictvím tradic, rituálů, věr a náboženství, mýtů a reálné zkušenosti s exaltací pocíťovanou při soutěžích a hrách. Kontakt se sportem byl vždy vztahem osobnosti a kultury, odtud přechází nadšení do davového sdílení. Ladislav Šerý [113, str. 66] k současné kulturní situaci individua poznamenává: „Člověk má v sobě zakódováno puzení ke smyslu a reprezentaci. Jeho existence mu není samozřejmá, proto potřebuje perspektivu sebepřekročení v individuální i kolektivní rovině. Tuto perspektivu mu nyní může zajistit jen kultura, věda a technika.“ A v rámci kultury stále častěji a neomezeně sport. Šerý ve svých pracích používá zesilující slovní spojení „lidský člověk“. V tomto spojení je vlastně vyjádřena skutečnost, že buď bylo období, kdy člověk byl sebe si neuvědomujícím tvorem, anebo že část lidí je jím, v určité míře doposud. Člověk se stává „lidským“ pod vlivem kultury, kterou Jan Amos Komenský² označuje v pojednání *De cultura ingeniorum* jako základní předpoklad „zušlechťování“ lidstva. Německý právník a historik Samuel von Pufendorf³ vymezil kulturu v důsledné kontrapozici k přírodě. Jeho zásluha spočívá také v tom, že pojem kultura, který do té doby vystupoval vždy s předmětem v genitivu („cultura iuris“, „cultura scientae“, „cultura litterarum“) osamostatnil jako nezávislou lexikální jednotku. [srov. 38, str. 277] Vrátime-li se ke sportu, jako kulturnímu produktu, měl by člověka „polidšťovat“ a činit jej „lidským“. Obdobnou schopnost by mělo mít i diváctví. Zde se dostáváme k problému, který jsme již naznačili a jímž se ještě budeme zabývat, a to hodnotovému rozměru kultury. Fanoušci jsou typickým příkladem lidí, kteří cítí potřebu reprezentace. Jejím uskutečněním dávají svému životu smysl. Fandění je pro ně smysluplná, patřičná a zábavná činnost. Výtržnosti, rvačky a další násilnosti vnímají jako přirozenou a samozřejmou součást fotbalové „kultury“.

Pokud Pufendorf vymezil hranici mezi kulturou a přírodou, vymezil tím napříště lidské a ne-lidské. Naše úsilí směřuje ke zjištění, nakolik je individuum při fandění člověkem a nakolik „lidským“ člověkem. K takovému posouzení nám může

---

² (1592 – 1670)

³ (1632 – 1694)

pomoci přístup ke kultuře francouzských politologů Chabala a Daloze⁴: „Je třeba zkoumat, jak na ní záleží.“ [in 92, str. 204] Interpretací symbolu, rituálu, mytické tradice avirtuální reality ve světě hry a diváctví zjišťujeme kulturní vliv nebo spíše její přítomnost, ověřujeme, že „kultura není pouhou přídatnou dimenzí v životě společnosti: naopak je jedním ze základních stavebních kamenů sociálního života“. [92, str. 204]

Svět fanoušků je světem internacionálním, globálním. Přesto však se fandění v jednotlivých zemích, často velmi výrazně, odlišuje. Z historie fotbalového diváctví je známo, že např. dánští diváci byli ukázněnější, velmi emotivně pozitivně naladěni, podporující. Zatímco Švédové byli dravější s tendencí k násilnostem. Tento rozdíl můžeme přičítat odlišnému složení diváckých skupin ve jmenovaných zemích. U Dánů převažovali v diváckých skupinách příslušníci střední třídy, u Švédů (ale i u Britů) byly tyto skupiny tvořeny především dělníky. [116, str. 144, 145] Ve spojitosti s kulturologickými teoriemi možná v budoucnu tyto rozdíly zmizí. Postupná internacionalizace nakonec vytvoří celosvětovou společnou kulturu. To by velmi usnadnilo např. spolupráci policie a sociálních pracovníků v mezinárodním prostředí.

Jak vnímat, jak rozumět této postupné internacionalizaci kultury? Lidé například poukazují na McDonalds nebo Coca-Colu jako na příklady toho, že se chutě, trhy i kultury stávají podobnější. Je třeba si však uvědomit, že v kulturním kontextu nejde ani tak produkty samé, ani o jejich fyzickou přítomnost, jde ale o to, co tyto produkty v jednotlivých kulturách znamenají. Kultura není jen to, co vidíme napovrchu, ale z větší části to, co je skryto, sdílená interpretace světa kolem. Důležité tedy je, co jeden hamburger znamená pro lidi. McDonalds je v Moskvě vnímán jako lepší restaurace, zatímco v New Yorku je to levný fastfood. [117, str. 3] Dodejme, že fanoušci jsou vnímáni manažery klubů jako zbytečná přítěž a komplikace (policejní dohled, výtržnosti), která nepřináší do klubu peníze. Hráči naopak vnímají fanoušky pozitivně, jako někoho, kdo vytváří atmosféru zápasu, kdo je žene k lepším výkonům.

V první polovině 20. století dospěli sociální antropologové k přesvědčení, že všechny společnosti moderní i tradiční řeší stejné základní problémy, jejich řešení

---

⁴ Patrick Chabal a Jean-Pascal Daloz, autoři studie *Culture Troubles: Politics and the Interpretation of Meaning* (2006) a vlivné publikace americké kulturní antropologie *Culture Matters* (2000)

jsou však odlišná. Vědci (např. Hofstede, 1991 a tým F. Trompenaarse a Ch. Hampden-Turnera, 1997) se pokoušejí, na základě teoretických úvah i vyhodnocením terénních výzkumů, určit, o které základní problémy společné všem společnostem se jedná, a jak tyto problémy v globalizovaném světě řešit. Ukazuje se, že v tomto smyslu nemůže být společnost ztotožňována s pojmem národ. V národech působí mocné integrační tendence (jazyk, systém vzdělávání a především kultura). Ty se promítají do sociálně kulturních specifik uplatňovaných při řešení celospolečenských problémů. Právě sociokulturní národní zvláštnosti mohou silně ovlivnit chování a v důsledku i průběh např. mezinárodních zápasů.

Vedle Trompenaarse [117] je – v současné době v odborných kruzích velmi známý, často citovaný a zřejmě nejpoužívanější model svého druhu – Hofstedeho model kultury. Model byl vytvářen na základě výsledků rozsáhlého výzkumu, v němž byly shromážděny výpovědi zaměstnanců společnosti IBM z celkem šedesáti pěti zemí světa. Statistická analýza odpovědí mapujících hodnoty vzájemně srovnatelných zaměstnanců jedné firmy v různých zemích odhalila, že mají společné problémy, avšak k jejich řešení přistupují lidé z různých zemí různě. *Ukázalo se, že dotázaní příslušníci různých národů odlišně chápou a zcela specificky řeší následující oblasti sociálně kulturní reality:*

- sociální nerovnost, vztah k autoritě;
- způsoby nakládání s nejistotou, ve vztahu ke zvládnutí agrese a vyjadřování emocí;
- pojetí gender (mužská a ženská role);
- vztah mezi jednotlivcem a skupinou. [85, str. 28]

Vstup internacionalizovaného pohledu na výzkum kultury ovlivňuje i specifika přístupu výzkumu diváckého násilí v jednotlivých zemích. Zde je nutno podotknout, že tato specifika nelze vztahovat pouze na chování diváků před zápasem, v jeho průběhu a po něm. Do těchto specifik nutno zařadit kulturní genezi diváckého násilí v každé zemi.

Diváci a násilí

Oblast lidského chování a jednání, kterou označujeme jako násilí, ve vyhraněné podobě jako agrese, tvoří bezpočet přístupů, názorů a teorií počínaje biologií a psychologií, antropologií a sociologií konče. Násilí ve sportu je

samozřejmě důsledkem faktorů, které nacházíme na pozadí kultury. Sport a prostor sportovních her vytváří specifické podmínky pro pohotovost k agresivnímu a násilnému jednání. M. A. Bouet [in 126, str. 253] analyzuje kritické vhledy do světa sportu následovně:

1. Sport je mechanizující faktor, antihumánní, s důrazem na produkci, sportovec se dívá na své tělo jako na "vehicle" na peníze.
2. Rivalita často přerůstá v násilí, závist vytlačuje sociabilní chování.
3. Sport někdy potlačuje instinkty sebezáchovy, vede až k masochismu.
4. Způsobuje ztrátu rovnováhy až zhoršení funkcí osobnosti. Je totiž plný napětí, stresů, nepřizpůsobení, vnější motivace převažuje.
5. Identifikace diváků s násilím může vést až ke kretenismu.

Názor zřejmě pro mnohé dnes překvapující a ve svých důsledcích až sport znevažující, zrovna tak, jako jeho zdravotnicko - společenskou misi. Názor, který je ventilován v třicátých letech minulého století, dokládá změny chování a postojů diváků viditelné i dnes. Další autor (Hébert), vrstevník Bouetův, píše o "zvráceném sportu", který je určen pouze vyvoleným, když pomíjí zdravotní účinky, soustřeďuje se na vnější okázalost, obdiv davů, exhibici. [Tamtéž] Uvedené však dokumentuje, že vztah k sportu byl ve společnosti ambivalentní, a že zejména působení na diváky a chování diváků pod vlivem tohoto působení je přinejmenším problematické. Chování fanoušků od šedesátých let minulého století až doposud je toho živým důkazem.

Diváctví je atributem dnešního člověka. Obklopeni mediálními sděleními, mediálními obrazy, vším, co produkují kulturní a umělecké instituce, technikou, která to vše je schopna přinést za námi do pohodlných sálů a domácích lenošek stáváme se diváky v našem životě. *Theatrum mundi minoris*, tak dokonalá, že těžko odlišit reálné od fikce, vážné od nevážného. Jako diváci vyhledáváme silné emocionální zážitky. Touha po zážitku se násobí při sledování sportovních klání. Sekot to nazývá "sycení emocí", které vytváří určité typy diváckých reakcí překračujících svými nestandardními projevy hranice společensky tolerovaného chování". [126, str. 255] Tato na první pohled vágní definice však plně vystihuje současnou rozptýlenost teorií vysvětlujících divácké násilí. Ukazuje se, že ani míra vzdělanosti, ani požívání alkoholu, ani problematické sociální zázemí nejsou jasně signifikantní pro fanouška a jeho chování při sportovních podnicích. Stále více se potvrzuje síla vlivu daného

kulturního prostředí, které dominantně ovlivňuje vnitřní prožívání člověka a určuje hranice jeho sociálního jednání.

U značného počtu lidí existuje *deficit* morální, prosociální, altruistické a empatické orientace osobnosti, který se mj. projevuje vzrůstem jejich individuální i skupinové agresivnosti. Z uvedených, kulturně podmíněných, deficitů lze (z pohledu přístupu k našemu tématu) přijmout hypotézu frustračně – agresivní, kde zdrojem agrese jsou neuspokojené osobní a společenské ambice, neschopnost překonávat potíže v jejich naplňování, problematická orientace ve složitém světě a zřejmě i nižší míra sociální opory. Tyto frustrace se v jednání fanoušků projevují jako *transgrese* nebo jako *agresivita následná a odložená* na pozdější dobu. Komplexní společenský svět se projevuje normami a pravidly, často velmi striktními vyžadujícími vysokou míru sebekontroly a sebekázně. Zde nahromaděná agrese je potom ventilována např. v prostředí sportovních her. Další teorií agresivního chování je *teorie sociálního učení*, která nepřináší vysvětlení důvodů agrese, ale zabývá se principy, jakými se agrese řídí. „Teorie sociálního učení rozšiřuje tezi frustračně – agresivní hypotézy akcentem na sílu biologických faktorů na chování frustrovaného jedince.“ [Bandura in 126, str. 253] K. E. Moyer (1968) formuloval sedm druhů agrese, z nichž pro nás jsou specifické dva druhy, a to: *dráždivá (popudlivá)* agrese je vyvolána různými živými i neživými objekty a předchází jí mj. frustrace, agrese jako *obrana teritoria*⁵.

Protože fotbaloví diváci jsou silně emočně vázáni na svůj klub, vnímají a hodnotí události, které se odehrávají ve sportovním světě optikou svého symbolického světa tvořeného klubovými barvami, klubovou historií i současností, specifickým typem oblečení, povzbuzování a dominantních prvků skupinové koheze. Tento způsob vnímání reality u dynamičtější části fanoušků „necílí totiž k čestnému soutěžení na základě principů fair play, nýbrž k produkci chování, které lze ze společenského hlediska označit jako deviantní, směřující proti běžně uznávaným společenským hodnotám a normám.“ [126, str. 255]

Ramón Spaaij, holandský sociolog, působící také v Austrálii, se v souvislosti s diváckým násilím zaměřuje na chuligánskou problematiku. Dle jeho názoru, i přes řadu akademických výzkumů, které se snažily popsat a vysvětlit divácké násilí,

---

⁵ Při zpracování odstavce použit text Prof. PhDr. Rudolfa Kohoutka z <http://rudolfkohoutek.blog.cz/1108/>

zůstávají základní otázky neprobádané. Těmi otázkami jsou: 1. Co je chuligánství? 2. Je chuligánství skutečně universální fenomén? 3. Organizuje násilí nebo sociální skupiny? 4. Jaký je hlavní (klíčový) cíl fan skupin?

Spaaij se k současnému definování chuligánství staví ze zřejmou skepsí. Chuligánství jako pojem je spíše konstruováno v médiích a politicky než sociálním vědeckým konceptem. Fotbalové chuligánství je dáváno do souvislostí se škodami, které napáchali fotbaloví fanoušci. Toto označení je nepřesné, jakoby pouze chuligáni páchali hmotné škody. Spaaij nabízí východisko, že *fotbalové chuligánství by mohlo být definováno jako typické násilí sociálně organizovaných fan skupin ve fotbale, zásadně namířené proti opozičním fan skupinám*. Pro chuligánské rivalství pro jeho rozvoj a trvalost, je existence alespoň jedné, odlišné opoziční skupiny nezbytné.

Ve vztahu k univerzalitě tohoto fenoménu se staví kriticky k názoru odborníka na fotbalové fanoušky E. Dunninga, který je přesvědčen, že fotbalové chuligánství je opravdu universálním jevem. Spaaij zastává stanovisko, že divácké násilí na fotbalových zápasech, obecně, může být vnímáno jako globální jev, ale fotbalové chuligánství je typickým projevem násilí v Evropě, Latinské Americe a v menším rozsahu v Austrálii.

Spíše než o organizovaném násilí hovoří autor o sociální organizaci, protože většina chuligánských skupin se nezdá být formálně organizovaná. Autor vždy dává přednost adresnému "spontánnímu násilí" v sociálně organizovaných fan skupinách. Termín organizovaný je často matoucí. Běžná chyba, například mezi novináři a v politických kruzích, vyplývá z přecenění stupně organizace spojené s fotbalovým násilím. Tento pohled portrétuje fan skupiny jako paramilitaristické organizace. Ve většině případů je účelem fan skupin poskytovat výraznou a barvitou podporu jejich mužstvu.

Klíčovou snahou fan skupin je úspěšné vyzvání jejich rivalů prostřednictvím zastrašování a násilí. Chuligánské střety v základu souvisejí s kontrolou území, chránit domácí tribunu a domácí trávník a před invazí cizího teritoria. Cílem chuligánských skupin je chránit nebo rozšířit čest a status v mužném boji.

Spaaij tak přímo potvrzuje naše kulturní východiska studia motivací a příčin diváckého násilí. Ukazuje, že důvody diváckého násilí je nutné hledat v oblasti

symbolického jednání a v kulturně determinovaném přístupu k pojetí konkurenčního boje o status ve společensky marginalizovaných skupinách.

V souladu s Geertzovým přístupem ke zkoumání kultury a jejího vlivu na diváctví a divácké násilí použijeme metodu kulturní analýzy, která „spočívá (nebo by měla spočívat) v odhalování významů, vyhodnocování těchto odhadů a vytváření vysvětlujících závěrů z těch lepších z těchto odhadů.“ [86. str. 31] Metodologickými nástroji nám jsou explanace, etnografický popis a interpretace. Dále bude aplikován etnometodologický a konstruktivistický přístup, kde zásadní je pro nás these, že: „Významy nelze na sociálních objektech pouze odkrývat, jakoby v nich byly předem přítomny, protože významy jsou na objekty teprve kladeny sociálními aktéry. Jak se mění významy, které jsou objektům přisuzovány interpretačními a komunikačními aktivitami, tak se mění i povaha sociální skutečnosti.“⁶

S pojmem kultura pracujeme jako s metodou interpretace tématu diváckého násilí. Kultura nám slouží jako neustále přítomný a ovlivňující činitel chování a jednání aktérů sportu. Primárně nejde o kulturu a její analýzu, ale o důkaz, že chování diváků lze vysvětlit prostřednictvím kulturních faktů.

Cíl práce

Cílem této práce je prokázat, že divácké násilí na fotbalových stadionech je konfigurací kulturních a společenských determinant lidského chování, specifických atributů současného sportu a jeho zvláštním postavením ve společenském životě, úrovně společenského vědomí a psychických zvláštností jednajících členů společnosti. Dále prokázat, že toto nežádoucí jednání je odrazem míry schopnosti všech prostředků společenského působení ovlivňovat postoje a chování členů společnosti. Zároveň, ve vztahu ke specifickému prostředí diváckých okrajových kultur, provést analýzu a popis symbolického jednání aktérů diváckého násilí.

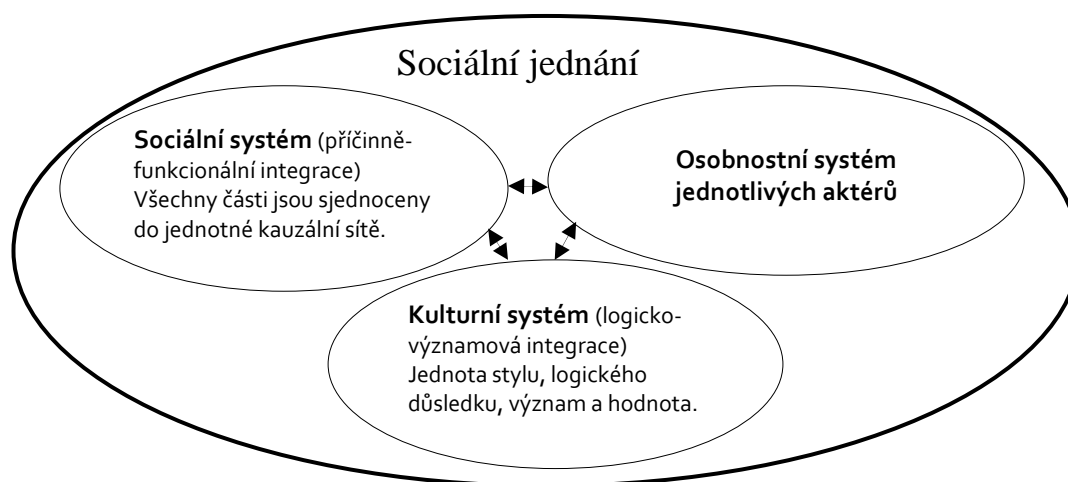
Na základě empirického šetření zjistit míru životní spokojenosti vybraných skupin fotbalových fanoušků a porovnat ji s mírou životní spokojenosti nefanoušků.

---

⁶ Velký sociologický slovník, Praha: Karolinum, 1996, str. 524

1. Kulturní dimenze hry a diváctví

Klíčové pro téma kulturní dimenze hry, sportu a diváctví je odlišit jejich kulturní a sociální aspekty. „Jedním z užitečných způsobů – ale zdaleka ne jediným – jak rozlišovat mezi kulturou a sociálním systémem, je považovat kulturu za uspořádaný systém významů a symbolů, v jejichž mezích se odehrává sociální interakce; a považovat sociální systém za vzorec sociální interakce samotné.“ [86, str. 167] My se v rámci tématu zajímáme předně o kulturu, tedy „o rámec věr, výrazových symbolů a hodnot, kterými jednotlivci definují svůj svět, vyjadřují své pocity a utvářejí si úsudky.“ [86, str.168] Ve snaze vysvětlit vazby mezi kulturou a chováním diváků se však nelze nevyhnout i oblasti sociální, kterou Geertz [tamtéž] charakterizuje jako „nepřetržitý proces interaktivního chování, jehož trvalou podobu nazýváme sociální strukturou.“ Pro jasnější rozlišení těchto dvou přístupů k výkladu lidského jednání, použijme Sorokinův výklad. [in 86, str. 168] Povaha mezi kulturou a sociálním systémem bude zřejmější, když uvážíme odlišnost druhů integrace, které jsou pro ně charakteristické. Je to rozdíl mezi tím, čemu Sorokin říká “logicko-významová integrace“, a tím co nazval “příčinně funkcionální integrace“.

Obr. č. 1: Schéma sociálního jednání (zpracoval Kasal)

Logicko-významovou integrací se myslí ten typ integrace, se kterým se setkáváme u Bachovy fugy, v katolickém dogmatu nebo v obecné teorii relativity. S příčinně-funkcionální integrací se setkáváme u organismu, v němž jsou všechny

části sjednoceny do jednotné kauzální sítě; každá část je prvkem kauzálního řetězce akcí a reakcí, který “udržuje systém v chodu“. [86, str. 168]

Důležitým pro pochopení fungování kulturního a sociálního systému a jejich vzájemných zvláštností a vztahů je přístup k oběma jako k nezávisle proměnným, ale vzájemně závislým faktorům, přičemž platí, že většině zemí, ve kterých je změna typickým spíše než mimořádným jevem, můžeme očekávat, že mezi sociálními a kulturními aspekty budeme nacházet více či méně výrazné mezery a nespojitosti. [86, str. 167]

1.1. Fotbal jako sportovní hra

Sport je v dnešní době příkladnou demonstrací kultury. Je v mínění a chování lidí hluboce zasunut. Sport není jenom nezávaznou a nevázanou činností, naopak je vnímán vážně. Je trvalou složkou naší kultury i naší historické paměti. Také směle můžeme říci, že sport je vše pronikající a často také vše ostatní potlačující.

Protože divácké násilí je u nás nejčastěji spojováno s fotbalem, zaměříme se na tuto hru a její diváky. Obojí potom budeme používat jako demonstraci sloužící k naplnění tématu studie. Fotbal je sportovní hrou, ale v kontextu práce je nutné zodpovědět otázku: jakým fotbalem se zabýváme? Můžeme hovořit právě o té hře, o pohybu dvaadvaceti hráčů a rozhodčích na vymezeném hřišti. Můžeme hovořit o pravidlech této hry, o taktice, která je trenéry naordinována svěřeným hráčům. Také lze hovořit o fotbale jako o regulérním podnikání a spojovat jej s ekonomickými zásadami a pravidly.

Nás fotbal zajímá jako kulturní a společenský fenomén. Zabýváme se zde fotbalem, který téměř denně naplňuje vysílací čas televizních a rozhlasových zpravodajství, zaplňuje sportovní rubriky novin. Zde a takto vnímán se stává skutečným kulturním fenoménem, v této podobě je reálný, ve vrcholových soutěžích až hyperreálný. Pro mnohé z nás jsou události kolem fotbalu a sportu vůbec důležitější než politická a hospodářská situace, napětí ve světě nebo hlad. Fotbal je symbolickou ikonou českého národního sportu a vzhledem ke stávající kvalitě domácí fotbalové soutěže je tato jeho funkce stále markantnější. Pro dění okolo našeho fotbalu platí, že nezáleží příliš na kvalitě reálných sportovních výkonů, ale na tom jak jsou události spojené se sportovním děním prezentovány, jaký je jim

vyčleněn prostor, čemu a komu slouží zvolená prezentace. Tato symbolizace se stává reálnou skutečností.

Sportovní diváctví tak není omezeno pouze na přímé sledování sportovních podniků. Sportovní divák chce více, chce znát širší kontext sportovního dění. U fotbalového fanouška nacházíme naplnění této touhy v zájmu o širokou škálu reálií kolem fotbalu obecně a zájmu o vlastní klub. Zde nacházíme další rozměr hry – hry “na něco“. Protože se fanoušek samotné hry na hřišti s hráči neúčastní, hraje roli fotbalového fanouška. Tato role je rozehrávána do široké žánrové palety – od lokálního patriotismu a ztotožnění se s klubem, přes šaškovské účinkování na tribuně při choreografiích až po chlapácké rvačky s příznivci soupeřova týmu.

Jestliže v kontextu výše uvedeného chceme hovořit o fotbalovém diváctví, nelze se vyhnout základnímu ujasnění si pojmů hra, sport, fotbal. Již pořadí této triády naznačuje, že ze hry sport a fotbal vycházejí, jsou její součástí, jedním z jejích výrazů. Hra je součástí lidského života a projev kultury, v lidském pojetí také její výtvor. Hra ... „je typickou lidskou situací, situací podceňovanou a zlehčovanou, je součástí tohoto našeho lidského světa; je někdy dokonce zrcadlem, ba co víc, symbolem tohoto života, jež tak často předvádí na svých jevištích (sportovních i divadelních), je dokonce možná, jak soudí Eugen Fink, symbolem světa. Sama o sobě však není tímto životem, ani tímto celým světem.“ [76, str. 12]

Sport (z lat. *disportare* = rozptylovat se, bavit se a staroangl. *disport* = bavit se, roznášet) jako pohybová aktivita, realizující se v rámci přesně stanovených pravidel a zásad *fair play* [srov. 2, str. 1210] je zároveň označením typu hry, přesněji řečeno označením široké škály typů specifických her. U pojmu sport se ještě zastavme. Děkanovský [84, str. 15 a 16] uvádí jako problematické vymezení sportu jako aktivity nutně spojené s pohybem. Nezahrnuje totiž sporty bez prioritně nutného fyzického pohybu (např. šachy, bridž nebo automobilové závody). Děkanovský dále rozporuje Jiráskovo stanovisko [84, str. 16], že v některých sportovních disciplínách - jako je např. formule F-1... „se stává člověk takřka nepodstatným, protože nesamostatným: vysílačkou přijímá informace, jak přesně má reagovat a co má dělat a blíží se tak spíše mechanismům na dálkové ovládání než samostatnému, autonomnímu pohybovému projevu člověka.“

Děkanovský považuje takové uchopení problému za rozpačité a nevyhovující zkoumání sportu jako důležité součásti populární, masové kultury a jako příklad

uvádí srovnání dvou sportovců: závodníka F-1 Michaela Schumachera a veslaře Steve Redgrava. Oba jsou nejúspěšnějšími sportovci ve svých disciplínách, a i když Schumacher není sportovcem ve smyslu výše uvedené charakteristiky, jeho vliv na úspěch značky, za kterou závodil, je nesporný. Nemůže tedy u něho být řeč o “nepodstatnosti“ nebo “nesamostatnosti“ automobilového závodníka. „Je tedy jasné, že oba borci – veslaře i automobilového závodníka – spojuje jiný společný jmenovatel a že podstata sportu spočívá – chápeme-li jej ze širšího hlediska – v jiném a univerzálnějším principu, než jaký představuje příliš specializovaná optika tělesné kultury.“ [84, str. 19] Oním jiným, univerzálnějším principem je kultura, neboť v ní jsou obsaženy lidské potenciály, které mohou osmysluplňovat jakékoliv lidské jednání bez ohledu na jeho skutečnou a reálnou hodnotu a smysluplnost.

Fotbal je sportovní hra patřící do skupiny kolektivních sportů. Při fotbalových zápasech na fotbalových stadionech se scházejí snad nejzaujatejší, nejspontánnější a svým složením nejbarvitější a nejpočetnější lidská shromáždění. Navíc se tam scházejí se železnou pravidelností a se stálým zápalem a očekáváním. Diváctvo a fanoušci projevují svým idolům hlasitou a upřímnou přízeň, která se uděluje jen vrcholným hvězdám show businessu nebo charizmatickým vůdcům.

Proč právě fotbal tak podpaluje zájem diváků, proč právě on je schopen hnát vášně až k neudržitelnému chování? Na to je odpověď složitá a spleťtá, koncentrovaně ji vyjadřuje výrok H. G. Gadamera, že „nesmrtelnost míčové hry spočívá na svobodné vše-pohyblivosti míče, jenž úplně sám od sebe vytváří to, co nás překvapuje“; [in 76, str. 35] „Gadamer ovšem vychází z konstatování, že pro to, aby se uskutečnila hra, nemusí tu hrát nikdo druhý jako spoluhráč, ale že zde vždy musí být něco jiného, s čím si hrající hraje a co také odpovídá na tah hráče svým vlastním protitahem. A to je právě onen zprostředkující předmět hry, předmět, jenž musí být charakterizován naprosto jinak než normální přírodní předmět nebo i než předmět z horizontu našeho “vážného“ života.“ [76, str. 35] Kulturní dimenzí fotbalu se tak stává míč. Ne hráč, ne fanoušek, ne hřiště ani stadion, ale míč. Poukazujeme na něho právě proto, že míč jako předmět hry je něčím umělým, není však nástrojem ke zmocňování se tohoto světa (jako mnoho jiných – praktických – kulturních vynálezů a výtvorů). Předmět lidské hry nikdy tyto běžné, možno říci praktické, funkce nemá. Je na něm nápadná právě ta “umělost“ (je ideálně kulatý, pružný,

ideálně veliký s vhodným povrchem a barvou). Je symbolizací lidského vstupu do přirozeného světa, je osmyslupňován ve hře, podněcuje hodnotu a míru výkonu.

Míč je symbolem fotbalu a jako takový podněcuje jednání hráčů i jednání diváků. Hráči a v jistém smyslu i diváci se stávají hrdiny této hry. K tomu, aby byla fotbalová hra úspěšná, jsou aktéry prováděny rituály. „Symboly, hrdinové a rituály jsou souhrnně označovány jako projevy praxe (praktiky). Čím jsou, je vnějšimu pozorovateli zřejmé; jejich kulturní význam však zůstává skryt a spočívá právě a jen v tom, jak jsou tyto projevy chápány příslušníky dané kulturní skupiny.“ [85, str. 17]

Historické souvislosti vzniku fotbalu

Mluvíme-li o fotbalu, mluvíme o něm jako o hře, hře v její fyzické a sportovní existenci. Z pohledu sportovní veřejnosti a při použití Sekotových kritérií sportu bychom mohli k fotbalu přiřadit téměř všechny charakteristiky. Nás však zajímá fotbal jako sport: – vrcholový až elitní – soutěžní – divácky populární – silně medializovaný – mužský – prestižní – vysoce finančně výnosný – profesionální – dlouhodobě pěstovaný, tedy fotbal výkonnostní a vrcholový. Fotbal a fotbalové diváctví nám také poskytne nejvhodnější platformu, na které bude demonstrována problematika diváckého násilí.

Kopaná má za sebou velmi dlouhou historii, o které je nutné se zmínit. Jednak pro uvědomění si dlouhé přítomnosti míčových her v našem socio-kulturním prostoru, jednak pro pochopení přitažlivosti kopané. Její postavení mezi ostatními sportovními hrami je dáno, mimo jiné, i dlouhou kulturní přítomností a z ní plynoucí rozšířeností a atraktivitou.

Fotbal v podobě, ve které ho známe nyní, se zrodil podle nejstarších dochovaných pramenů v Anglii v šedesátých letech devatenáctého století. To, co se fotbalu vzdáleně podobalo, byly míčové hry, o jejichž existenci máme písemné zprávy z dob antiky. Platón píše ve svém *Faidronu* o míči, který byl složen z dvanácti dílů. V Řecku se údajně hrávalo vycpávaným míčem, který se nazýval *sfaira kené*. Doklady jsou však i o tom, že se hrávalo i míčem vzduchem plněným. Starověcí Římané rozeznávali pět druhů míčů – malý, střední, velký, největší a prázdný míč. *Pilla* se říkalo nejznámějšímu z nich. Řecky se nazýval *palla*, tento název přešel do francouzštiny jako *balle*, německy a anglicky potom *ball*. Název tohoto herního předmětu se tedy stal základem pojmenování míčových sportovních her. Kopaná, angl. football, je složenina dvou anglických slov *foot* a *ball*. Původní

lidová forma fotbalu, známá ze 13. století, zahrnovala pouze nevážené boje mezi mladými jedinci z přilehlých vesnic a měst. Přítomnost míče v těchto sportovních kláních byla často vedlejší. Zápasy často sloužily k urovnání nevyřízených účtů a sporů o pozemky. Paralely takových míčových her existovaly i v jiných evropských zemích, ale kořeny moderní hry fotbalu se nacházejí ve starověkých anglických tradicích. Atmosféra kolem "tohoto fotbalu" měla rituální charakter. Zápasy byly často doprovázeny pitkami a docela pravidelně končily vážnými zraněními i smrtí zúčastněných. Zatímco sporadické vypuknutí násilí při současných fotbalových zápasech v Evropě mají za následek určité sankce, lidé ve 13. století neshledávali na krvavém průběhu klání nic neobvyklého. Roku 1862 vysokoškolský rektor J. C. Thring vytvořil nejstarší dochovaná pravidla fotbalu, která jsou ve srovnání s těmi současnými stručná a jednoduchá. Dne 26. října 1863 se v Londýně sešli zástupci jedenácti anglických klubů. Zástupci těchto klubů se domluvili na sjednocení fotbalových pravidel a založení organizace, která by řídila a organizovala fotbalové zápasy. Takto vznikla první fotbalová organizace *The Football Association*.

Fotbal byl ve svých začátcích hrou především nižších sociálně-ekonomických vrstev (hrály proti sobě například sousední vesnice apod.) a velice brzy po svém vzniku se rozšířil do celého světa, zatímco fotbalové diváctví jako společenský fenomén je záležitostí především až 20. století, kdy se fotbalová utkání stala pro diváky nejen atraktivní podívanou, ale kdy i příslušníci sociálně-ekonomicky nižší třídy měli dostatek volného času a financí, aby se stali fotbalovými diváky.

Fotbal se po svém vzniku brzy rozšířil z místa svého vzniku do většiny Evropy. Zpočátku se většina fotbalových diváků rekrutovala z řad hráčů, jejich rodin, příbuzenstva atp. Důvodem rychlého rozšíření fotbalu ve světě pak byl především fakt, že k tomuto sportu nejsou potřeba téměř žádné nákladné pomůcky a je tedy dostupný všem vrstvám obyvatelstva. Tato nabídka tak mohla naplnit především potřeby nižších ekonomických a sociálních vrstev obyvatelstva. Dalším důvodem rozšíření fotbalu bylo, že se jedná o hru, která umožňuje aktivní fyzickou i psychickou regeneraci prostřednictvím fyzicky náročného sportu, což bylo opět atraktivní pro nižší sociální vrstvy, kde jedním z měřítek sociálního statutu byl fyzický vzhled a fyzická výkonnost.

Podle E. Dunninga⁷ tyto výše uvedené důvody tak především podpořily rozšíření fotbalu a také fotbalového diváctví původně mezi nižší sociální a ekonomickou vrstvu obyvatelstva a hlavně mezi manuální dělníky. Fotbaloví hráči a diváci se v době největšího rozšíření fotbalu rekrutovali z řad manuálních dělníků také proto, že tito pracovali v industriální sféře a měli tak pevně diferenciovaný čas na pracovní povinnosti a na svůj volný čas. Zde lze spatřovat kořeny současného vnímání fotbalového diváctví jako zábavy především nižších sociálních a ekonomických vrstev. Znamky původní příslušnosti k manuálně pracující vrstvě obyvatel můžeme na většině stadionů spatřovat dodnes například na stavebním materiálu užitém ke stavbě stadionů – beton a železo jsou insigniemi nižší sociální a ekonomické vrstvy obyvatelstva počátku 20. století. [8]

Během 20. století se fotbal rozšířil do celého světa a stal se pravděpodobně nejrozšířenějším sportem vůbec. Kromě geografického rozšíření se stal také zábavou všech společenských vrstev, a to jak hráčsky, tak i divácky. Spolu s komercializací začal fotbal nabízet možnost dobrého výdělků a finančního zabezpečení na delší dobu dopředu pro hráče, stal se velice lukrativním obchodem, ve kterém jsou kromě hráčů a klubů (resp. jejich vlastníků) zainteresováni i další lidé a firmy (sponzoři, fankluby, reklamní společnosti a mnoho dalších). Fotbal v současnosti také nabízí možnost získání vysokého sociálního statutu jak pro hráče, tak také pro trenéry, majitele klubů a částečně také pro fanoušky, kteří se s úspěšnými kluby rádi identifikují. Fotbal se tak nevyhnul ani nejvyšším společenským postům, kdy majitelé klubů jsou často lidé s vysokým sociálním statusem. V současné době je fotbal celospolečenskou institucí široce provázanou s ostatními oblastmi lidské činnosti. [9, str. 16, 17]

1.2. Struktura fotbalových diváků

Při snaze identifikovat jednotlivé skupiny fotbalových příznivců a v souvislosti s tím zjistit míru nebezpečnosti jejich chování lze vycházet ze základního členění na tři základní skupiny:

- A) fotbalové diváky;
- B) fotbalové fanoušky;

---

⁷ Ve smyslu interpretace K. Kotlíka [9]

C) fotbalové chuligány (hooligans, rowdies).⁸

Pro bližší orientaci ve struktuře fotbalových fanoušků uvádím charakteristiky jednotlivých skupin, na kterých se v základních charakteristikách shoduje literatura i aktéři fotbalového diváctví:

Diváci: Podle některých fanoušků, ti "co tleskají", nebo také "měšťáci" – chodí hlavně na prestižní zápasy. Jsou to spíše pasivní diváci, pozorovatelé hry. Nejsou spjati s klubem a fotbal je zajímá jako podívaná s určitým dějem a výsledkem. Velmi často není pro ně samotná hra tolik důležitá, chtějí se bavit a případně navazovat různé společenské kontakty. Do této skupiny lze řadit i VIP osoby – sponzoři, významní hosté, berou sportovní zápas jako příležitost k uzavírání obchodních kontaktů a lobbingu. Fotbal není prvořadým zájmem.

Fanoušci: "Ti, co podporují", žijí s klubem, chodí na všechny zápasy i na "výjezdy". Jsou to zpravidla mladí fanoušci. Ke kopané jsou vázáni prostřednictvím oblíbeného mužstva či konkrétního oblíbeného hráče. Svoji klubovou příslušnost dávají najevo především oblečením (dresy, klubové šály atp.). Princip fandovství je založen na faktu, že při fotbalových zápasech vzniká určitý druh rivality založené na pocitu vlastní skupinové identity. Pro fanouška je již charakteristické dělení na "MY" (fanoušci klubu, dresu, barvy) a "ONI" (fanoušci jiných klubů). [srov. 24, str. 12] Nejvýraznější fanouškovskou skupinou jsou tzv. **ultras** – v prostředí západní a střední Evropy je to fanoušek, který prožívá fotbal, chodí do kotle, dělá chorea, vyjíždí s klubem na utkání mimo město a zemi. Na rozdíl od běžného fanouška jsou ochotni obětovat pro klub či národní tým i část soukromého života. Vytvoření širokého spektra ultras je záměrem většiny fotbalových klubů. Říká se, že ultra jsou ti, kteří tvoří atmosféru na stadionu. Nevyhledávají fyzické střety. Další skupinou fanoušků jsou **roligans**, kteří se

---

⁸Nejčastějším a nejběžněji užívaným názvem skupin fotbalových výtržníků je pojem chuligán. Toto označení má svůj původ v Anglii a je zřejmě použito podle jména irské zločinecké rodiny Hooliganových. Obecně se toto označení používalo pro výtržníky, vandaly, drobné zloděje atp. Ve fotbale jsou tímto názvem označeny skupiny militantně orientovaných „příznivců“ fotbalu. Na fotbal přicházejí v první řadě proto, aby vyvolali konflikt či bitku s jinými obdobnými skupinami soupeřova týmu. Rowdies, mn. č. z angl. rowdy – rváč, neurvalec.

zaměřují na slušné povzbuzování, často doplňované o komické a recesistické prvky. Jsou takovou protiváhou hooligans. I když k jejich stylu fandění patří alkohol, nevyužívají jej k násilnickým výtržnostem.

Chuligáni: Těm se také říká *rowdies*. "Tvrdé jádro" – silná identifikace s klubem. Jejich činnost je zaměřena na zážitek. Fotbal a dění kolem je především zábava. Nejenom, že fotbal konzumují – dělají "divadlo". Tyto skupiny jsou typickými *hooligans*. Na fotbalové stadiony či do jejich okolí chodí s primárním cílem vyvolat konflikt či bitku s jinými obdobnými skupinami soupeřova týmu, s pořadatelskou službou či policií. Svoji totožnost prezentují především *streetwearovým* oblečením oblíbených značek⁹, *fanziny*¹⁰, webovými stránkami. **Fotbaloví vandalové** – jsou osoby, které zneužívají anonymitu davu a pod zástěrkou fotbalového fandovství se dopouštějí porušování pravidel veřejného pořádku. Právě tyto osoby jsou v médiích často mylně označovány za hooligans. Jsou to ti, co házejí dýmovnice, v dopravních prostředcích se chovají hlučně, rozkopávají popelnice, snaží se upoutat pozornost a stojí o mediální zviditelnění.

Za skupiny, které jsou vnímány mimo toto rozdělení, označují někteří čeští fanoušci "extrémisty", tedy skupiny, jejichž motivací je především prezentace rasistických a radikálních politických názorů. "Skini" jsou u nás nejvágněji označovanou skupinou, jsou více radikální v politických názorech, mají blízko k násilí, fotbal není na prvním místě zájmu.

Toto rozdělení je orientační a vymezení ostrých hranic je prakticky nemožné. Např. z chuligánských skupin se rekrutují bojůvky, které si domlouvají předem plánované bitky s odpůrci jiného klubu, zároveň však také bývají označováni za jakousi ochranku ostatních fanouškovských skupin. Na veřejnosti jsou nejvíce vidět a slyšet fanoušci na pomezí skupin "B" a "C" a ultras.

Chuligánská skupina se obvykle skládá z mladých lidí, většinou pod 20 let věku. [10] V tomto věku lidé často hledají místo, kde by mohli dát průchod svým

---

⁹ zn. UMBRO, THOR STEINAR, LONDSDALE, PITTBULL, DOUBLEMAKER, HOOLIGAN

¹⁰ z angl. fan (fanoušek) a magazine (časopis)

náladám a vášním a kde se mohou vymanit zpod sociální kontroly, která je subjektivně velice svazuje. Chuligánská skupina svým členům nabízí také prostor pro společenskou revoltu – většinou ve formě generačního střetu proti dospělým. Další důvod, který ovlivňuje vstup mladých lidí do těchto skupin, je příležitost, jak si, svému okolí a především svým vrstevníkům dokázat svoji sílu a odolnost. Mají tak příležitost pozdvihnout určitým způsobem svůj sociální status před těmi lidmi, jejichž mínění považují za směrodatné.

Kromě mládeže, která se stává běžnými členy chuligánských skupin, v nich participují také starší lidé, jejichž věk se pohybuje obvykle mezi 20–25 lety (někdy i starší). Tito členové tvoří minoritní část chuligánské skupiny, přesto však je jejich rukou koncentrována většina moci. Ta se opírá o tradicionalismus, který je těmto skupinám vlastní, neboť jejich členové jsou často okolím postihováni za příslušnost k chuligánské skupině a ti, kteří v ní vytrvají delší dobu i navzdory tlaku okolí, jsou pak ve skupině uznáváni a mají vysoký vnitroskupinový status.

Chuligánská skupina má většinou vertikální hierarchii, což znamená, že kromě řadových a starších členů má také svého vůdce. Zpravidla jím bývá člověk kolem 30 let věku, který veškerý svůj čas přizpůsobuje činnosti skupiny a skupina je jednou z hlavních náplní jeho života (což je logické, neboť se v ní cítí, jako její vůdce podporován ostatními konformními členy, dobře). Tato struktura je rozpoznatelná například v "kotlích" (části hlediště oddělené od ostatního hlediště bariérami, většinou ploty, a vyhrazená radikálním fanouškům domácího a hostujícího klubu; oba "kotle" se nacházejí na opačných stranách hlediště, aby byl minimalizován kontakt mezi oběma skupinami fanoušků, a jsou zpravidla hlídány příslušníky pořádkových sil policie), kde určité místo ke stání odpovídá také určité pozici ve skupině. Z těch míst, která patří mocensky výše postaveným členům skupiny, se také během utkání šíří hlavní typy chování, které pak přebírá celý kotel a leckdy také ostatní hlediště. Strukturou kotle se zabýval především britský sociolog Peter Marsh. [25].

Výše uvedená struktura chuligánské skupiny je tzv. anglickým modelem, který neplatí všeobecně, ale ve většině Evropy včetně České republiky je dominantním typem. Kromě něj lze vymezit také rovnostářské skupiny bez vertikální hierarchie či naprosto anarchistické skupiny jak uvádějí Duke a Crolleyová [26],

například některé italské chuligánské skupiny a v poslední době také některé polské skupiny.

Kromě vymezení struktury chuligánských skupin lze tyto skupiny rozdělovat také podle dalších kritérií.

Například německá kriminoložka Alexandra Lehmannová uvádí následující dělení na podskupiny chuligánských skupin:

Nováčci – mladí fotbaloví fanoušci ve věku mezi 12 a 16 lety, které přivedli do prostředí fotbalu a chuligánství jejich starší přátelé.

Kuttenträgers (z německého označení osob nosících kápě či kapuce) – zapřisáhlí fanoušci, pro něž je klub nejdůležitější hodnotou a jsou připraveni pro něj přinést značné oběti.

Veteráni – fanoušci, kterým je obvykle kolem 25 let a kteří se pomalu spolu s narůstajícím věkem mění na běžné fotbalové fanoušky (klub už pro ně není vším, bitky již nejsou atraktivním zpestřením fotbalové podívané apod.)

Hooligans – pro tuto skupinu je typické násilí a snaha vyprovokovat střety se soupeřovými fanoušky za každou cenu. Podle Lehmannové je těchto chuligánů téměř 5 % všech fotbalových fanoušků). [27]

Výhodou tohoto dělení je bezesporu odlišení těch příslušníků chuligánských skupin, kteří se angažují ve výtržnostech, jež pak mají sociálně negativní konsekvence, nevýhodu pak lze spatřovat v neúplném věkovém dělení skupin *Kuttenträgers* a *hooligans*.

V současnosti je fotbalová chuligánská scéna natolik etablovaná ve společnostech téměř všech evropských států, že nelze mluvit o jednotlivých skupinách, které jsou navzájem izolované a separované. Tyto skupiny dnes tvoří rozsáhlou síť bilaterálních i multilaterálních dohod a přátelství (družby), které mají často přeshraniční dosah (viditelná je především spolupráce mezi fanoušky Baníku Ostrava a fanoušky polských klubů). Družby mezi skupinami *hooligans* nejsou sice novou skutečností, ale s nástupem internetu koncem 20. století lze hovořit o zcela nové formě spolupráce a koordinace těchto skupin.

2. Fanum a profanum v kulturních kontextech

Sledování hry, prožívání jejích zákrut a smyček, vzrušení až extáze, pohyby podporující emocionální vzrušení a vznikající emocionálním vzrušením – to vše je díky mocnému vlivu kultury, kterou se člověk postupně dostával ze závislosti na přírodě, se kterou tlumil svůj strach z neznámého a s níž radostně slavil své lidství. Hra a oslava hry vyrůstá z dávných představ člověka o tomto světě.

Od počátku svých dějin se člověk snaží dostat na svou stranu mocné přírodní síly. A snad proto, že svět kolem nás je plný pohybu, až dalo by se říci, že je prost klidu, zdály se člověku pro naklonění si přírody vhodná gesta. Gesta rukou, nohou či celého těla, která naznačovala to, co se má přivolat a zrealizovat. K tomu také mohla sloužit kresba. Technika takové realizace se nazývá magie. Účinek projevů se zesiluje opakováním, mnohdy za pomoci silného slova. „Opakované rytmy proměnily doprovázející je gesta zprvu v rituální tanec a nakonec v tanec, mocná slova vstupovala do zařikávání a modliteb nezřídka jako hrůzostrašně znějící neartikulované zvuky.“ [118, str. 14]

Pokud bychom změnili kulisy takových rituálů, dokázali bychom si lehce představit chování diváků na sportovních podnicích dnešní doby. Příznivcům sportovních her a jejich aktérů se říká fanoušci. Slovo, které plně v sobě nese celou širokou škálu lidského chování realizovaného ve zvláštním sociálním poli – sportu. Odkud toto slovo vyrůstá? Jaký obsah v sobě nese? Odpovídá jeho obsah užívání v dnešní době?

Fanum. Jörg Rüpke zmiňuje *fanum* v následujících souvislostech: „Existuje pojem *sacer* “svatý, posvátný“. “Posvátné“ je to, co je majetkem boha nebo bohyně. Většinou se jedná o pozemek, na němž má být zřízen chrám a kde jsou pak určité předměty, především votivní dary a sochy “konsekrovány“, tedy převáděny na vlastnictví božstva. Bohové sami přirozeně nejsou “posvátní“ (*sacer*), nejsou vlastníky sebe sama. Pojmovým protějškem k *sacer* je *profanus*, což je složenina ze dvou slov: *pro* “před, pro“, a *fanum*, “svatyně“. *Profanus* je tak to, co se nachází před nebo mimo svatyni či posvátný okrsek“. [119, str. 16] Neškudla k pojmu *fanum* doplňuje: *fanum* je místem pro posvátné úkony, posvátné místo, svatyně. Místo posvěcené pontifiky, vhodné pro konání náboženského obřadu nebo vystavěná svatyně. *Fana* byla i místa na foru, kde o lectisterniích byla umístěna lůžka pro hostěné bohy, jako *fanum* mohl

být označený strom zasažený bleskem. Odtud nezasvěcená věc, ta, která není *fanum*, byla označována jako *profanum* (světská, nečistá). [120, str. 67] *Fanés* je král bohů zlatého věku (jindy také nazývaný *Erós*), také *Prótonos* (Prvorozený), *Fanés* (Zjevný). Je také označován jako první světlo. Na druhé straně charakterizuje všechna mystéria, jejich tolerance k člověku vůbec, jejich všelidskost a úsilí po dosažení blaženosti pomocí dobra. [118, str. 143 a 17]

Pojem *fanum* nás přivádí etymologicky i tematicky k pojmu *fanatismus*. Pojem pochází z náboženské oblasti. Latinský kmen *fas* nebo *fes* znamená božské právo, božský výrok, *fanum* (jak již bylo řečeno) bylo posvátné místo, chrám. Jako *fanaticus* byl označován člověk posedlý či šílený, čímž byla patrně míněna i určitá forma chrámové extáze. *Fanaticus* pojímané jako určitá příslušnost, zasvěcenost božskému, ale paralelně s patinou odloučenosti, oddělenosti. Paralelní postavení s božským místem (chrámem), *fanaticus* stojící a bojující o své postavení, snaze dostat se opět do centra “božského“. Je zde také souvislost s řeckým nábožensko-filosofickým hnutím, spjatým s řeckými dionýsovskými mystérii, cca. 6. – 5. století př. n. l.¹¹ Do 16. století je to označení kultu neřímských bohů (např. křesťané byli označováni za fanatiky. *Fanatismus* je způsob, jakým lidé zacházejí s idejemi, přesvědčením a obsahy víry. Fanatické tedy nejsou idea nebo systémy samy o sobě. [87, str. 28, 29]

2.1. Kulturní a nekulturní ve světě fanoušků

Chování fanoušků je tvořeno spektrem alternativního chování. Chování, které hluboce vyrůstá z kultury a jejích tradic, byť si to veřejnost často neuvědomuje. Zde se dostáváme k problému hodnocení kultury jako přirozené schopnosti člověka uskutečňovat nejprve svoji vzpuru proti přírodě a následně “správcovství“ našeho světa. Víme, že pojem kultury byl vymezován v 15. – 16. století, tj. v období renesance. Osou vymezení kultury byl pochopitelně člověk, člověk, který je vybaven svobodnou vůlí, schopností tvořit, a který stojí ve středu universa. Člověk je, díky kultuře “druhým stvořitelem“, proto byl charakterizován mimořádným důstojenstvím – převládaly povinnosti nad právy, byl správcem svěřených věcí. Jeho cílem bylo **kultivovat**, dotvářet, nikoliv se bezohledně stavět vůči přírodě. Až do 16. století jsou tyto snahy podporovány a motivovány hnutím humanismu (v návaznosti na

---

¹¹In: Latinita medii Lexicon Bohemiorum, Praha: Academia, 1985, str. 591

renesanční myšlení), následně osvícenstvím a novohumanismem. Zřejmě vrchol humanistických snah, jejichž cílem bylo vytvoření ideálu člověka rozvíjejícího svůj charakter vzděláním a zušlechťováním, je spojen se jménem Wilhelma Humboldta, jazykovědce a propagátora gymnázií a nového typu výuky. Snahy o povznesení člověka, jeho kultivaci probíhaly dvěma směry. Jeden můžeme označit jako směr integrativní. Kultura dominantně vytváří individuum, které se prostřednictvím socializace učí přijímat její, celospolečensky posvěcené, zásady. Druhý směr je směrem protikladu kultury a člověka (individua), který nejdříve postřehl J. J. Rousseau a následně F. Nietzsche. Nietzsche vytýká současné kultuře stádovitost a neschopnost rozvíjet jedinečné v každé osobě. „V tomto kolísání mezi křesťanstvím a antikou, mezi bezbrannou nebo prolhanou křesťanskostí mravu a stejně nesmělým aktivizováním žije moderní člověk a nevede se mu dobře; zděděná bázeň před přirozeností a na druhé straně znovu probuzené svody této přirozenosti, touha najít někde pevnou půdu, bezmoc poznání, jež se potácí sem a tam mezi dobrým a lepším, to vše plodí v moderní duši nepokoj a zmatek, který ji odsuzuje k neplodnosti a zasmušilosti.“ [112, str. 12] Ve filosofické diskusi se tak problematizuje “přirozenost“ a “kultura“. Pro Nietzscheho je přirozené to, co je zasuto hluboko v našem vědomí – síla, vůle k životu, ale také to, co žili Řekové – přirozené přitakání světu a životu. Pochopitelně se v těchto představách mísí “méně kulturní“ a “více kulturní“ – tedy to spojené s ochočováním člověka prostřednictvím křesťanství a moderní výchovy a výuky. „Nejvlastnější rys moderního člověka: podivuhodný protiklad nitra, kterému neodpovídá zevnějšek, a vnějšku, kterému neodpovídá nitro, protiklad, který staré národy neznaly.“ [111, str. 107] U Nietzscheho tak zároveň dochází k umělé distanci při posuzování vztahu kultury a člověka. Člověka nelze totiž oddělovat od kultury, člověk “je“ kultura a kultura “je“ člověk – historicky daný, konkrétní člověk. Tento problematický a často zavádějící přístup k posuzování “kulturního“ a “lidského“ (ve smyslu přirozeného) se, nikoliv náhodou, projevuje ve francouzském filosofickém myšlení 20. století, kdy člověk je charakterizován jako bytost racionální (ve smyslu Kantovy Kritiky čistého rozumu) i neracionální (ve smyslu de Sade, kritika čistého nerozumu).

Protože v běžné komunikaci používáme spojení “kulturní člověk“, “nekulturní člověk“ dospíváme mnohdy k názoru, že kultura je to, co je pozitivní, negativní jevy potom nejsou “kulturní“ a tedy nejsou součástí kultury. Stavět otázku po hodnocení

tak, že si řekneme, „co je v kultuře dobré“, to je kultura, je chybné. Protože tím pádem vyloučíme všechny projevy, které v současné době nepovažujeme za kulturu, ale za „patologii“?! Dnes je problém kultury a člověka nahlížen z pozic různých filosofických směrů, nelze proto universálně zodpovědět danou otázku. Je to podobné, jako zodpovědět otázku po kulturnosti chování fotbalových fanoušků. Hra, diváctví a fandění jsou zcela nepochybně kulturními fakty. V tomto kulturním poli však dochází k různým typům excesů, velkou část z nich posuzuje většinová společnost jako patologickou.

Po válce napsal Heidegger malý text O humanismu, v němž poprvé napadl a odmítl humanistický ideál člověka, protože podle něj je přítomný, žijící člověk vždy podřízen ideálu, obrazu, kterému se přibližuje, ale nemůže jej dosáhnout, je vždy (oproti „ideálu“) ponížen. Proto Heidegger mluví o Obratu (Kehre), kde odmítá klasickou ontologii popisující obecně člověka. Přiklání se k žijícímu, přítomnému člověku, jedinci – odtud inspirace, první impuls existenciální filosofie, pokud nepočítáme Kierkegaarda. Z toho pro nás, mimo jiné, vyplývá, že tak, jako nelze zobecňovat člověka, tak nelze zobecňovat kulturu, ale jen nacházet její rysy, akcenty, pravidla, mikro/makro roviny, struktury atd. Proto také nelze stavět jednu kulturu nad jinou, srovnávat kultury. Tázání se po tom, co je (v konkrétní) kultuře dobré, co ji udržuje a co naopak rozkládá je velmi diskutabilní.

Při výkladu toho „co má být“ stojí proti sobě dvě teorie:

- 1. dualistická:** z toho „co je“ neplyne žádný závěr pro to „co by mělo být“. To, co „má“ být je neodvoditelná kategorie.
- 2. monistická:** teorie vychází z toho, že ... musí být v bytí člověka právě fundament toho „co má být“.

Tyto dva přístupy vyjadřují zjednodušeně to, co jsme již zmínili a na čem je postavena odlišnost kultury a sociálního systému. Kultura. Sorokin ji pojmenovává jako logicko-významovou integraci, je výrazem monistického výkladu. Je to jednota stylu, logického důsledku, významu a hodnoty. Právě hodnoty jsou jedním z toho co v bytí člověka „je“ a dává možnost zároveň osmyslnit život tím „co má být“, dává jistotu a bezpečí. Příčinně-funkcionální integrace, charakteristická pro sociální systém, ve kterém jsou všechny části sjednoceny do jednotné kauzální sítě; každá část je prvkem kauzálního řetězce akcí a reakcí, který „udržuje systém v chodu“. Tedy to, co

“má být“ je neodvoditelná kategorie, systém se udržuje v chodu, primární není predikce budoucnosti, ale zajištění potřeb přítomnosti. [srov. 86, str. 168]

Fanoušci vstupují do systému logicko-významové integrace ze světa stereotypů a zajišťování živobytí do světa, kde se “osvobozují“. Platónovo *Podobenství o jeskyni naruby*. Fanoušci jsou ti, kteří se v sociálním systému cítí jako odsouzení sledující stínové divadlo (jeskyně). Je to svět, kde jsou povinnosti, tvrdé nelítostné podmínky zajišťování živobytí, svět neustálého přizpůsobování se zákonitostem, normám, hodnotám, které jsou navíc pocíťovány jako svazující, nepřitažlivé. A potom je tu druhý svět, svět mimo jeskyni, světlo “poznání“ – mediální svět, který „osvobozuje či vyvazuje člověka z tradice, zbavuje ho závazků spjatých s konkrétně historickými požadavky vyplývajícími z jeho začlenění, vřazení do historicko společenských struktur. ... Tento svět osvobozuje člověka z tíživého pocitu existenciální úzkosti. Existenciální otázky jako věčné a neřešitelné nejsou zakalkulovatelné do paradigmatu mediálního světa. Jsou to otázky po smyslu bytí, otázky pro které v mediálním světě není místo.“ [121, str. 88, 89] Mediální svět – svět sportu, fotbalu je ten “pravý“ – virtualita se zvrhává v realitu a realita je nepodstatnou fikcí. „Co realita jest, a co sen?“ Klímovská¹² otázka až dnes je naplněna. Bystřický a Mucha to vyjadřují pregnančně: „Enigmatický rozměr transcendentního světa, k němuž se lidé předmediální éry upínali svojí vírou, je nahrazován mediálním rozměrem skutečnosti, ve kterém je sjednocující intence víry zaměňována za mnohost zájmů o stále nové zdroje inspirací, podnětů a impulsů mediálního světa. Existenciální hledání absolutních jistot vírou je nahrazováno mediálně zprostředkovanými impulsy k hledání správných či vhodných řešení vážných i nevážných problémů mediální přítomnosti.“ [121, str. 89]

K podpoře tvrzení, že fanoušci jsou manipulováni, přímo kupováni velkými mediálními společnostmi k tomu, aby se podíleli na tvorbě dvojí reality, uvádíme zjištění Horna. Jeho dlouhodobý výzkum v Americe poodhalil roli médií ve vlivu na publikum. Jedna skupina výzkumníků se zajímala o to, jak produkční faktory ovlivnily výstupy v médiích a jejich ovlivnění zákazníky. Závěrem bylo, že v tržní ekonomice média vydělávají na tvorbě profitů z propagace ideologií, které jsou v souladu se zájmy tržního kapitalismu. Druhá skupina výzkumníků se zajímala

---

¹² Ladislav Klíma (1878-1928), český filosof a literát. „Svět“ chápal jako výtvar, sen a hru absolutního Ega, absolutního Já.

o reakci publika na zprávy podávané médií, na jejich dopad a efekt. Výzkum zjistil, že správné a nutné interpretace aktivit publika médií hraje významnou roli při vytváření každodenních životů a osobní identity diváků. Kritičtější část výzkumníků zaujímala postoj k médiím jako manipulátorům. Od roku 1980, kdy došlo k deregulaci médií, se stále zvyšuje jejich komercializace. Díky tomu jsou média více závislá na zisku z reklamy než na poplatcích od veřejnosti. Televize nabízí sport jako možnost *ekonomické* aktivity, což podmíněně ovlivňuje formát sportu. S větším důrazem na mediální hodnoty, tedy zábavu a reklamu, se sport stává centrální součástí konzumního kapitalismu. Komerční sponzoři platí ne pro dobro sportu, ale pro dobro svých firem. Sponzoři (inzerenti) si kupují publikum, nikoli sporty. Opravdovým produktem mediálního sportu je *spotřební publikum*. [124, str. 45–47] Z tohoto vyplývá dvojjedinný a rozporuplný vztah k fanouškům. Na jedné straně je komerce potřebuje k tomu, aby atmosférou přitahovali na stadiony další diváky. Na straně druhé svým jednáním obtěžují, protože se nestávají konzumenty, kteří přinášejí klubům rozhodující zisk.

Fanoušek – “navrátilce“ do jeskyně, i z uvedených důvodů, prohrává ve stínové soutěži. Oči přivyklé světlu (“pravého poznání“ na stadionu) již nejsou schopny rozeznávat stínohry většinové společnosti. Stínové divadlo je pro něho tak málo důležité, tak málo zajímavé – už jej nechce hrát. Proto v této soutěži prohrává. Tato prohra je metaforou konformity, daní za přizpůsobení se ostatním, ale také svobody vzešlé z iluzorního poznání (že sportovní svět je tou pravou realitou). Svět jeskyně (v tomto případě společnost) a svět sportu (v tomto případě kultura) nejsou totožné, dochází mezi nimi k inkongruenci a napětí. Stadion – část reality a část stínohry – rituálu. Stadion je ono *fanum* – ne hřiště (skutečný chrám) – ne veřejný prostor (prostor bez svátostí). Tribuna, na které se vše podstatné odehrává – *profanum* – částečně božské, částečně všední. Profánní není, v prvotním řeckém významu, světské. Je to přechod mezi sakrálním a světským. *Fan* – *fanaticus* je ten, kdo ctí zákony ritu. Je tím vyvedeným z šera jeskyně na světlo “pravého“ poznání – virtuální reality. Jenom on, na rozdíl od Platónových vězňů, sleduje dvě stínohry – stínohru fotbalové hry na hřišti a stínohru reality ve světském světě. A protože k vnitřní inkongruenci a napětí dochází také mezi oběma zmíněnými složkami a strukturou osobnosti fanouška, jedinou jeho realitou je tribuna stadionu a lidé – kamarádi stejně naladěni jako on, stejně omezení hýbat hlavou a rozhlížet se, stejně konformní

v popisu “reality“ v rámci profánního světa. Žijí v nedospělém světě zvenčí udržovaným chlebem a hrami. Ano, tribuny stadionu jsou oním *profanum*, místem mimo chrám, ale v jeho těsném dosahu. Je místem ještě svatým, ale ne tolik, aby chrám (hřiště) nahradilo. Mluvíme-li o fanoušcích, nemluvíme o nich jako o hlupácích, ztracencích, ale jako o těch, kteří falešně prozřeli. Jako o těch, kteří žijí v chrámovém prostoru a stávají se *fanaticus*, žijícími v extázi.

2.1.1. Fandící *fanaticus*

Fanatismus vychází ze stejného obsahového smyslu jako fandovství. Oba pojmy mají základ ve snaze vyčlenit ze světského světa prostor a způsob jednání, které umožňuje člověku přesah k metafyzickému, záhadnému, přitažlivému. Tyto přístupy k chování jedinců, skupin i národů se táhnou kulturními dějinami lidstva. Dnešní *fanum* a dnešní *fanaticus* jsou pouze jinou podobou stejného. Přiblížme si pojem a kulturní obsah pojmů fanatik a fanatismus.

Hned na začátek je třeba říci, že fanatismus a násilí nejsou totéž. Günter Hole, z jehož práce budeme vycházet, uvádí, že násilí je v podstatě zcela jiným fenoménem než fanatismus. „Motivy agrese, jako vypočítavé úsilí o moc a hromadění majetku, závist a žárlivost, nenávisť nebo pomsta, nemají s fanatismem v první řadě nic společného. Jedná se jednoznačně o odlišné kořeny jejich psychického zrodu, o různé úrovně, na nichž probíhá neblahé emocionální nahuštění a eskalace.“ [87, str. 7] Dále Hole uvádí, že existuje i tichý, nenápadný, zevnitř člověka jdoucí fanatismus. Fanatismus je také prodchnut zaujetím a nadšením vysokými etickými hodnotami a cíli. Zde znovu příklad sémantiky daného výrazu. Člověk podléhající chrámové extázi, služebníci kultů, náboženští nadšenci. Je s podivem, jak dlouhou historickou cestou výrazy *fanum* a *fanaticus* prošly a jak se z jejich významu a obsahu nic neztratilo. Jenom kulisy oné extáze a nekritického příklonu k abstraktnímu se mění, možná jsou tato abstrakta i absurdnější.

Otázkou zde také je, a zřejmě tou nejnaléhavější, když se tedy nemění významy slov, mění se člověk? Pokud změny v psychické vybavenosti, rámce sociálního a symbolika kultury se kvalitativně nemění, nemohou se tedy měnit ani podstaty motivací, které k jednání vedou. Nemáme před sebou násilné diváky a fanoušky jenom jako variace již v historii známého? Klasik “předsudečnosti“ (která má mnoho společného s výjimečným chováním okrajových kultur) Gordon W. Allport

poprvé o této problematice píše v roce 1937, kniha "O povaze předsudků" vyšla v roce 1954. Z pohledu překotného běhu času a jeho vnímání v současné společnosti, často i z pohledu "nových" vědeckých přístupů může být kniha vnímána jako vědecký anachronismus. Přesto díky neměnnosti základních charakteristik člověka, i pomalých a pozvolných změn v základech kultury, jsou Allportovy poznatky, závěry a ponaučení žhavě platné. Co tedy Allport píše o předsudku? „O předsudek se jedná pouze tehdy, když jednání je *více* protektorské, *odmítavější*, než uznávaná kultura předepisuje. ... Předsudek je *morální hodnocení*, jímž kultura poměřuje některé vlastní praktiky. Je to označení neschvalovaných postojů.“ [106, str. 43] V našem případě tak může jít o předsudek fanoušků vůči většinové společnosti, že je netolerantní, neschopná emocí a volného života. Také může jít o předsudek společnosti vůči fanouškům, že svým chováním narušují klid a pořádek, že boří zaběhané a osvědčené hodnoty slušnosti a tolerance. Ale také o předsudek, že hráči – fotbalisté hrají kopanou jen pro peníze a fanoušky zase zajímají pouze výtržnosti a fotbal je pro ně jenom zástěrkou vybíjení své agrese. Realita je mnohorozměrná a dynamická a poznatky z výzkumů na sportovních stadionech podpoří výše zmíněné tvrzení, stejně jako je, na příkladu jiných fanoušků a hráčů, dokáže vyvrátit. Pokud bychom však setrvali na těchto stanoviscích, relativizovali bychom celou problematiku vztahu kultury a diváctví.

Chování značné části fanoušků je takové, že balancuje na hraně fanatismu, přesněji v některých projevech vztahu k fotbalu a hlavně klubu. Kdy tedy můžeme hovořit o fandovství, a kdy o fanatismu? Kde je hranice mezi fandovstvím a fanatismem, a kdy tuto pomyslnou hranici fanoušek překračuje? Je to tehdy, kdy jak říká Hole, selhává vnitřní regulace prostřednictvím "nadjá" nebo svědomí, tím že podcení etické důsledky svých postojů. K hlubšímu pochopení však potřebujeme znát více z teorie fanatismu.

Žhavé nadšení pro aktivity v mládežnické skupině, stejně tak, jako nepřátelský postoj k cizincům ještě nemusí být fanatismem. Fanatismem není ani každé "tvrdohlavé" lpění na nějakém postoji a každý druh úsilí o prosazení. Vnější impulsy zpracovává vědomí každé osoby sobě vlastním způsobem, a tak i mezi lidmi inklinujícími k fanatickým názorům a projevům chování se nacházejí různé typy. Hole jako základní vymezuje:

I. Dle vnějších projevů: tzv. *militantní* a *tiší* fanatici;

II. Dle pohnutek vedoucích k fanatickému chování:

- a) *klasický* fanatic jako zástupce “esenciálního“, “původního“, “strukturálního“ fanaticismu, má primárně sklon k fanatickému utváření a prosazování idejí;
- b) *indukovaný*, “fanaticky infikovatelný“ nebo také jako “částečný“ fanatic, potřebuje vhodnou situaci a povzbuzení, strhující podnět zvnějšku, právě kvůli nim je téma fanaticismu tak palčivé, aktivně jednající osoby ve všech fanatických proudech se rekrutují převážně z této početné a dopředu těžko odhadnutelné skupiny.

III. Dle způsobů prosazování: *tvrdý* a *měkký* fanaticismus. [srov. 87, str. 7-10]

Mimo zjevné formy fanaticismu, existují i formy “nejasného“ fanaticismu s mlhavými představami a neohrazeným myšlenkovým zaměřením. Ale všechny formy fanatických postojů mají ve svém základu určitý *ideový svět*. Při řešení našeho problému – tedy otázky, kdy se fandové stávají fanaticky, je nutné se vypořádat se značným rozsahem a mnohotvárností fanatických jevů a s přiblížením se elementárním psychickým pochodům fanoušků. Fanaticismus představuje veskrze komplexní rozhodnutí¹³ a při jeho iniciaci, více než psychické pochody, hraje roli začlenění v sociálních strukturách, tradice daného prostředí i politické souvislosti.

K příklonu k fanatickému chování a jednání je třeba: - určitý ideový svět, - zjednodušení situací, ve kterých se ocitám, - názorné formy, důležitá jsou – hesla. Hole ještě vychází ze spojitosti fundamentalismu a fanaticismu, jejich vzájemné podmíněnosti. Protože fundamentalismus není výrazně důležitým faktorem případného fanatického chování fanoušků, budeme se zabývat některými aspekty fundamentalismu výhradně na poli fanaticismu.

Analyzujme si chování fanoušků na základě šesti typických prvků tohoto vnitřního postoje (fundamentalismu, fanaticismu), které Hole znázorňuje ve formě zvláštních psychických potřeb. Jsou to:

- potřeba **bezpečí**, odstranění všech dalších nejistot o správnosti zvolené vlastní cesty;
- potřeba **zakotvení**, tj. pevné uchycení na spolehlivém fundamentu, který má být stálou oporou;

---

¹³ Rozhodnutí jako vědomý, do určité míry promyšlený akt. Ne pouze spontánní podvědomá reakce.

- potřeba **autority**, podřízení se obsahové předloze dané jednou osobou, jejíž kompetence jsou nepochybné;
- potřeba **identifikace**, úplného osobního souhlasu nebo splynutí se zastávanou ideou nebo společenstvím, které je jejím nositelem;
- potřeba **dokonalosti**, jako výraz přání dokonalosti zastupovaného postoje, který nežadá žádného doplnění nebo opravy;
- potřeba **jednoduchosti**, tj. redukce komplexních, mnohoznačných souvislostí na několik principů nebo pouček.

[87, str. 20]

Jak z uvedeného vyplývá, v potřebách se primárně zračí vnitřní pochody aktéra, ne reakce na společenskou situaci. Znovu zde vystupuje, jako základní charakteristický rys velké části okrajových kultur potřeba jistoty a zakotvení. U fanoušků pocházejících z problémového sociálního prostředí, je patrná *oikofóbie*, strach a úzkost ze světa spojený se strachem z izolovanosti, ale také domova.

Ve svém kvalitativním šetření prováděném v souvislosti s disertační prací jsem před dvěma lety, při návštěvě fan klubu Slovanu Liberec, narazil na fanouška – chlapec 17 let, zanedbaný zevnějšek, na kterém nejvíce udivoval velmi špatný stav chrupu. Chlapec se v klubu choval nejistě až ustrašeně, nereagoval na komunikaci z mé strany. Až po několika minutách, když už jsem mluvil s dalšími fanoušky a vedoucím klubu, za mnou přišel a strohým způsobem mne vyzval ke hře ve stolním fotbale. Chápal jsem to jako příležitost k navázání komunikace. On však celou dobu mlčel a soustředil se výhradně na hru. Zřejmě mu jenom moje prvotní vstřícnost pomohla překonat nejistotu a určitý ostych, aby mi ukázal, jak dobře stolní fotbal hraje (prohrál jsem 10:2). Znovu jsme se setkali na stadionu v kotli při fotbalovém zápase ten samý den. Ten chlapec se choval zcela jinak. Naplno fandil, poskakoval a bylo znát, že má mezi ostatními slušné postavení. Ani v tomto prostředí se mi však nepodařilo navázat s ním rozhovor. Vedoucí fan klubu mi potom sdělil, že tento fanoušek pochází z rodiny, kde o něho nemají rodiče zájem, a že pokud by mu nebyla poskytnuta možnost angažovat se ve fan klubu, zřejmě by brzy skončil v policejní cele pro zadržení. Mladík fetuje.

Fanatismus se snaží bránit vlastním nejistotám a odvolává se na něco, co je otřesené. Na uvedeném mladíkovi evidentně byla cítit potřeba autority, citelná touha po identifikaci s klubem a jeho cíli a potřeba jednoduchosti, která dává pocit

sebejistoty. Fanatismus s fandovstvím spojují určité atributy, jako jsou nesnášenlivost a netolerance vůči klubům „jiných barev“, oblečení, chování, rituály, symboly, lokality, iracionalita. Je to náhrada za neuspokojivé vztahy „tam venku“, vzniká vzájemná podpůrná komunita. Atributy, které nejsou spojeny pouze s fanouškovstvím, ale i s určitým rysem chování, který je společný s jakýmkoliv fanatismem nebo typem chování. Jako příklad lze uvést alternativní typy životního stylu, ať již jsou to různé hudební styly a na ně navazující způsoby života, život mimo dominantní civilizační prostředí, způsob stravy, ale také např. náboženské třeštění. Projevuje se také v určité agresi vůči okolí (jehovisté), v izolovanosti, pocitu výlučnosti, v kompenzaci frustrací. Zajímavým kulturním momentem, také přetrvávajícím přes dlouhou lidskou historii, je modlářství a s ním spojený fetišismus - přivlastnit si buď část těla svaté osoby, nebo alespoň cokoli, co se dotýkalo jejího těla či ona používala. Takové vlastnictví registruje nárok na pravost – „my jsme ti původní, správní, jediní, kteří mohou nakládat se symbolickým bohatstvím“. Svatý grál a kůstky svatých jsou nahrazeny pukem z mistrovství světa nebo propoceným tričkem významného hráče.

Hole ve své knize uvádí několik definicí fanatismu a také je doprovází příslušným komentářem. Pro potřeby naše je nejbližší definice jeho vlastní:

„Fanatismus je osobnostní strukturou spoluurčené, na **omezené** obsahy a hodnoty vztažené osobní přesvědčení s vysokým stupněm identifikace, které je udržováno nebo sledováno se značnou **intenzitou, stálostí a důsledností**. Trvá **neschopnost dialogu a kompromisu** s jinými systémy a lidmi, se kterými se bojuje jako s vnějším nepřítelem nasazením všech prostředků a v souladu s vlastním svědomím.“ [87, str. 27]

Na doplnění ještě, že „předmětem fanatismu se stávají všechny oblasti života, které jsou přístupné osobní identifikaci, vysokému hodnocení a intenzivní angažovanosti“, takovým je i sportovní fanatismus. [87, str. 32]

2.1.2. Fanatismus českého fanouška

Cesta od fandovství k fanatismu na fotbalových stadionech není přímá ani jasná ani podmíněná. Jako se nestává z každého diváka fanoušek, nemusí se stát z každého fanouška fandící fanatik. Rozborem pojmu fanatismus a na základě poznatků z dlouhodobého kontaktu s fotbalovými fanoušky můžeme konstatovat následující charakteristiky českého fanouška z hlediska tendencí k fanatickému

chování. Je nutné upozornit, že tam, kde v textu hovoříme o fanatismu, máme na mysli *tendence* k tomuto typu chování. K jasným závěrům by mohl vést až cílený výzkum.

Mezi českými fanoušky najdeme *militantní* i *tiché* fanatiky, kde za militantní považujeme fanoušky silně extrovertní, s tendencí prosazovat své názory mezi ostatní členy skupiny, při tomto prosazování bývají verbálně naléhavější až agresivní, výrazná je u nich neochota ke kompromisu a důslednost při prosazování ideje. Tiší fanatici se od první skupiny odlišují pouze vnějším projevem. Ve svých názorech a zásadách jsou stejně pevní a neústupní. Naše zkušenosti ukazují, že rozdíly mezi těmito dvěma skupinami je v osobnostní charakteristice a typu temperamentu.

Z hlediska pohnutek převažuje mezi našimi fanoušky indukovaný (nebo také “částečný”) typ fanatika. K akci potřebují správné prostředí a povzbuzení, také jsou to fanoušci, kteří se ve fan kultuře pohybují delší dobu – tzn., že přesvědčení jejich skupiny, gangu, přijali za své. Silná identifikace s ideologií je provázána silným nutkáním “předvést se“ před ostatními. Od ostatních fanoušků se odlišují neochotou diskutovat o problematických rozhodnutích (pronášení zakázaných věcí na stadion, bitka za jakoukoliv cenu). Lze zde také postřehnout nenávistný vztah k nepřáteleným skupinám a všemu cizímu, co by mohlo plánové skupinové chování ohrozit. Klasický typ fanatika bývá většinou zároveň fanikem agresivním. Charakterizují je vůdcovské sklony, ale i vysoký intelekt, schopnost argumentace a přesvědčování. Jsou to také povětšinou vůdci fanouškovských skupin a agilní chuligáni. Obecně lze také říci, že fanatické chování je čteněji zaznamenatelné u osob, které se sami označují za chuligány.

Na začátku stati jsme si položili otázku, kde je hranice přechodu od fandovství k fanatismu. Ta je obtížně určitelná, a pokud ano, potom na základě dlouhodobějšího pozorování. Fanatismus v českých diváckých poměrech je především *nejasný*. Fanoušci sami sebe jako fanatiky neoznačují, dokonce u některých, pokud byli v souvislosti s fanatickými postoji osloveni, vyvolával pojem fanatismus negativní reakce – často jej spojují s nekontrolovaným až bláznovským jednáním. Pokud mají fanatismus definovat, často zmiňují fašismus a Hitlera. Do jaké souvislosti potom dávat hákové kříže a kryptogramy “18“ vepisované do dotazníkových archů našeho výzkumu? Zřejmě zde jde o přesunutí frustrační zlosti na jiný objekt. Pokud fanoušek skrytě obdivuje fašismus, který sám označuje za fanatický, potom má svůj vlastní

fanatismus za nejasný – ne-fanatický. Nicméně potřeba uspokojit svoji emoci na veřejnosti není možná nebo k ní nemá odvahu (veřejná propagace fašismu jako trestný čin), potom přichází přesunutí této potřeby jinam, v našem případě do dotazníku, sice anonymně, avšak s vědomím, že jeho emoce najde “uplatnění“ v pozdějších interpretacích výzkumu.

V textu již bylo uvedeno konstatování, že fandovství a fanatismus na stadionech je spíše záležitostí vnitřních pocitů než reakcí na společenskou situaci. Toto tvrzení konstatuje Hole v souvislosti se zvláštními psychickými potřebami. Uvedené konstatování je v souladu i s výsledky našeho výzkumu životní spokojenosti fanoušků. Vysoká míra životní spokojenosti ve všech zkoumaných oblastech odkazuje k faktu, že sociální podmínky nejsou prvořadým impulsem frustrací a následného příklonu k nesnášenlivému až fanatickému jednání. Odpověď na toto ujištění nalezneme u Jana Poněšického [123, str. 138] „V psychoanalytickém pojetí hovoříme o konfliktu mezi “nadjá“ (mezi kulturními, výchovou převzatými a často restriktivními normami chování, tedy sociální komponentou) a “ono“ (naše přirozenost, pudová a emoční spontánnost).“ Primárnost vnitřních pohnutek v konání aktérů potvrzuje i humanistická psychoterapie, konkrétně Rogersův přístup zaměřený na člověka. Emoce, jako nejnítější potřeby, dávají člověku signál k jejich uspokojení. Např. potřeba uznání se projevuje jako emoční hnutí vyvolávající snahy po jejím uspokojení. Může to být dlouhodobý proces od socializace v rodině, přes další sociální prostředí. Pokud se jedinci nedaří tuto potřebu dlouhodobě uspokojit, dochází k frustraci, která se zase projevuje jako silná emoce (potřeba). Je jenom otázkou času, kdy jedinec najde takové prostředí, ve kterém tuto emoci může uspokojit. Je více méně dílem náhody vyplývající ze shod okolností, v jakém prostředí bude tato emoce sanována.

Hole také poukazuje na další rys fanatismu, a to na identifikaci jedince s “ideálem“, která souvisí s fatálním přesvědčením, že lze zastávat jen perfektní, dokonalé ideje a usilovat pouze o naprosté uskutečnění ideálu. Dále dodává, že: „Identifikace s ideálem a hodnotami i zaměření na konkrétní příklady a vzory jsou součástí zdravého osobnostního a sociálního vývoje. Problém je však v tom, že hodnotové normy přebírají charakter ideálních norem. Zvláště v oblasti výchovy se stále setkáváme s přetrvávajícími důsledky nesplnitelných požadavků na smýšlení a chování; tyto požadavky ovšem přetrvávají. Takovou “fundamentalistickou

výchovu“ přesto snáší většina lidí relativně bez negativních následků. Zdravá a vyrovnaná povaha sama od sebe odráží extremistickou účast na těchto hodnotách, jinak by byla neurotizace mnohem častější.“ [87, str. 96] Fanatismus ve fanouškovských skupinách může být pěstován již od útlého mládí. Aktuálně se objevují na některých fotbalových stadionech (naše zjištění z pražských fotbalových stadionů 1. ligy) skupiny mladistvých výtržníků ve věku 13–15 let, které “operují“ pod křídly starších chuligánů. Protože jsou rychlí a mrštní, jsou posíláni do sektoru hostů, kde mají za úkol sebrat vlajku nebo nějaký jiný symbol pro místní kotel. Díky svému mládí nebudí pozornost, proto se snadno dostávají k místu, kde žádaná věc visí nebo je v rukou fanouška. Jejich útoky jsou překvapivé a překvapivě tvrdé. Napadení fanoušci většinou líčí okradení o symbol klubu takto: „Najednou se objevil takovej malej mrňous, než jsem se nadál, kopl mě bolestivě do holeně, vytrhl vlajku, a než jsme stačili zareagovat, byl pryč.“ [104] Těmto, vlastně ještě dětem, říkají fanoušci *kindrsáci*¹⁴. Jejich další výhodou je i to, že nejsou policií trestně postižitelní. Překvapující je jejich drzost a hrubost. Tito budoucí členové *fans* a *hooligans* se již nyní stávají potenciálními *fanaticus*, tedy těmi, kteří se snaží dostat do centra “božského“ a vytvořit ze stadionu *fanum fortunes*¹⁵.

2.2. Hra jako nezaměnitelná součást kultury

Pravdivost Geertzova konstatování, že „... kulturu lze považovat za uspořádaný systém významů a symbolů, v jejichž mezích se odehrává sociální interakce...“ [86, str. 167] lze demonstrovat právě na lidské hře, která (jak již bylo konstatováno) je součástí života člověka a našeho lidského světa a která je zároveň důkazem stále markantnějšího symbolického vnímání světa.

Hra jako kulturní fenomén je dostatečně a obsírně popsána. Snad nejznámější a nejčastěji citovanou je Huizingova *Homo ludens* [3], psaná spíše z pozic kulturně historických. Jeho práce je jednou z největších teoretických monografií věnovaných problematice hry. Huizinga nevěnuje sportovní hře prostor, který by ji snad měl patřit. Zřejmě je to proto, že dle jeho názoru je hra brána stále vážněji. Sport se vzdaluje ze sféry čisté hry, stává se elementem *sui generis*: už nikoli hrou, a přece

---

¹⁴ z německého *das Kind* - dítě, *Kinder* - děti

¹⁵ latinsky “šťastný chrám“

žádnou vážností. Huizinga zde postihuje hluboký odklon dnešního sportu, spojeného s komercí, od bytostného spojení se společností. Toto se děje i přesto, že jsou organizovány velkolepé olympiády, které přes všechnu snahu být důležitým pro diváky i sportovce. Sport zůstává neplodnou funkcí, v níž starý herní faktor z velké části odumřel. Tato "hravost" se vytrácí i z působení fanoušků na našich stadionech. Vlastní zkušenost z výzkumu mezi fanoušky nás spíše dovádí k potvrzení skeptického postoje Huizingova. Povzbuzování, fandění je, i se svými často nápaditými choreografiemi, spíše soupeřením o to, jak zahanbit protivníka, někdy i křečovitou snahou mít lepší image před ostatními. Zde i vyvstává otázka, zda a kdy je soupeření ještě hrou.

Na to do určité míry odpovídá další významný teoretik hry, autor knihy "Hry a lidé", Roger Caillois. I když jeho dílo trpí nedoceňováním sportu jako hry, je přeci jenom (oproti knize Huizingově) instrumentálnější. Určitou slabinou jeho postojů je, že příliš podléhá schématům, jež si sám pro hru vytvořil. Huizingovi vytýká přílišnou šíři jeho definice hry a sám ji vymezuje takto: hra je **1.** svobodná činnost, k níž nemůže být hráč nucen, aniž ztratí chuť hrát, **2.** činnost oddělená od ostatních vlastním prostorem a časem, **3.** nejistá činnost, jejíž průběh a výsledek není předem dán, **4.** neproduktivní činnost, jež netvoří ani statky, ani bohatství, **5.** činnost s pravidly, jež jsou konvenční, **6.** fiktivní činnost, jež má specifické vědomí "druhé skutečnosti" nebo ve vztahu k obyčejnému životu "svobodné neskutečnosti". Vzhledem k našemu tématu je pro nás pozoruhodný poznatek Cailloise o tzv. druhé skutečnosti, kterou bychom mohli definovat také jako fiktivní činnost. „Fiktivní činnost, jež má specifické vědomí "druhé skutečnosti" nebo ve vztahu k obyčejnému životu "svobodné neskutečnosti". [srov. 76, str. 142] Onu "fiktivní činnost" označuje Caillois také jako okrajovou kulturní formu – hra je totiž „ze své podstaty neplodná a ve své čisté podobě nemá následky pro skutečný život. Zároveň je ale tato její vlastnost pro hru diskreditující, protože nás udržuje v izolaci od produktivních činností.“ [5] Zde nacházíme odpověď na otázku, do jaké míry je soupeření ještě hrou. Děkanovský k tomu uvádí: „sport je právě onou kulturní formou vyskytující se na okraji společenských mechanismů. Formou institucionalizovanou jsou pak všechny projevy společnosti, které potvrzují obecně platný a pozorovatelný charakter soutěživosti, který je zejména západnímu civilizačnímu okruhu vlastní. Obchodní konkurence, zkoušky, konkurzy – to jsou nejsnáze pozorovatelné atributy agonálního

(soutěživého) principu v denním životě.“ [84, str. 25] Jako další příklad může posloužit činnost vrcholového sportovce jako člověka provozujícího zcela iracionální činnost, navíc hmotně užitečnou. Profesionalizace sportu tak posouvá a degraduje samotný smysl hry projevující se i v chování a přístupu fanoušků. Zde je těžké rozlišit, do jaké míry je jejich chování více hrou a do jaké míry více soupeřením. Orientovat se v uváděném může pomoci opět Caillois.

Caillois rozděluje hry do určitých typů. Toto rozdělení vlastně tvoří kostru jeho práce. Dělí hru podle vnitřních dynamických principů:

- *Agon* – označení pro hru soutěživou a soupeřivou (fotbal, šachy, míčové hry; je charakteristická“ stejnou šancí na počátku“ a nutností osobního výkonu.
- *Alea* – hra, jejíž výsledek spočívá na rozhodnutí, jež není závislé na hráči, ale osudu, náhodě (např. ruleta, hra v kostky, loterie).
- *Mimicry* – hra “jako by”, jejím principem je dočasné přijetí iluze (např. divadlo).
- *Ilinx* – hra, jejíž podstatou je rozkoš z rotace, opojení pohybem, jakási závrať (např. tanec, adrenalinové sporty)

Všechny tyto typy her mají dva póly, z nichž jeden je pólem nezkalené radosti (Caillois jej nazývá “paidia“) a druhý je vyznačen úsilím, šikovností, přemýšlivostí a cestou přes překážky (“ludus“). [5, str. 62]

Filozofující pohledy na hru poskytuje Finkova *Oáza štěstí*. „Hra náleží svou podstatou ke stavu lidského pobytu, je to základní existenciální fenomén. Jistě není jediným takovým fenoménem, avšak přece jen je fenoménem vlastním a svébytným, jenž nemůže být odvozen z jiných životních jevů.“ [1, str. 12]

„Invencí a pozoruhodností se vyznačuje přístup kanadského teoretika médií Marshalla McLuhana, který v duchu svého široce pojatého chápání médií zařazuje hry a sport mezi prostředky lidské komunikace.“ [84, str. 23] „Hry jsou situace, které byly vymyšleny tak, aby umožňovaly simultánní participaci mnoha lidí na určitém významném modelu jejich kolektivního života. Hry jsou médií mezilidské komunikace, která mohou existovat a mít smysl jedině jako extenze našeho vnitřního života.“ [McLuhan in 84, str. 23]

Lidská hra je z biodromálního pohledu problematikou interdisciplinární, a tak jej ze svých specifických pozic řeší psychologie a sociologie, objevuje se v pracích

kulturních antropologů a etnologů. Významný přínos pro studium tohoto fenoménu přichází z etologie, která pomáhá osvětlit původ hry a odlišnosti lidské hry od hry zvířat.

Pro lepší pochopení participace diváků na předváděné hře se budeme zabývat těmi hledisky, které z hry dělají přitažlivou podívanou vzbuzující silné emoce.

Jako na první rys hry se zaměříme na posledně zmíněné, na schopnost vyvolávat silné emoce. Huizingovými základními otázkami je tázání po "vtipu" hry, po příčinách, které dokážou tisícíhlavé davy diváků přivádět do stavu nepřičetnosti. Ve snaze zodpovědět tyto nelehké otázky odmítá hned od počátku biologická vysvětlení. Vychází z přesvědčení, že příroda by přeci mohla své děti vybavit potřebnými mechanismy pro vybití nadbytečné energie nebo pro uvolnění po vypětí sil. Namísto toho je zde hra, její napětí, radost a zábava. A protože se hra vyskytuje, jak ve světě zvířat, tak ve světě lidí, nelze ji dávat do souvislosti s rozumem. S Huizingou nejde, v těchto kontextech, než nesouhlasit také v tvrzení, že existence hry není vázána na žádný stupeň kultury, na žádnou formu světového názoru. Vždyť každý myslící tvor si umí okamžitě představit, o co se jedná, když vyslovíme slovo hra. Navíc hru nelze popírat, na rozdíl od jiných abstraktních pojmů jako jsou právo, krása, pravda, dobro aj. Jako konstrukt pro vysvětlení toho, kde se v lidském světě hra bere, používá pojmu "duch". Tedy jakási vnitřní pohotovost a schopnost člověka ocitát se v rámci hry – a ve svých představách – mimo reálný prostor a čas. Tento mimo-reálný prostor potom člověku umožňuje jednat mimo zaběhnutá pravidla a společenské konvence. K pochopení tohoto stavu Huizingovi slouží analýza mýtu a kultu. Inspirace rituály, jako vážně brané hry, jenž je vázána na přesně daný situační kontext a zejména prostor, i v nás bezděčně. Prostor, na něhož když vstoupíme, bezděčně se proměňujeme.

2.2.1. Kultura sub specie lidí

Shrneme-li předcházející, lze konstatovat, že Huizinga od samého počátku zdůrazňuje, že hru pojímá jako "kulturní jev" a nikoli jako biologickou funkci. Odmítá prakticky psychologické a fyziologické teorie vzniku hry: „Všem těmto vysvětlením je společné jedno, totiž, že vycházejí z předpokladu, že hra se pěstuje kvůli něčemu jinému, že slouží nějaké biologické účelnosti. Ptají se, proč a k čemu se hraje.“ [3, str. 37] Podle něho – a to je jeho základní teze – máme ve hře co činit

„s životní kategorií pro každého bez dalšího poznatelnou a bezpodmínečně primární, s celostí, jestliže už je něco takového, co zasluhuje tohoto pojmenování“. [tamtéž] Tato životní kategorie je ovšem něčím dál už nevysvětlitelným a v podstatě iracionálním; ve hře "hraje" něco s sebou, co přesahuje bezprostřední snahu po životním sebepotvrzení a co vkládá do sebeuplatnění nějaký smysl. „Každá hra něco znamená, jestliže to pojmenujeme aktivním principem, jenž propůjčuje hře svou bytost, duchem, pak říkáme příliš, jestliže to pojmenujeme instinktem, pak neříkáme nic. Ať už se na to díváme jakkoli, vychází v každém případě najevo tím, že hra má nějaký smysl, imateriální element v podstatě hry samé.“ [tamtéž] Huizinga dál nijak zvlášť "ontologii hry" nerozvádí a pracuje především metodou popisu toho, jak a v čem se v celé oblasti lidské kultury hra projevuje. Pro něho je to "více než rétorický pokus" prohlašovat, že kulturu je nutno zkoumat *sub specie ludi*¹⁶.

Základní Huizingovou tezí je, že kultura vzniká ve formě hry, jako hra. „Ve dvojedinosti kultury a hry je hra primární, objektivně zaznamatelná a konkrétně určitá skutečnost, zatímco kultura je jen označení, jež náš historický úsudek tomuto a takto danému případu přisuzuje.“ Tuto tezi prosazuje Huizinga všude. Podle jeho přesvědčení jsou i další projevy lidského sociálního bytí založena hrou a na hře (právo, válka). Ze hry se tak v Huizingově panludismu zrodilo vědění; z kultického závodění, ze svatých hry se zrodilo filosofické vědění; hra je podstatou básnictví, hra sofistického dialogu zakládá tradici velkých filosofických disputací, hra je pochopitelně i základem dramatu, tance, malířství a hudby. Hra je hybnou silou, skrytým zdrojem vývoje celé kultury od starověku přes středověk až do doby romantismu. Až v 19. století, dle Huizingova pohledu, si „Evropa obléká pracovní oděv“. Kultura se stává vážnou a „ideály práce, výchovy a demokracie nenechávají prostor pro věčný princip hry“. Místo hry začíná zaujímat sport. Podle Huizingova názoru se v moderní společnosti vzdaluje sport stále více z čisté sféry hry a stává se elementem "sui generis": už nikoli hrou, přece žádnou vážností. [srov. 76, str. 140-141]

A toto *sub specie ludi* je krédem Huizingovy práce. Někdy máme dokonce dojem, že všechno je vlastně hra, že ze hry není úniku. Setkáváme se zde s pokusem vysvětlit veškeré dění ze hry jako apriorní a iracionální životní kategorie. Huizingův

---

¹⁶*sub specie ludi* (z lat.) z hlediska her, s ohledem na hry, z pohledu hry

popis fenoménu hry v lidské kultuře je obsáhlý, vyčerpávající a často zasahující závažné otázky. Oprávněně odmítá stavět přísně proti sobě vážný život jako oblast neherní a nevážný jako pouhý život hry; a to proto, že i ve hře je svým způsobem obsažena vážnost a naopak nevážnost často i ve sféře neherního, "opravdového" života. Jeho práce, byť již sedmdesát let stará, umožňuje tak odhalovat samu podstatu smyslu hry v lidském bytí a to i v bytí současném. Ve spojitosti s naším tématem potom u něho lze tušit, že v našem nevědomí jsou uloženy herní stereotypy, které nacházejí výraz ve vážnosti, kterou příkládají hráči i jejich fanoušci svému, jinak prakticky nedůležitému a v určitých společenských kontextech nesmyslnému, jednání.

V návaznosti na výše uvedeném vraťme se ke Cailloisovi a jeho pojetí "svobodné neskutečnosti". Caillois se zde dostává do polemiky s Huizingovým tvrzením o vztahu kultury a hry. „Hra spočívá původně na potřebě svobody a uvolnění a na zábavě a fantazii. Tato svoboda, podle Cailloise, je jejím nezbytným motorem a je také základem i jejích nejsložitějších a nejpřísněji organizovaných forem. Četní autoři, kteří si vzali do hlavy pokládat hry jen za nedůležité pokleslé formy a jevy kdysi smysluplných a důležitých činností, nezpozorovali dost jasně, že hra a denní život jsou stále ve vztahu k sobě navzájem antagonistickými, ale přitom simultánními oblastmi. Huizingovu tezi o tom, že veškerá kultura spočívá ve hře, lze též obrátit, neboť to, co nachází výraz ve hrách, se neodchyluje od toho, co se vyjadřuje v kultuře. V takové obecné formulaci má Caillois rozhodně daleko větší pravdu než Huizinga. Hrou podle našeho názoru nelze kulturu beze zbytku vysvětlit, ale zároveň nelze hru od kultury oddělit.“ [76, str. 143] Caillois se dále, v souvislosti hrou, zamýšlí nad trvalostí a významností dalších kulturních faktů, jako jsou říše a instituce – zatímco říše a instituce mizí, hry se stejnými pravidly a stejným příslušenstvím zůstávají. Zůstávají právě proto, že ony nejsou "důležité" a že mají trvalost "nevýznamného". [5] Principy hry jako neobyčejně houževnaté a hluboce zakořeněné motivy a podněty lidské aktivity jsou tak pevné a tak rozprostraněné, že se zdají být i naprosto stálé a univerzální; proto se zdá, že musí také výrazně vyznačovat typy společností.

Ve snaze pochopit smysl hry, pochopit celkové dění kolem sportovních her, snažit se vstoupit pod povrch jejich jevových imaginací, se nelze vyhnout dílu

Eugena Finka. Ten v pracích *Oáza štěstí* [1] a *Hra jako symbol světa* [4] podává relativně úplný pohled na otázku smyslu lidské hry.

Pro relativní úplnost výčtu a charakteristiky znaků hry uvedme Finkův příspěvek k pochopení lidské hry. Fink uvádí 5 znaků hry:

Rozkoš ze hry, ani jen smyslovou, ani jen intelektuální; poskytuje dokonce tuto radost a rozkoš i tehdy, když se zabývá nejhlubším žalem a hrůzou.

Smysl hry, neboť o hře lze mluvit teprve tam, kde se tělesným pohybům dostává z vlastní strany vytvářený smysl. Přitom musíme rozlišovat vnitřní smysl určité hry, to znamená souvislost smyslu hraných věcí, činů a vztahů, a vnější smysl, to znamená význam, jež má hra pro ty, kteří se ke hře teprve rozhodují, kteří ji mají před sebou, počítaje v to u některých her (jako u našeho fotbalu) nutně i diváky.

Herní společenství; neboť hraní je základní možností sociální existence, je jako spolehra a společná hra vnitřní formou lidského společenství.

Herní pravidla, jež jsou proti všemu očekávání ve hře zažívána s rozkoší a pozitivně. Předmět hry. Jeho podstatu spatřuje Fink v jeho magickém charakteru: "je to věc v prosté skutečnosti a přitom má zároveň jinou, tajuplnou realitu"; každý předmět hry je vlastně zastupováním všech věcí ostatních.

Fink ve svém filosofickém pohledu připomíná, že se nám hra zpočátku zdá jen jako okrajový fenomén v lidské krajině života, jež je určována a charakterizována rozhodujícím způsobem vážnějšími jevy, než je hra. *Hra stojí proti životní vážnosti, starosti a práci*, proti snaze o duševní blaho jako ono *nevážné, nezávažné*, jako dočasné uvolnění z životního napětí, jako "pauza" a "zotavení", jako utrácení času ve volné době, jako nicůtka a veselá nepřístupnost. V životním bytování dospělých se v každém případě přikládá hře velmi omezený význam; uznává se pouze jako terapeuticky účinný prostředek proti přepětí práce, starosti, vážnosti. I v tom je skryta spojitost hry s širokou lidskou kulturní snahou. Každá hra, a to i nejskrytější hra nejosamocenějšího dítěte, má podle Finka svůj "spolulidský horizont", takže lze mluvit v pravém slova smyslu jen o hře lidí – o hře zvířat jen "v nedovolených metaforách". Hraní se nepodobá vegetativním procesům, je to vždy "smyslově zjasněné dění, zažitý proces." Fink také ve své analýze hry naráží na problém "vážnosti hry". Zde se dostává, pouze na první pohled, do rozporu s tvrzením Huizingovým. Jestliže je hra vyznačena jako "ne-vážnost", "ne-pravost" jako

”konání jakoby“, jestliže v ní nepřekračujeme žádný Rubikon, ani ve válce, ani v lásce, přesto ji nelze stavět do naivních antitezí ”hry a práce“, „hry a vážnosti života, protože hra pak zůstává ve svém obsahu a ve své hloubce bytí nepochopena, protože zůstává v kontrastním stínu údajných protijevů a je jím zastiňována a zjinačována. Jestliže je hra podle Finkova výroku „iluzorní parafrází lidského sebeuskutečňování“ [4], pak její nevážnost spočívá v tom, že *iluzorně napodobuje vážnost života*. Ovšem přitom je spousta herních aktů, jež nemají žádný parafrázující charakter, jak je zvláště patrné u her pohybových; ty vznikají podle Finka z radosti z pohybu, ze smyslné tělesné libosti a projevuje se v nich zesílené vědomí těla. [srov. 1]. To je patrné zvláště u moderního sportu; ten neparafrazuje a také na sobě nenese žádný moment neskutečnosti.

Vnímáme-li fotbalové fandovství jako součást hry, dokonce jako hru samotnou je možné, na základě Finkova přístupu, upozornit na iluzornost hry obecně a tím i na jistou iluzivnost počínání fanoušků. Nebezpečí této iluzivnosti může spočívat také v neschopnosti odlišit ”herní“ život od života v době mimo hru. Hra silně vyvolává představu, že v ní můžeme být vším, že je polem svobodného neomezeného počínání. V souvislosti s tím však Fink také upozorňuje, že hra natrvalo nepřináší hluboké štěstí, protože to je spojeno nutně jen s hlubokou strázní; hra jen *propůjčuje* vážně naladěný pocit štěstí, a to i tehdy, jestliže rozeznáváme hrůzy tragédií. Štěstí hry souvisí co nejtěsněji s *neskutečností* hry. Hra jako akt, jako dění, je charakterizována spontánním jednáním, aktivním činem a živým impulsem. Ostatní konání člověka má vždy za svůj cíl nějaký ”pracovní výtvar“, odkaz k nějakému konečnému cíli, k blaženosti, k eudaimonii. Hra se ve Finkově výkladu odlišuje od tohoto ”futuristického rysu života“, nedá se začlenit do komplexní architektury účelů, „není znepokojována a rušena jako jiné naše konání hlubokou nejistotou o našem výkladu štěstí“. Hra nás unáší. Ve hře jsme na chvíli propuštěni ze životního shonu. [1]

Jak rád by člověk postmoderny obrátil tento poměr. Jak silně pracují všechny prostředky masového působení na tom, že podléháme zdání, že život je především tímto únikem, že dokonce vstup do světa práce a povinností je pouze nutnou a nepřilíživou součástí našich životů.

Hra je základním jevem existence, právě tak původním a svébytným, jako je smrt, jako láska, jako moc a práce, *ale není s ostatními jevy spojena společným úsilím*

ke konečnému cíli. Stojí zároveň *proti nim*, aby je ve svém zobrazení přijala do sebe. Hrajeme vážnost, opravdovost, hrajeme skutečnost, hrajeme práci a boj, hrajeme lásku a smrt. A dokonce hrajeme i hru. [tamtéž]

2.3. Vnímání sportu jako jedinečné hry

Postupme od hry k další kategorii, která je užším rámcem kopané a také rámcem, ve kterém se projevuje diváctví a fandovství. Sport, jako zvláštní, jedinečnou a svébytnou lidskou činnost, jejíž entitou je hra, definuje Sekot [6, str. 13] jako *institucionalizovanou pohybovou aktivitu vyžadující systematické fyzické úsilí účastníků motivovaných zvýšením celkové kondice, osobním prožitkem či cíleným výsledkem nebo výkonem*. Zmíněný autor [tamtéž, str. 16] dále uvádí problematičnost vymezení pojmu sport a podává diferenciaci sportu podle řady vzájemně se prostupujících kritérií, na základě kterých pak máme před sebou sport:

- rekreační, výkonnostní, vrcholový, elitní
- soutěžní, nesoutěžní
- masový, alternativní
- divácky populární, stojící na okraji diváckého zájmu
- silně či slabě medializovaný
- mužský či ženský
- prestižní či neprestižní
- vysoce materiálně výnosný či nevýnosný
- profesionální, amatérský, poloprofesionální
- individuální, týmový
- olympijský, neolympijský
- silový, vytrvalostní
- kontaktní, branný, technický
- intelektuální, silový
- dlouhodobě či časově omezeně pěstovaný atp.

Nás při studiu sportu zajímá spíše jeho přitažlivost (a v našem případě to je soutěžní vrcholový, divácky zajímavý, profesionální a silně medializovaný sport), jeho vnitřní náboj, který je schopen kolem sebe soustředit nejenom věrné a nadšené diváky, ale také ty, kteří jeho prostřednictvím přetvářejí každodenní lidskou realitu

v seriál úžasných výkonů, zábavy, napětí a vzrušení, kteří – i jeho prostřednictvím – mění skutečnost přirozenou ve virtuální.

Francouzský sportovec a badatel Georges Magnane vydal v roce 1964 knihu *Sociologie du sport* (Sociologie sportu) [7]¹⁷. Záměrně použijme tento starší text, nejenom pro jeho aktuální platnost, ale zejména pro jeho pregnantní specifikaci sportu v moderní společnosti. Tento materiál zároveň poskytuje možnost k aktivnímu srovnání východisek a faktů současných se společenskými fakty 2. poloviny 20. století. Magnane především vychází z toho, že sport je specifickou aktivitou mládí; veterány zde začínají být lidé již kolem 35 let - a to ještě jsou většinou z povolání, jež tuto aktivní participaci na "sportovním veteránství" umožňují. Sport zasahuje především třídu námezdně pracujících-dělníků a úředníků (stále častěji také studenty a vojáky). Magnane připomíná přímo i „psychoanalytické prvky přitažlivosti a půvabu sportu“, jež ovšem vykládá spíš ve smyslu adlerovské interpretace psychoanalýzy jako boj o uplatnění prostřednictvím "bojového instinktu" na straně jedné a "potřebou bratrství" na straně druhé. „Potřeba po sebeuplatnění soutěživým způsobem zůstává dominantou západní kultury“, prohlašuje Magnane. Dále na tuto myšlenku navazuje postojem k násilí. K tomu říká: „Neusměrňované násilí vyplývající z dynamiky třídní kultury se prostřednictvím sportu usměrňuje, reglementuje, kanalizuje. Sport pojatý jako hra zaměřená v podstatě na soutěžení poskytuje dovolený prostředek reagovat na fascinaci násilí.“

Snad nejpodstatnější jsou Magnanovy úvahy o vztahu hry a volného času, a z nich pak zejména o sportu a povinnostech a o sportu jako kompenzaci. Sport se totiž postupně stává jedním ze základních typů chování jedince ve společnosti, stejně jako jeho činnost v zaměstnání. Je nemožné vysvětlit přitažlivost sportu pro moderního pracujícího člověka, jestliže se nebere zřetel na dialektiku podobnosti a rozdílů mezi pracovní aktivitou a aktivitou užívání volného času. „podobně jako dělník musí i sportovec "operovat" sám se sebou, se svým svalovým a nervovým systémem, podvolit se učení, jež vyžaduje pozornost, vytrvalost, pružnost postupu mezi netrpělivostí a mezi nepromyšlenou přísností nad sebou samým, jež by zanedbávala individuální zvláštnosti a přirozené nadání. V tom je také možné shledávat jeden z podstatných rozdílů mezi skutečným sportem, podobným tedy

---

¹⁷ Protože se Magnanova práce dosud nedočkala českého vydání, vycházíme z textu J. Černého [76, s. 133-137].

velice často tvrdé a namáhavé práci, a tím, čemu Magnane říká „tradiční aktivity volného času“ nebo pseudosport a pro co nachází vhodný příklad v zábavných odpočinkových hrách nebo v rybaření s dýmku a sněním; zde pak není problém adaptace k modernímu rytmu, ale problém úniku; proto se mu zdají tyto činnosti spíš antisportovní než jako sportovní. Základní společenské rysy mezi sportem a prací jsou tedy podle této sociologické teorie „v metodické aktivitě podřízené přesným pravidlům“, jež je zároveň „aktivitou krátkou a intenzivní“. Pro naše téma, téma fotbalového diváctví a jeho proměn, je zajímavá i podstatná myšlenka že *sport je navíc aktivitou, jež se líbí* – a to v něm dává člověku příležitost potvrdit svou svobodu, a to se také na sportu s jeho nutným popíráním únavy cení víc než jenom prázdné uvolnění od námahy a starostí pracovního dne. Tato úvaha pro nás znamená potvrzení zjištění, že vyhledávání divácky atraktivních sportů (a třeba i provázené někdy neúměrnými vášněmi) nemusí vždy souviset jenom s abreakcí, ale také s prostým uspokojením estetických potřeb člověka.

Protože není primárně cílem této práce důkladná analýza sportu, ale spíše najít konsekvence, které jsou důležité pro pochopení tématu samého, uvedme ještě další aspekty sportu, které lze vystopovat ve společenském životě.

Úroveň sportu, jednotlivá sportovní odvětví jeho rozšíření a vliv na širší vrstvy společnosti, souvisejí s celkovou společensko - ekonomickou kapacitou vytvářet prostor pro volný čas, který tak začíná být chápán jako rezervoár fyzických a psychických sil člověka. Také je v uvažování o sportu důležitý prvek zábavnosti, kulturně podmíněného psychického stavu člověka, který mu umožňuje překračovat hranice všedního života. Při sportovní zábavě dochází k abreakci negativních emocí vznikajících právě jako důsledek každodennosti, odříkání a frustrací. Subjektivní vnímání zábavy je ryze individuální, související s nepřehlédnutelným souborem příčin a motivací. Toto „vykročení z každodennosti“ může kompenzovat jedincovu neschopnost nebo nemožnost sám aktivně sportovat. Prostřednictvím sportovní zábavy si jedinci mohou saturovat psychické komplexy, kompenzovat neuspokojivé sociální vztahy či poměry, vyhledávat silnější a intenzivnější zážitky, uspokojovat touhu po rituálu.

Zábava plní i funkce společenské. Právě zde vystupuje do popředí role sportu, který svými pestřými modifikacemi dokáže být zábavnou podívanou pro masu lidí. U turnajových nebo seriálových sportovních podniků zaměstnává dlouhodobě jejich

mysl. Tato schopnost sportovní zábavy je od antiky po současnost využívána jako důležité politikum. Státem a politickými stranami deklarovaná podpora sportu není pouze snahou o utužení fyzické zdatnosti obyvatel, politická moc jej zároveň využívá jako prostředek k odvedení pozornosti od politických a sociálních problémů, jako nástroj k naklonění si sympatií veřejnosti. S rostoucí sekularizací společnosti narůstá i kompenzační role sportu ve sféře duchovních hodnot. Kult sportovních hvězd může masovému člověku nahrazovat emocionální potřebu existence světa dokonalosti a harmonie, světa pozitivních vzorců chování, světa oproštěného od běžných starostí a problémů, jakéhosi nového světa bohů.

Sport, a tedy i fotbal, nepovažujeme za pouhou reflexi společnosti, nýbrž za scénu podílející se nepřehlédnutelným způsobem na její kultuře, za místo modelování mezilidských vztahů. [6, str. 13]

2.3.1. Lidská nevázanost jako atribut hry

Veselí, nevázanost, neomalenost a hrubost patří odnepaměti ke společným hrám, oslavám a různým typům soupeření za účasti diváctva. Různé typy výtržností se tak, chtě nechtě, stávají součástí naší kultury. Odhlédneme-li od cíleného násilí páchaného na vybraných obětech nebo majetku, tak ostatní typy nevázanosti při oslavách svátků, při různých typech soutěžních klání neodmyslitelně tvoří jejich kolorit. Lidé, kteří se jich účastnili (a účastní) se jejich prostřednictvím integrují do společnosti, ve které žijí, prostřednictvím společných emocionálních zážitků spojených se silným vědomím spoluúčasti vytvářejí jedinečné a neopakovatelné vědomí kulturní, společenské a osobní identity. Zde, z pohledu teorie kultury, dochází k tomu, že mezi sociálními a kulturními aspekty budeme spíše nacházet soulad a spojitost. Na první pohled se zdá být paradoxním to, že vzpoura proti zaběhnutým rituálům a požadavkům nárokovaných společenskou elitou je kulturním způsobem chování. Pokud však přihlédneme k již uváděné definici kultury [86, str. 167], že kulturu považujeme za uspořádaný systém významů a symbolů, v jejichž mezích se odehrává sociální interakce, potom chování středověkých účastníků oslav a her, stejně jako chování moderních diváků má svoji významovou a symbolickou logiku. Symbolizovaným jednáním se budeme ještě hlouběji zabývat. Zatím se pokusme na základě předkládaných příkladů neukázněného chování najít jejich význam a symboliku.

"Na Popelční středu, v den, kdy si křesťané měli připomínat pomíjivost lidského údělu, dozvídáme se, že gesto, jímž se trochou popela poznamenalo čelo, se zvrhlo v čirou maškarádu, provázenou křikem, zpěvem nevázaných písniček, převleky a burleskními průvody. Koncily a synody tyto prostopášnosti a tyto hanebnosti provozované navzdory církvi, především hry masek „s bubny a jinými nástroji, s ječením a řvaním“ na Popelční středu, přísně odsuzovaly, neboť dle jejich soudu „vnášely zpustlost dokonce do svatého času velikonočního půstu, který by se měl trávit v slzách a pokání“. Další ukázkou, jak se lidstvo za posledních pět set let nezměnilo, jsou poznámky autora Lodi bláznů Sebastiana Branta. Brant tvrdí, že jen málo je těch, kdo popelec přijímají zbožným nastavením čela; většinou nám líčí lidi, jak pobíhají chrámovou lodí na všechny strany a chytají ženy, které polekaně utíkají, aby se vyhnuly pomazání popelem. „Zhýralé bandy s sebou vláčejí osla“ a nakonec „se začne tancovat a zvat k zápasům“. ... K rušivému chování však docházelo i mimo některé významné dny. Bohoslužby, zejména v katedrálách, mohly velmi často končit hrami, skotačením, smíchem a především tanci, ovšemže tanci velmi starého původu, rituálními a kolovými, jimiž se doprovázely zpěvy a hymny, při nichž účastníci snadno zapomínali na zdrženlivost.“ [88, str. 51-53] Kultura v těchto projevech neznámá kultury a zvyky. Je to chování, jehož prostřednictvím dávají lidé tvar svým zkušenostem.

Jinou podobou téhož jsou karnevalová veselí. „Nevázanost umožňovaly zejména masky, zděděné ze starobylé tradice, které po staletí církevní Otcové, moralisté a někdy, mnohem vzácněji, i představitelé města odsuzovali a zakazovali jakožto zvyky pohanské, nečestné, které podporují špatné chování. Maskovaný člověk nenese žádnou odpovědnost a vyhýbá se spravedlivému zavržení ... Anonymita, převleky a záměny, rozdávání vína a davové jevy, burleskní tance, nelibozvučná „divošská“ a pronikavá hudba, rány na buben, výkřiky a obscénní písně – tak podle kronikářů či moralistů vypadá karneval: jako třpytivá, ale nebezpečná hra. Lze si snadno představit, že běhání po ulicích vedlo k nejrůznějším prostopášnostem. Pod zástěrkou masek docházelo k víceméně přímým narážkám na určité dobře postavené osobnosti nebo zavedené instituce, předváděly se výjevy na vozech a zpívaly se písně prokládané nejasnými a nesrozumitelnými, čistě jen zvukomalebnými refrény...“ [88, str. 174, 175] Výborná paralela k jednání a chování dnešních fanoušků. Anonymitu dnes poskytuje jiný typ masek. Nemusíme používat

škrabošek a rafinovaných převleků. Stačí pár atributů oblečení, určitá módní značka oblečení, šála v klubových barvách, čepice s emblémem klubu, a pokud je potřeba zakrýt tvář, je zde kapuce nebo šátek přes obličej. Symbolika je stejná a poskytuje stejný pocit výjimečnosti, neodhalitelnosti a nedotknutelnosti.

Porovnejme chování současných účastníků sportovní zábavy. „Skalní fandové, členové Fanatic, jsou převážně stranou od ostatních diváků a vyhledávají okrajové sektory, kde by mohli nerušeně fandit, vyvolávat svá hesla a pokřiky a nerušeně prezentovat svou přítomnost. Fandí pouze ve stoje, lahve s alkoholem drží demonstrativně v rukou po celou dobu utkání, kouří, rytmicky se pohybují s rukama v kapsách a neustále plívou okolo sebe. Při fandění vydávají organizovaně různé zvuky, bučí, hučí nebo vykřikují svá hesla, rádoby fans chorály. Nejčastěji používají slogan: „*Trutnov, heja Trutnov!*“ nebo „*Trutnov, let's go Trutnov!*“ Používají i upravené hudební songy, jako píseň *Go West* skupiny *Pet Shop Boys*, kdy jejich upravený text zní: „*Trutnóóóv, jede Krákonóóóš; Trutnóóóv, jede Krákonóóóš!*“ Tento song se neustále několikrát opakuje a je doprovázen gestikulací paží směrem ke hrací ploše. Další ze známých songů s upraveným textem je od skupiny *Pink Floyd* z alba *The Wall* a jeho upravený text „*Hej fízl, vem ho sekyrou, ať chcípne se svou rodinou!*“ fans vykřikují s maximálním nasazením. V rámci fandění používají ale i zcela “běžné“ vulgarizmy, které jsou bohužel slyšet i na jiných sportovních stadionech. Divácká veřejnost je k vulgárním projevům fanoušků zcela benevolentní. K sektoru skalních fanoušků se také soustředí pozornost pořadatelů, kde jsou zastoupeni pořadatelé nejpočetněji a jsou zde také pořadatelé fyzicky nejzdatnější. Mezi pořadateli a Fanatic nedochází k žádným slovním útokům ani jiné konverzaci. Někteří pořadatelé však svým zevnějškem připomínají členy fans a jsou k rozeznání pouze podle pořadatelské reflexní vesty!“ [89, str. 43]

Od fanoušků fotbalových se přesuňme k fanouškům basketbalovým – také v Trutnově. „Ikonou fanouškovského kotle a jeho hlavním tahounem je nezaměnitelný “Rost’a“, který je trutnovským občanem s profilem fanouškovské “celebrity“. Fandění se mu stalo životním stylem a účastní se každého zápasu basketbalového týmu, kdy roztleskává domácí fanoušky a předzpívává chorály a pokřiky s nasazenou santaklausovskou čepicí na hlavě. Jeho mohutnou postavu v basketbalovém dresu umocňují vlasy do půli zad a poustevnický plnovous. K jeho

neodmyslitelným rituálním projevům patří i po celou dobu utkání nasazené žluté chrániče sluchu na čepici.

Fanouškovský kotel za pomoci bubnů, řehaček a sirén strhává ostatní sportovní publikum. Na domácí zápasy je sportovní hala zcela zaplněná a návštěvnost se pohybuje v řádech několika set diváků. Před každým zápasem fans zpívají klubovou hymnu, kterou složili sami členové fanklubu. Na sobě mají dresy se jmény současných i bývalých hráček klubu.“ [89, str. 48]

Výše uvedené situace si zaslouží analýzu významů a z nich vyplývajících interpretací. To je vlastně smyslem a úkolem celé práce – najít pojmové struktury k jednotlivým interpretacím tak, aby vystihovaly nejenom situační rámec, ale také aby byly přesvědčivé a abstraktní a napomáhaly teorii.

3. "Jiné" na kulturním pozadí

Jedna z klíčových thesů současné kulturologie a kulturní antropologie zní, že kultury jsou rozdílné. S tímto chápáním kultury přichází již Franz Boas. „Boas viděl kultury jako produkty víceméně unikátních historických okolností a tlaků; bylo tedy nemožné zevšeobecňovat něco, co má rysy výlučnosti, náhody a neopakovatelnosti.“ [92, str. 186] Tento fakt má významnou důležitost nejenom pro tuto kapitolu, ale pro naše téma obecně. Fotbaloví fanoušci tvoří totiž také výlučnou a neopakovatelnou kulturu uvnitř kultury většinové, přičemž v každé zemi tvoří zvláštní společenství vymezující se vůči jedinečné a neopakovatelné kultuře svého národa, své společnosti. Kultura nejen fotbalových fanoušků je označována termíny subkultura nebo okrajová kultura.

3.1. Subkultura

Termín subkultura začíná v antropologii a sociologii figurovat kolem roku 1945. Koncept subkultury byl obecně nejsilněji přijat studenty kriminalistiky. Zřejmě tento historický fakt předurčuje pojmu významový nádech nepatřičnosti a nenormálnosti.

„Subkultury byly tedy chápány jako prostor pro deviantní kultury znovu si vyjednáující svou pozici nebo „dobývající prostor“. V teorii subkultur proto vystupuje do popředí otázka „rezistence“ vůči dominantní kultuře. Subkultury se pokoušejí řešit kolektivně zažívané problémy a vytvářet kolektivní a individuální identity.“ [96]

Smolík [94] ve své knize věnované subkulturám mládeže provádí zevrubnou analýzu pojmu subkultura. Zaměříme se na ty části, které nám pomohou pochopit to, že subkultura je rozdílnou kulturou ve vztahu ke kultuře dominantní. „Existují dva základní typy definic subkultury. **Definice substanční** se pokouší vystihnout podstatu subkultury, **definice funkcionální** vystihuje funkce, které subkultury plní. Bell subkulturu definuje jako relativně „koherentní kulturní systémy“, které v celkovém systému naší národní kultury představují svět pro sebe. Takové systémy vyvíjejí strukturální a funkcionální zvláštnosti, které jejich členy do jisté míry odlišují od ostatní společnosti. Krech, Cutchfield a Ballachey za subkulturu považují tu část celkové kultury, která je typická pro některou výseč společnosti. Předpona

“sub“ naznačuje svébytnost a odlišnost od dominantní nebo mainstreamové společnosti. Subkultury tedy tvoří skupiny lidí, kteří sdílejí zvláštní hodnoty a normy, v nichž se rozcházejí s dominantní nebo mainstreamovou společností a které nabízejí mapy významů, díky nimž je svět pro členy subkultury srozumitelný.“ [94, str. 31]

Doziak, další z autorů věnující se subkulturám, základní termín definoval takto: „Jestliže více jednotlivců má podobné problémy a jestliže na základě společných zájmů a snah vzniknou dosti trvalé vazby mezi vrstevníky, kteří tvoří jen jim odpovídající a pouze je zavazující normy, hodnoty a vzory, pak jistý souhrn těchto norem, hodnot a vzorů tvoří subkulturu vymezeného souboru.“ [94, str. 32]

V sociologii a kulturní antropologii je subkultura vnímána jako skupina lidí vyznačující se kulturou, která ji odlišuje od většinové kultury, ke které sami patří. Subkulturní systematická opozice vůči převládající kultuře je popisována jako kontrakultura. Pojem kontrakultura má, oproti pojmu subkultura, vyloženě negativní konotaci. Kontrakultura je vnímána jako ostře se vymezující protispolečenské postoje a akce zaměřující se na destrukci stávajících poměrů. Ken Gelder [95] si všímá subkultur jako společenství s vlastními sdílenými konvencemi, hodnotami a rituály. Zároveň se však mohou zdát uzavřenými, “ponořenými“ sami do sebe až z vnějšku nepřístupnými. Gelder uvádí, že to jsou zároveň rysy, které je odlišují od kontrakultur, a rozeznává šest klíčových charakteristik, jejichž prostřednictvím lze subkulturní uskupení určit:

- negativní vztah k práci;
- ambivalentní nebo negativní vztah ke třídám (subkultury nejsou třídně uvědomělé, neodpovídají tradičním definicím sociálních tříd);
- spojení s určitým územím, teritoriem (ulicí, klubem atp.);
- tendence opouštět svoje domovské území a inklinaci k začlenění se do jiných forem sociální sounáležitosti;
- stylizovaná tendence k výstřednostem a zveličování;
- odmítání běžného všedního života masové společnosti a konzumerismu.

Důležité je připomenout, že pojem subkultura, nejenom že vyvolává pocit jinakosti, zvláštnosti, revolty, ale také evokuje u majority pocitu nepatřičnosti takového chování a jednání. Často jej klasifikuje jako deviantní a spojuje jej s pocity ohrožení. Postoje a chování subkultur jsou tolerovány také proto, že vzbuzují strach. A z něho pramení neochota poznávat tyto odlišné kultury nebo dokonce se proti nim

aktivně vymezovat. Zde se naskytá otázka: kam zařadit tak nehomogenní skupinu jakou jsou fotbaloví fanoušci?

Budeme-li se držet Bellovy definice, že subkultury jsou relativně koherentní kulturní systémy, za základní substanční charakteristiku fanoušků můžeme považovat jejich vymezení se vůči "měšťákům" z diváckých tribun. U mnohých fanoušků se tato averze vztahuje na celou "měšťáckou" společnost¹⁸. Toto vymezení je manifestní a hlásí se k němu snad každý fanoušek. Otázkou je, do jaké míry je vymezení vůči většinové společnosti jednotlivci interiorizováno a je-li toto také výrazem koherence fanouškovských skupin. Poznatky získané ze zúčastněného pozorování a z rozhovorů potvrzují, že vymezení se proti společnosti je vágní. Je to jakýsi vnitřně pocíťovaný odpor vůči společenským klišé, doprovázený nechutí se nad nimi hlouběji zamýšlet, zdůvodňovat své postoje. V těchto postojích je cítit snaha po obhájení si své pozice, popř. po dobytí nového prostoru. „V teorii subkultur proto vystupuje do popředí otázka "rezistence" vůči dominantní kultuře. Subkultury se pokoušejí řešit kolektivně zažívané problémy a vytvářet kolektivní a individuální identity. V teorii subkultur proto vystupuje do popředí otázka "rezistence" vůči dominantní kultuře.“ [96]

Máme-li tedy na základě výše uvedeného rozhodnout, zda fanoušci jsou subkulturou, s příklonem k Bellovu vymezení, můžeme konstatovat, že ano. Při pohledu na charakteristiky Gelderovy už postoj není tolik jasný a zřejmý. Zatímco relativní kohezi nacházíme v předmětu fandění, i v jeho cílech a smyslu, charakteristiky jako: negativní vztah k práci, ambivalentní vztah ke třídám a odmítání běžného života masové společnosti, jsou již pro charakteristiku fanoušků problematickými tvrzeními. Nakonec o tom svědčí i výsledky našeho šetření.

Již jsme se zmínili o tom, že společenství fanoušků je velmi různorodé, jeho zájmové spektrum se rozkládá od zapálené podpory svého oddílu, mužstva založené na lásce k danému sportu, až po rváče a vandaly, které ze sportovního dění zajímá pouze prostředí, ve kterém lze realizovat např. vybití svých frustrací.

Fanoušci jsou subkulturou a část z nich subkulturou násilí. Proč je násilí na sportovních utkáních pácháno, je předmětem jiné kapitoly, jak napsal Wittgenstein: „člověk může být pro druhého hádankou.“ [in 86, str. 23] Fanoušci jsou naši současníci, spoluobčané, naše děti, přesto jsou pro nás hádankou. Hádankou je i proč

---

¹⁸ Zde používáme výraz, jakým fanoušci označují při rozhovorech většinovou společnost, která se vyznačuje, dle jejich mínění, podlostí, zbabělostí, nespolehlivostí a nedostatkem solidárnosti.

jim nerozumíme. Otázka také zní: A je jim třeba rozumět? A lze jim porozumět? Geertz dává návod k takovému porozumění, k interpretaci toho, co výzkumník zjistil: „Pro pochopení toho, co je antropologická interpretace a do jaké míry je to interpretace, není nic důležitějšího, než přesně pochopit, co to znamená – a co to neznámá – říci, že naše vyjádření symbolických systémů druhých lidí musí být orientováno na aktéra. Porozumět kultuře jiných lidí, znamená odhalit jejich normálnost“ [86, str. 25] To znamená, že popisy fanouškovské kultury musí být podány z hlediska významů, které podle naší představy fanoušci přikládají tomu, co prožívají, a z hlediska formulací, pomocí kterých definují, co se jim děje. Předmět studia je jedna věc a jeho studium věc druhá.

Subkultury obecně a subkultura fotbalových fanoušků nejsou statické a mění se jak pod vlivem společenského prostředí (např. pod tlakem represivních opatření, která mají zamezit nárůstu násilného chování), tak vlivem fanoušků samotných. Názorným příkladem může být úspěšně rozběhnutý model fanprojektů v Německu. Ustavením profesionálních sociálních pracovníků (fanarbeiterů) při prvoligových a vybraných druholigových klubech změnilo postoje fotbalových chuligánů natolik, že se sami stávají organizátory diváckých choreografií, ovlivňují chování fanoušků při zápase a zapojují se do další organizátorské práce fanklubů.

3.2. Okrajová kultura

„Po zápase *Southampton* jako obvykle zmizel a *Chelsea* nezbylo nic jiného než vyrazit do ulic a svým obvyklým patetickým způsobem zdemolovat, co jim přišlo do cesty. Tihle grázlové rozbíjeli autobusové zastávky, výlohy i auta a obvykle děsili babičky a malé děti. S touhle bandou jsme neměli nic společného, jakmile spatřili dav, slehla se po nich zem. Jejich heslem bylo “co se nemůže bránit, to rozbij”. Dělalí fanouškům opravdu špatné jméno. Tenkrát jsme všichni byli na konci té přílivové vlny zkázy a nevěřili jsme vlastním očím, v jaké míře se tu projevoval vandalismus. Každé okno na stanici a v okolí bylo rozbité, dveře vysazené z pantů, auta převrácená. Vypadalo to spíš jako v Bejrútu než v *Souphamptonu*. Tohle byli opravdoví *hooligans*. Neměli jsme s nimi nic společného, a přesto nás s nimi tisk s oblibou dával dohromady pod jeden titulek: *hooligans a rváči*. Nebyl jsem ani jedno z toho.“ [97, str. 49]

„Nechte toho, tohle je všechno na hovno,“ povídá Chris, vysoký blondák z *Epsonu*. „Tohle je pořádně vytočí.“ Naklonil se směrem k *southaptonským* klukům, usmál se, zvedl jednu ruku, ohnul malíček a zakmítal s ním na ně. Ostatní kluci z *Chelsea* ztichli, otočili se na *Southampton* a udělali totéž. *Southamptonští* ztichli také – nevěděli, co to znamená. Nevěděl to ani Chris, ale zabralo to. Předpokládali, že to je nějaké tajné a vysoce urážlivé znamení a vytočilo je to k nepříčetnosti. [97, str. 91]

Uvedené ukázky z knihy *Hoolifans* jsou příklady složitosti definování skupin fotbalových fanoušků, "náplně" jejich činnosti. Zároveň poukazují na zvláštnosti této kultury a důležitost symbolických praktik.

Teorie okrajových sociálních kultur nesouvisí přímo s identifikací příčin násilí. Je však důležitou metodou k hlubšímu pochopení činnosti a motivací sociálních skupin, které jsou obvykle zařazovány pod pojem subkultura. Současný rakouský sociolog Roland Girtler provedl vlastní kvalitativní šetření mezi socio-kulturními skupinami (prostitutky, pašeráci, fotbaloví fanoušci aj.). Při tomto šetření vycházel z vlastních přístupů a modifikací kvalitativního výzkumu. Předně a priori neupírá členům těchto skupin právo na odlišnost ve způsobu života. Proto také jejich skupiny nenazývá subkulturami, ale používá termín *okrajová kultura*. Důležitý je poznatek, že většinou nejsou lidé členy jen jedné této okrajové kultury, ale zároveň jsou členy hned několika z nich. Od toho se pak odvíjí také jejich poněkud odlišné chování od typového vzorku té které okrajové kultury, nabízené Girtlerem.

Girtler také provádí typologii okrajových kultur [31, str. 13]:

1. Okrajové kultury ochrany a přežití

Tyto skupiny nabízejí svým členům ochranu a únik před sociální realitou. Jsou to vězni, tuláci, ale i konzumenti drog.

2. Okrajové kultury revoluce a rebelie

Členové těchto skupin se staví aktivně na odpor proti pravidlům okolní společnosti. Najdeme zde radikální politické strany nebo gangy mladistvých.

3. Okrajové kultury ilegálních nebo trestných obchodů

Zde jsou zejména ti, pro které je porušování norem okolní společnosti ekonomicky výhodné, tedy pašeráci, pytláci, prostitutky, hazardní hráči.

4. Okrajové kultury společného původu, rodu

Sem patří menšiny, etnika, náboženské skupiny, emigranti, velké rodiny.

Girtlerovou prací se prolíná upřímná snaha k pochopení vzniku odlišnosti, chápání druhého jako osoby, která, i když je "jiná", má svou čest a hrdost. Dá se dokonce říci, že vede k odstraňování xenofobie, která se v nejrůznějších podobách objevuje v dosti velké míře v naší společnosti. Z této snahy pramení metodologický přístup ke zkoumaným skupinám.

Pojem skupina chápe velmi široce, a to jako určitý počet lidí, které spojují společné zájmy, životní přístupy, symboly, charakteristická řeč, zvláštní oděv nebo rituály.

„Spektrum okrajových kultur je velmi široké ... kultury zločinu a 'neslušnosti'. *Okrajové kultury* mají své vlastní symboly, rituály a 'pravdy', což jsou hlavní atributy kultury obecně. Používám-li pojmu 'okrajová kultura', jsem si vědom velké problematičnosti. Vědomě nepoužívám pojem subkultura, protože slovo 'sub' poukazuje na 'nízké' společenské postavení dané kultury. Termín 'okraj' mě připadá vhodnější, neboť lidé náležející do 'neslušných' kultur, jsou často schopni získat velké uznání, jako např. pytláci nebo majitelé 'bordelů'. Proto nemusí být hned označeni za příslušníky subkultury. Co ale vlastně znamená 'okraj společnosti'? ... Skoro každý člověk náleží do nějaké skupiny, kterou je možno zařadit na 'okraj' společnosti, ať už je to sekta, studentský spolek nebo skupina veselých alkoholiků, kteří jsou v 'normálním' životě dobrými úředníky. V rámci kultury jako celku (např. státu) existuje nespočet menších kultur a některé z nich jsou prostě outsidersy.“ [31, str. 23]

„Společnosti jsou proto v tomto smyslu multikulturní a rozmanité, což, jak se zdá, většina moderních sociologů, popř. kulturologů přechází. Nechceme si připustit, že i v našem světě existují skupiny, popř. okrajové kultury, které nám mohou být cizí. Proto je podle mého názoru nutné přiblížit se těmto světům z etnologického hlediska. Na základě těchto úvah lze tvrdit následující: vymýšlí-li lidé společné nápady a praktiky, které mají tendenci směřovat proti celé společnosti, pak je možno mluvit o okrajové kultuře.“ [31, str. 23, 24]

Girtler považuje za důležité specifikum řeč a způsob chování, kde jasně odlišuje a definuje odlišné od neslušného: „Okrajové kultury mají svou vlastní řeč a historické tradice, které jsou vysledovatelné daleko do historie. – zde hrají důležitou roli znalosti historie pro sociologa.“ [tamtéž, str. 18] Lidé, kteří společně vytváří takzvané okrajové skupiny nebo kultury za účelem někdy velmi troufalého jednání, které "dobrý občan" pociťuje a označuje jako kriminální, zhýralé, vulgární, sprosté nebo prostě neslušné. Toto "neslušné" chování sahá od aktivit kriminálních okrajových skupin, jako jsou pašeráci a pytláci, porušující formální zákony, až po způsob života bezdomovců, sektářů a fotbalových fanoušků. Výraz "neslušnost" zahrnuje jmenovitě každé jednání, které je postihováno buďto trestně nebo pouze

pohrdáním, zatímco "odchylné" jednání je často ignorováno (např. nevěrný manžel, jeho jednání je pouze odchylné, neboť se nemusí obávat sankcí). Odchylka je v sociologii pojem nejasný, slovo „neslušnost“ poukazuje na to, že lidé jako zloději, prostitutky nebo sektáři porušují důležité společenské normy. Odchylný může být každý, např. cyklista jedoucí v protisměru, není však zároveň "neslušný". Neslušnost popuzuje nejen "řádné" občany, ale také pokrytce, které se jí snaží trestat. Jsou to skupiny, ve kterých se neslušnost pěstuje a které stojí mimo spořádanou společnost.

Při posuzování, zda zařadit fanoušky mezi subkultury, nebo je označovat jako okrajovou kulturu, zažíváme dilema. Charakteristiky obou označení jsou velmi blízké, na první pohled až totožné. Jako základní problematická veličina se jeví označení "slušný" a "spořádaný" člověk. Jaké jsou tedy skupiny lidí, které je možné považovat za normální? Víme, že "normálnost" je produktem kultury a je určována tím, co si většinová společnost označí za chování "v normě". Tato "normotvornost" společnosti je výrazem snahy lidských skupin, společenství a celých společností učinit lidský život a vztahy mezi lidmi srozumitelnějšími a zároveň také bezpečnějšími. Jak napovídá citovaný Girtlerův text, nelze žádnou kulturu považovat za zcela homogenní, a že v každé společnosti se vytvářejí způsoby chování, které odporují kolektivním představám. Jedná se spíše o to, jaký způsob odchylného chování je ještě společností tolerován a který bude postaven na pranýři. Toto zvažování "správnosti" chování je procesem trvalým, nekončícím, tento proces má ve svých jednotlivých epizodách vítěze a poražené, někdy dočasně, jindy dlouhodobě. Ve společenském a kulturním procesu jsou neustále modifikovány přístupy skupin k prosazení svých zájmů. Často takový boj o uznání subkulturních či okrajových skupin dosáhne tak významného úspěchu, že jeho výsledek se stává součástí norem většinové kultury. Takové snahy nacházíme v řadě společenských skupin a hnutí, jako jsou např. homosexuálové nebo ženská hnutí.

Jaké jsou tedy odlišnosti mezi používáním pojmu subkultura a okrajová kultura? Obsahově jsou oba pojmy totožné, resp. při definování jednotlivých kritérií spíše záleží na použitých argumentech a také z jaké pozice vystupuje subjekt při snaze preferovat jeden či druhý pojem. I v souvislosti s naším tématem jde spíše o emocionální vnímání těchto pojmů. Subkultura je výraz, který vyvolává averze jednoznačnější negativní konotací. Dále je zahalen, zvláště pro laickou veřejnost,

rouškou nepatřičnosti, ne zcela poznané a tudíž nebezpečné. Pojem okrajová kultura je méně expresivní.

Shrňme tedy hlavní rysy Girtlerovy teorie okrajových kultur:

- Vychází z velmi volného chápání společnosti. Každá společnost (společenství) vytváří *nutně* kulturu.
- Každá společnost (společenství, skupina), má své vlastní rituály, symboly, typické oblečení (nebo prvky oblečení) a triky pro přežití.
- Člověk může patřit k několika skupinám najednou (v určitých životních etapách je možné "sklouznout" do určitého typu "okrajovosti").
- Ne o každé skupině lze však říci, že je "okrajová".
- Okrajová je skupina či kultura, kterou okolní společnost vnímá jako *nebezpečnou, neslušnou, špatnou, zlou* atp.
- Tato skupina svou činností a svými postoji také přispívá k tomu, že je takto nahlížena.

- Okrajové kultury *nejsou podřízené* hlavní kultuře, naopak jsou s hlavní kulturou v protikladu, ne však vždy. Okrajové kultury *nejsou* kontrakulturami. To znamená, že určité rysy v činnosti a zaměření těchto skupin jsou v souladu s prvky většinové kultury (např. skupiny fanoušků si nekladou za cíl rozložit společnost, okrajová kultura skýtá jakýsi azyl pro naplnění jejich představ o alternativních postojích). Oproti tomu lze uvést příklad anarchistických skupin jako skupin typicky kontrakulturních (zastávajících radikálně nonkonformní postoje vůči společnosti). Důležitým pojmem je *neslušnost* – váže se k jednání, které je vesměs "řádným občanem" přijímáno a označováno jako zločinecké, neřestné, darebné, sprosté nebo přímo neslušné.
- Konání "neslušnosti" sahá od aktivit zločineckých skupin až ke způsobu života tuláků nebo fotbalových fanoušků.
- *Jiné vnímání* "odlišného" chování – jednání a postoje okrajových skupin je odlišné od jednání a postojů užívaných a uznávaných kulturou okolní společnosti "řádných občanů".
- Avšak označení "odlišné" je velmi široké a nepřesné (jako příklad lze uvést manželskou nevěru, kde je toto jednání ve společnosti překrýváno pláštíkem

mlčenlivosti, tedy odlišné chování je trpěno, protože neporušuje podstatné normy a pravidla okolní společnosti).

- Jednání okrajových skupin porušuje podstatné normy, či je s nimi přímo v rozporu (např. jednání zlodějů, prostitutek, určitých sekt atp.).
- Pohoršení občanů nad takovým jednáním okrajových skupin a jeho označení za neslušné může být *pokrytecké* a hlavně *tendenční* a *snadno ovlivnitelné* (např. postoje ke skupinám disidentů u nás před rokem 1989). [srov. 31, str. 11, 12]

Okrajové kultury jsou tvořeny lidmi, kteří žijí v kultuře mimo kánon řádného chování. Parametry "řádného" chování jsou určovány okolní společností. Na fotbalových stadionech jsou to diváci, kteří stojí mimo organizované fanouškovské skupiny.

Girtler zařazuje fanoušky mezi okrajové kultury *rebelie*. Uvádí, že fotbal by byl bez kulis stadionů a fanoušků nepředstavitelný a navýsost nudný. Zde máme výborný příklad k pochopení, proč je označení fanoušků termínem okrajová kultura příhodnější. Tato okrajová kultura má dvojí tvář – obecně přináší atmosféru do hry, na straně druhé však ostatní diváky dráždí a často i ohrožuje. Typy chování a jejich obsahová náplň jsou natolik různorodé, že i uvnitř společenství platí uvedené charakteristiky okrajovosti v široké škále působnosti – od urážek ústních na tribunách nebo v choreografiích, až po rvačky a ničení zařízení stadionu a jeho okolí. Dle Girtlera jsou „mladí příznivci fotbalu a fankluby dobrým příkladem okrajové kultury rebelie, ve které se dorostenci obracejí proti stávajícím normám a nárokují si právo na hlučné, rvavé a násilné chování.“ [31, str. 85]

V souvislosti se sportem bychom se mohli ptát, proč skupiny fanoušků vůbec zařazovat do okrajových kultur či subkultur. V současné době jsme zvyklí vnímat sportovce jako vyslance porozumění mezi národy a sportoviště jako kolbiště mírového soupeření mezi národy. Girtler k tomu uvádí: „Obvykle bývá sport – a zvláště fotbal – spojován s tak šlechetnými vlastnostmi, jako je férovost a rytířskost. Tomu si dovolím odporovat, neboť tyto skvělé hodnoty se zde vpravdě příliš nevyskytují, protože závodní sporty vychází ze staré válečnické kultury. Právě proto má více společného se lstí a úskokem než s fair play. [31, str. 87]

3.3. Habitus Pierra Bourdieua a sebeklam diváka

V předcházející kapitole jsme pomocí teorie okrajových kultur vymezili divákům – fotbalovým fanouškům - sociální prostor. Tento prostor je, díky tomu, jak jsou diváci vnímáni většinovou společností, "na okraji". Víme také, že sami aktéři okrajových kultur svým jednáním k tomuto zařazení přispívají. Je jejich jednání plně vědomé, tedy vědí přesně, proč fandí? A proč právě způsobem, který většinovou společnost zneklidňuje? Zde se od vnějšího jednání dostáváme k vnitřním (nebo možná přesněji ke zvnitřnělým) motivům. Nahlédněme na chování diváků i na fungování sportu jako takového, prostřednictvím teorie Pierra Bourdieua, který, mimo jiné, vychází z následujícího: „Teorie jednání, jak ji (spolu s pojmem *habitus*) navrhuji já, vychází z myšlenky, že hlavním principem lidského jednání je většinou něco zcela jiného než záměr, že jde o získané dispozice, které umožňují a vyžadují chápat jednání jako orientované k tomu či onomu cíli, aniž se přitom dá říci, že vědomé sledování onoho cíle je jeho principem (právě tady je velice důležité ono „všechno se děje jako by)“.[98, str. 126] Bourdieu rozpracovává pojmy *habitus* a *sociální pole*. Definuje je jako dva typy základních struktur, které ovlivňují lidské jednání, ale také myšlení a zacházení se symbolickými obsahy. Protože Bourdieuho teorie pole, habitu a symbolického násilí je velmi obsáhlá, zaměříme se na momenty jeho teoretických úvah, které jsou inspirativní pro hlubší pochopení diváckého chování. „V každém okamžiku každé společnosti máme co činit s určitým celkem sociálních pozic, který je homologicky spjatý s určitým celkem aktivit (pěstování golfu nebo hry na klavír) a statků (sídlo na venkově nebo obraz mistra), jež samy jsou rovněž charakterizovány vztahově. Tento recept se může zdát příliš abstraktní a nejasný, jde však o první podmínku toho, abychom vztah mezi *sociálním postavením* (pojem vztahový), *dispozicemi* (či *habitusy*) a *zaujímáním postojů*, tj. "volbou", kterou sociální činitelé provádějí v nejrůznějších oblastech praxe, ve stravování, sportu, hudbě, politice atd., správně analyzovali“.[98, str. 12, 13]

Angela Mc Robbie uvádí, že Bourdieu dává přednost kulturní analýze založené spíše na sociálních než textových vztazích. ... Jde mu spíše o to, jak a kde se kulturní formy nebo objekty přizpůsobují širšímu schématu klasifikace a tím napomáhají upevnění vztahů symbolické moci. [91, str. 142] Sportovní diváky lze považovat za jistou kulturní formu jedinečných interakcí, která má v okamžiku např. fotbalového zápasu určité sociální postavení - to bychom mohli klasifikovat jako

postavení disponující určitou mírou symbolické moci. Tato skupina lidí se ocitá v sociálním prostoru (fotbalový stadion). Sociální prostor dle Bourdieua vypadá tak, že jsou v něm aktéři nebo skupiny rozmístěni podle pozic, stanovených statisticky na základě *dvou principů diferenciaci*, a to těch, jež mají ... nepochybně tu největší váhu: kapitálu ekonomického a kapitálu kulturního. Z toho plyne, že aktéři mají tím víc společného, čím blíže k sobě mají v těchto dvou dimenzích, a tím méně, čím jsou od sebe vzdálenější. [98, str. 13] Rozmístění diváků na stadionu odpovídá této zásadě sociálně i prostorově. Místa na tribunách jsou obsazována podle, všemi respektované, tradice. Na určité úseky tribun chodí diváci, jejichž hlavním zájmem je hra a jejichž sociální i ekonomický kapitál je odlišný od kapitálů fanoušků, pro které je fandění spojeno s aktivitami, které často překračují pravidla chování.

Příkladem takového rozdělení diváků podle zmíněných typů kapitálu je situace na fan scéně v 70. a 80. letech v Itálii a severní Evropě. Koncem 70. let se v Itálii zostřuje politický konflikt, do kterého se zapojily všechny společenské síly. Konflikt, ve svých krajních pozicích, se stal konfliktem mezi pravicí (klerikálně-konzervativní postoje až s fašizoidními prvky) a levicí (s komunistickými vizemi). Ve fotbale konflikt probíhá podle sociálního postavení příznivců klubů. Jako příklad lze uvést: AC Milán je týmem dělnické třídy (z velké části železničních dělníků), zatímco Inter Milán je považován za klub střední třídy, která má blíže ke konzervativním myšlenkám.

V 70. letech dochází v Evropě ke vzniku nových mládežnických subkultur – především styl skinheads. Tyto skupiny se stávají součástí fan¹⁹ scény zejména v zemích severní Evropy a mají silné tendence k rasismu a xenofobii. Pravicové postoje jsou zvláště atraktivní pro chuligánské skupiny. [99, str. 89, 92] Na okraj lze poznamenat, že na tvorbu kulturního kapitálu má vliv samotné prostředí stadionů. Antropolog Marc Augé hovoří o sterilních stadionech jako o "ne-místech", tyto prostory jsou však ožívovány činností diváků. U fanoušků, kteří spojili své ambice s fanděním, dochází až k *topofilii* – lásce k místu. [srov. 99, str. 269-271]

Tento určitý handicap stadionů (jako ne-místa) se snaží kluby překonávat zvýšenou péčí o důležité diváky, kteří jsou zároveň sponzory, donátory nebo jinak podporují klub. Tato péče nachází výraz v budování tzv. VIP tribun s pohodlným zařízením a příjemným prostředím.

---

¹⁹ fan – zkráceně „fanouškovské“

Habitus tedy do velké míry předurčuje vztah člověka k sociálnímu prostředí a chování v něm. Habitus v Bourdieuho teorii „představuje jakési vnitřní dispozice či sklony, které utvářejí schémata percepce, myšlení i jednání. Jedná se o naučený a internalizovaný systém preferencí (tyto preference se mohou vztahovat k upřednostňovaným typům estetické zkušenosti, morálních zásad či například trávení volného času), principů vidění a třídění informací, což jsou zásadní parametry pro utváření obrazu sociální reality. Tato schémata jsou vždy společná členům určité sociální skupiny či třídy a jsou orientována na symbolické autority, jakými mohou být média a symbolický svět, který produkují“. [90, str. 237] Habitus je také jednotný styl praktických činností a statků určitého aktéra (např. co dělá, jí atp.). Bourdieu jej definuje jako „generativní, jednotící princip, který z charakteristických vztahových rysů, vlastních určitému postavení, vytváří jednotný životní styl, tj. celek, v němž se sjednocuje volba osob, statků i praktických činností“. [98, str. 16] Důležité pro naše téma je zvláště zjištění, že „habitusy“ (stejně jako společenské pozice) jsou diferencované; také však diferencují. Jsou nejen odlišné či odlišované, ale samy také odlišnosti plodí“. [tamtéž] Fanoušci se systematicky odlišují se od ostatních diváků, i od většinové společnosti. Jejich jednání je diferencované, ale také uvádí další diferenciace. Ovlivňují přístup bezpečnostních složek na stadionech. Policie cvičí policisty ke zvláštnímu druhu jednání s fotbalovými fanoušky, ustanovují se nové instituce (např. profesionálních „fanarbeiterů“²⁰ v Německu). Svým jednáním přitahují další generace, pro které se stane aktivní fandovství na léta dominantní způsob trávení volného času.

Pole „představuje jakýsi protipól habitu – tento koncept nepopisuje vnitřní, subjektivní dispozice člověka, ale naopak specifické vnější prostředí, které na členy společnosti vyvíjí nátlak, aby jednali určitým způsobem a dodržovali pravidla, která jsou v rámci konkrétního pole deklarována jako přípustná (každé pole pracuje s jinými pravidly a klade na jednající aktéry odlišné nároky)“. [90, str. 237, 238] K uvedenému dodejme, že „v rámci polí dochází k organizaci sociálních skupin. Také podskupiny bojují o své místo a na základě tohoto boje o vyšší postavení v rámci pole získávají uznání“. [91, str. 149] Pole můžeme definovat a řadit hierarchicky podle potřeb daného zkoumání, přičemž v současné kapitalistické

---

²⁰ sociální pracovník pro práci s fanoušky (z angl. fan – fanoušek a něm. der Arbeiter – pracovník)

společnosti má dominantní postavení ekonomické pole. Pole kulturní je dominantním polem, avšak oproti ekonomickému má podřízené postavení.

Tak ve sportovním poli, v subpoli stadionu dochází k dalšímu překrývání různých skupin (diváci, sportovní diváci, fanoušci, chuligáni, klub). Budeme-li volně parafrázovat Angelu McRobbie: můžeme si pole stadionu představit jako řadu oken, jak je známe z Microsoft Windows, "otevřená" okna se mohou donekonečna překrývat, jsou ale závislá na originálním softwarovém systému, který v tomto smyslu představuje tržní ekonomiku a pro dané pole typický kulturní kapitál.

U vztahu mezi polem ekonomickým a kulturním se ještě pozastavme. Bourdieuova teorie habitů a pole umožňuje také odvozovat typy jednání ze struktury kapitálu. ... "Poměr mezi kapitálem ekonomickým a kapitálem kulturním v celkovém kapitálu dospívajících (nebo jejich rodin) se odráží v systému preferencí, který je vede k tomu, že dají přednost buď umění před penězi, věcem kultury před záležitostmi moci atd., nebo naopak, jakým způsobem je tato struktura kapitálu skrze systém preferencí, který produkuje pobízí, aby se ve své volbě škol a pak volbě sociální zaměřili k jednomu nebo druhému, intelektuálnímu nebo obchodnímu, pólu mocenského pole a přijali tomu odpovídající praktiky a názory". [98, str. 32, 33] Bourdieu zde poukazuje na důležitý prvek kulturního působení podle typu činností a zaměření. Uvádí, že např. žáci *École normale*²¹ jsou spíše levicově zaměřeni, věnují se umění a příliš nepěstují sport, oproti tomu studenti Vysoké školy ekonomické se řadí spíše k pravici a věnují se intenzivně sportu. Z uvedeného nevyplývá pouze rozdílná forma socializace, ale ukazují se zde mocenské vztahy, které „fungují na principu přikazování a vnucování určitých významů, které prošly selekcí a odpovídají zájmům vládnoucích elit". [90, str. 236] Lidé tak získávají schopnost orientovat se v sociální skutečnosti, vědí, co je v dané situaci nutné dělat. Získávají tak to, čemu se ve sportu říká *cit pro hru* spojený se schopností vnímat další vývoj hry. Bourdieu hovoří o „sociálním aktérům vnějším a nadřazeném soukolí. Každý z aktérů, chce-li žít, je jaksí nucen podílet se na hře, jež od něho vyžaduje obrovské úsilí a nesmírné oběti". [98, str. 33]

Sociální řád a škola se podstatnou měrou podílejí na tvorbě habitů, struktury a fungování polí. O dominanci ekonomického pole jsme se již zmínili. Dovedeno

---

²¹ Slavná francouzská škola, založena roku 1794. Univerzita pro vzdělávání nových středoškolských a vysokoškolských učitelů.

k tématu násilí můžeme konstatovat, že ekonomické zákony, prosazování pravidel trhu, snaha o neustálý hospodářský růst, vedou ke způsobům jednání, které podporují vypjaté soutěžení, které se neobejde bez různých forem agrese a násilí ve smyslu tlaku na prosazení zájmů. Bourdieu si uvědomuje důležitost tohoto pole a zrovna tak si je vědom nutné korekce, vytváření protitlaku, který je schopen eliminovat případné negativní dopady na vytváření habitu a fungování sociálního pole, jehož výsledkem jsou: „Uštvaní rodiče, umořená mládež, zaměstnavatelé shledávající, že výuka neodpovídá potřebě, a zklamaní jejími plody, ti všichni ... jsou bezmocnými oběťmi mechanismu, který není ničím jiným než naakumulovaným výsledkem jejich vlastních strategií, zplozených a nesených logikou konkurenčního boje všech proti všem“. [98, str. 34] Tento systém produkuje *kontradikce* ve školách i společnosti. Kontradikcemi mohou být ve vztahu k tématu kultura – násilí, nadprodukce nenáročné a ploché zábavy, nevážnost k tradičním hodnotám a devalvace společenských funkcí v oblasti kontroly, ale hlavně étosu, který odvrací od nihilismu.

Korekci dominance ekonomického pole přisuzuje Bourdieu poli kulturnímu a v něm klade největší důraz na školu, jako prostředí, které může výrazně vstupovat do definování vlastností habitu. Poměry na francouzských školách jej však vedou ke skepsi nad úspěšností těchto snah. Kritizuje zejména systém výuky, který je prostoupen logikou nuceného soutěžení a podřízení jedinému kritériu – kritériu inteligence. Tlak ve školách u části žáků, aby obnovili svou ohroženou identitu, vyvolává rozchod se školním i sociálním řádem. „Mnoho zločineckých band vytváří a stmeluje právě vzpoura proti škole“. [98, str. 35] Tento neutěšený stav je navíc umocněn favorizací soukromého školství a postupným omezováním autonomie vzdělání a svobody vyučujících. Tímto trendem není zasažena jenom Francie – stává se problémem celé západní Evropy. V Británii např. se ruší i na prestižních univerzitách výuka některých vybraných humanitních oborů, sílí hlasy po sblížení vysokoškolského vzdělání a praxe. Okleštění výuky humanitních oborů však téměř jistě povede ke snížení citlivosti k situaci člověka, interes o existenciální problémy lidí bude ustupovat snahám po vyškolení čilých a pružných zaměstnanců, neschopných (nebo neochotných) budovat své životní kariéry na sebevědomé identitě a zároveň solidaritě s jinými. Omezováním zájmu o humanitní studia povede ke snížení nejenom početního stavu tímto způsobem připravovaného učitelstva, ale také ke snížení samotného vzdělání. Bourdieu k uvedenému píše: „Pole moci (nesměšovat s polem politiky) není polem stejným jako jiná: je to prostor silových vztahů mezi

různými druhy kapitálu, přesněji řečeno mezi aktéry obdařenými některým z různých druhů kapitálu natolik, aby mohli jeho pole ovládat, a povstávajícími do zbraně pokaždé, kdykoli je relativní hodnota oněch různých druhů kapitálu (např. "kurs" mezi kapitálem kulturním a kapitálem ekonomickým) ohrožena; tj. hlavně tehdy, je-li ohrožena rovnováha v poli instancí, jejichž specifickým úkolem je pole moci uchovávat (což jsou např. ve Francii vysoké školy)." [98, str. 39]

Bourdieu ve své kritice školství a apelu na její schopnost reagovat na dynamické procesy společenské vyzývá k obraně této instituce, která dnes zůstává jedinou kulturní institucí, která dokáže vytvářet protiváhu vypjatému ekonomistnímu přístupu člověka k sobě a ke světu. S tím samozřejmě souvisí i pěstování citlivosti lidí vůči sobě a zvláště k ostatním. Násilí je znakem a výrazem necitlivosti k potřebám druhých. Řecké slovo *paideia* (výchova, vzdělávání) patří k základním duchovním kategoriím starého Řecka a základní duchovní tradice evropské. „Je něčím, co je hodno úcty a co samo prostor schopnosti úcty vytváří; něčím, co probouzí úžas; žasneme nad tím, že něco takového jako *paideia* je možné, ale také platí, že *paideia* probouzí schopnost žasnout nad něčím. *Paideia* je založena vztahem, schopností být ve vztahu, ale také schopnost vztahů zakládá. Tyto antinomie výchovy a vzdělání souvisí s obsahem řeckého pojetí *sebas*, úcty, úžasu, vztahu.“ [33, str. 28] Toto Kratochvílovo zamyšlení nad významem vzdělávání jsme zařadili proto, že přesně vyjadřuje oblasti, ke kterým nejenže se nevychovává, ale které téměř vymizely z dnešního slovníku – úžas, schopnost žasnout, být k žasnutí připraven, úcta, úcta ke stvoření, k plnosti a rozmanitosti života – to jsou vnitřní "dovednosti", ke kterým je nutno vést. A jak má vést dnešní pedagog, který sám obklopen pragmatismem, sám neochoten podniknout cestu k těmto základním kamenům vzdělanosti a také životní spokojenosti? Otevírání těchto významů pro zbystřené vnímání se může stát hrází proti skepsi, cynismu, apatii a nihilismu, které provázejí životy dnešních lidí. A samozřejmě také k postupnému vytlačování násilí jako samoučelného jednání.

Sebemystifikace jako skutečný kolektivní klam, který souvisí se symbolickým násilím a vlivem kulturních subpolí (škola, média apod.) způsobuje regresi habitu ve smyslu oddálení pozic sociálních aktérů a také zájmů s těmito pozicemi spjatými. Jako příklad lze uvést pozice sociálních aktérů v poli fotbalová hra. Otázka stojí, nakolik je sepjatí fotbalových fanoušků s fotbalovými hráči založeno na společné snaze kvalitní hrou a fanděním prezentovat všechny pozitivní

vlastnosti sportovní hry či není-li toto sepletí mystifikací, na jejímž pozadí stojí finanční zájmy klubů a hráčů na jedné straně a na straně druhé odžívání společenských a psychických frustrací neúspěšných aktérů sociálního pole (fanoušků).

Proces mystifikace a tedy i klamu a sebeklamu zakládá Bourdieu na analýze směny darů, jež je principem "symbolické ekonomie" a vychází přitom z analýz směny darů Marcela Mausse a Claude Lévi-Strausse, kde Mauss popisuje výměnu daru jako nesouvislou řadu velkodušných činů a Lévi Strauss jako něco, co tuto prostou směnu přesahuje. Vnáší sem princip reciprocity. Bourdieu rozšiřuje strukturu darování o rozměr času, což vyjadřuje takto: (Mauss a Lévi-Strauss) ... "pomíjejí zásadní roli časového intervalu mezi darem a proti-darem, onu prakticky všemi společnostmi mlčky uznávanou skutečnost, že když člověk něco dostane, neoplácí to okamžitě – protože by to bylo totéž jako dar odmítnout. ... Zdá se, jako by tu časový interval, jímž se směna darů odlišuje od "něco za něco", byl právě proto, aby ten, kdo dává, mohl svůj dar žít jako nevratný, a ten, kdo oplácí, aby svůj proti-dar mohl žít jako gratuitní, neurčený oním darem předchozím." [98, str. 123] Časový interval mezi darem a proti-darem je kulturním produktem. Zastírá, že obdarovávání může být vedeno (a také často je) cynickou kalkulací. Tento časový interval zastírá tento fakt, obě strany o ní vědí, ale dělají, že nevědí. Obdarovávání je navenek aktem nezištným, ve skutečnosti jím většinou není. V žitém životě se podobnými "hrami", že děláme něco jako, že to či ono neexistuje, setkáváme a také je hrajeme velmi často. Zde spočívá podstata *self-deception*, sebemystifikace a *self-deception kolektivní*, jakýsi skutečný *kolektivní klam*. Dalším rysem ekonomie symbolických směn je *zákaz explicitnosti*. Říci, jak to doopravdy je, jaká je pravda směny, nebo jak se někdy říká "pravda cen" (když odstraníme z dárku cedulku), znamená směnu znicotňovat. Zákaz explicitnosti potom znamená, že víme, co má zůstat zamlčeno. Zamlčeno je to, o čem obě strany vědí. Ekonomie směny tak funguje jako symbolický výraz konsenzu. [srov. 98, str. 124, 125]

Kolektivní klam nacházíme i v diváctví. Sportovní diváci a fanoušci vědí, že vítězství jejich týmu (i národního) jim nepřinese žádné hmotné výhody, že se nezmění atmosféra ve společnosti, nebudou se k sobě lidé chovat lépe apod., přesto však společně s nediváky podléhají klamu, že (v našem případě) fotbal a fotbalové úspěchy jednotlivých klubů nebo národního mužstva jsou pro společenství podstatné

a nesou sebou potenciál pozitivní změny. Dokonce na tomto klamu stavíme pocit sounáležitosti a národní hrdosti. I proto veřejné tajemství musí zůstat implicitní.

3.4. Symbolizace rozdílného v jednání fanoušků

These, že ke kulturní změně mj. dochází v oblasti symbolické scény, nám umožní najít způsob, jak tuto změnu provést konkrétně u fotbalových fanoušků v jejich vztahu k násilnému chování.

Mark Fisher ve své práci *Kapitalistický realismus* ukazuje na určitý typ chování, který si lidé dneška osvojují prostřednictvím symbolů dominujících např. v hip hopu a gangsterských filmech jako jsou *Zjizvená tvář*, *Kmotr*, *Gauneři*, *Mafiáni* nebo *Pulp Fiction*. Tyto kulturní produkty vychází z téhož implicitního přesvědčení, že svět zbavily sentimentálních iluzí a ukazují ho takový, jaký skutečně je: jako Hobbesovskou válku proti všem, jako systém permanentního vykořisťování a všudypřítomné kriminality. V hip hopu se kult reality mění v přitakání surovému naturalismu, ve kterém je člověk člověku vlkem, kde existují pouze vítězové nebo poražení a kde většina skončí mezi poraženými. Dále zde hovoří o ovzduší chronické zkaženosti, která už nevzbuzuje pohoršení ani pozornost. [srov. 101, str. 20-22]

Co symbolizuje chování našich dnešních fanoušků? Je to generační vzpoura nebo víceméně nevědomé kopírování vzorců chování na pozadí společenské symboliky, kterou si v průběhu života osvojují? Do jaké míry je toto "vzdorné" chování fanoušků míněno vážně a do jaké míry je to jen "karnevalové zvukové podbarvení kapitalistického realismu?" [101, str. 26]

Lze na základě pochopení užívaných znaků najít hlubší symbolizovaný smysl jejich jednání? Nebo se v symbolizaci nacházejí pouze a jenom odkoukané a zvnitřněné stereotypy přístupů k zásadním otázkám po smyslu života? Anebo snad lze jejich jednání hodnotit jako hrdý a vzdorný postoj vůči většinové společnosti? Na tyto otázky lze nacházet odpovědi v komunikaci, která probíhá v symbolické rovině a ovlivňuje chování fanoušků.

Lidská přirozená řeč se od jiných zvuků i od formálních umělých jazyků liší tím, že se skrze svoji víceznačnost otevírá svému smyslu. Nejstarší dochovanou úvahou o této povaze lidství máme opět u Hérakleita: „Povaha člověka – daimón. *Ethos anthropú daimón.*“ [33, str. 102]

Myslíme-li řeč jako soubor znaků tvořených slovy, je možné předcházející úvahu přetavit do analýzy sdělení fotbalových fanoušků. Pro přesnost si vysvětlíme význam řeckého slova *daimón*. Daimón v základním významu značí "ducha", "duši". Člověk je bytost spojená se sakrální sférou. Daimón je tedy to, co odlišuje člověka od ostatní přírody, ale také v tom lze tušit rozměr, který někteří z nás nechávají zahálet, nepečují o něho ve smyslu "péče o duši".

Péči o duši zahrnuje dlouhý výčet našich reálných i hypotetických možností. Z pohledu hodnotového bychom mohli říci, že péče o duši souvisí se smyslem bytí každého z nás. A protože „neexistují preexistující hodnoty, není rovněž dán nějaký ideální soubor pochopitelných vztahů, které by regulovaly smysl našeho chování, nýbrž i smysl se vytváří v boji proti pouhé zploštělé přítomnosti zápasem o život vlastní, a to znamená vynořením nad jsoucnost a konfrontací s bytím.“ [102, str. 206] Chování fanoušků je často terčem kritiky, ale také badatelského a vědeckého zájmu. Fanoušci okolnímu světu svým vlastním způsobem sdělují cosi ze svých skrytých představ, dávají najevo, jak vnímají sami sebe, také demonstrují své frustrace, své touhy, přání. Nakolik jsou tyto projevy bojem proti zploštělé přítomnosti a nakolik je to pouze zploštělá představa o své vlastní pozici v přítomnosti, to je možné poodhalit prostřednictvím analýzy procesu imaginace.

3.4.1. Imaginace – obraz, znak, symbol a diváctví

Chování skupin ultras a chuligánů je kulturně a sociálně podmíněno. V českém prostředí nachází svůj zdroj inspirace především v chování anglických fanoušků, ale jejich slova obdivu patří i fanouškům italským, německým a polským. Z jejich chování je silně patrná snaha o nápodobu. Napodobit své vzory v oblečení, ve způsobu vnějších mimoverbálních i verbálních projevů, přístupu k násilí a chování k policii podněcuje imaginaci, kterou potom zpětně nacházíme v symbolizovaných projevech. Imaginace v tomto případě slouží k symbolizaci chování, které pochází z kulturně odlišného prostředí. Vědomí fanoušků však také přejímá symboliku svého, důvěrně známého prostředí (a to nejenom fotbalového, ale z větší míry vnějšího socio-kulturního prostředí). Přijímání takové symboliky je víceméně nevědomé nebo spíše podvědomé, bez zřetelného uvědomování si jejích kontextů (srov. vliv pole na habitus u Bourdieu).

Než se budeme zabývat konkrétními projevy fanoušků, je nutné osvětlit vztahy mezi imaginací jako konativní schopností lidské psychiky a termíny obraz, znak, symbol jako konkrétní veličiny, které tvoří výsledný efekt procesu imaginace.

„Za podstatný rys imaginace a společný jmenovatel všech způsobů, jak se projevuje, je v současné době pokládáno *zdvojování* (reduplikace). Zdvojování mezi skutečným a zdánlivým, mezi smyslovým a rozumovým, mezi konkrétním a abstraktním, mezi označujícím a označovaným.“ [100, str. 21] Imaginace není v současné době posuzována jako jakési prodloužení percepce nebo proces, který předchází myšlení. Imaginace zobrazuje a napodobuje, ale také díky ní jsem schopni evokace, umíme označovat – tedy přiřazovat znaky ke konkrétnímu. V neposlední řadě prostřednictvím imaginace jsme schopni určit význam a osmysluplňovat svět a věci kolem sebe.

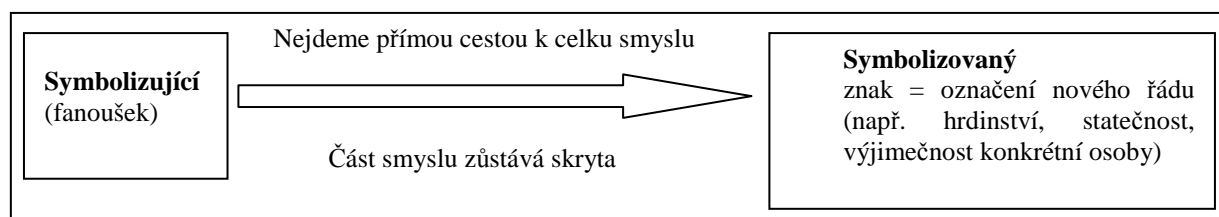
Dubois [in 100, str. 21] vytyčuje metodologickou problematiku imaginace třemi termíny: obraz, znak a symbol.

Obraz: má vztah ke všem reprezentačním (zobrazujícím, napodobujícím), respektive mimetickým aktivitám. Zobrazování definuje imaginaci v její první rovině – *mimesi*.

Znak: je základem aktivity označovací (signifikace). Signifikace definuje imaginaci v rovině *sémiose*. Znak označuje vztah mezi slovem, zvukem apod., tj. *označujícím*, a myšleným obsahem (pojmem, představou, myšlenkou, tj. *označovaným*).

V *mimesi* a *sémiosi* se setkává proces kladení obrazu nebo představy s procesem kladení smyslu a významu. Tím imaginace překračuje dalším zdvojováním obě roviny a otvírá se třetí rovině, rovině symbolu. Symbolizace postupuje mimo jednoduché udělování smyslu znakem a jednoduchou duplikaci předmětu obrazem. Symbolizace je na rozdíl od pouhé signifikace polysémická (mnohovýznamná). Přitom je důležité uvést, že symbolizované se stává označením nového řádu. Od symbolizujícího se nedostáváme přímo k celku smyslu. Mezi symbolizujícím a symbolizovaným dochází ke zlomu. Část smyslu zůstává skryta. [srov. 100, str. 21, 22]

Proces symbolizace, schéma (J. Kasal):

Převědme si výše zmíněný proces symbolizace do konkrétního prostředí fotbalových fanoušků. Již É. Durkheim označuje sociální znak jako vizualitu, tedy to, co je viditelné, nezaměnitelné v případě oblečení je to např. délka sukně, střih oblečení, v případě fotbalové scény např. typické "S" na dresech hráčů pražské Sparty. Znak je interpretací skrytosti, je objektivní. Znak souvisí s reprezentací. Prostřednictvím znaků reprezentujeme příslušnost k danému klubu. Fotbalový stadion jako budova, tričko s emblémem mají rozhodující místo v reprezentaci, ne lidé pohybující se na stadionu, ne člověk, který to tričko nosí. Tyto znaky reprezentují napořád, bez ohledu na lidi. Jak by se dnes mohl stát určitý fotbalista znakem a symbolem, když může hrát každý rok v jiném klubu? Klub nerepresentují lidé, ale právě ty stálé znaky.

Znak se prostřednictvím imaginace konkrétní osoby stává symbolem. Paul Ricoeur nazývá symbol „jakoukoli významovou strukturu, v níž smysl přímý, primární, doslovný poukazuje navíc k jinému smyslu, nepřímému, druhotnému, přenesenému, jenž nemůže být uchopen jinak než skrze smysl první.“ [in 100, str. 23] Pro hlubší pochopení pojmu symbol vysvětleme etymologii slova. Symbolon je řecké slovo skládající se z předpony "syn" (před souhláskou se mění na "sym") znamenající spojení, spojené, dohromady a ze slovního základu "baló" – házet. "Symbolon" je tedy něco co spojuje. Ve starém Řecku střep rozlomený na dva kusy, jehož jedna část např. věnovaná příteli znamená jakousi záruku péče o každého, kdo s touto částí střepu přijde. Tedy ten identický střep má obecnou symboliku a zároveň je srozumitelný pouze konkrétním, zainteresovaným lidem. Interpretace symbolu je problematická, jednak je spjata s konkrétní osobou a konkrétním sociokulturním kontextem. *Symbol tedy není nikdy objektivní, je mytický zakomponovaný.*

Zamysleme se nad následujícími, náhodně vybranými situacemi a výroky, zjištěnými ve výzkumných šetřeních autora a našich studentů v kontextu našeho tématu a pokusme se najít živoucí, reálnou a nefalšovanou technologii symbolizace

ve fotbalovém prostředí, na jejímž základě lze definovat odlišnost kulturního chování fotbalových subkultur.

Oblast kolektivního chování fanoušků:

Chování chorvatských fanoušků při zápasech Poháru UEFA mezi Spartou Praha a Dinamo Zahreb. Podnětem k násilnostem byl zřejmě plakát vyvěšený 2. 8. 2008 v sektoru domácích vlajkonošů při zápase Sparta Praha vs. Mladá Boleslav. Na transparentu stálo: *Mladič, Karadžić, držte se! Slovany nerozdělíte, smrt EU!* Díky internetu již druhý den zaznamenali Spartaňané výhrůžky ze Záhřebu: *Za tohle zaplatíte. To vás bude bolet!* 18. 9. 2008, po zápase Sparta vs. Záhřeb byli v Záhřebu napadeni zaměstnanci fotbalové Sparty asi třiceti chuligány s basebalovými pálkami, kteří si říkají Bad Boys Blue. 6. 10. 2008 Sparta vs. Slávie. Problémy začaly už před stadionem AXA Arena, kde se shromažďovaly skupinky spartaňanských fanoušků, čekající na blížící se kordon policistů s fanoušky Slávie Praha. Ze spartaňanského davu se ozývalo skandování *Jude Slávie!* Pražská židovská obec podala trestní oznámení na neznámé pachatele za hanobení národa a rasy. [srov. 104, str. 31-34]

Z kvalitativních výzkumů formou interview se zaměříme na nejčastější výroky fanoušků (vybrání fanoušci ve věku 18–30 roků):

1. Oblast bitek chuligánů a ultras: „Já se učím bojovat, hrozně mě to baví.“ „Chuligánství je super, hlavně jsou tam bitky.“ „Bitky u nás by mohly bejt i horší, v Polsku nebo v Rusku je to masakr.“ „Chodíš tam (roz. mezi ultras), naučíš se řvát, co řvou oni, berou se vlajky a pak se na nich vykonávají rituály, po bitce se porovnává, kolik máš modřin a kolik monoklů.“ „A vlezli do naší hospody tři baníkovci. Vzal jsem půllitr, rozbil o stůl a tím uchem s těma ostrýma střepama jsem šel na ně. První utek, druhýho jsem srazil pěstí, půllitr jsem ani nepoužil. Ten třetí se krčil v koutě, klepal se, brečel, ať ho nechám.“ „Hlavní jsou tam (rozum. v ultras) chlapi 30, 35 i 40. Ty starý do toho jdou, nás mladý v bitkách nechávají spíš vzadu.“ „Nás mladý posílali na různé provokace. Třeba do soupeřovy hospody zařvat Sparta a vyběhnout z ní živí a tak.“ „Po zápase v hospodě v Brně a okolo se srotili Brňáci. Tak jsme do sebe hodili ještě pár piv a šli na to. Já vyfasoval nějakýho prasáka, dostal jsem dělo a hned potom na mě letěl popelník. To mě docela nasralo, tak jsem popadl židli na zahrádce a dal mu po hlavě.“ „Bitky byly po zápase nebo před, ale fotbal jsme normálně viděli. Teď to domlouvání po telefonu je nahovno, to nemá s fotbalem nic společného, když si celej zápas bandážují ruce a rozcvičují se,

a bitky jsou během fotbalu a na fotbal ani nechtěj jít, tak je to nahovno.“ „Už jsem párkrát narazil na silnějšího a staršího chuligána, tak jsem dostal.“ „Čím víc policistů, tím líp, aspoň máš koho provokovat a na koho co házet.“

2. Prostředí chuligánských a ultras part: „Nejde tolik o fotbal, já se jezdím rád poprat a vybit agresivitu.“ „Je to chlapský prostředí, kámoši jsou fakt řízci, pořádný chlapi, jsou to moje vzory, taky chodím do posilky, abych byl silnější.“ „Všechno se organizuje v hospodě, že je to hlavně o partě, a že když se něco stane, tak si prdel podržíme.“ „Venku jsou lidi na sebe hajzlové, práskaj, nepomůžou, není na ně spoleh. Jsou to sráči. Tady seš mezi svýma, nikdo se Ti nevyšklebuje, je to férovej svět.“ „Jo, prostě chlapský prostředí. Jsou to fakt chlapi a zajímalo mě to.“ „‘Vzdělaný’ tam taky choděj, když ho potkáš na ulici v saku, tak ho ani nepoznáš, ale pak koukáš, jaký je to na stadionu prase.“ „Skinů je tam hodně, já byl taky skin.“ „Chuligánství je o chlapství, vyprovokování soupeře, porovnání sil.“ „Jo, teď v pondělí jsem koukal na Spartu s Brnem. Čtyři góly za půl hodiny, chtělo se mi brečet, že jsem tam taky moh bejt, kdybych nedělal, dneska už řeknu, hovadiny.“ „Policajti jsou zalezlí a bojí se nás.“ „Jako mladej vypadneš z domu, můžeš dělat někde píčoviny, nikdo tě nevidí, na tom fotbale to prostě šlo a nějaký postihy vůbec.“

3. Možnosti prevence a názory na násilné chování: „Prevence v podobě pořádání přátelských zápasů mezi chuligány možná není. Nikdo by tam nepřijel střízlivý a popralo by se to dřív, než by to začalo. Nebo by se to popralo potom, ten kdo by prohrál, by to neunesl. Na druhou stranu by to byla zase příležitost jak se poprat.“ „Když budou pořádný stadiony a bezpečnostní opatření, tak na stadionu takovej bordel nebude. Venku bych je pobít nechal, to bych jako policie neřešil.“ „Podle mě by bordel na stadionu dělat neměli. Lístky na jméno, to je nahovno.“ „Preventivní práce s fanoušky, asi by šla, ale tresty jsou jednodušší a rychlejší.“ „Přístup pořadatelský služby je laxní. Když jsem třeba chodil ještě na Strahov ze školy s baťohem s věcmi z posilovny a zamával permicí, tak nic neprohlíželi, moh jsem tam mít třeba cihlu.“ „Proti radikálním fandům prosazují negativní kampaň. Něco jako je teď dopravní kampaň „Nemyslíš, zaplatíš“, prostě je nějak zesměšnit, dát jim jasně najevo, že je na stadionu nikdo nechce.“ „Chtělo by to razantnější postup ze strany hráčů. Hráči by se měli postavit proti tomuto jednání.“ „Kluby by měly být radikálnější proti těm problémovým fandům, proti jejich chování a nezajímat se jen o zisky.“ [použito vlastní šetření a šetření, 105]

Předcházející výroky a události kolem fotbalového fandění nám mohou pomoci odhadnout motivace agresivních fanoušků, mohou poskytnout jejich plastičtější obraz v návaznosti na jejich skryté emoce, a nakolik jsou tyto emoce a představy odrazem symbolizace, která je formována kulturními vzorci chování.

Jeden z našich předních odborníků na fotbalové násilí a projevy extremismu Josef Smolík uvádí: „Subkultura fotbalových chuligánů je pro širší veřejnost jen obtížně pochopitelná. Je založena na mužské maskulinitě a násilných konfrontacích, které se v průběhu posledních let přesunují mimo fotbalové stadiony.“ Tamtéž autor zmiňuje fakt, že „výzkumy a dotazníková šetření mezi fotbalovými fanoušky nejsou v ČR, na rozdíl např. od Velké Británie, rozhodně na denním pořádku. Nedostatek relevantních informací o této sociální skupině pak může způsobovat nepochopení jejich postojů a motivací, nebo zapříčinit neadekvátní opatření, která bývají vůči této specifické subkultuře přijímána.“ [94, str. 162]

Jak tedy chápat motivace a postoje fanoušků prostřednictvím teorie imaginace a symboliky na pozadí výše uvedených výsledků šetření? Uvedené šetření mezi fanoušky, jejich výroky i popisované události zcela zřetelně odkazují k symbolické rovině uvažování a konání. Fanoušci "pracují" se symboly stejným způsobem jako společnost. Zde je patrné učení se kulturním znakům, které prostřednictvím imaginace přetaveny v symboly umožňují chápat skryté smysly sociokulturní reality. Typickou operací se znaky a symboly je generalizace. Ta zpevní proces zdvojování představy, smyslu a významu a umožní vytvoření silného, vnitřně prožívaného poselství – symbolu. Stejně silné symbolizace známe z kulturních dějin. Jako příklad lze uvést symbolizaci rivality mezi Čechy a Němci v Rakousku - Uhersku. Zde se symbolem češství stalo srdce a symbolem německví vědomí. Byla zde do protikladné pozice postavena vroucnost proti chladnému kalkulu. Z našich stadionů známe (a objevuje se to i v našem šetření), ze strany spartánských fanoušků, symbolizaci židovství v případě Slávie a neochvějnosti v případě Sparty. Generalizací znaků je tak symbolizován zápas nečestnosti spojené se snahou získat výhody nečistými praktikami s férovostí spojenou se skutečným fotbalovým umem. Uvedená symbolizace je potom nositelkou nejenom klubových, ale také národnostních a etnických averzí. V době, kdy společnost nejenom, že netoleruje antisemitské výpady, ale snaží se prostřednictvím mediálního, uměleckého, výchovného a kulturního působení provést jakousi "resymbolizaci" židovství, pro velkou část

fanoušků je antisemitismus stále vítaným a vtipným prostředkem pro dehonestaci protivníka.

Dalším výrazným motivem sdělování fanoušků je identita. Identitu hledáme skrze prostředí. Toto prostředí, které nám identitu zaručí, potřebujeme pro konformní jednání, které sice často verbálně odmítáme, ale konformita nám dává zažívat pocit bezpečí a spolupatříčnosti. Jelikož nelze být konformní se vším či s čímkoli, jenom určité specifické prostředí nám umožňuje svoji identitu nalézat a zakoušet. Identita chuligána je tedy identifikace s prostředím. V tomto prostředí nalézá své místo, které je jasně ohraničené. Zřejmě žádná jiná místa mu takto pevně prožívanou identitu nenabízejí. Prostředí stadionu a skupin stejně smýšlejících lidí mu totiž zajišťuje odlišnost. Chuligán má své místo ohraničené. Ohraničené místo evokuje vyznačené hřiště, toto místo je nutné bránit. Tak jako u příslušníků jiných subkultur (např. sprejerů) je v chování implicitně zabudován princip teritoriálního chování, se vším, co k němu patří. I zde nacházíme příklad v minulosti. V Praze Národní třída patřila českému živlu, Němci se promenádovali Na Příkopech. Můstek tvořil jakousi nárazníkovou zónu, kterou není radno ani nutno výrazně častěji navštěvovat.

Z výpovědí fanoušků zcela jasně identifikujeme generalizace u symboliky boje, chlapství, silnější chrání slabšího, nespolehlivosti vnějšího světa. S uvedenými pojmy úzce souvisí problém agresivity, ale také sebekontroly. Vyjděme z poznatku N. Eliase, že potřeba sebekontroly narůstá, čím více se v civilizačním procesu rozvolňuje a diferencuje vzájemná závislost mezi lidmi. [103, str. 209] Zamyslíme-li se nad uvedeným výrokem a srovnáme jej s výroky fanoušků, evidentně fanoušci tuto potřebu sebekontroly nepociťují. Jakoby u nich docházelo paradoxně ke zcela opačnému efektu, tedy čím rozvolněnější vztahy mezi lidmi, tím vyšší míra sobecké a ohrožující nezávislosti. O co více, však vnějškovým chováním dávají najevo pohrdání sebekontrolou i společenskými normami a demonstrují svojí jedinečnost a individuální nezávislost, o to více můžeme hovořit o jejich závislosti v oblasti imaginace a symbolizace. Jedinci symbolizují své chování jednání na podkladě obecně sdílených kulturních vzorců v dané společnosti. Tak se vlastně přesouvá bitevní pole mezi vhodným a nevhodným chováním do nitra fanouška. „Potřeba potlačit emoce podle sociálních struktur vede často k zápasu uvnitř jedince, mezi jeho pudy a částí ovládanou jeho Já;“ [103, str. 200], mezi vlastní imaginací a symbolikou sdílenou společností. Boj na hřišti mezi hráči je fanouškem vnímán jako symbol *jeho* boje, protože boj je implicitně přítomen ve společenském chování.

Jeho nejvýraznějším znakem je soutěžení a soupeření, se kterým se jedinec setkává od rané fáze socializace snad ve všech institucích. Hřiště se tak pro fanouška stává symbolikou vnějšího světa. Mohli bychom to charakterizovat slovy Eliasovými, že je to „otisk zvláštního přediva vztahů do jedince.“ [103, str. 207] V kopané jako hře nacházíme další podobnosti, které jsou v reálném životě fanouška symbolizovány. Ve fotbale se kope, hráči se honí, pronásledují. V hráčském týmu je přítomna silná skupinová soudržnost. Chuligánské bitky jsou plné tohoto chování. Snad nejmarkantněji je inspirace společenskými vzory chování přítomna v tom, jak jsou dodržována pravidla bitek. Když jsem před čtyřmi lety prováděl kvalitativní výzkum mezi fotbalovými chuligány, ještě shodně tvrdili, že se v bitkách dodržují férová pravidla (i když zmínky o jejich nedodržování se již začínaly objevovat). Kdo je na zemi, do toho se nekope, nepoužívají se zbraně, soupeř se tzv. nedobíjí. Dnes v drtivé většině případů tato pravidla neplatí.

Chování fanoušků včetně jejich rvaček je symbolikou zástupnosti – dělám totéž, co se děje ve společnosti, na hřišti. Uvolňuje-li se ve společnosti morálka, zažitá pravidla přestávají platit, nedodržování pravidel je stále častější a nepostižitelné, stává se i nedodržování pravidel v bitkách v podstatě normální záležitostí. Je to jenom převedení pravidel vnějšího sociálního světa do prostředí diváckého. Z tohoto pohledu je potom chování fanoušků legitimní. Tento, do jisté míry, paradoxní jev podporuje i Eliasovo tvrzení, že „na jedné straně se rozšiřuje myšlenka, že podstata jedince se rozvíjí v jeho nitru, na druhé straně se chování odehrává stále více v závislosti na zvnitřnělých regulačních mechanismech označovaných jako vědomí.“ [103, str. 207]

Na základě uvedeného lze vyslovit hypotézu, že jednání (fanoušků) lze změnit, pokud odebereme symbolu jeho sílu, která pramení ze smyslu znaku, který je ve společnosti dominantní v probíhajících komunikacích a je přejímán do specifických sociálních prostředí – ostatně na tom lze zakládat prevenci jako takovou. V mimesi a sémiosi se setkává proces kladení obrazu nebo představy s procesem kladení smyslu a významu.

Zde se ukazuje možnost, jakým způsobem ovlivňovat jednání členů společnosti. Pozměníme-li v procesu enkulturace proces mimese a sémiose, tedy znakům přiřadíme patřičný smysl, ovlivníme imaginaci, která následně ovlivní symbolizaci. Bude-li primárně ve společnosti prezentováno hrubé násilí a netolerance jako nesmyslné, bude i výsledná symbolizace odpovídat této kvalitě.

Podobným způsobem lze podnítit již zmíněnou péči o duši. Důkladnějšímu pochopení procesu imaginace lze dojít prostřednictvím teorie psychologické motivace Paula Diela.

3.4.2. Mytický symbolismus Paula Diela

Hovoříme-li o symbolu, jako důležitém kulturním fenoménu, který (dle Ernsta Cassisera) je specificky lidskou poznávací kulturní formou, nelze opomenout důležitý vklad naturalizovaného Francouze rakouského původu P. Diela. P. Diel rozpracovává psychologii symbolické motivace, a co je pro nás zvláště důležité, propojuje svůj psychoterapeutický systém etickými principy. Dielovou snahou je najít cestu k rozlišení dobrých a špatných motivů a k harmonizaci lidské motivace.

Pokusme se, na základě toho, co již víme o symbolizaci, pomocí Dielovy teorie motivace najít oporu pro tvrzení, že chování agresivní části fanoušků je podmíněno zjednodušenou a méně vědomou prací s vlastní imaginací. Přesněji řečeno, že fanoušci odlišným způsobem hodnotí motivace, které je vedou k odlišnému a často ohrožujícímu chování. Pro pochopení aplikace Dielova přístupu k našemu tématu je důležité vyjít z jeho rozdělení mimovědomých instancí psychiky:

1. nevědomí, které odpovídá pudové animální úrovni;
2. podvědomí vztahující se k exaltované touze;
3. podvědomí, s ním je spjata schopnost sublimace a spiritualizace.

[100, str. 85]

Příčemž pro naše zkoumání má zvláštní význam druhá a třetí instance. Podvědomí, vztahující se k exaltované touze, je to, čím se fanoušek vztahuje k prožití svých emocí.

Psychika se liší od všech ostatních předmětů vědeckého zkoumání tím, že ji nelze pozorovat zvnějšku, ale je ji nutné pozorovat z jejích vnitřních příčin. Tyto vnitřní příčiny jsou hybateli, pohnutkami, intencemi neboli motivy lidského jednání a bez porozumění těmto motivům nelze budovat žádnou psychologickou teorii. [1, str. 85]

V lidské psychice se nacházejí speciální lidské motivy, které mají charakter přání či touhy. V těchto touhách se Dielovi ukazuje blízkost individuální psychologie s mýtickým symbolismem a prohlašuje dokonce mytologii za psychologickou předvědu.[100, str. 85] Pro naše téma je zvláště důležité konstatování, že Diel ve svém zkoumání přesahuje z užší psychologické roviny do axiologie a propojuje svůj

psychoterapeutický systém etickými principy [100, s. 84]. Pro problematiku fanouškovského násilí lze použít Dielovy úvahy v oblasti psychopatologie.

„Základním motivačním a energetickým zdrojem psychiky je evoluční touha. Zatímco animální pud má pouze bezprostřední znakové obsahy, má lidská touha imaginativně zprostředkovaný symbolický obsah. Evoluční touha, jakožto přirozená tendence k naplnění životního smyslu harmonizuje vývoj. Disharmonie představuje uchýlení z vývojové linie na základě špatných motivů.“ [100, str. 85] Pokud budeme za motivy považovat obrazy, které jsou mladým lidem předkládány v průběhu enkulturace, potom za špatné motivy lze považovat vše, co z hlediska dlouhodobé perspektivy neslouží společenským snahám po zodpovědném, solidárním a kooperujícím individu. Co hledat na pozadí předcházejícího výroku? Podle Eliase jsme od středověku svědky rozšiřování identity “já“ na úkor dřívější, “předstátní“ identity “my“. Tato identita se dokonce smazává až do té míry, že se jedinci vnímají pouze jako “já“ bez “my“. Koncept jedince je na Západě ideálním obrazem do té míry, že se například výchova snaží učinit z bytosti nezávislého člověka. [103, str. 207] Nelze na tomto prostoru důkladně analyzovat všechny paralely, které lze z Eliasova zjištění vyvodit. Naše snahy by se měly zaměřit na posilování vědomí spolupatříčnosti ke společenství, ve kterém žijeme. Dle Eliase se tady jedinci potýkají s pocitem oddělení, s pocitem, že jejich skutečné “já“, jejich vnitřní “já“, je uzavřeno v cele nazývané společnost. [103, str. 207]

A zde spatřuji významný úkol pro instituce věnující se výchově a vzdělávání nové generace. Dokázat spojit legitimní nárok individua na seberozvoj a vytváření identity s touhou po harmonickém sdílení světa s ostatními lidmi. K tomu je, ve smyslu Dielova odkazu, záhodné učit se rozlišovat dobré a špatné motivy. Cesta k tomu nemůže vést jinudy, než navrácením smysluplného a nenahraditelného významu humanitním vědám.

4. Sportovní diváctví jako kulturní fenomén hry

Johan Huizinga uvádí první kapitolu své knihy *Homo ludens* konstatováním, že „hra je starší než kultura, ... zvířata se naučila hrát, a nemusela čekat na člověka. Klidně tedy můžeme tvrdit, že lidská civilizace nerozmnožila všeobecný pojem hry o žádný podstatný rys.“ [3, str. 12] S tímto tvrzením nelze souhlasit (a zřejmě i Huizinga si byl tohoto zjednodušení vědom, protože ve své práci nezapomíná na žádný podstatný rys hry), pomineme-li, že typickým lidským vkladem do hry jsou instrumenty, tedy mnoho uměle vytvořených pomůcek se kterými a prostřednictvím nichž si lidé hrají, je nejpodstatnějším rozdílem a vkladem člověka a kultury do světa hry diváctví. *Divák je novým kulturním fenoménem hry.*

Hra je najednou hrána nejenom pro samotnou radost, pro porovnání rychlosti, síly zručnosti, intelektu, ale pro potěšení někoho, kdo není přímým aktérem hry a na něhož přechází herní napětí a vzrušení. Divák však není jenom pasivním činitelem – příjemcem dění. Je vlastně také hráčem. Hráčem se svými emocemi, spoluhráčem s ostatními diváky a protihráčem diváků z protilehlé strany sympatií. Svoji přítomností tvoří důležité pozadí her, do nichž vstupuje podle charakteru hry. U šachu či bridže klidnou a neznatelnou podporou, u her kolektivních, jako je např. fotbal, přímým až fyzickým atakem na hráče a sudí. Diváci se svým chováním a plánovitým jednáním přímo podílejí na rytmu hry, její razanci, ovlivňují sociální vztahy na hřišti a atmosféru kolem zápasů i kolem fotbalu vůbec. Jak se sportovní hry rozvíjejí a ztraktivňují, ale také jak začínají být nedílnou součástí vyplnění volného času a v moderní době dokonce samoučelnou a cílenou činností, tak se stále více hrají pro diváky. Zde mají sportovní hry spojitost s jiným lidským hraním – s hraním si na někoho jiného, hraním si s příběhy a osudy jiných lidí a nadpřirozených bytostí – s divadelní hrou.

Divadelní hraní (a v době moderní také hraní filmové) poutá do hledišť diváky za účelem společného sdílení pocitů sounáležitosti, za účelem rozehrávání různých variací života, možnosti zakoušet jiné osudy jakoby to byly osudy vlastní. To je nejhlubší znak diváctví a zároveň typický znak lidské hry – vědomá a záměrná transformace vlastního individuálního bytí. Dle Frobeniova podání [srov. 3, str. 233] slouží hra ke zpřítomňování, znázornění a uskutečňování kosmického dění. Hra má

dále smysl v tom, že vyjadřuje i něco jiné, a to jistou uchvácenost kosmem. A zde má, i dle Huizingova názoru, zcela jasnou spojitost s kultem.

Plní-li kult v lidské kultuře poznávací funkci, snahu poznat život i v jeho skrytostech a nepředvídatelnostech, není potom pravda, že hra je vždy a dominantně spojena se zábavou, nevázaností, zlehčováním, povrchností a útekem před realitou. Zamysleme se na chvíli nad touto spojitostí. Dítě si hraje – a právem to lze tvrdit – s posvátnou vážností. Ale hraje si a ví, že si hraje. Sportovec hraje se zanícenou vážností a s odvahou nadšence. Hraje a ví, že si hraje. Herec se při hraní přímo rozplývá. I přesto hraje a uvědomuje si, že hraje. Houslista prožívá nejposvátnější vzrušení, jeho zážitky patří do oblasti, která je mimo tento svět a nad ním, a přece, jeho činnost zůstává hrou. [tamtéž]

Budeme-li pokračovat v tomto způsobu uvažování, potom divák se svým fanděním zúčastňuje hry, prožívá vzrušení hráčů a je vláčen emocemi, i přesto, že ví, že je to hra. Fandění se pro něho stává neoddělitelnou součástí jeho života. Naplňuje jím jeho smysl, jako jej naplňuje i jinými druhy profesních či ryze individuálních činností. Přítomnost magického a kultovního v samé podstatě hry neustále vzrušuje, dává divákům pocit reálného prožitku skutečného objevování nových a smysluplných dimenzí života. Je to vážná činnost ve virtuálním prostředí, kde ona virtualita je, ve vnímání fanoušků, velmi obtížně oddělitelná od reality. Hra diváka prostřednictvím hráčova výkonu do sebe vtahuje a činí jej svou součástí. Divák se se hrou a jejími aktéry plně ztotožňuje, je zastupován hráčem a v některých případech (často mimo herní prostor) naopak hráče zastupuje. A toto zastupování je vždy naplňováno ctižádostí zvítězit, být v čele, dosáhnout lehce ohromujícího úspěchu. Zastupování fotbalového hráče fanouškem navíc v sobě často nese dimenzi usilovné snahy o uznání sociálně frustrovaného jedince ve vrstevnických skupinách.

Na základě již uvedeného je důvodné konstatovat, že míra vážnosti fotbalového diváctví roste přímo úměrně s deficitem uspokojivého nalézání životního smyslu v jiných oblastech individuální seberealizace fanoušků. Naznačuje to i vlastní kvalitativní šetření prováděné mezi fotbalovými a hokejovými fanoušky v Hradci Králové a v Pardubicích. Vysokou míru identifikace s klubem nalézáme spíše u fanoušků, jejichž hodnotové priority jsou založeny na lokálním patriotismu, životním stylu vyznávajícím kamarádství, vzájemnou podporu a ochotu obětovat se pro úspěch svého klubu. Případné výtržnosti a bitky zdůvodňují zastupováním hráčů

mimo vyhrazený herní čas. Hráči bojují za ně, za město, vlastně za všechny občany na hřišti a oni bojují za tytéž hodnoty mimo hřiště. Je to vlastně jen pokračování zápasu v jiných kulisách a za jiných pravidel. Divák se tak stává aktivním hráčem. Přebírá pomyslný praporec, který nese do dalších bitev. U těchto fanoušků se stírá rozdíl mezi diváctvím a hrou. Vědí, že je to hra, avšak prakticky nikdy nekončí. Proto také pro tento typ diváků je práce, vzdělávání a povinnost ke své rodině, svým blízkým okrajovou, všední záležitostí. Hra leží v centru vnímání žití a prožívání. Je to diváctví a hra na "plný úvazek". Zde neplní návštěva sportovních utkání rekreační funkci, není doplňkem a zpestřením všedního dne – je to setrvalý stav. To však neznamená, že fanoušci nejsou schopni zařadit se normálně do občanského života a že představují pro společnost nějakou trvalou hrozbu. Vzorce chování a jednání si ze stadionů, právě proto, že diváctví a hráčství je vnímáno vážně, přinášejí do pracovního a soukromého života, a to nejenom tak, že každodenní rytmus je podřízen rytmu dané soutěže. Z jazykové a obsahové analýzy rozhovorů se staršími fanoušky a fanoušky, kteří mají své vlastní rodiny, je patrný způsob uvažování a přístup k řešení problémů nápadně připomínající pravidla a zásady fotbalového (hokejeového) života. Při rozhovorech s fanoušky jsem zaznamenal případ, již matadora fan scény, města, kde se nyní hraje 2. liga kopané, který při vyprávění o svém rodinném životě uváděl, jakým způsobem vychovává a chrání svého syna. Učí jej kamarádské férovosti, která spočívá, mimo jiné, v akcentu na určitou fyzickou odolnost a tvrdost. Život mu přirovnává ke hře, kde vítězí chytřejší, obratnější a tvrdší. Ti, kdo se nebojí rány rozdávat i přijímat (a to nejen ty pomyslné). On sám je svému synovi příkladem. Když bylo jeho synovi asi 10 let, měl nějaké problémy se staršími kluky na sídlišti. Pronásledovali ho, brali a schovávali mu věci a postupně ho i fyzicky napadali. Jeho otec tedy (dle svých slov) upozornil rodiče, a když ani po tomto upozornění se situace nezměnila „vlítl do bytu na táty těch kluků a tam je ztřískal.“ Za tento atak byl potrestán podmíněným trestem, nicméně je to stále člověk s pohotovostí k agresi. Tento bývalý chuligán se zajímá o historii, zejména o středověkou architekturu a jeho projev je kultivovaný. Navíc se i aktivně zapojuje do organizování akcí fanklubu. Zobecníme-li zkušenosti z rozhovorů s fanoušky, lze oprávněně konstatovat, že tento člověk je typickým představitelem tzv. tvrdého jádra chuligánských skupin. Ti, kteří jsou iniciátory chuligánských bitek, bývají inteligentní, komunikativní, často překvapí svým celkovým kulturně-spoolečenským rozhledem. Více než o fotbalové hře jejich mužstva, o jeho hráčích, mluví o svých hrdinských činech při potyčkách

s policií, pořadatelskou službou a hlavně o rvačkách s chuligány jiných skupin. Vyprávění se většinou nesou podle stejného scénáře: „Přišli jsme do hospody a tam seděli baníkovci, hned jsem věděl, že se porveme. Stačilo je jen vyprovokovat a už tekla krev“.

Hovoříme-li o "zástupnosti" hráčů fotbalovými fanoušky, potom zde je příklad onoho čestného boje, onoho pokračování zápasu ve dnech mimo zápas, dovedení toho ne-vážného ze hry do žitého života, kde se může proměnit v jeho vážnou součást.

4.1. Socio-kulturní kontexty diváckého chování

Pavel Slepíčka uvádí k diváctví: „Ještě na konci 19. století diváci v divadlech běžně projevovali svou nelibost nad hrou podobně jako diváci na sportovních soutěžích. Pískali, dupali, házeli předměty na jeviště, docházelo ke vzájemným potyčkám mezi návštěvníky, často se závažnými následky.“ [10, str. 19]

Co uvedený výňatek vypovídá? Předně nám sděluje, že obhroublejší způsoby chování mezi lidmi se projevují po celou dobu naší existence. Dále to, že k těmto excesům mezi lidmi docházelo i v době, ve které byly nastaveny velice přísně socio-kulturní regulativy. Výchova probíhala stále ještě na křesťanských základech, společenská hierarchie byla založena na autoritách, které měly rozsáhlé kompetence, byly společností respektovány a prostřednictvím nichž fungovala společenská kontrola. Otec, učitel, strážník, úředník, farář, voják – to byly autority, které zasahovaly velice významně do socializace člověka. Pro dítě byl takovou autoritou každý dospělý. Přesto však společenský život nebyl prost uvedených nepřístojností. Ve společenském vědomí je tedy něco, co je neustále přítomné, co ve vypjatých situacích vyplouvá na povrch. Něco, co je univerzální a zároveň ve svých projevech specifické pro danou historickou dobu, dané společenské podmínky. Příslušnost člověka ke konkrétnímu kulturnímu a v jeho rámci také ke konkrétnímu sociálnímu prostředí je formována socio-kulturními vlivy. Ty jsou rozhodující pro chování lidí po celý život a samozřejmě také v jednotlivých konkrétních situačních kontextech. Chceme-li pochopit divácké chování, nemůže se vyhnout pochopení širších společenských kontextů, které determinují proces socializace a v jejím rámci

i socializaci anticipační²². V tomto smyslu našeho uvažování se vliv kultury na dítě uskutečňuje prostřednictvím rodinné výchovy (tzv. primární socializace). Později k tomu přistupují vlivy školy, masmédií, různých vztažných skupin, jichž je jedinec členem, ale také hospodářské, politické a další podmínky života obvykle vyjadřované termínem "duch doby". Po celý svůj život je lidské individuum vystaveno socio-kulturním vlivům, které intrapsychicky zpracovává. [11, str. 198]

Socio-kulturní vlivy postupně modifikují vrozenou psychickou výbavu individua (genotyp), dávají jeho vrozeným tendencím nové formy, nový obsah, pro dané socio-kulturní prostředí specifické a funkční *adaptivní tendence*. Četné kulturně-antropologické, etnologické, ale i psychologické výzkumy potvrzují přímou závislost lidské psychiky na zkušenostech jedince s konkrétním socio-kulturním prostředím, v němž se odehrával a odehrává jeho život. *Nemají-li vrozené neuropsychické dispozice individua extrémní hodnoty (např. příliš silná nebo příliš slabá úroveň vzrušivosti), lze zvláštnosti jeho psychiky chápat jako produkt socio-kulturních vlivů, jako produkt učení (zkušeností), které se odehrávalo a odehrává v konkrétních socio-kulturních podmínkách jeho života. Velká variabilita psychických dispozic a jejich projevů postojích a chování individua je především důsledkem socio-kulturního vlivu, nikoli vrozených (předprogramovaných) tendencí*²³. [11, str. 189]

Když přijmeme uvedené psychické kontexty vlivu socio-kulturního prostředí na chování jedince, jsme zároveň nuceni připustit, že i většina fotbalových fanoušků, včetně chuligánů, se podvědomě na toto prostředí adaptuje, a to paradoxně i tím, že se snaží své chování jedinečným způsobem modifikovat. I jednání, které je v rozporu s obecně přijímanými normami je v konečném důsledku jednáním, pro které jsou nalézány kulturní vzory v socio-kulturním prostředí.

Jaké to prostředí vlastně je? Čím ovlivňuje sociální fakta a potažmo sociální vědomí? To jsou samozřejmě velice široké otázky, na něž se snaží odpovědět vědci a badatelé od počátků industriální éry. Víme, že počet odpovědí se zúží výběrem

---

²² „Proces, v němž osoba „nacvičuje svou budoucí pozici, zaměstnání a sociální vztahy, zejména prostřednictvím různých forem vzdělávání, sebevzdělávání a výcviku (R. T. Schaefer, 1989 in Nakonečný 1998: 199)

²³ Zásadní závislost normálně vrozeně disponovaných individuí na vlivech socio-kulturního prostředí vyjadřuje pojem *modální osobnost* – nejčteněji se vyskytující typ (modus) příslušníka té které kultury – dříve používaný pojem „národní povaha“.

určitého socio-kulturního okruhu, v našem případě okruhu euro-amerického. V tomto civilizačním prostředí došlo v uplynulých dvou stoletích k převratným hospodářským změnám, které významně a velmi razantně iniciovaly, v tehdejší světě zcela unikátní, společenské změny. V období mezi dvěma světovými válkami lze, v důsledku ekonomických úspěchů, výsledků vědy, postupného osvobození se člověka z pout zotročující práce, detekovat proměnu vztahu člověka k socio-kulturnímu prostředí. Mění se psychická pohotovost člověka k jednání a úkonům směřujících k zabezpečení vlastních životů a osobních kariér. V tomto období lze již zcela prokazatelně nacházet vzorce chování a jednání, které se stanou určujícími mody chování od druhé poloviny 20. století doposud. Takovou společnost nazýváme společností masovou, zaměřenou na výkon, konzum a zábavu. Je to společnost nesoucí, kromě pozitivních tendencí společenského i soukromého života, i kontroverzní tendenci odcizení člověka. Odcizení je další a jednou z možností jak pochopit situaci dnešního člověka a tím zároveň inklinaci k institucionalizované sportovní zábavě a s ní spojenému diváctví, fandovství, chuligánství.

4.2. Mravní kontexty diváckého násilí

Motto:

„Ti, kdo hledají zlato, překopávají mnoho země a nacházejí málo.“

Platón, zl. B 22 [in 33, str. 45]

Proč právě využít filosofie a etiky v možnosti nacházet nové zdroje analýz příčin fotbalového násilí a odpovědí jak s nimi nakládat? V bohatém teoretickém zázemí filosofie lze nacházet inspirace k novým a neotřelým přístupům k fotbalovému násilí a jeho aktérům. Filosofie dosud stojí stranou hlavních proudů snah nalézat nové inspirace k uchopení problému násilí ve společnosti i jeho specifických projevu na fotbalových stadionech.

Podle Patočky [102, str. 372] „filosofie tkví ve schopnosti člověka pochopit celek skutečnosti; je to vytěžení naší možnosti pochopit celek skutečnosti.“ A pokračuje dále „filosofie je schopností patrně omezenou, ale přece schopností ovládnout celkově sebe i svět, a to ryze duševně.“ Srozumitelně a logicky vyargumentováno, avšak přeci jenom pro svět ultras a chuligánů možná nadnesené,

nepatřičné, pro ně těžko srozumitelné. Přístup k fotbalovému násilí prostřednictvím filosofie je přístupem ze samé podstaty bytí člověka dnešní doby. Člověka, který, jako generace před ním, hledá své místo ve světě. Mladá generace oč je mladší, tím intenzivněji (a pro mnohé možná nepatřičněji) hledá toto místo prostřednictvím toho, co je jim sociální realitou nejenom nabízeno, ale přímo vnucováno. I dnes platí Ortegovo zamyšlení o hledání a poslání vyjádřené v eseji "Předvídání budoucnosti" z knihy "Úkol naší doby": „Tvrdíme-li, že každá generace má osobitou senzibilitu, že je organickým repertoárem vnitřních náklonností, chceme tím říci, že každá generace má svůj vlastní úkol, své historické poslání.“ [13, str. 12]

Jaký je úkol mladých lidí, jaké jejich historické poslání těžko říci, leč vzletně řečeno ústy Džibránova Proroka, „neboť jejich duše přebývají v domově zítřka, který vy nemůžete navštívit dokonce ani ve svých snech.“ [107, str. 20] Měli bychom však znát svůj úkol směrem k nim. Tímto úkolem je vychovávat emočně zralé a silné osobnosti na základě těch nejpřirozenějších a nejosvědčenějších výchovných postupů.

Jsou zde tedy dvě strany přístupu k fotbalovému násilí. Je to přístup individuů samotných, která jsou vábena atmosférou fotbalových stadionů, a která zvláště v této realitě plují a na ní se podílejí. Je to pohled snažící se vlastně zodpovědět hlubší otázku po smyslu tohoto lidského konání. Je to strana problému, jež právě hodí se pro filosoficko-etické zkoumání.

Tím druhým přístupem je přístup z vnějšku fanouškovských skupin, přístup společenský. Ten na první pohled se zdá být řešitelný sociologicky. Protože však vnější tlak – poměry společenské - vytvářejí živnou půdu (v našem případě) pro vnímání sportu a přístupů k němu, dostáváme se do situace, že tento přístup je vzájemně spojen, propojen a protkнут s individualitami, které z rozličných důvodů přitakávají tomuto způsobu života. Není zde tedy otázka po tom, zda uváděnému budou rozumět fotbaloví fanoušci – násilníci. Důležité je přispět do diskursu o tomto jevu. I v tomto případě upřednostníme, také v souladu s názvem stati, filosoficko-etický přístup „ve zvýšené odpovědnosti a toleranci při hledání pravdy a v zjištění, že není jediného paradigmatu pro intelektuální rekonstrukci skutečnosti. Pluralita jevů vyžaduje i pluralitu možných způsobů zkoumání a interpretace. V říši polarit není a nemůže být jediné cesty.“ [108, str. 23]

4.2.1. Dobré a ne-dobré

Probíráme-li se dějinami lidského myšlení, neustále shledáváme, jak jsou morálka a morální soudy relativní. „Co se jeví z hlediska jedné soustavy jako lidské a humánní, odsoudí druhá strana jako slabost, změkčilost, zbabělost. Co se jedněm jeví jako přirozené, odsoudí druzí jako hanebné.“ [108, str. 83] A aby to nebylo tak jednoduché, zjistíme již při povrchnějším zkoumání, že v úsilí o překonání relativity v etice, je nutné najít pevný bod v chaosu hodnot. Najít měřítko, které by osmyslupňovalo životy jednotlivců a zároveň bylo v souladu se společenským směřováním. Tím měřítkem, pevným obeliskem, od kterého jsou poměřovány hodnoty a smysly života, býval v naší civilizaci Bůh a vše co je s tímto pojmem spojeno. Zkušenost z minulého, návod pro přítomnost a optimistická směřování do budoucnosti. Tato nejvyšší entita povzbuzovala člověka v směřování k dosažení jistých vlastností, které byly označovány jako dobré. Byly to morální vlastnosti, pro něž již stálo zasvětit svůj život. A toto zjištění je možné, a bylo by i záhodné, zakomponovat do myšlenkového světa současného člověka. Tedy myslet o sobě a pro sebe, jako bychom mysleli o nejvyšší entitě. Lidskému životu nedává smysl jen zabezpečování základních a rozvinutých vesměs hmotných potřeb. Lidský život, má-li být lidsky žit, má mít v tomto bytí touhu po dosažení vnitřně pevného odhodlání, ve smyslu Patočkova výkladu, zvrátit „poměr jsoucío, resp. živobytí ve prospěch k bytí transcendentálnímu.“ [102, str. 24] Tedy člověk by měl mít snahu „přesahovat“ svůj zemský život, přesahovat jej v své vlastní autenticitě.

Mluvíme-li o vlastnostech, pro které stojí zasvětit svůj život, pak takovou vlastností je ctnost. Vlastnost, jejíž podoba bývá současnému člověku zastřená, i proto, že zmizela z našeho slovníku a navíc zní archaicky tedy nepatřičně. Proč ctnost u fanoušků? Chování nejviditelnější a nejkontroverznější skupiny fanoušků spíše připomíná společenskou pózu. Tedy stav, kdy vnější chování vykazuje prvky samoučelnosti a nemá jednotný a ani dlouhodobě jasný způsob a cíl své snahy. Toto chování je navíc podpořeno i snahou odlišit se. Zde se hodí Allportovo pravidlo, že „o skupinách, které se zdají jiné, si lidé myslí, že vypadají jinak.“ [106, str. 157] Z vlastní zkušenosti z terénního výzkumu víme, jak si na této iluzi jinakosti fanoušci zakládají.

Tato jinakost bývá také, zvláště zkušenějšími fanoušky, vnímána jako určitá ctnost. Pro připomenutí uvádím zpověď asi čtyřicetiletého chuligána:

Není to nic jiného (fandění, pozn. autora) než vlastně obyčejná láska. Člověk se potřebuje propojit s někým, či něčím – co mu dává smysl. Jsem spojen s těmi, kteří mají stejný vztah úcty ke klubu, k městu v němž žiji. Vyvolává to pocit sounáležitosti, cítím, že to má smysl, protože je nás víc takových. Navíc k tomu přistupuje, že po těch letech je můj podíl na věci zřejmý. A pro mě to není oběť – je to stav. Jsem mezi lidmi, kteří si navzájem věří, na které je spolehnutí. Je to zvláštní svět lidí, kteří cítí vypočítavost a zbabělost společnosti. V našem světě je na kamarády větší spoleh než na jiné.“ [69]

Čím, jakým způsobem přístupu člověka vůči sobě sama i vůči objektivní realitě, je ctnost? Kučerová [108, str. 83] zrelativizovává ctnost na pozadí přístupů antické filosofie. „Ctnost je rozumnost, pravé vědění o dobru, říkali Sokrates a Platón; ctnost je nezávislost na vnějších věcech, soběstačnost, bezpotřebnost, hlásali kynikové; ctnost je sebeovládání, neochvějnost a statečnost, učili stoikové. Cílem života je rozkoš a slast, tvrdili hedonikové ... Cílem lidského života je blaženost, příjemný život v kruhu dobrých přátel a v duševní činnosti, mínili epikurejci.“ Z uvedeného bychom mohli odvodit závěr, že většina uváděných charakteristik ctnosti je v chování fanoušků obsažena. Protože však „chování nezávisí co do své hodnoty na hodnotách „neexistujících“, nýbrž „hodnotné“ vzniká na podkladě chování, které transcendentuje od jsoícího k bytí“, [102, str. 206] je nutné provést analýzu pojmu ctnost v řeckém pojetí. Výsledkem analýzy může být právě rozhodnutí o tom do jaké míry chování subkulturních skupin fanoušků je v souladu s objektivně chápaným lidským bytím. Nebo také zda zde dochází k transcenci od jsoícího k bytí. Výsledky tohoto zkoumání mohou napovědět, jaké cesty použít ve snaze eliminovat násilí na stadionech.

K následujícímu rozboru pojmu ctnost je použita stať z publikace Z. Kratochvíla „*Výchova, zřejmost, vědomí*“ za použití v ní uvedeného výkladu F. Novotného [33, str. 75-80] Autor stati uvádí, že cílem výchovy je zdatnost, ctnost a dobro. Tyto pojmy jsou v evropské tradici hluboce zakotveny, ale podobně silně je zakořeněno i povrchní zmoralizování těchto hodnot, doprovázené ideologizací, která se pak ve výchově projevuje jako indoktrinace. Takto, můžeme říci, je vnímána ctnost mezi fanoušky. Ctnost a dobro jsou tak podávány, lze říci jako ideologie, ve vazbě na projevy chování a vnitřní přesvědčení fanoušků o své pravdě. Slovo *areté* (dle Novotného) se často překládá českým slovem „zdatnost“, a ještě častěji, ale méně správně, slovem „ctnost“. Souvisí etymologicky se slovem *aristos*, tj. „dobrý“, a významem je to namnoze náhrada za substantivum, které bylo utvořeno od *agathos* tak, jako je v češtině slovo „dobrost“. Důležité je v rámci našeho výkladu, že řecké

areté není pouze morální kategorií. Týká se celkové podoby lidského života a současně se týká i jednotlivých schopností a dovedností. Latiníci překládají *areté* jako *virtus*, což původně znamená "mužnost", "charakter", "schopnost". Latinská *virtus*, se stejně jako řecká *areté* projevuje v boji, ať už ve válce nebo v životním zápase. Pro naše uvažování je tedy nutné na pojmu *areté* akcentovat především tyto vlastnosti:

- Schopnost osvědčit se v životním zápase, a to v souvislosti se spravedlností.
- Usilování o dobro, *areté* jako vztažení k ideji dobra.
- *Areté* znamená, že vzdělání uvádí do mnoha znalostí a schopností, že směřuje k celistvosti člověka.

Tento rozbor lze uzavřít Platónovým upozorněním na to, že „idea dobra není jen tak jedna z idejí. Díky ideji dobra je to, že jsme bytí jsoucnosti. Díky ideji dobra lze myslet. Dobro není jsoucnost, nýbrž vyniká ještě nad jsoucnost důstojností a mocí.“ [33, str. 79]

Tázání se po dobru, po dobrém v lidské existenci neznamena tedy nic jiného a nic menšího než ptát se po smyslu vlastní existence. Dlouhodobé nenaplňování potřeby dobrého jednání vede k frustracím, ztrátě zřetelného cíle životního směřování. Tyto vnitřní pocity jsou potom zesilovány společenskou akcentací životního stylu zaměřeného na "ted' a tady". Změny ve vědomí lidí, v našem případě fanoušků, souvisí se změnami prekonceptů vytvořených během socializace.

4.2.2. Autenticita a subjektivita

Autentické žití jednotlivce je úzce spojeno s morálními kritérii, vlastně jako lidský život sám nemůže být ani myšlen mimo tuto kategorii. „Pro Jasperse neexistuje nějaký společný mravní kodex lidskosti; pro Jasperse morálka není bez zápasu, bez rozporů, bez tragiky. I ti, kdo mravně žijí podle zásad rozdílných, ba sporných, mohou ve svém lidsky a rozumově neřešitelném rozporu chtít posléze metafyzicky totéž.“ [102, str. 218]

Násilné chování fotbalových fanoušků svádí ke zjednodušení zejména příčin tohoto chování. První pohled svádí k unáhleným soudům o nevychovanosti, nedostatku odpovědnosti a nedostatečném sociálním zázemí. Také trochu jako bychom se styděli, přebíraje podvědomě odpovědnost za vše, co naše mládež dělá. Výše uvedené Jaspersovy myšlenky nás upozorňují na problematičnost vnějšího

hodnocení chování lidských jedinců. I v chování části fanoušků je zřejmě kus tragiky hledání a zápasení o vlastní já. „Jedinec zápasí o svobodu uvědoměle řídit svůj život. Čím více svobody pro uskutečňování jeho možností se mu dostává, tím více odpovědnosti zároveň na sebe bere.“ [108, str. 85]

Lidský jedinec, stejně jako fanoušek usiluje ve svém životě o autenticitu. K autentickému životu patří způsob zacházení s fenomény. S touto Husserlovskou myšlenkou pracuje dále Patočka [109, str. 172, 173], který formuluje pojem duše jako to, *co je schopno pravdy*. Pravda se vyjevuje člověku v souvislosti s vnímáním toho, co se jeví, a to, co se jeví (řečeno zjednodušeně) je fenomén. Otázkou potom je, jak zachycovat fenomény, aby byly co nejbližší pravdě. A zde nachází východisko Husserl, který říká: „*chceme-li zachytit fenomén jako takový, pak nesmíme setrvávat v tom způsobu zacházení s fenomény, který je náš běžný, nýbrž musíme úplně radikálně změnit celý svůj postoj.*“ Člověk si v průběhu socializace vytváří prekoncepty myšlení. Přichází-li do skupiny fanoušků nový adept, přichází tam již s hotovými představami. Tyto prekoncepty postupně novou zkušeností mohou vytvářet nové konfigurace tak dlouho, až mohou být nahrazeny novými koncepty myšlení. Toto je moment, kdy lze ovlivnit budoucí směřování nového fanouška. Německý model sociální práce je na tuto eventualitu připraven. Fanoušek se tak dostává do prostředí, které se může (díky práci profesionálních sociálních pracovníků na stadionech) diametrálně odlišovat od obrazu prostředí, který má ve svém vědomí vytvořen blížkým okolím a médií. Zde může dojít k výše uvedenému „Husserlovskému obratu“ radikální změnou postoje.

Tento obrat je potom jedincem vnímán ne jako vmanipulování do nové názorové situace, ale jako posílení autenticity. Taylor [56, str. 63] definuje autenticitu, „jako něco, co má svůj účel samo v sobě. Za svůj vznik vděčí ... určitému posunu centra těžiště morálních požadavků, které jsou na nás kladeny: věrnost sobě samému a celistvost sebe samého jsou stále více považovány nikoli za prostředky k dosažení nějakého nezávisle definovaného morálního jednání, nýbrž za něco, co má hodnotu kvůli sobě samému.“ A tak ve spojitosti s Jaspersovým výrokem v úvodu této části uzavíráme pomyslnou spojnici mezi svobodným hledáním etických kritérií a jejich zvnitřněním posilujícím autenticitu takto hledajícího a nacházejícího jedince.

Ve shodě s Taylorem, který charakterizuje životní názory mladých lidí jako důsledek přijetí poněkud povrchního relativismu: každý má své vlastní "hodnoty", o nichž nelze diskutovat [56, str. 19], je možné konstatovat, že změna přístupů k fotbalovému fandění (a tím vlastně k násilí ve společnosti obecně) prostřednictvím "filosofické osvěty" má před sebou ještě dlouhou a trnitou cestu s velmi nejasným cílem. Jediné, co lze říci jistě, že jakákoliv snaha o změny v myšlení lidí musí být vedena s respektem k tomu, že "každý má právo rozvinout svoji podobu života a opřít se přitom o svůj vlastní cit pro to, co je skutečně důležité nebo hodnotné. Lidé jsou vyzýváni, aby byli sami k sobě upřímní a usilovali o své vlastní sebeuskutečnění. Jeho obsah si však musí každý v poslední instanci určit sám." [56, str. 19]

To platí i pro radikálnější část fotbalových fanoušků. Společenské instituce zaměřené na výchovu, vzdělávání a sociální práci budou muset postupně měnit styly svého působení tak, aby dokázaly připravit podmínky pro introspekci členů nejenom této subkultury. Jenom vnitřní, chtěná změna v chování je změnou trvalou.

4.3. Davovost, základní charakteristika dnešního člověka

Méně se zatím hovoří o spojitosti zaujetí fanoušků pro podporu sportovní hry – fotbalu s celkovými společenskými tendencemi, o tom, že příčiny rizikového chování menší části fotbalových fandů jsou totožné s příčinami ostatních sociálních patologií. Tuto základní příčinu spatřuji v nekritickém přijímání kulturních vzorců chování, které jsou společností vnímány jako okrajové nebo nebezpečné, které však sama společnost generuje aktuálním způsobem života a prezentací hodnot, které se v historickém horizontu lidství jeví jako pseudohodnoty. K analýze těchto tendencí záměrně použiji myšlenky Ortegy y Gasset, které jsou prověřeny časem a v současných společenských kontextech se jeví jako stále aktuální. Navíc Ortegovsky definovaná davovost vyjadřuje velmi pregnantně příčiny, které stojí člověku v cestě za odstraněním nejkřiklavějších společenských nedostatků. Celosvětově hmotné bídy člověka a mezicivilizačního nedorozumění, uvnitř společností vyspělých zemí západního světa nedorozumění meziskupinová, do nichž lze zařadit i sociální patologie.

4.3.1. Problém odcizení

„Všímejte si lidí, kteří vás obklopují, a uvidíte, jak svým životem bloudí: uprostřed svého špatného nebo dobrého osudu jdou jako náměsíční a nemají sebemenší ponětí o tom, co se děje. Uslyšíte je, jak pronášejí soudy o sobě samých a svém okolí, což by naznačovalo, že o tom všem mají svoje myšlenky. Když však tyto myšlenky stručně rozeberete, shledáte, že skutečnost, jíž se zdánlivé týkají, vůbec nezobrazují, a pokračujete-li v rozboru, poznáte, že ani nestojí o to, aby se shodovaly se skutečností.“ [12, str. 114]

I když Ortega ve své práci nepoužívá přímo pojem odcizení, je zřejmé, že ve své snaze určit základní markanty davového člověka musí najít něco hluboce a přirozeně lidského, vlastnost, co se v průběhu kulturních a civilizačních lidských snah ztratila nebo spíše byla zatlačena do nevědomí. Tuto vlastnost, která – je-li probuzena, rozvíjena a pěstována – má tu moc, aby se individuum jako jedinečná bytost umělo zaměřit na takový životní projekt, který mu umožní dojít k plnému sebepochopení a prostřednictvím něho k plnohodnotnému sebeuskutečnění, nazývá *vitalní senzibilitou*, jež pro nás může být východiskem k nalezení a pojetí odcizení v Ortegově myšlení.

„*Vitalistický imperativ...nemá nic společného s návratem k primitivnímu životnímu stylu.*“ Úkolem je postavit život na piedestal a učinit z něj princip všeho ostatního. [srov. 13, str. 47] Až doposud stavěl život na vrchol různá jsoucna a tvořil z nich principy. V určitých dobách to bylo náboženství, věda, morálka, obchod, různé iracionální principy, slast a požitek, nikdy však sám život. Nepokusilo se „*o vědomé žítí pro život*“ [tamtéž, str. 48], ač v pozadí život vždy nějak stál, ač třeba jako opozice momentálně vládnoucího principu. V kontextu našeho tématu není vitalismus instinktivní a nekontrolované přitakávání momentálním emocionálním výbuchům (např. v průběhu zápasu či po něm), ale plné vědomí si života v jeho opravdových smyslech. Tzn. umět rozeznat hru jako hru, nezaměňovat ji za realitu a také ji ve svém životním projektu vymezit místo, které jí patří. I když zde můžeme poznamenat, že hra je součástí reality a chování fanoušků je také reálné. Ano, ono se odehrává ve fyzickém světě, má konkrétní a hmatatelné důsledky. Z hlediska zachování základních funkcí společnosti je však neproduktivní a tudíž okrajové, naplňující jen část potřeb-uvolnit se, pobavit. Vitalita je uvolňovat se a bavit s plným vědomím, že nemůže nikomu jinému zábava škodit, že vedle této hry je tu dominantně svět zodpovědnosti, kreativity a i určité pokory.

Rozeznávání reálného ("dobrého", "správného") života od života virtuálního ("zavádějícího", "matoucího") je otázkou nastavení hodnot.

Zde dospíváme k hodnocení principu, ke zjištění, že různým principům přisuzujeme jiné hodnoty. Máme tady problematiku hodnoty a její hierarchičnosti [tamtéž, str. 49]. *Upřednostňujeme nějaké jsoucno před jiným, protože v něm nacházíme něco, co nám dává důvod ho stavět před jiné, objevujeme v něm vyšší hodnotu, než u ostatních. Zbylé mu podřazujeme, ať chceme, či nikoli tvoříme strukturu hodnot různých jsoucen (věcí), tvoříme hierarchii jsoucen a jejich hodnot.* Z toho nám vyplývá, že máme přístup k dvojí formě zkušenosti – smyslové (spontaneita života, vitální senzibilita) a hodnotící (kultura). Tyto zkušenosti mohou existovat nezávisle na sobě.

Vysvětlit a postihnout podstatu odcizení člověka nebo také odcizení sobě sama, je záležitostí nelehkou. K tomu, aby byla pochopena, je nutné probudit citovost a citlivost k často velmi jemným nuancím, které nabízí okolní svět, a individuem vnímané vědomí. Odcizení není fyzickým únikem z reality světa, je "pouze" změněnou optikou vnímání jsoucna a bytí. "Návratem" k životu jaký skutečně je se lze vyhnout davovosti (odcizení).

Odcizení člověka je pojem užívaný ve spojitosti s industrializací a se změnami situace člověka, které ji provázely. Odcizení je také jeden z klíčů k pochopení Ortegova chápání davového člověka, jeden z klíčů k pochopení toho, proč bývá období zásadních změn, které nastávají s nástupem industriální éry a které vlastně, v různě pozměněných kvalitách, probíhají doposud, proč je toto období podrobováno kritikám ze všech možných stran.

4.3.2. Problém davu a sebeuskutečnění.

Jaký je tedy Ortegou definovaný davový člověk? Co je onou "davovostí"? Překračuje dnešní člověk to, co se v průběhu staletí stalo přirozenou výbavou většiny jedinců – pohodlné a nekritické přijetí toho, co Durkheim nazývá společenským vědomím?

Pojem davový člověk je pojmem souvisejícím s naší historicky žitou sociální realitou. Je to především osvobození z pout nábožensko-stavovské společnosti a ze všech omezení, která s nimi byla spojená. Svoboda pohybu, volnější a hlavně širší možnosti výběru individuální životní dráhy, postupné získávání občanských práv

a svobod, pozvolný, ale přeci jenom zvyšující se hmotný blahobyť, tedy vše, co Ortega nazývá *vzestupem historické úrovně*, nevedlo paradoxně k sebeuvědomování člověka, ale k jeho odcizení. Davovost je tedy také zisk na základě ztráty. To, co bylo smyslem získaných práv – tedy „pozvednout duše z jejich věčného otroctví a probudit v nich jisté vědomí moci a důstojnosti“ (...) snaha učinit, „aby se průměrný člověk cítil pánem, vlastníkem a majitelem sebe sama a svého života“ [12, str. 43] – se zvrtilo ve zvláštní vědomí moci, které umožnilo průměrnému člověku ovládnout prostory, které bývaly vyhrazeny jen vybraným jedincům, což by samo o sobě bylo ještě v pořádku, *kdyby to zároveň bylo provázeno vzestupem zodpovědnosti, mravní úrovně, touhou po osvobození lidské bytosti, obnovení neodcizené, a proto svobodné činnosti všech lidí, touhou po společnosti, v níž člověk není „zmrzačenou obludou“, nýbrž se z něj stává plně rozvinutá lidská bytost.* [14, str. 398]

Ortega častuje davového člověka mnohými nelichotivými přídomek, které mají za úkol plasticky dokreslovat jeho obraz jako bytosti, které je její bytí nejasné, jako bytosti se slabou vůlí dostát povinnostem, jež lidství – dle mínění lidí „výlučných“, mínění, která jsou shromážděna v pokladnici lidské kultury proto, aby ponoukala, povzbuzovala – klade na každého z nás. Dostát těmto závazkům zatím dokáže pouze člověk „vybraný“ či „výborný“, protože ten „*má v sobě intimní cit nutnosti uznávat mimo sebe pravidlo, které jej přesahuje a převyšuje, do jehož služeb dobrovolně vstupuje.*“ [12, str. 65] A podle jakých kritérií rozeznáme jedny od druhých – tedy ty davové od výjimečných? „Vybranost“ není Ortegou vnímána jako nezasloužená prebenda, jako nadřazenost ve smyslu třídním, stavovském, či majetkovém. „Člověk „vybraný“ není domýšlivec, jenž se považuje za něco víc než ostatní, ale ten, *kdo od sebe žádá více než druzí* (...) uvnitř každé sociální třídy je autentický dav a elitní menšina.“ [tamtéž, str. 39] Odpovědí na jednodušší otázku jsme předeslali otázku druhou: Co je tím pravidlem, do jehož služeb člověk dobrovolně vstupuje? Člověk, společenská bytost, se ve svém světě neorientuje pouze podle momentálních biologických a psychických potřeb. Je pevně vsazen do společenských vztahů, řídí se kulturními normami, které jsou ověřené praxí dané společnosti, a jejich dodržování zabezpečuje jedinci základní a bezpečný prostor pro manévrování v rámci *sebeuskutečnění*. Společenská fakta, jak zmiňuje Durkheim, mají na individua „útláčnou“ sílu. Míra ochoty člověka vstoupit do služeb jakéhosi

ideálu, jakési "velící" entity závisí na síle a přitažlivosti nejvyšších hodnot, které zároveň mají garanta disponujícího vlastnostmi, které vzbuzují důvěru a v praktickém životě společnosti přispívají k zajištění bezpečného a důvěrně známého prostředí. Po dlouhá staletí byl garantem nejvyšších hodnot Bůh. Prozatím – svědčí o tom nejenom kritika Gassetova, ale bohužel i kritické soudy současných myslitelů, a koneckonců i naše zkušenost – se spíše naplňuje Nietzscheho proroctví, že po smrti Boha zmocňují se nadvlády tři stejně nebezpečné způsoby prožívání lidského života: - *sebeuspokojení ze zachování náboženství bez živého Boha* – *sebeuspokojený ateismus, zbavený jakékoliv snahy po sebepřekonávání, transcendenci člověka* – *sebeuspokojený nihilismus, který hledá nejružnější paliativa, aby mohl přijmout nesmyslnost a bezhodnotovost světa.* [srov. 15, str. 103] Davovost – tak jak ji definuje Ortega – zahrnuje v sobě ony nebezpečné způsoby prožívání lidského života, atributy davovosti jsou zároveň tisíci léky chránícími před uvědoměním si odcizení.

Odcizení kráčí ruku v ruce s úpadkem. Je také možno říci, že odcizení je důsledkem úpadku. Ortega úpadkovost své doby nevnímá jako celkový úpadek kultury nebo neschopnost člověka řešit své sociální problémy ani jako chaos a politickou neschopnost. Za jediný úpadek považuje ztrátu vitality. Úpadek obecně je neschopnost využít prostředků, které jsou k dispozici pro skutečné sebeuskutečnění člověka. *Úpadek také spatřuje v tom, že doba si jako úpadková nepřipadá. Je to ten namyšlený pohled davového člověka, jež si „myslí, že civilizace, v níž se narodil a kterou využívá je tak spontánní a původní jako příroda a ipso facto se mění v primitiva. Civilizaci má za houštit. (...) Zásady, o něž se civilizovaný svět, který máme bránit, opírá, pro současného průměrného člověka neexistují. Nezajímají ho základní kulturní hodnoty, neprohlašuje se za solidárního s nimi a není ochoten se postavit do jejich služeb.“* [12, stránky 78, 79] Co vlastně autor vytýká davovému člověku, a co můžeme vztáhnout i na člověka dnešního?

4.3.3. Vitalita jako předpoklad sebeuskutečnění.

Následující výtku bychom mohli také nazvat jakýmsi Ortegovským ekvilibriem „*život má být kultivovaný avšak kultura má být životná*“. [tamtéž, str. 34] Za této podmínky také nemůže dojít k odcizení člověka. K odcizení dochází porušením rovnováhy – upřednostněním jednoho imperativu (v tomto případě

kulturního – tedy spojeného s racionalitou) před druhým imperativem (vitálním – spojeným se životem). Moderní době Ortega vytýká pyšnou snahu oddělit rozum od vitálních funkcí, vytvořit z něho nadpřirodní substanci, od které lze odvodit vše v našem bytí a prostřednictvím níž lze také vše důvěryhodně a pravdivě vysvětlit. Není tedy také fotbalový fanoušek obětí této manipulace? Vlastně manipulace dvojí, kromě manipulace společností, naučen, manipuluje ve stejném kontextu sám se sebou.

Ortega zcela záměrně poukazuje na nedobré zvyklosti a zlořády, které neslouží dobrému životu, a které (jak ukázaly tragické historické zkušenosti 1. poloviny 20. století) ohrožily život v samotných jeho základech. Moderní člověk má zmatené představy o dobrém životě. Jsou to představy projektované do model, které – jako výtvořiny lidských rukou – mají nahradit prázdnotu po smrti Boha, namísto toho však jsou příčinou dalšího odcizování.

4.3.4. Sebeuskutečnění jako hráz odcizení.

„Lidský dav nenávidí obraz člověka, neboť dav je zmatený, směřuje do všech stran současně a brání tvůrčímu úsilí. Pravda, je špatné, když jeden člověk drtí stádo. Ale to největší zotročení je jinde: když stádo drtí člověka.“

Exupéry, *Citadela* [16, str. 45]

Představu činného, tvůrčího člověka, který se na základě svých bytostných sil chápe předmětného světa a přivlastňuje si ho, nepochopíme plně, pokud nepřistoupíme k *negaci tvořivosti: k odcizení*. [14, str. 35] Pokusme se vysvětlit, jak k odcizení dochází, jak se díky němu člověk – individuální bytost - stává bytostí davovou, tedy odcizenou sama svým nejpřirozenějším schopnostem, které ji bezpečně mohou vést cestou *sebeuskutečnění* a vyrovnávající (ovšem nevědomě) tento ”handicap“ přizpůsobením se jiným, stejně ”postiženým“ bytostem. A pokusme se zároveň zodpovědět otázku, zda je vůbec reálné, aby se poměr sil mezi lidmi – řečeno ortegovsky – výjimečnými a davovými převrátil.

Při hodnocení člověka (v této práci se jedná o člověka našeho civilizačního okruhu) vždy dané, konkrétní doby, se autoři vzácně shodují v jedné věci, ten jejich soudobý člověk se vždy nějak zvláště vymyká chápání lidskosti nebo člověčenství, nenaplnuje představy této intelektuální elity, nepřítakává dostatečně zejména etickým principům. To se ukazuje jako věc přirozená a samotná přítomnost této kritičnosti

zřejmě působí tak, že staví před člověka nové úkoly k sobě, nenechává jej ustrnout a nutí přemýšlet o sobě v dějinném kontinuu. A tak v žádné době "člověk" není schopen dostát daným vysokým kulturním nárokům. Jako příklad můžeme uvést celé dlouhé období, ve kterém měly rozhodující vliv myšlenky křesťanství. Veliká, zejména morální, síla imperativu lásky k bližnímu se všemi hlubokými humanitními konotacemi, skončila utopena v krvi nesvářů, revolucí a válek a "smrtí Boha". Jestliže člověk náboženský nacházel své sebeuskutečnění v obrácení se dovnitř, ve snaze přiblížit se požadavkům, které jej přesahovaly, člověk industriální (a samozřejmě také postindustriální) je vtažen do závislosti na uměle vytvořených žádostivostech, které jej tak okrádají o jeho původní svobodu. Odpoutání se od jistoty chování, které má blízko k přírodě, nadto vede k rozkladu veřejných ctností, protože s dělbou práce, která se stala nutností, stoupá i potřeba vzájemné distinkce, takže nakonec převládá pýcha, ješitnost a pokrytectví. [srov. 17, str. 31]

Člověk Ortegovy *Vzpoury davů* je tedy člověkem, který na jedné straně díky kultuře realizuje ty nejsmělejší plány k přetvoření vnějšího světa pro své potřeby, na straně druhé však žije v době, jež se cítí zázračně schopnou uskutečňovat, ale neví, co má uskutečňovat. Ovládá všechny věci, ale není pánem sebe sama. Cítí, že se ztratil ve své vlastní košatosti. Přes své prostředky (četnější než dříve), přes své větší vědomosti a větší technickou zručnost nakonec dopadá dnešní svět ze všech světů nejnešťastněji: je prostě unášen proudem. [12, str. 54]

Sebeuskutečňující se jedinci jsou ti, kteří žijí sami nad sebou a smysl životu nedávají něčím transcendentním nebo naopak tím, co poskytuje okamžitou rozkoš, ale tím, že se dokáží nadchnout něčím vzdáleným, mají sílu vzplanout pro něco vyššího, zkrátka mobilizovat v sobě síly, které tvoří podstatu života. [srov. 13, stránky 55-58] Zajímavým se, ve výše uvedeném kontextu, pro pochopení situace dnešního člověka jeví porovnání davovosti jako určité bariéry pro sebeuskutečnění u Ortegy a současného myslitele Charlese Taylora. Oba kritizují slabost lidí dané doby v neschopnosti vymanit se z nekritické konformity, uniknout – slovy volně parafrázovaného Nietzscheho - „ze stáda přežvykujícího v poli hrachoru“.

Jak Ortega píše: „Davem je všechno to, co si ze zvláštních důvodů necení sebe sama ani ve zlém, ani v dobrém, ale co se samo cítí být "jako ti druzí“, aniž se ho zmocňuje úzkost, a naopak se ze své totožnosti s ostatními přímo raduje.“ [12, str. 39]

„To, čemu zde musíme porozumět, je morální síla skrývající se za pojmy, jakým je *sebeuskutečnění*. Pokud se je budeme snažit vysvětlit jednoduše jako druh egoismu či morálního laxního postoje, jako sebeuspokojení, které je v protikladu k přísnější, náročnější minulosti, dostaneme se na scestí. Hovořit v této souvislosti o “permisivitě“ se mívá účinkem. Morální laxní postoj ovšem existuje a naše doba není jediná, jíž se týká. My však musíme vysvětlit, čím se naše doba odlišuje. Nejedná se pouze o to, že lidé ve jménu svých kariér obětují své citové vztahy a péči o své děti, protože podobný postoj existoval snad vždy. Problémem je, že dnes mnoho lidí cítí, že se od nich tento postoj vyžaduje, že by takto měli jednat, a že by jejich život byl jaksi promarněn či nenaplněn, pokud by nešli touto cestou.“ [18, str. 22]

Soudobá individualizovaná společnost pouze prohloubila osamocení jednotlivce ve světě a zviditelnila povrchnost proklamovaného smyslu bytí. Paradoxně to dokázala prostřednictvím vědy. Člověk svojí, a při nahlédnutí do ohromného arzenálu poznatků, objevů a vynálezů, až božskou schopností nahlížeť do podstaty jsoucna a bytí rozbil kulisy světa, které jej chránily před pádem do nicoty. Vytvořil však nové, také pomocí vědy, také ochraňující před aktuální a šířavým vědomím individuální konečnosti. Základem dřívějších kulis existence člověka byly vyšší mocí stanovené etické normy, jejichž dodržováním mohl člověk doufat v život věčný. Ty nové jsou slepencem norem dřívějších, vědeckých poznatků, politických proklamací o svobodě a svěbytnosti, materiálním dostatkem a představou, že nic není nemožné. Hledal-li dříve člověk jistotu především v sobě, dnes má tendence od sebe odbíhat, zaměstnávat svoji neklidnou mysl mnoha různorodými činnostmi, které v obecném důsledku dávají zapomenout na podstatu existence. Je nutno říci, že, použijeme-li Ortegovu dělení, kulisy společnosti jakékoliv doby byly kulisami vytvořenými pro davového člověka. Lidé výjimeční vždy hledali cesty k nalezení alternativ, které by měly lidstvo navést na smysluplnější naplňování svého osudu. Nelze říci, že by se to částečně nedařilo. Je stále více těch, kteří nejsou ochotni nechat sebou manipulovat, nekriticky přijímat co je jim předkládáno. Bohužel však jejich hlas je slabý, nevýrazný a hlavně není mocný. Světový řád, a teď nemám na mysli politické uspořádání, udržuje stav, ve kterém lze zachovávat privilegia mocnějších. V pozadí tohoto řádu stojí ekonomické zájmy. Nerovnoměrný přístup ke zdrojům tlačí člověka do davovosti, tedy přitakání vzorcům jednání zajišťujících

přežití. Již v době Ortegově byla vytvořena mohutná základna dobře a efektivně fungujícího průmyslu a obchodu. Tato základna vytváří tak mohutné zisky, že drobtý z tohoto bohatého stolu stačí eliminovat účinné snahy o, byť jen dílčí, změny. Za fasádou hesel o rovnoprávnosti a prosperující společnosti jsme svědky toho, že cestou k úspěchu nebývá intelekt, výjimečné schopnosti a už vůbec ne ohled na činnosti, které můžeme označit jako společensky prospěšné. Člověk dneška, pod vlivem působení prostředků masové komunikace, které zaplnily prostor po ideologiích, není schopen účinně konat cokoli pro svoji spásu. Kolem nás jen trosky nezdařených společenských a tím vlastně obecně lidských projektů. Zhroutil se projekt moderny ať již zahalený v háv liberalismů nebo kolektivistických vizí. Postmoderní snahy nejsou o nic úspěšnější. Vypjatý akcent na individualismus postupně ničí to, co bylo pro člověka jakýmsi přirozeným prostředím, o které se mohl opřít při prosazování svých a skupinových zájmů ať už je to veřejnost či instituce fungující na bázi solidarity. Hromadné sdělovací prostředky jsou plné péče o člověka, však o skutečném, dezorientovaném a v podstatě opuštěném člověku nic vědět nechtějí. Ze skutečného života je zajímají pouze vypjaté epizody vyvolávající pocit, že s problémy nejsme sami a že se "o nich ví". Člověk davový vítězí na celé čáře. Toto vítězství je výsledkem jeho vzpoury. Proč tomu tak je?

4.3.5. Davovost jako vzpoura

Davový člověk je konstrukt vystihující vlastnosti většinově uvažujícího člověka, člena společnosti. Ortega si dává bedlivý pozor na to, aby davovost přiřkl nějaké skupině ve stratifikační stupnici společnosti. Stejně obezřetně se staví k pojmu výjimečnost. Z toho logicky vyplývá, že davovým člověkem je prorostlá celá společenská struktura. Davový člověk je produktem společnosti a kultury. Jeho vzpoura je vzpourou proti své jedinečné a originální schopnosti myšlení kombinované s emocionalitou.

Autenticita – podobně jako jiné stránky moderního individualismu, např. požadavek, který nás vyzývá k utváření vlastních názorů a přesvědčení – nás odkazuje ke způsobu života, v němž za sebe neseme větší zodpovědnost. [18, str. 71] A právě toto zjištění, svoboda spojená se zodpovědností za svůj osud, je pro člověka nejtěžší proveditelný úkol. Jeho úspěšnost je odvislá od aktivního přístupu k věcem života. Vyžaduje nejenom pasivní si osvojování kultury, ale trvalou práci na svém

jáství prostřednictvím myšlení i praxe. A davový člověk tuto, zejména intelektuální, práci není ochoten provádět, nevidí zřejmého důvodu, proč se pouštět do tak obtížné a navenek neúčinné aktivity. On k ní není ani nucen. Společenská realita (a zvláště patrné je to v době současné) poskytuje individuu vše potřebné k vcelku klidnému, snadnému a nerušenému životu. Problémy praktického života lze řešit pomocí stereotypů, které si lze snadno osvojit. Takový člověk potom má i jasnou představu o tom, kde se nacházejí příčiny jeho nespokojenosti, frustrací, nedostatku štěstí – nacházejí se vně jeho samotného. Za své problémy může vinit špatně fungující stát a další společenské organizace. Není zvláštního důvodu zamýšlet se nad svojí vlastní situací, nad svým místem ve společenských vztazích. Jakási funkcionální inteligence postačuje k prožití života – neautentického. "Myšlení" průměrného člověka není pravým myšlením a vzdělání mu není vlastní. Myšlení je boj o pravdu. Kdo chce mít myšlenky, musí se především rozhodnout usilovat o pravdu a přijmout pravidla, která tento boj předpokládá". [12, str. 69] Vzpouora davového člověka je tak vzpourou proti všemu, co by jej vytrhovalo z poklidné iluze o sobě samém, co by znejišťovalo důvěrně známý, socializací osvojený svět. Vzpouora davového člověka je vzpourou proti všemu, co by mu chtělo vzít zažité zvyky, stereotypy a příklady v nichž nachází jistotu a které také eliminují omyly. Vzpouory jsou vedeny na různých frontách a společenských úrovních. Jednou z front je kolbiště sportu, z něhož nejžhavější je bitevní pole fotbalu. Výstižně to vyjádřil Pětioký: „Stejně jako fotbal, tak i chuligánské bitky končívají výhrou, prohrou, nebo remízou. V otázce uznání výhry či prohry se aktéři obvykle nejvíce neshodují. Prakticky u každého střetu se hodnotí, která strana z něj vyšla vítězně. Dalo by se říci, že vítězství je pro chuligány určitou satisfakcí za nepříjemnosti a rizika, která kvůli bitce podstupují.“ [19, str. 46]

Davovost (Ortega), stádnost (Nietzsche) jsou vlastnosti, jimiž žije většina, a tak opticky se zdá, že tento přístup k životu je normální. Zvláště zřetelné je to v dnešní, postmoderní konzumní společnosti. Dochází tak k paradoxu – lidé se proklamativně identifikují jako individuality, jak říká Ortega "všechno ví", "do všeho se pletou", je to „typ lidí, který nechce ani přesvědčovat, ani mít pravdu, ale prostě je rozhodnutý vnutit své představy“ – a co je nové: „právo na to nemít pravdu, oprávněnost neoprávnění“. [srov. 12 str. 70] – přitom však přitakávají raději životu v omylu, než jej postavit na svém vlastním já. Člověk může postavit svět na základech, které jsou nejen racionální, nýbrž i zcela jeho vlastní. K omylu vede právě používání základů položených jinými a racionální je soukromé. Snad k budování

základů není dostatečně veden (zde se objevuje Ortegův kritický pohled na kulturu, který pregnančně vyjádřil Descartes: Omyl se vyskytuje v kultuře a kultura je jakýmsi systematickým, obecně zavedeným omylem společnosti.) [20, str. 8], není zvyklý a snad je i pohodlný hledat podněty pro hlubší poznávání sebe sama. "Nemá čas" zabývat se sám sebou, tolik "důležitého" je po něm požadováno. Při tomto uvažování nelze, aby nás nenapadla otázka, zda tento stav společnosti nevyhovuje. Zda intelektuální a hlavně ekonomické a mocenské elity nevytvářejí takový obraz společnosti, který širokým masám bere sílu a možnosti být autentickými. Autentického, v plném smyslu toho slova svobodného člověka nelze snadno zneužívat a podsouvat mu nesmyslné návrhy v rámci společenské smlouvy.

Lidé si zřejmě neuvědomují potřebu mobilizovat své vnitřní síly k sebeuskutečnění, o to více však "cítí", že v jejich každodenních životech se projevuje kontrast mezi proklamovaným a reálně žitým. Odcizení svým schopnostem, odcizení sami sobě – neví. Vnitřně tuší – a to je opět vitalita Ortegova – jak připadali by si svobodni, jak realizovali by sami sebe, jak nepotřebovali by se ptáti po smyslu své existence. Bojí se, není jim dovoleno takto jednat. A přitom v hloubi jejich myslí je zasuto, tak jako u dobra, předporozumění. V tomto kontextu – je to předporozumění absurditě žití. Jejich vzpoura je kvazi vzpourou, myšlenou jinak než vzpoura pozitivní (reálná). Je to nevědomý, z hlubin společenského vědomí jdoucí, odpor lidí vůči něčemu sice těžko definovatelnému, avšak přítomnému a tíživému. Tuto obtížnou definovatelnost má zřejmě na svědomí ústup do přísného oddělování faktu a fikce. [srov. 21, str. 226] ve veřejné komunikaci. Je to vzpoura – chování, která v masovém měřítku vypadá jako truc svěhlavého dítěte. Zároveň pasivní, útrpná vzpoura nečinnosti. Není to vzpoura konajících, přetvářejících – naopak konzervujících. Takovou je i chuligánské vyvádění, byť se navenek jeví jako aktivní a činné. Nečinnost chápeme jako nemohoucnost, neschopnost reálně něco změnit. *Chuligánské řádění je bezzubým rámusem konzervující stav sladké zbytečnosti a bezduchosti. Je to boj, kterému chybí heroismus. Boj, který nepřetváří vítěze ani poražené.*

4.4. Cesta naplněného života

„Být věrný sobě samému znamená být věrný své vlastní originalitě.“

Taylor, *Etika autenticity* [18, str. 34]

Na několika místech této práce jsme se zmiňovali o sebeuskutečnění a naznačovali, že absence této schopnosti člověka vrhá do davovosti, do proudu stereotypů, jimiž je smýkán na své životní cestě. A naopak, že sebeuskutečnění je projektem, nadějí pro vyřešení jednoho ze základních požadavků každého lidského individua - plnohodnotné svobody uskutečňované v souladu s potřebami a požadavky individuí ostatních, celého společenství.

Máme-li se zabývat vztahem člověka k sobě samému, k hodnotám, na kterých může být vystaven kvalitativně jiný životní ideál, nevystačíme s tisíckrát omílanými frázemi o zhrouceném hodnotovém systému minulosti a o přehodnocování hodnot dosavadních, které dominantně ovlivňovaly svět našeho kulturního okruhu v posledních zhruba dvou stoletích, tedy morálky industriální společnosti. Je třeba nacházet takové inspirační zdroje, které mohou dát návody k řešení, pomoci při vsazování starých, osvědčených přístupů do zcela nových společenských kontextů. Zde se nabízejí myšlenky Axela Honnetha, který problematiku mravnosti či dobrého života zkoumá z pohledu sociální filosofie. Honneth se neptá po předpokladech existence spravedlivé společnosti, ale po obecných a nutných podmínkách možnosti dobrého či naplněného života individuí. Cestou k této realizaci mu jsou za prvé individuální sebeuskutečnění, což znamená uskutečnění životních cílů, které jsme si sami zvolili. Za druhé negativní i pozitivní svoboda individuí, ke které lze dospět, za třetí, pouze na základě zkušenosti svého uznání partnery interakce. Honneth zde, a to je pro naši problematiku zvláště podnětné, upozorňuje na komplikaci, ke které může dojít v procesu sebeuskutečňování, a na to, že v duchu představ neomezeného a nevyhnutelného individuálního sebeuskutečnění nejsme s to rozlišit "produktivní" a "destruktivní procesy", tj. procesy, jež přispívají k individuálnímu sebeuskutečnění, od procesů, jež toto sebeuskutečnění narušují. K sebeuskutečnění - a to je důležité - dochází prostřednictvím vzájemného morálního uznání. [srov. 17]

Těžko říci, zda sebeuskutečnění je pro většinovou část společnosti vůbec uskutečnitelné. Problém není v míře intelektu a neochotu přijímat nové lze překonat novými kulturními stereotypy, které se ve společnosti nakloněné sebeuskutečnění přirozeně zabydlí. Problém dnešního většinového člověka leží mimo jeho možnosti ovlivnit radikálním způsobem prostředí, které by bylo v masové míře sebeuskutečňování nakloněno.

Mám-li si vytyčit horizont svých životních snah, předpokládám, že cestu k němu budu zdolávat za určitých pravidel, která se ve svém základu nebudou příliš měnit, že než vyrazím na tuto cestu, budu schopen v delším časovém úseku tato pravidla poznávat, vstřebávat a posléze definovat. Postmoderní doba, slovy Z. Baumana, „roztavila všechny dostupné vzorce chování za doprovodu deregulací a privatizací procesů utváření vlastní identity, ztrátou autorit, polyfonií zpráv o hodnotách a následnou fragmentarizací života (...) podstatně zkrátila životnost jakéhokoliv souboru pravidel (...) došlo k rozdrolení času, který již není souvislý, kumulativní a nejde jasným směrem. [21, str. 18]

Z výše uvedeného můžeme spíše nabýt dojmu, že sebeuskutečnění je pro dnešního člověka velmi problematickým životním projektem, téměř nedosažitelným pro většinou část společnosti. Nic nenasvědčuje tomu, že v dohledné době dojde ke skutečně radikálním změnám ve společenské praxi. Změnám, které by zrovnoprávnily přístup ke zdrojům, změnám, které by vytvořily širší prostor pro cestu k autenticitě. A i přesto projekt sebeuskutečnění zůstává jako jediná alternativa, která má reálnou vizi. Vše nasvědčuje tomu, že tento projekt se již rozběhl. Ne sice po přestřižení pásky, ne za humbuku masových sdělovacích prostředků, ale pod neúprosným tlakem historie, tlakem kultury, kterou lidská společnost bezděčně obohacují a přetvářejí tím, že do ní projektují své touhy a přání. S trochou nadsázky lze říci, že projekt sebeuskutečnění běží po celou lidskou historii, že celá lidská historie je poznamenávána snahami o nalezení smysluplného bytí zde v tomto reálném světě reálných lidí. Jen na definování tohoto úkolu se muselo čekat. Lidstvo muselo a musí být schopno "odžít" peripetie hledání a bloudění, zisků a ztrát. Oproti dobám minulým však máme ohromnou výhodu nahromaděných zkušeností a zpráv o těchto zkušenostech. Disponujeme armádou vzdělaných lidí, kteří jsou schopni navádět dnešního člověka k eliminaci destruktivních procesů sebeuskutečnění.

Jak chápat a jak rozpoznat, zda v procesu sebeuskutečnění spouštíme produktivní nebo destruktivní procesy? Definujme si destruktivní proces jako činnost, soubor činností směřujících k sebeuskutečnění individua. Je to proces, se kterým se subjekt vnitřně neztotožnil, avšak pod vlivem vnějších okolností, tlaků, vlastní rozumové úvahy (např. racionálního zdůvodnění praktické výhodnosti) se rozhodne jednat v rozporu se svým prvotním rozhodnutím. Destruktivita v procesu

sebeuskutečnění nemusí být navenek patrná a dokonce se může v určitých oblastech jevit pro tento subjekt jako produktivní.

4.4.1. Shrnutí

„Člověkem je ten, kdo v sobě nese něco nad sebe vyššího“.

Exupéry, *Citadela* [16, str. 128]

Budeme-li skeptiky, nevyvolá v nás Ortegův přístup přílišný optimismus v pohledech na současný svět. Společenská realita, jíž jsme aktivními účastníky a spolutvůrci, je až příliš podobná realitě popisované tímto myslitelem. Sebeuskutečnění z tohoto úhlu pohledu se zdá jako nedostižný ideál. Dokonce nalezneme v současné realitě spíše protichůdné procesy v podobě neochoty nalézat a definovat nové hodnotové rámce, v jejichž základu je sebeuskutečňující se jedinec. Jedinec, jemuž není lhostejný osud tohoto světa, jemuž není lhostejný vlastní osud.

5. Násilí na tribunách

Naše – tedy lidská – existence má jeden zvláštní rys, který sice sdílíme s ostatními tvory této planety, ale jenom my si jej uvědomujeme, nejsme schopni logicky zdůvodnit nutnost, důležitost, smysl naší existence zde na Zemi. Od tohoto ”bílého místa” logiky žitých životů se odvíjejí problémy společenského bytí, neboť nenalezneme – zase z hlediska univerzálního – žádný prostředek nebo důvod, kterým by se mohla a dala určit apriorní legálnost některého určitého druhu chování a jednání oproti jinému, které bychom mohli nebo chtěli označit za nelegální. A protože neexistuje žádný takovýto princip ”vis maior“, vytvořil si člověk prostřednictvím kultury a na základě zvyklostí, tradic, stereotypů a hlavně u vědomí toho, která jednání jsou vesměs prospěšná společenství, a která ne, rejstřík pravidel a norem lišící se v různých společnostech akcenty na požadované druhy jednání a chování, akcenty na některé osobnostní vlastnosti, které v té či oné kultuře přinášejí sociální jednotce užitek. Souhrnně tento rejstřík nazýváme *socio-kulturní regulativy*.

Jestliže se projevy společenského života liší místo od místa, v jednom jsou si všechna lidská společenství podobná – hledají a nacházejí a v praktickém životě uplatňují takové formy sociálního bytí, které danému společenství přinášejí užitek, funkčnost, bezpečí, jistoty, stabilitu a perspektivu rozvoje. Tento vývoj probíhá kontinuálně na všech místech planety zároveň jako proces akulturační.

Každý socio-kulturní systém je ve své podstatě dichotomický. Na jedné straně inklinuje k homeostáze, na straně druhé má tendence otevírat se novým vlivům vnějšího prostředí, které považuje za užitečné. Takto přijaté nové kulturní prvky do vlastního kulturního systému vyvolávají „akulturační reakce reprezentované na jedné straně negativními postoji ..., na straně druhé pozitivními postoji, jež vítají kulturní změny“. [2, str. 48] Přijetím nového kulturního prvku společnost vlastně ”legalizuje“ jeho fungování v systému a zajišťuje mu toleranci a popř. i ochranu. Akulturace však v sobě skrývá i určité riziko, že spolu s novými kulturními prvky, které lze definovat jako pozitivní, tedy společnost neohrožující, se společnost ”nakazí“ negativními jevy, které tento kulturní prvek doprovázejí.

Konkrétně importem kopané do České kotliny jsou importovány i průvodní jevy s tímto sportem spojené. Samozřejmě, že by bylo velmi jednoduché vinit za

výtržnosti páchané počas fotbalových zápasů fotbalovou hru samotnou. Hra po celou dobu své historie byla spojena s vášněmi často přerůstajícími v násilnosti.

Např. v roce 1920 časopis *Sport a hry* kritizuje probuzené vášně fanoušků Viktorie při její porážce od A. F. K. Vršovice. My máme ještě v paměti výtržnosti spojené s jízdou spartánských fanoušků do Banské Bystrice v roce 1985 nebo výtržnosti 15. května 2004 v souvislosti se zápasem Opavy s Baníkem Ostrava.

Každá společnost má vytvořený systém socio-kulturních regulativů. Ty se uplatňují při motivacích prospěšného jednání i při potlačování jednání většinou společnosti neakceptovatelného. Sportovní hry jsou moderní společností našeho kulturního okruhu přijímány jako velmi pozitivní prvek podporující integraci společnosti, posilující vědomí sounáležitosti a přispívající ke zdravému fyzickému vývoji členů společnosti i saturující část jejich volného času. K podpoře sportu jsou vytvářeny institucionální a organizační podmínky. Jednou z důležitých charakteristik sportu je jeho „vysoký stupeň organizovanosti, opírající se o rozsáhlou síť mezinárodně, národně i lokálně působících institucí a organizací (základní jednotkou je klub či sportovní oddíl)“. [2, str. 1210]

Při obecném vědomí globalizace není třeba ani příliš zdůrazňovat, že tak jako je zinternalizovaný sport, v našem případě i kopaná, tak stejné nebo velmi podobné jsou projevy fotbalových diváků všude na světě. V žádné fotbalové zemi také společnost neakceptuje násilí spojené s touto hrou. Hovoříme-li o stejnorodosti projevů diváckého násilí snad všude na světě, nelze z mnoha hledisek – zejména hlediska kulturního – hovořit o jeho stejných příčinách v různých částech světa. Společenské, kulturní, ekonomické podmínky a s nimi související kulturní vzory např. obyvatel zemí Jižní Ameriky a zemí evropských jsou natolik rozdílné, že definovat příčiny násilnického chování při fotbalových utkáních na základě našich zkušeností jednoduše nelze. Jak již bylo naznačeno, příčinou je rozdílný kulturní vývoj. Nakonečný [11, str. 190] uvádí: “Kulturní evoluce neměla jednotnou vývojovou linii, došlo ke vzniku plurality kultur, částečně související s pluralitou ras. Kulturní vzory fungují především jako normy chování v rámci té které kultury, které jsou současně základními nositeli psychologického vlivu kultury. Jsou to obyčeje, tradice či zvyklosti, mravy, práva a tabu; jejich vliv zajišťují pozitivní ocenění a negativní sankce za jejich dodržování a nedodržování, které fungují jako formální a neformální systémy odměn a trestů.“

Z výše uvedených důvodů se tedy zaměříme na příčinnou souvislost mezi socio-kulturními podmínkami života a páchaným násilím při sportovních kláních v Evropě a Česku.

5.1. Příčiny vzniku diváckého násilí

Divácké násilí, zejména spojené s fotbalem, se postupně v průběhu druhé poloviny 20. století stalo závažným problémem všech fotbalových zemí Evropy. Chuligánství, jak se agresivní forma divácké podpory fotbalu nazývá, lze, v jeho nejextrémnějších formách, zařadit mezi sociálně-patologické jevy.

5.1.1. Vymezení pojmu

Diváckým násilím je označováno násilí, které je pácháno diváky sportovních utkání. Většinou je pod tímto pojmem rozuměno *násilí fotbalových fanoušků*, jež lze charakterizovat jako násilí, které je plánováno, má opakovaný či manifestační charakter a je realizováno relativně ohraničenou skupinou osob (nejčastěji členy fotbalových gangů). Jednotícím znakem je sounáležitost s určitým klubem nebo národním týmem. S extremistickým chováním jej spojuje další nevhodné chování, jako jsou rasistické urážky, používání extremistické symboliky či chování ohrožující bezpečnost ostatních diváků, hráčů a rozhodčích. [22, str. 42]

Násilí na stadionech je způsobeno komplexem společensko-historických souvislostí, specifických atributů sportu a jeho zvláštním postavením ve společenském životě, úrovně společenského vědomí dané společnosti, psychologických zvláštností jednajících členů společnosti. Dále je nepřímou ovlivňováno mírou schopnosti všech prostředků společenského působení (kulturní instituce, masová komunikace, politika, jazyk) ovlivňovat postoje a chování členů společnosti. Zvláště významné se jeví, jak výše uvedená abstrakta vstupují do procesu osvojování světa dětí a mládeže a ovlivňují jejich socializaci.

Charvát [in 6, str. 76] upozorňuje na další rozměr diváckého násilí: „Morální atmosféra současného vrcholového sportu v rovině deviantního jednání diváků i samotných sportovních aktérů není rozhodně předmětem široké poučené celospolečenské diskuse. Etický aspekt osobnosti sportovce v našem kulturním prostředí se pokládá spíše za irelevantní. Přitom je zřejmé, že sport a sportovní prostředí dává široké možnosti jednotlivým typům sociálních deviantů rozvinout

svoje patologické jednání. Kontaktní sporty a kontaktní sportovní hry patří mezi aktivity, ve kterých se objevují u některých sportovců předpoklady "hostilního jednání".

5.1.2. Průřez historií fotbalového násilnictví

Historie fotbalového diváckého násilí je stejně stará jako fotbal sám. Tak, jako se fotbal počal šířit Evropou z Anglie, obdobně i fotbalové výtržnictví a zvláště potom chuligánství má v této zemi svoji kolébku a v průběhu času je napodobováno a modifikováno diváky v ostatních evropských zemích, kde se stal fotbal významnou sportovní hrou. Chuligánství je proto také nazýváno "britskou nemocí".

Novodobé dějiny fotbalu se začaly tvořit 26. října 1863 v londýnském restaurantu *Fremasons Tavern* založením fotbalové asociace. Její založení úzce souvisí se sjednocením fotbalových pravidel. Od roku 1888 se ve Velké Británii hraje fotbalová liga. Jak již bylo zmíněno, divácké výtržnictví provází fotbal od jeho prvopočátků. Za zmínku stojí výtržnosti ve Skotsku v roce 1909, kdy po remíze mezi mužstvy Glasgow a Celtic nebyl vyslyšen požadavek diváků o prodloužení zápasu. Do násilností, které následovaly, se zapojilo na 6 000 diváků, které vyústily ve zranění 50 policistů, poškození hrací plochy a zničení prakticky všech pouličních lamp v celé oblasti. Vášně propukající v rámci fotbalových zápasů však měly až do šedesátých let 20. století podobu neorganizovaných a nekoordinovaných spontánních reakcí publika. Vznik chuligánství, tak jak jej chápeme dnes, souvisí s procesem regenerace britského hospodářství, kdy do průmyslové výroby nastoupila větší mechanizace a automatizace, která měla za následek snížení pracovních míst zejména v dělnických profesích. Z mládeže dělnického původu se poté rekrutují zástupci několika proudů a subkultur, které se podílely na vzniku fotbalového chuligánství. Další vývoj subkultury fotbalových chuligánů je typickým příkladem vzniku nových subkultur pod vlivem měnících se hospodářských, ekonomických a kulturních podmínek, pod vlivem sílících občanských práv a svobod za přispění globalizačních procesů, vlivu sílících prostředků masové komunikace a z toho vyplývající zcela nové situace individua v moderní společnosti.

Šedesátá léta jsou charakteristická přeměnou, původně jiným směrem zaměřených subkultur, na skupiny spojené s fotbalem a prezentující se novým přístupem k násilí. V Londýně a v dalších centrech Velké Británie vznikají skupiny

tzv. *mods* – mladí muži reprezentující pracující třídu, jejichž program byl zaměřen na eleganci, úhlednost a v jejichž životním stylu se odrážel také vzestup hospodářské úrovně. Další skupinou jsou *rockers*, kteří ve spojení s novými hudebními styly reprezentovali rozdílný styl i hodnoty. Tito rebelové se prezentovali (zvláště na jižním pobřeží Anglie) střety provázenými mnoha výtržnostmi. Střety mezi *mods* a *rockers* v podstatě rozdělily Londýn na sféry vlivu i podle klubových příslušností. V polovině šedesátých let (také pod vlivem hnutí *hippies*) se *mods* rozdělují na dvě odlišné skupiny. Na rozdělení má vliv skutečnost, že část dělnické mládeže již není schopna držet krok s nákladným konzumním životem *mods*. Důsledkem hledání identity byla změna image. Zde je počátek hnutí *skinheads* (zpočátku se jim říkalo *hard-mods*, v okolí stadionů *boot-mods*) prezentující svůj sociální původ (dělnická mládež, nezaměstnaní) krátkými účesy nebo vyholenými hlavami, oblečením připomínajícím pracovní oblečení – těžká bunda, armádní zeleň, pracovní džínsy, těžká pracovní obuv (postupně se staly nejoblíbenější značkou *Doctor Martens*) a kšandy. Charakteristický vzhled *skinheadů* dotvořili také *bombery*. Pro *skinheady* byl jednou z dominantních událostí týdně fotbal. Jeho popularita v Anglii vzrostla po vítězství národního týmu ve finále mistrovství světa v roce 1966. Na vytvoření velkých skupin pohyblivých fanoušků mají vliv zlepšené finanční poměry pracující mládeže, což má za následek prudký nárůst závažných výtržností.²⁴ Od druhé poloviny 60. let se objevuje další "inovace". Jádra mladých výtržníků se soustředila do skupin, které neměly spojitost s žádným týmem. Tyto skupiny se identifikovaly a pojmenovaly odlišně od týmů a využívaly hracích dnů jako příležitosti ke konfrontaci jinými skupinami *chuligánů* a fanoušků.²⁵ Soupeření fotbalových gangů je stále zřetelněji vnímáno jako bitva a také v ní začínají být používané zbraně (okované špice pracovních bot, žiletky ukryvané v pomerančích, tzv. *Millwallská cihla* – obušek z dlouho skládaného a stlačovaného novinového papíru, hřeben se zašpičatělou rukojetí, kovem ozdobené řemínky od hodinek a další). Vývoj fotbalového *chuligánství* významným způsobem ovlivnila média, jejichž přispěním propukla k chování fotbalových fanoušků tzv. morální panika.

---

²⁴ V období mezi roky 1961-1968 se v Anglii stávalo přibližně 25 závažných incidentů za jednu fotbalovou sezónu. (Carnibella a kol. 1996 in Mareš, Smolík, Suchánek 2004)

²⁵ Historická spojitost s tvrdými jádry fanoušků i u nás, kteří primárně vyhledávají fotbalové prostředí jako příčinu a možnost bitek mezi zneprátenými tábory fanoušků.

Koncem 60. let se tedy z fotbalového fandovství vyčleňuje fotbalové chuligánství. Podle Beyera [in 24, stránky 48-49] lze podstatu změny povahy incidentů charakterizovat jako přechod od násilností, které měly určitou souvislost s děním v samotném fotbalovém zápase, k násilnostem, které mají příčiny z větší části nezávislé na průběhu fotbalového zápasu, jejichž původci jsou více či méně organizované skupiny příznivců a které jsou cíleny zejména proti soupeřovým příznivcům, pořadatelské službě či policii.

Sedmdesátá léta jsou pro chuligánskou scénu charakteristická postupným opouštěním skinheadského vzhledu. Z drsně vypadajících "chlapíků" v těžkých botách a bomberech se přeměnili ve sportovně vypadající chlapce s polodlouhými vlasy. Změnila se však pouze image, vše ostatní bylo stejné jako dříve či ještě horší. Zvýšila se míra regionalismu, patriotismu a radikalismu jednotlivých skupin, které vznikaly u anglických prvoligových i divizních fotbalových klubů a které byly předvojem fotbalového chuligánství v osmdesátých a devadesátých letech. Precizovala se i organizovanost a strukturovanost fotbalových gangů. V této době se stává chuligánství velmi rozšířeným sociálním jevem, na který doplácí slušní diváci (snižuje se návštěvnost fotbalových utkání), kluby, které jsou nuceny dávat nemalé částky do protichuligánských opatření a jejichž kluby jsou za tyto násilnosti trestány uzavřením stadionu na určitou dobu, v neposlední řadě daňoví poplatníci, kteří přispívají na zvýšená bezpečnostní opatření ze strany policejních složek. Je to také období budování bezpečnostních systémů na stadionech (dozor na utkáních, budování bariér, oddělování znepřátelených skupin fanoušků). Tato léta jsou charakteristická "exportem" chuligánského chování, díky pohárovým utkáním anglických týmů a zápasy anglického národního mužstva, do ostatních fotbalových zemí. Chuligánské skupiny se také politizují ve směru pravicového extremismu jako reakce na tehdejší imigrační politiku britské vlády. Projevy extremismu nenalézají výraz pouze ve vypjatém rasismu, postupně se objevují i slogany, pozdravy (hajlování) a symbolika související s nacismem a neonacismem.

Osmdesátá léta jsou obdobím kulminace anglického fotbalového chuligánství co do své problematičnosti a nebezpečnosti. Vnějšíkově je dokončena přeměna drsných skinheadů v kultivovaně vypadající mladíky, kde těžké boty jsou nahrazeny teniskami a bomber za sportovní bundu. Prestižní záležitostí se stává drahé značkové oblečení (Fila, Armani, Kappa, Lacoste). V této souvislosti se vedou i tzv. módní

války mezi jednotlivými skupinami. Spojitost fotbalového chuligánství s *working class* z velké části zanikla. Nejvážnější a nejpřelomovější událostí osmdesátých let na fotbalové scéně se stala tragédie ze dne 25. května 1985, kdy se konalo v Bruselu finále PMEZ mezi FC Liverpool a Juventusem Turín. Před samotným zápasem napadly skupiny podnapilých britských *rowdies* na stadionu italské fanoušky kameny. V následné panice byla prolomena ochranná zeď. V důsledku jejího zřícení, bitky a ušlapání přišlo o život 42 lidí a dalších zhruba 250 bylo zraněno. V důsledku Bruselské tragédie byly anglické fotbalové kluby vyloučeny ze všech evropských soutěží po dobu 5 let. Tyto události zintenzivnily hledání nových přístupů k řešení problémů kolem fotbalu. K mezinárodní ostudě se navíc přidalo i vyhocení nepřátelství mezi jednotlivými gangy na britské fotbalové scéně a zintenzivnění rasistických projevů při fotbalových zápasech. Policie přijala nové strategie v boji proti organizovaným fotbalovým chuligánstvím. Nová policejní taktika se plně začíná projevovat v nadcházejícím období.

Devadesátá léta. Na jejich počátku skočila pro anglické kluby "evropská karanténa". Návrat anglických klubů do pohárových soutěží po osudném roce 1985 samozřejmě umožnil nové střety mezi anglickými fanoušky a jejich oponenty. I v současnosti je v Anglii fotbal sportem číslo jedna. I nadále jej poškozují chuligánství a násilnosti. Fotbalové gangy navíc nacházejí mocného spojence v organizování svého násilí v technických vymoženostech, jako jsou mobilní telefony a internet. Pomocí nich lze lépe organizovat násilnosti a vyhnout se tak překvapením ze strany policie. Proto také je toto období označováno za dobu superchuligánství. Nadále rostou projevy rasismu a stále je přítomný pravicový extremismus. Britské státní orgány reagují na problematiku situací vydáváním zákonů a vytvářením specializovaných institucí v rámci policejních složek. V zákoně *The Public Disorder Act* z roku 1986 soud může zakázat výtržníkům vstup na fotbalové stadiony. *The Football Spectators Act* ("zákon o diváctví") z roku 1989 umožňuje soudu nařídít chuligánům zákaz vycestování ze země na zápasy konané v zahraničí. *The Football Offences Act* ("zákon o fotbalových trestných činech") z roku 1991 umožňuje postihovat tři nové přestupky v souvislosti s fotbalovým chuligánstvím: - vrhání předmětů na hrací plochu či aktéry hry; - podílení se na rasových útocích či rasistických chorálech během fotbalových utkání; - vniknutí na hrací plochu bez povolení. V roce 1999 vstoupil v platnost *Football (Disorder) Act* ("zákon

o fotbalovém výtržnictví”). Na jeho základě mohou být problémové osobnosti, které mají zákaz návštěv fotbalových utkání, nuceny se v den utkání a v čas zápasu hlásit na policejní stanici a řeší, spolu s úpravou tohoto zákona z roku 2000 i problematiku návštěv fotbalových utkání v zahraničí. Břemeno řešení problémů chuligánství je přeneseno i na fotbalové kluby, které jsou nuceny spolufinancovat tzv. *stewarding* (pořadatelskou činnost). Policejní složky využívají zpravodajskou síť *Football Intelligence Unit* pro výměnu informací o problémových fanoušcích. Britská policie také spolupracuje s partnery na mezinárodní úrovni. Poměry na chuligánské scéně iniciovaly i vytvoření protichuligánských organizací z řad fanoušků, vznikly nestátní organizace proti rasismu ve fotbale. Na potlačování anglické rasisticko-chuligánské scény se podílejí i celoevropské sítě, které mají anglické pobočky. [srov. 24, str. 37-65]

Povaha fotbalového chuligánství a jeho projevy v ostatních evropských fotbalových zemích jsou zcela zjevně inspirovány činností anglických chuligánů, k jejichž tradicím se fanoušci evropských zemí hlásí a jejichž symboly a postupy používají. Přesto však lze podrobnějším studiem nalézt mnoho „národních“ odlišností, které vyplývají z historické a kulturní tradice jednotlivých zemí. Stejně je to s přístupem k řešení fotbalového násilí. Britský přístup poskytuje řadu cenných poznatků a zkušeností, ale ne vše je aplikovatelné, právě díky kulturně-historickým odlišnostem, v ostatních zemích. Celoevropská spolupráce v eliminaci tohoto závažného sociálně patologického jevu však přináší své ovoce a rozšiřuje další možnosti zejména v prevenci tohoto nežádoucího chování.

5.1.3. Agresivita jako součást sociální patologie?

Přístupů v hledání příčin lidské násilí obecně a tedy i příčin diváckého násilí je celá řada. Tradičně jsou příčiny násilí rozdělovány na příčiny biologické, psychologické a sociální. Pokusme se výběrově zaměřit na příčiny, které mohou být rozhodujícími příčinami v oblasti diváckého násilí. Zvláště se soustředíme na socio-kulturní příčiny související s otázkami existenciálními a s ritualizací lidských činností.

Jan Poněšický v úvodu své práce *Agrese, násilí a psychologie moci* [28, str. 12] klade několik otázek po příčinách agrese u současných lidí současné společnosti: „Jak porozumět tomu, že agrese u nesmírně tolerantně vychovávaných

děti spíše narůstá? Jak vysvětlit fakt, že je tomu tak i u mnoha mladých lidí, přestože žijí v blahobytu, svobodě a sexuální volnosti? Celé generace se domnívaly, že dosažení těchto cílů povede ke štěstí. Vyvolává agresi u dnešního člověka něco jiného, frustrace či nedostatek něčeho základnějšího a zároveň skrytějšího? Jedná se například o emoční izolaci a bezvztahovost, o absenci řádu ve vlastním životě na úkor postmoderního relativismu, o ztrátu ideálu a smyslu? Je naší základní a nyní široce frustrovanou potřebou přání se angažovat, budovat něco nového, probíjet něco a zažít změnu?“ Mnoho těchto otázek je zodpovídáno průběžně odborníky na lidské chování a psychiku, odborníky z celé řady dalších oborů.

Zvýšená míra agrese ve společnosti je obvykle spojována s patologickým chováním. Tedy chováním, které majoritní společnost hodnotí jako nebezpečné, ohrožující, narušující běžné normy a mezilidské vztahy v daném kulturním prostředí. Lidskou agresi je zřejmě nutné chápat jako syntézu, respektování a vzájemnou souhru vrozených i získaných vlivů. [28, str. 21] Určitá pohotovost k agresi je zakódována v chování každého jednotlivce. Tato vybavenost souvisí se způsobem života našich prapředků a byla spojena se schopností přežít. Dnešní věda se snaží hluboko pronikat do podstaty jevů, snaží se nacházet vysvětlení i pro možná zcela přirozené projevy chování člověka. Tento tlak na vědu je, dle mého názoru, vyvíjen prostřednictvím společenského vědomí. To je, i přes svoji konzistentnost, v čase proměnlivé. V průběhu společenského pohybu se mění, také vlivem socio-kulturních podmínek, přístupu ke společenským postojům a jednání jednotlivců a skupin. Některé typy společenského chování, které společnost přijímala jako běžnou součást svého života, se stávají postupně stále méně přijatelné. Zvláštní pozornost otázce regulované pudové agresivity a posunům v míře tolerance k jejímu vnímání a akceptaci věnuje Norbert Elias. Konkrétně v tomto bodě objevuje v historickém vývoji rostoucí kontrolu tělesných výkonů. Ve své civilizační teorii, kterou českému čtenáři zpřístupnil J. Šubrt, hovoří o tom, že se z životních projevů lidí vytrácí expresivita a spontaneita; jejich výrazy jsou napříště doprovázeny pocitem studu, trapnosti a ošklivosti. Tento koncept Elias zabudovává do civilizace mravů, jejímiž hlavními znaky jsou, že se 1. šíří postupně z úzkého okruhu elitních seskupení na ostatní společenské vrstvy, tedy směrem odshora dolů a za 2. tento dlouhodobý proces se opakuje ve zkrácené podobě u každého jednotlivce během jeho socializačního procesu. [29, str. 37, 39]

Tak se samozřejmě dostává do společenského vědomí stále více typů jednání, která jsou hodnocena jako nevhodná a postupně až patologická. Tato společenská citlivost k některým projevům v chování je také určující pro posuzování nebezpečnosti pro společnost, pro označení "patologické". Uvedme pro ilustraci příklad z našeho kulturního prostředí. Ještě před pár desetiletími se lidé o víkendech nejvíce bavili na tanečních zábavách. Ke koloritu téměř každé takové zábavy patřilo, že se v ní strhla rvačka, do které se často zapojilo veškeré osazenstvo. Výsledkem byla řada lehčích zranění, zdemolovaný sál. Trestem pro strůjce rvačky byla nejčastěji úhrada škody. Tzv. hospodští rváči však nebývali exkludováni ze společenství, natož aby na ně byla uvržena "klatba" sociální patologie. Nebo dokonce, že by byly sestavovány vědecké týmy ke zkoumání uvedeného sociálně nebezpečného jevu. Když se zeptáme pamětníků těchto zábav na motivy tohoto jednání, odpovídají stručně: „to je přece úplně normální a patřilo to k věci, bez pořádné rvačky nemohla být žádná pěkná tancovačka“. Rvačka byla zkrátka "normální" součástí některých akcí. Výpovědi pamětníků rvaček se nápadně podobají výpovědím dnešních fotbalových výtržníků. Také bitky a ostatní násilnosti páchají s vědomím, že je to normální a patří to do koloritu fotbalových zápasů. Jenom společnost je dnes citlivější na podobné projevy. Proto i v hodnocení různých druhů fanouškovského jednání je nutné posuzovat míru nebezpečnosti nebo patologičnosti. Zejména ti, kteří významným způsobem ovlivňují veřejné mínění, by měli být opatrnější ve svých soudech, ve způsobu prezentace diváckého chování a hlavně by měli být blíže obeznámeni s uvedenou problematikou. Fotbalové diváctví rozhodně v naší republice nepatří k tématům, která by měla způsobovat nespavost našich spoluobčanů. V roce 2006 proběhlo na Univerzitě Hradec Králové fotbalové fórum věnované diváckému násilí. V diskusi zazněly z úst fanoušků kritické připomínky ke způsobu mediální prezentace jimi vytvářené atmosféry při fotbalových zápasech. Zcela jednoznačně zazněl požadavek, aby média prezentovala také pozitivní tvář fanoušků. Aby se věnovala právě té většině, která nezpůsobuje problémy, naopak svoji nápaditostí a nadšením tvoří neoddělitelnou součást zážitku z fotbalu. Aby média informovala také o těch, kteří touto svojí činností vytvářejí podmínky nekonfliktnímu diváctví.

Ethogenic approach-model ritualizace násilí.

Výše uvedený přístup k diváckému násilí do značné míry konvenuje s přístupem sociálního psychologa Petera Marshe [in 19, str. 13], který založil svůj

”etogenický přístup“ na pozorování a dotazníkových šetřeních. Snažil se získat pohled ”zevnitř“ a využít ho pro vysvětlovací model. Hooliganismus považoval za ritualizované jednání, které bylo daleko méně škodlivé, než by se mohlo zdát. Tvrdí, že zdánlivý nepořádek při akcích fanoušků je řízen ritualizovanými sociálními pravidly, což jim umožňuje, aby si dokazovali mužnost, ale aby tato hra byla relativně bezpečná. Být chuligánem umožňovalo mladíkovi bez naděje na úspěch ve škole nebo práci, aby získal pocit osobní prospěšnosti a identity mezi svými druhy. Marsh hovoří o alternativní kariérní struktuře, ve které bylo důležité dosažení pozornosti a úspěchu. ”Pravého“ násilí bylo ve skutečnosti málo, více se o něm mluvilo, než se dělo. Marsh na základě policejních a zdravotnických statistik a oficiálních vládních zdrojů dokazuje, že britské chuligánství v 70. letech bylo přeceněno. Své teze uzavírá myšlenkou, že bylo přesně tolik násilí, kolik by se dalo očekávat vzhledem k charakteristikám populace, která zápasy navštěvuje. *Ethogenic Approach* se setkal se silnou kritikou, zejména v otázce podcenění násilí, použité metodologie a ignorování širších sociálních charakteristik. Marsh musel později zrevidovat své závěry s ohledem na rostoucí násilí v 80. letech. V revizi svého přístupu uvádí, že chuligánství přestává být rituálním chováním a stává se nebezpečným. Vinu na této přeměně chuligánství nesou špatná řešení problematiky a mediální hysterie. [30]

Pětioký [19, str. 13] preferuje Marshův koncept pro vysvětlení chuligánství v České republice z následujících čtyř důvodů: 1. chuligánství všude na světě má stejně jako normální fanouškovství rituální podobu, 2. čeští chuligáni se nedají srovnávat s jejich protějšky v chuligánsky vyspělých zemích - je jich méně, jejich akce nejsou tak časté a masové, 3. při bitkách českých chuligánů někdy existují určitá pravidla, která by měla zabránit těžšímu zranění či zabití a za 4. české chuligánství se stále častěji stává oblíbeným tématem médií.

5.2. Násilí na stadionech jako falešná autenticita

Každé násilí namířené proti jinému člověku nebo skupině osob má hlubší společenské kořeny. Protože fotbalové násilí je pácháno v převážné míře mladými lidmi je důležité snažit se porozumět příčinám jejich motivací. Jedna z příčin fotbalového násilí může být hledání smyslu života mladého člověka.

Při snaze definovat motivace vedoucí k takovému druhu jednání jako je vášnivé fandovství nalézající své sebevyjádření v násilí ať již konaném na sobě navzájem, či agresivitě vůči institucím a hmotnému majetku, se nelze nevyhnout úvahám o vnitřních individuálních zdrojích tohoto jednání. Otázkou je, jak dalece je toto jednání podmíněno současnými kulturními zvyklostmi a jak také formuje tyto skupiny z hlediska osmyslupňování životní existence. Při diskusích na dané téma se zdá, že dochází k matení pojmů svoboda a sebeuskutečnění. Naše současná kultura má tendenci zdůvodňovat podobná jednání právem individua na svobodné sebevyjádření, které pramení z individuální svobody či individualismu. Takto pojímaná svoboda klade přílišný akcent na odlišnost od ostatních. Jakási odlišnost za každou cenu však bývá zploštěnou a postrádá hlubší objektivní smysl. Vždy je nutné se ptát: „Co je na mé odlišnosti smysluplné?“ [srov. 18, str. 39] Právě od této úvahy lze rozvinout diskusi na téma, zda násilí na fotbalových stadionech lze objektivizovat jako důsledek existenciální prázdnoty, kterou v tomto případě vnímám jako absenci na „dobro“ orientovaného individuálního životního projektu.

Hodnotnou existenci, tedy existenci, na jejímž pozadí stojí morální ideál [srov. 18, str. 21], mohou prožívat autentičtí jedinci. A také svobodní jedinci, svobodní ve smyslu, že jsou ochotni převzít plnou odpovědnost za důsledky svého chování a jednání. Každé lidské konání, tedy i fandění a chuligánství, je podmíněno kulturou, ve které se realizuje. Jednotlivci a skupiny žijí v sociálně kulturní realitě, jež má v daném čase a prostoru své znaky, které mají (za použití Durkheimovy formulace) na jedince sílu utlačivou. Žijeme-li v době masmediálně šířené kultury nebo také kultury *integrační*²⁶ budeme a jsme svědky vlivu tohoto kulturního působení na sféru volného času a jeho aktéry. V našem případě na mladé lidi, kteří nacházejí výraz tlaku integrační kultury ve fotbalovém násilí a chuligánství, tedy v kultuře absence všeobecně uznávaných norem slušného chování a pseudoliberalismu.

5.2.1. Banalizace sportu – banalizace fandění

Zvláštnost aktivit fotbalových fanoušků spočívá především v atraktivnosti prostředí, ve kterém se odehrávají. Je to svět nejrozšířenějšího a nejsledovanějšího

---

²⁶ Integrační kultura je určována tím, co lidi zajímá. Zahrnuje v sobě různé druhy žánrů i pohledů na svět včetně zábavy a „životní pomoci“. Je velice pružná díky převzetí funkce propagační [srov. Habermas, s. 273]

(pro miliony na celém světě nejkrásnějšího) sportu. Na něho je celoročně zaměřena pozornost široké obce příznivců od malých vísek, kde se "kope" okresní přebor až po 1. ligu a mezinárodní utkání. Tam všude se cítí fotbalový fanoušek potažmo fotbalový chuligán "ve své kůži". Díky této nesmírné popularitě jsou na dění na stadionech zaměřeny sdělovací prostředky, které mediálně vytvářejí svět, ve kterém i malému je možno se zviditelnit, svět, který vytváří iluzi spolupatříčnosti, solidarity a hlavně účelnosti a užitečnosti takové činnosti. Je to součást kouzelného světa sportu, který (často jako jediný v těle národním) vyvolává emoce spojené s vlastenectvím, vědomím si spolupatříčnosti k národu a jeho schopnostem. Příliš mnoho krásného zdá se, že nabízí fotbal za věrnost k němu, za bezmeznou podporu a lásku do "roztrhání těla". Fotbal, prostřednictvím svých aktérů, vytváří modely chování a postojů. Aktéry – hráče můžeme (ve smyslu U. Eca) označit za elity, jejichž institucionální moc je nulová, zato se však stávají akčním modelem pro nastupující generaci a mohou hluboce modifikovat smysl jejich hodnot a etických rozhodnutí. Vzhledem k televizním návykům širokých vrstev obyvatelstva se televizními programy utváří zároveň týdenní i denní řád rodiny. A protože privátní sféra není tím, čím se zdá být – sférou separovanou od okolí. Jak uvádí U. Beck [32, str. 214] jsou často celými rodinami nekriticky přijímány vzorce, pomocí nichž se každé individuum snaží dekodovat sociální svět.

Jsme svědky totální banalizace sportu, jenž je prezentován jako příklad zdravého životního stylu a zábavy pro miliony, jako úžasná zpráva o schopnosti člověka překonávat nemožné. V čem spočívá tato banalizace? Nepřiměřeně nadhodnocuje důležitost sportovního dění pro každodenní život miliónů obyvatel této planety. Člověčenství přelomu dvacátého a jednadvacátého století nemá smysl pro uměřenost. Přesnější by bylo říci kapitáni průmyslu a politiky nemají pro ni smysl. Z jistě pozoruhodných sportovních výsledků, které si zaslouží obdiv, a z umění, které je schopno pobavit a vyvolávat pozitivní emoce, bylo vytvořeno monstrum řídicí se vlastními zákony. „Lidé touží po gladiátorech“, zní často z úst sportovních redaktorů, trenérů a ideologů sportu. Jeden z příkladů banalizace sportu, při níž se vědomě pracuje se zavádějící symbolikou. Gladiátoři dneška nejsou otroky, živořícími bez vlastních prostředků na okraji společnosti a pomyslný palec diváků otočený k zemi nepřináší dnešním bojovníkům většinou žádnou bolestivou újmu. Dalším příkladem jsou médií a zájmovými skupinami kolem sportu prováděné účelové manipulace

s emocionálně podbarvenými pojmy jako vlastenectví, národ, hrdost, pevnost, bojovnost, čest, fair play aj. Tyto manipulace nepatřičně heroizují sport a vymezují mu místo, které mu nepatří a je pro společnost matoucí. Sportovní hvězdy, přesto, že takto je vyráběn jejich obraz, nejsou politickými osobnostmi v pravém slova smyslu. Politikou mohou být využívány, snad i zneužívány. Nejsou politickými osobnostmi, byť je média často představují div ne jako mesiáše či emisary národních nebo celolidských zájmů, protože: “oni bojují za nás“. K uvedeným konstrukcím bezesporu patří koncept iluzivní rodinné příbuznosti či úzkého, téměř osobního přátelství každého fanouška ke sportovním idolům. Těm, kteří vytvářejí obraz světa sportu, jde o to, aby sportovci byli veřejností přijímáni jako “naši“. To je, myslím, dominantní citový aspekt, který (v našem případě) fotbalové fanoušky stmeluje a interiorizuje ztotožnění se s klubem. Z jejich pohledu pochopitelně nemohou být hooligans aktivity chápány jako důsledek nějaké prázdnoty. Oni se jasně profilují, nacházejí pevné body své činnosti a tato jim dává i vize do budoucna. Otázkou je, zda investice osobních životních projektů do virtuálních konceptů “světa fotbalu“ samy o sobě nevykazují existenciální prázdnotu, neboť jak najít naplnění při absenci smysluplného obsahu?

Jiným důvodem motivace k činnosti ve skupinách chuligánů a zvláště navazujícího násilí může být silně a podvědomě pocíťovaná *iniciační touha* – v tomto případě iniciace do světa dospělých. K lepšímu pochopení kontextu iniciace a fotbalového násilí použijme příklad, který zároveň nutí k zamyšlení nad vytvářením příznivého klimatu pro vzdělávání a výchovu ve školách různých typů a stupňů.

Jestliže od novověku je podobou této iniciace školní vzdělání (např. maturita = zkouška dospělosti), v moderní době je dospívajícími tato školní iniciace často vnímána jako cosi cizorodého a že oni sami nevědomě hledají jiné formy iniciace [33, str. 157]. Tento trend samozřejmě není dobrou vizitkou rodině a škole. A naopak, svědčí o síle přesvědčivosti banalizovaných životních příběhů mediálních a sportovních hvězd. Abych však nepodlehł zjednodušujícímu nářku nad negativními vlivy médií a účelovým jednáním subjektů podporujících fotbal (a také na něm vydělávajících), je třeba se ptát, neozývá-li se v oněch vyhledávaných “mimoškolních“ iniciacích lidská přirozenost, která tím reaguje na přílišnou vzdálenost naší kultury od naší přirozenosti a na neadekvátnost postupů, které se snaží tuto vzdálenost překonávat. Takováto reakce přece nemůže být jiná než “méně

kulturní“. Hlasem zdeptávané přirozenosti není přece rajská nevinnost, ale chaotický proud, který se snaží prodat mimo vytýčené břehy nebo přes ně. [tamtéž]

A protože škola, spolu s rodinou a zřejmě i dalšími institucemi, není schopna zaujmout natolik, aby v mladých lidech zažehávala tužby po autentickém, jedinečném a hlavně vědomém životním projektu, akceptují tito jiné iniciační procedury. Ať již je to přehnaný důraz na sex nebo na vyznávání způsobu života v subkulturách fotbalových chuligánů [33, str. 18]. Jak mají vědět, že život spojený s fotbalovou horečkou není schopen dát více než pár prchavých okamžiků vzrušení, pocitů důležitosti a síly, že na chuligánství nelze stavět smysluplný životní projekt?

5.2.2. Chuligánství – mezi Skyllou fandění a Cháribdou výtržnictví

Hovoříme-li o fotbalových chuligánech, je velice snadné sklouznout do odsuzujících stereotypů vyvolaných zprávami o rvačkách při a po fotbalových zápasech, po zprávách o zničeném majetku nebo dokonce o napadání bezúhonných občanů, kteří nemají s fotbalem nic společného. Předcházející část této studie se také snaží naznačit kde hledat prameny chování vedoucího k nonkonformním projevům, část následující se pokusí zodpovědět základní otázku, zda za násilnickým jednáním lze nacházet jakési existenciální vakuum vzniklé rozkolísaným společenským vědomím na základě absence pevných hodnotových kritérií osmyslňujících životní projekty dospívajících.

Ke zjednodušujícím soudům dochází tam, kde chybí dostatek informací, hodnověrných zpráv o daném jevu, ke kterému se snažíme zaujmout smysluplné stanovisko. V českých zemích je tato mezera pomalu vyplňována (viz naše odkazy na výzkumy Smolíka, Beyera, Kasala, Javůrka). Výraznější aktivity, směřující k prevenci či dokonce odstranění násilí, zatím ztroskotávají na nepochopení fotbalových klubů a jejich funkcionářů. Stále chybí ucelený sociálně psychologický profil českého fotbalového fanouška. Z již získaných informací se však dají usoudit tendence vedoucí k definování možných postojů a konkrétních řešení.

Co lze tedy říci o českém fotbalovém chuligánovi a jak se jeho angažovanost ve skupinách hooligans odráží v jeho hodnotových rámcích směrem k sebeidentifikaci a tedy i k nacházení existenciálního smyslu jeho chování? K analýze řešené problematiky použiji sociologická data z vlastního anketního

šetření mezi fanoušky Sparty, FK Hradec Králové a z rozhovorů s nimi. Dále se v interpretacích budu opírat o autority z oblasti sociologie, filosofie a psychologie.

Protože scéna fotbalových fanoušků není homogenní skupinou, budu pro označení té části fanouškovské scény, která vykazuje tendence k násilnickému chování a jednání používat název chuligáni nebo hooligans [ve smyslu 24], na rozdíl od pojmenování fotbaloví fanoušci jako označení všech aktérů sledování fotbalu. Zmíněno bylo násilí, které je organizováno a předem domluveno mezi skupinami hooligans. Fanoušci sami hovoří o těchto konfliktech jako vnitřních záležitostech hooligans. Mají tendenci tyto souboje heroizovat a přičítat jim rámce gentlemanského boje. Navíc prý neohrožují většinovou společnost. Bitky se dějí za "férových pravidel": - bijeme se s těmi, kteří to také chtějí; - nepoužíváme žádné zbraně; - toho, kdo je na zemi nebijeme. Tato "rytířská" pravidla bývají porušována. Bitky se často vymykají organizátorům z rukou i proto, že se do bojů mísí náhodní pozorovatelé a příležitostní rváči. Mnoho vyvolaných násilností na stadionech také překračuje rámce původně zamýšleného. Místem cílených útoků spojených band bývají tzv. slabá místa na stadionech.

Z hlediska četnosti je nejčastější násilí, které je vyvoláno nedorozuměním nebo provokací mezi různými skupinami aktérů atmosféry fotbalového zápasu (pořadatelská služba × fanoušci, fanoušci × policie, veřejnost × fanoušci apod.). Při každém zápase to na stadionech vypadá jinak. V podstatě se vytvářejí jedinečné interpersonální a interskupinové vztahy, které jsou platné pro daný čas, v daném místě a jenom pro jeden účel. Všechny tyto konflikty mají společného jmenovatele a tím je vzájemně nedostatečná znalost charakteristik "protivníka". Při fotbalových zápasech dochází mimo hřiště ke zvláštnímu jevu – nefigurují zde logicky pouze dvě skupiny, které se navzájem vnímají jako nepřátelské, tedy fanoušci domácích hráčů versus fanoušci hráčů hostujících. Chuligánství donutilo kluby organizovat novým způsobem pořadatelskou službu a rozšířit její působnost o oblast bezpečnosti a zamezování násilnického chování. Dále přivedlo na stadiony posílené policejní jednotky, jejichž působení na fotbalových zápasech je hodnoceno značně rozporuplně. Jejich základním posláním je ochraňovat zdraví a majetek občanů, a v tomto případě, i majetek fotbalových klubů. Tato ochrana logicky spočívá v zamezení takového jednání osobám či skupinám osob, které je v rozporu s právním řádem a normami občanského soužití. Přítomnost policie "zatraktivnila" pro

chuligány kulisy fotbalového utkání. Vnáší sem totiž prvek vlastní důležitosti a vzrušení podmíněné větší rizikovostí kontroverzního chování. Překračování norem se stává prestižní záležitostí a chuligánské ostruhy jsou často získávány právě na "bitevním poli" s policií. Před zraky veřejnosti se tak odehrává zvláštní hra, která má řadu, mnohokrát kuriózních, dějství. Fanoušci rádi vyprávějí o svých výjezdech na hostující fotbalová utkání, kde ještě na hranici hostujícího města si přebírají policisté jejich autobus a za zvuku houkaček je provázejí městem až na stadion. Při cestě vlakem si fanoušky přebírají již na nádraží a provází je zase celým městem až na stadion. Kde hledat jasnější příklad toho, že společnost prostřednictvím policie fakticky legalizuje chování chuligánů, veřejně deklaruje jejich výlučnost a důležitost. Tito, vesměs mladíci, tak zažívají přímo existenciální pocit sebeidentifikace a smysluplnosti, který jim, bohužel, není schopna dát škola ani rodina. Zkušenosti z kontaktů mezi chuligány a policisty tak dávají za pravdu některým sociálním psychologům, že fotbalové chuligánství je příkladem „vyhledávání tzv. vrcholných zážitků, resp. intenzivních emocionálních zkušeností, se kterými se nelze setkat v každodenním životě“. Další dávají nevázané chování fanoušků do souvislosti s tzv. časem mimo, tedy dobou, kdy je snížena společenská kontrola nad chováním jedince. Doba "mimo" je podle těchto názorů časem hledání vzrušení v toku nevzrušivých situací všedního dne. [srov. 24, str. 26]

S uvedenými názory lze souhlasit s následujícím doplněním. Sociální realita se v dnešním světě velice razantně proměňuje. Z rozhovorů s fanoušky a pozorováním jejich chování je patrný odklon od "čisté" zábavy hledající vzrušení k chování, které lze nazvat "smysluplnou zábavou". Již jsem se zmínil, v souvislosti s iniciací, o tom, že škola není přitažlivým rámcem životního projektu pro mnoho mladých lidí a to i přesto, že bývá prezentována jako místo, kde učení má být hrou. Jako bychom se báli říkat dětem, že se musí učit zodpovědnosti, že škola není hřištěm, ale přípravou na profesní život. A protože, bohužel, není "škola hrou", implantují si do ní žáci zábavu. Zábavu, která nejenom rozptyluje, ale také pomáhá vyvážit se z povinnosti. Na zábavné výstřelky škola může reagovat pouze směšnými napomenutími a tresty (což je také vlastně zábavné). V souvislosti s absencí přísných společenských norem a dojmu, že vše je dovoleno a člověk k zábavě je zrozen, prožívá mladý člověk vstup do světa dospělých velice volně s představou, že takto to být má a bude napořád. Nevázaná zábava však časem pozbývá smyslu a stává se

nudou. Je třeba nalézat nové a nové způsoby jak vyplnit volný čas a naplnit jej smyslem. Stát se fotbalovým fanouškem znamená možnost splnit si obě předsevzetí. Výtečně se bavit a přitom být užitečný, důležitý (sám před sebou i před ostatními). Termínem "smysluplná zábava" tedy označuji jednání fotbalového příznivce, pro kterého původně nevázaná zábava se změnila v pocit konat něco pro "svůj" klub, pro své kamarády, pro fotbal, zkrátka "osmyslupnit" činnost, která má, z hlediska životního projektu, velice diskutabilní smysl. Jako důkaz lze uvést autentická vypravování fotbalových chuligánů, kteří při svém jednání prožívají velice silné a autentické prožitky. Jsou přesvědčeni, že jejich rozhodnutí zasvěcení svého života chuligánství je správné a výsledkem svobodného rozhodnutí, které jim přináší následné svobodné jednání.

Bezděčně a nestylizovaně fanoušci kladou silný akcent na smysl konání, který v sobě zahrnuje obě roviny "morálního ideálu"²⁷. První rovinou je oblast individuálního vztahu k sobě, snaha o sebeuskutečnění a z něho vyplývající přesvědčení o autentičnosti konání. V rovině druhé je, jaksi pudově, vyjádřena touha po uznání druhými. Sebeuskutečnění má dialogický charakter – tedy až na pozadí konfrontace své představy autenticity s představami druhých a na základě vztahu k druhým osobám docházíme k sebeuskutečnění.

Zde, na základě uvedeného, se vynořuje (pro naše téma zásadní) otázka: Lze tento vnitřní smysl, tento skupinově sdílený smysl, považovat za morální ideál? Není to individuálně a skupinově pouze účelově vykonstruovaná představa? Odpověď na obě otázky a odpověď na otázku uvedenou v názvu stati můžeme dostat a dostáváme pouze v konfrontaci se společností, s názory druhých. Pouze na pozadí tohoto dialogu je možné prokázat, zda to co volíme jako jednotlivci a členové jakékoliv zájmové skupiny je správné a smysluplné. Zde se dostáváme k tomu, jak je problematické hovořit o fotbalovém chuligánství z pohledu existenciální prázdnoty. Jestliže dnešní společnost staví na odiv absurditu a nesmyslnost života, přitom miliony "průměrných lidí" propadly divnému stylu života, v němž nejvyšší hodnotou je "bavit se" (což je vcelku jen jiný projev toho, že lidský život žádný smysl nemá) [34, str. 9], potom se neptáme po prázdnotě existenciálního bytí fanouška, ale po

---

²⁷ Ch. Taylor jako odpověď na snahy relativizovat některé morální ideály uvádí, že některé druhy života jsou skutečně vyšší než jiné, těchto nároků se kultura tolerance individuálního sebeuskutečnění hrozí. Viz Taylorova *Etika autenticity* [18, str. 23–25]

prázdnostě společenské. Z tohoto pohledu pak chování fanoušků, na pozadí těchto "smyslů", nabývá jasnosti a jim tento život osmyslňuje, neboť přirozeně "tendují" k něčemu co by je zařadilo tam, kde to má smysl.

Přesto i ve "smyslu vyprázdněné" společnosti stále silně působí prověřené a přirozeně zakotvené kulturní hodnoty a z nich plynoucí uvědomování si toho, co pro život lidský je důležité, hodnotné, prvořadé, naplňující. Dnešní společnost je také společností, která hledá cesty k člověku silného vnitřního sebeobrazu, sebeaktualizovanému, majícímu neustálou tendenci se zlepšovat, vhodně se chovajícímu, zkrátka k plně rozvinutému člověku směrem k další osobě či osobám. Nejlépe to lze nazvat *pohybem směrem k socializaci*. Ve vztahu k této, doufejme, že dominující, tendenci není chuligánství nic jiného než pohodlnou zábavou, iluzorním příběhem panošů pseudorytířství a ve svých nejvyhraněnějších podobách spojených s násilím je jednáním jdoucím proti smyslu naplněné lidské existence, a proto důsledkem existenciální prázdnoty. Neboť z hlediska lidské projekce na tvořivou budoucnost není chuligánství nosným a smysluplným obsahem života, ve svých nejextrémnějších projevech je pro život nebezpečné.

Jak říká Lévinas [35, str. 20]: „Existence je bojem o ni, boj o budoucnost, jako starost bytosti o své trvání a uchování. Boj už existující bytosti o pokračování této existence.“

5.3. Rituály na tribunách

Rituály a rituální chování se za dobu lidské existence a vývoje kultury značně proměnily. Změnil se jejich obsah, jejich motivace, část jich zanikla, část se přetransformovala a další rituály stále vznikají. Co se nezměnilo, je význam rituálů a vliv na člověka. Je známo, že rituály můžeme rozdělit do 2 základních skupin – rituály s pozitivním vlivem na rozvoj člověka a – rituály podporující nežádoucí chování nebo také nepravé rituály. V ritualizovaném chování fanoušků jsou obsaženy obě dimenze.

Výtržníci si ve chvíli zodpovídání se za své normy přesahující chování většinou neuvědomují, násilnost svého chování. Možné vysvětlení tohoto stavu "mimo sebe" v určité vypjaté situaci je možno nalézt v základní vlastnosti rituálu – člověk v něm jedná ve vypjatém emocionálním stavu.

Eriksen [93, str. 273-274] uvádí, že již v roce 1982 Marc Augé²⁸ tvrdil, že fotbalové studie by měly přenést těžiště zájmu od sociální historie k antropologii náboženství. Dále používá, při vysvětlení ritualizace sportu, Turnerovu představu o společenském dramatu, aby pochopil dynamiku světa fotbalových fanoušků. Zde se nám také pohled na rituál ve sportu rozděluje na dvě oblasti: na oblast světského rituálu (sport jako společenské drama), a na oblast rituálu náboženského, jehož stopy můžeme spatřovat v souvislosti s hrou v oslavování hvězdných hráčů jako náboženské ikony. Eriksen zde dále pokazuje na třídní dimenzi sportu, na jeho ústřední roli (přinejmenším na provozní úrovni) při vyjádření národní identity. „Fotbal je mnohoznačná symbolická oblast a jako takový může být i prostředkem k vyjádření politických názorů. Nepředvídatelnost výsledku kterékoli dané hry dále přispívá k rozostření hranice mezi fotbalem, náboženstvím a čarodějnictvím. Není snadné najít přímou a přesvědčivou odpověď na otázku, co přesně je „předmětem uctívání“ v diváckých sportech, jako je například profesionální fotbal.“ [93, str. 274]

5.3.1. Vymezení rituálu v souvislosti s diváckým násilím

„Rituál, který byl původně prostředkem intuitivního sjednocování jedince s kosmickým řádem, se postupem času stal nástrojem organizace společnosti, a to jak v pozitivním, tak i v *negativním* slova smyslu...Rituál je spojován se vztahy a ději uskutečňovanými ve skupině, je sdílen kolektivně. Je založen na nápadném chování členů skupiny, které se opakuje ve vymezeném čase a tím se standardizuje. Původně vzniká rituál *jako reakce jednajících osob na situaci rozhodování nebo strachu, přičemž pro svou identickou opakovatelnost funguje jako stabilizátor jednání*“ Babyrádová [37, str. 104].

Rituál obecně je vymezován jako pozitivní forma sociálního jednání, která je nástrojem upevňování skupinových vztahů, nástrojem potvrzování společenské role, jako zdroj inspirace k různým činnostem, jako možnost individua vstupovat do světa sdíleného kolektivem.

Již z výše uvedeného je zřejmé, že chování fanoušků při fotbalových zápasech lze zařadit mezi formy chování, které ve svých aspektech lze hodnotit jako rituální.

---

²⁸ Nar. 1935, francouzský etnolog, autor u nás vydané knihy *Antropologie současných světů*.

Pro hlubší pochopení vnějškové iracionality násilného chování na stadionech zvýrazníme jednu z podstatných charakteristik stránky rituálního chování jako chování úzce spojeného s emocionalitou. Babyrádová k vysvětlení tohoto spojení používá i Durkheimových závěrů vyvozených ze studia různých společenství. Vraťme se k myšlence, že rituál vzniká jako reakce na “situaci rozhodování“ a “situaci strachu“. Pokud rituál vzniká jako odpověď na tyto situace, pak je spojen vždy s určitou emocií, jíž dává nejdříve průchod a potom řešení. *Právě tento aspekt rituálu přináší s sebou i určitá úskalí, neboť člověk je ve vypjatém emocionálním stavu ve svém jednání také lehce zmanipulovatelný.* Pravidla jednotlivých společenství jsou výrazem jejich soudržnosti vznikající na základě *iracionálních silně emocionálně zabarvených popudů.* Pravidla chování a jednání, která členové společenství spolu sdílí, nejsou fixována na základě racionální rozvahy, nýbrž jsou upevňována při pořádání společných obřadů, jež legitimizují jejich trvalejší platnost. [37, str. 105]

Dříve, než se budeme věnovat rozborům konkrétních projevů rituálního chování fotbalových fanoušků, je nutné definovat, zda se jedná o “pravou“ či “nepravou“ ritualizaci.

Je-li, v pozitivním vymezení, rituál “symbolicky a normativně standardizovaný způsob chování a soubor obřadných činností, jehož prostřednictvím příslušníci určité skupiny udržují a upevňují hodnoty a normy své kultury“ [38], potom bychom za “nepravý“ rituál mohli považovat jakýkoliv standardizovaný způsob chování, který je v rozporu s hodnotami a normami dané kultury. V ritualizovaných činnostech fotbalových fanoušků je však pouze část forem chování, které můžeme označit jako negativní a nebezpečné. Zde se jedná o přímé násilí vůči jiným lidem, ničení a poškozování věcí, agresivita spojená s vulgárními verbálními útoky atp. Potom je zde škála chování, kterou bychom mohli nazvat, vůči hodnotám a normám dominantní kultury, jako neutrální. Zde můžeme uvést pískot na tribunách, tzv. mexické vlny, zpívání chorálů, mávání šálami atp. Z hlediska “pravosti“ či “nepravosti“ rituálního chování však patří i tyto mírné a neublížující formy chování k rituálům “nepravým“ v tom smyslu, že „v tomto druhu rituálu jde o využití estetických prvků, vyskytujících se původně v sakrálních obřadech, k účelu dosažení emocionálního efektu s cílem ovlivnit rozhodování určitých sociálních skupin ve prospěch skupin jiných“. [37, str. 75] Navíc je zde důležité podotknout, že se tito

aktéři sociálního života chovají natolik specifickým způsobem a jejich životní styl je natolik odlišný, že hovoříme o *subkultuře (okrajové kultuře)* fotbalových fanoušků. Jejich nejextrémnější odnož, kterou označujeme jako fotbalové chuligány (hooligans, rowdies), můžeme označit za *kontrakulturu*.²⁹

5.3.2. Násilí při zápasech jako rituál

Pokusme se nejprve pohlédnout na násilí páchané na stadionech jako na součást přechodového rituálu. Podle Gennepa, má-li člověk přejít z jedné profesní skupiny do jiné, či má-li se laik stát knězem a naopak, musí provést obřady nebo projít určitou iniciací související s určitou citovou tendencí a s určitou mentální orientací – přechod z jednoho do druhého není možný bez nějaké přechodné doby. [39, str. 12]

Fotbalový fanoušek, dle zkušeností zahraničních i zkušeností domácích, skutečně prochází z jedné skupiny (kterou můžeme pracovně nazvat občanskou) do skupiny jiné (v našem případě skupiny chuligánů) prostřednictvím přechodových rituálů, které nemají přesně stanovenou posloupnost a časovou omezenost. K tomu však, aby se z průměrného fanouška stal chuligán či rowdies, je nutná určitá vnitřní, psychická průprava. Fanoušek většinou prochází procesem interiorizace, zvnitřnění pravidel fotbalových rituálů, přijetí fotbalové, chuligánské a konkrétní klubové mytologie, prochází procesem osvojení si používání konkrétní symboliky. To vše fanouška postupně vyděluje z "občanské" společnosti a vtiskuje mu pečeť fanouškovské vnější i vnitřní distinkce, kterou si je schopen částečně podržet i mimo tyto své referenční skupiny. Způsob uvažování, reakce na situace všedního života potom v sobě nesou prvky zažitého chování z fotbalových zápasů. Nováčci mezi fotbalovými fans procházejí zasvěcujícími rituály, které napříště určují, jak se ten který příznivec klubu a člen konkrétní skupiny bude oblékat, jaký bude používat žargon, jaký druh piva bude pít, koho nenávidět, koho ctít. Důležité naučit jej "správně" se chovat na stadionech. Za typický projev fotbalových fanoušků i chuligánů označujeme tyto fotbalové rituály – pískot při nástupu soupeřova mužstva, pískot na rozhodčího, zvedání šál při zpěvu chorálů, děkovné rituály při vyhraném zápasu, zvedání rukou při rozehrávání rohového kopu. Postupem času

---

²⁹ Subkultura, která vytváří a reprodukuje normy a hodnoty, které ostře kontrastují s analogickými normami a hodnotami dominantní či hlavní kultury. Nejde o pouhou odlišnost, ale o radikální odmítání, o vědomou kontradikci.

jedinci ve skupině získávají zkušenosti, prohlubují se vztahy mezi jednotlivými členy, mění se i motivy jednání skupiny apod. Lze pozorovat jistou dynamiku skupiny, která je založena na stejných hodnotách i cílech (např. averze k policii, důvěra v chuligánskou skupinu, snaha být nejlepší skupinou chuligánů). Každá skupina má své specifické normy a limity pro meziosobní vztahy a chování (např. ne/podporování reprezentace, politické postoje). [24, str. 27] Z rituální terminologie zde můžeme použít pojem tabu, který (podobně jako rituál) má v kontextu chování fanoušků vlastně dvojnásobně negativní význam. Tabu znamená zákaz, tedy příkaz něco nedělat. Ne ve smyslu absolutní pasivity, ale ve smyslu volního aktu, vědomí, že to či ono záměrně dělat nebudu. Sem bychom mohli zařadit širokou škálu projevů slušného a empatického společenského chování – od způsobu oblékání, mluvy, po praktikování běžně zažitých společenských norem.

Dle sociologických průzkumů můžeme skupiny násilnických fanoušků definovat také jako generační uskupení - z toho plyne další výjimečnost příslušnosti k této skupině – na základě iniciace se fanoušek v každé zemi stává příslušníkem ohromné skupiny fanoušků na celém světě. S nimi je spojen jakýmsi bratrskými pouty a solidaritou.

Tak, jak probíhá proces interiorizace subkulturních norem, tak se zvyšuje tzv. skupinové vědomí, které každý z členů party prožívá obdobně. Spolu s tím roste ochota k agresivnějším způsobům prožívání fandovství. O tom, že vstup do party a život ve skupině fanoušků nemusí nutně vést k nebezpečné agresi a bitkám svědčí i následující typologie fotbalových fanoušků, které zároveň dávají přehled o formách a způsobech praktikovaných rituálů:

Fans (fandové) sice intenzivně prožívají utkání, neusilují však o vyvolávání výtržností. Snaží se o dokonalou znalost historie klubu i soudobého dění (čtou sportovní noviny a časopisy, sbírají upomínkové předměty, chodí na setkání s hráči);

ultras se zaměřují na efektivní činnost na stadionech. Realizují (většinou nepovolené) pyrotechnické aktivity, vytvářejí velké a propracované transparenty či klubové písně, hesla s agresivní rétorikou apod. Neužívají však brachiální násilí;

hooligans (též rowdies) se zaměřují především na výtržnosti a na násilí, ať již vůči příznivcům protivníka či policii, pořadatelské službě anebo "příležitostným cílům", přičemž své aktivity přenášejí mimo hlediště stadionů;

roligans se zaměřují na slušné povzbuzování, často doplňované o komické a recesistické prvky. Vznikly na protest vůči brutalitě hooligans. Nebrání se však konzumaci alkoholu před, při a po utkání, aniž by však opilost využívali k násilnickým výtržnostem. [40, str. 433]

Část fotbalových fanoušků, zvláště patrné je to u organizovaných skupin, kde proběhl proces vnitroskupinové koheze, se vydává na cestu vrcholného zážitku z fotbalového chuligánství – do praktického zhmotnění nepřítele, který do té doby existoval jako imaginární pojem v chuligánských mýtech. Tímto nepřítelem nejsou jenom fandové a chuligáni jiných klubů, podvědomě se nepřátelskou stává celá společnost, které se lze pomstít demolováním nejenom zařízení stadionů a jejich okolí, ale v podstatě všeho, co přijde partám do cesty. Tyto projevy brachiálního násilí lze považovat za rituál s předem stanovenými pravidly za použití moderních prostředků komunikace. Bitky skupin chuligánů se domlouvají mobilními telefony. Agrese tak bývá odkládána na místa mimo stadiony, mimo dosah bezpečnostních složek. Pro agresi mezi jednotlivými chuligánskými skupinami je typická vendeta. Skupina, která utrpí porážku v bitce, se na další setkání a případnou rvačku lépe připraví a snaží se zneprátelené skupině porážku oplatit. [24, str. 28] A protože racionálním uvažováním nelze nenávist vůči protivníkům zdůvodnit, přichází intuitivně ke slovu imitativní magie, která zase má úzkou spojitost s rituálním chováním.

Tady se pozastavme nad zvláštním úkazem, který by bylo nutné podrobit hlubšímu zkoumání, a sice v jaké korelaci je touha po silnějších prožitcích se snahou vytváření imaginárního světa, pseudosvěta, kde neúspěšní a nevědomí získávají slávu a úctu. Jak říká Freud: „Člověk má nesmírnou důvěru v moc svých přání“. [41, str. 62] Tato lidská vlastnost nachází svůj výraz i na půdě fotbalového chuligánství, kde intuitivně aktéři tohoto zvláštního světa se stávají čaroději imitativní magie, kterou provozují mimo stadiony i při zápasech. Tato magie vychází z jednoduchého principu sympatetické magie (věci na sebe navzájem na dálku působí) a v konkrétním případě nachází výraz v hanlivých popěvcích, komolení jmen, dávání pejorativního nádechu určitým jménům – znám-li jméno osoby či ducha, získám nad nimi určitou moc. [srov. 41, str. 61]

Rituál člověku tradiční společnosti umožňoval navazovat kontakt s metafyzickým světem, dával mu lépe porozumět světu, ve kterém žil. Pomáhal mu

vyrovnávat se s obavami a strachem před nepoznaným. Rituální praktiky, spolu s mýtem a doplněné magickými obřady rozšiřovaly představový svět přírodního člověka. Nepravé rituály praktikované v našem případě moderním člověkem žijícím ve fanouškovských subkulturních skupinách jej naopak vzdalují od skutečně žitého života ve skutečném světě. Je to způsob úniku především před sebou samým, úniku do představového světa pseudohrdinství a křehkého chlapáctví. Do světa, v němž žijí bohové – fotbalové hvězdy, které na rozdíl od bohů přírodního člověka, nemají moc reálně motivovat člověka, který v ně věří, ke smysluplně prožívanému životu.

5.4. Kulturní aspekty násilí

Dle Poněšického [28, str. 91, 92] existuje spojitost biologické etiologie agrese s jejím kulturně-antropologickým vývojem, s její rolí v psychice člověka i s její společenskou podmíněností a úlohou. Agrese zřejmě souvisí s usazením člověka a s pěstováním plodin a chováním zvířat. Tím nabývala na významu teritoriální agrese. S růstem moci, bohatství, důsledku kulturního vývoje a postupující individualizace se agrese stala i prostředkem k dosahování vlastních názorů a představ. Přeskočíme – li dlouhé období vývoje, potom v moderních společnostech se negativně projevuje vyloučení jedinců či celých skupin, které se neintegrují do fungujícího mobilního individualistického systému. V těchto okrajových subkulturách a minoritách se opět vytváří silné separatistické kolektivistické normy. [28, str. 93] To celé souvisí s dalším nárůstem negativních tendencí v chování exkludovaných jedinců a celých skupin. *Agrese je odpovědí na frustraci potřeby sounáležitosti, vztahovosti, spolupráce a životní orientace, která má svou příčinu v současném civilizačním procesu.* [Karstendtová, in 28, str. 93] Pro vyrovnávání společenských tenzí slouží socio-kulturní regulativy (o kterých jsme již hovořili). Jak to vypadá, když tyto selhávají?

Uváděli jsme příklad z historie z Konstantinopolského hippodromu. Pro další ilustraci si uveďme jakési "milníky" násilí páchaného anglickými hooligans za posledních zhruba 30 let (viz tabulka 5-1).

Tabulka 5-1 *Chronologie výrazných násilných vystoupení anglických hooligans. Zdroj: Kopa [50, str. 37-39].*

1974, květen	Mužstvo Tottenham Hotspur nesmělo hrát dva zápasy na svém stadionu v evropských pohárech za výtržnosti diváků.
1975, květen	Za výtržnosti při finále PMEZ v Paříži byl Leeds United na čtyři roky vyloučen z pohárů. Později byl trest zmírněn na dva roky.
1977, červen	Manchester United vyloučen z PVP za řádění diváků v zápase proti St. Etienne. Později byl trest zmírněn, klub musel hrát 200 km od Manchesteru.
1977, říjen	Angličtí fans způsobili velké škody na stadionu v Luxemburgu při kvalifikaci na MS 78.
1980, červen	Angličtí fans řádili v Itálii během utkání ME 80 Anglie proti Belgii.
1981, květen	Angličtí fans zlikvidovali obchody v Basileji cestou na zápas kvalifikace MS 82 Švýcarsko – Anglie.
1983, září	Příznivci Tottenhamu řádili v Rotterdamu, třicet lidí skončilo v nemocnici.
1984, říjen	Fanoušek Tottenhamu byl zastřelen v Bruselu, 200 fans zadrženo policií po výtržnostech na finále poháru UEFA proti Anderlechtu.
1985, květen	Tragédie na Heyselově stadionu v Bruselu při finále PMEZ mezi Liverpoolem a Juventusem. Zahynulo zde 39 lidí, především Italů. Všechny anglické kluby byly vyloučeny z pohárových soutěží. Startovat mohly opětovně až od sezóny 1990-1991. Liverpool dokonce o rok později.
1988, červen	Zhruba 400 fans zatčeno během výtržností v barech a na ulicích v průběhu ME 88 v Düsseldorfu, Stuttgartu a Frankfurtu.
1990, červenec	Angličtí fans zapleteni do násilí v Cagliari a Rimini během MS 90 v Itálii.
1992, červen	Řádění anglických fandů při ME 92 v Malmö a Stockholmu vyvolalo pochyby, zda Anglie může pořádat ME v roce 1996.
1993	čtyřdenní nepokoje v ulicích Amsterdamu a Rotterdamu před utkáním Anglie-Nizozemsko v kvalifikaci na MS 94. Policie zadržela 1 000 výtržníků a 100 z nich obvinila.
1993, říjen	Více jak 100 fans Manchesteru United zadrželo během výtržností u hotelu v Istanbulu.
1995, duben	Fans Chelsea se zapojili do bitek s policií během PVP v Zaragoze.
1996, březen	Více než 200 chuligánů zatčeno v Londýně po násilnostech, které vypukly po porážce Anglie od Německa na ME 96.
1997, říjen	Policie použila obušky proti anglickým fans během zápasu v Římě v rámci kvalifikace na MS 98.
1998, červen	Angličtí fans rozbíjeli lokály v Marseille a Saint Etienne během MS 98.
1999, září	Policie zadržela více než 160 lidí po utkání Anglie – Skotsko ve kvalifikaci na ME 2000.
2000, únor	Policie použila slzný plyn, aby rozehnala Chelsea fans během výtržností v Marseille.
2000, květen	<i>64 fans Arsenalu a Galatasaraye zatčeno a 23 osob zraněno během bojů na hlavním náměstí v Kodani před finálovým utkáním Poháru UEFA. Dvoudenní násilí v ulicích Charleroi při ME 2000 skončilo zatčením 900 fans a hrozbou pro Anglii, že bude vyloučena z ME 2000.</i>

Každá společnost tedy má vytvořený systém sociokulturních regulativů. Ty se uplatňují při motivacích prospěšného jednání i při potlačování jednání většinou

společnosti neakceptovatelného. Sportovní hry jsou moderní společností našeho kulturního okruhu přijímány jako velmi pozitivní prvek podporující integraci společnosti, posilující vědomí sounáležitosti a přispívající ke zdravému fyzickému vývoji členů společnosti i saturující část jejich volného času. K podpoře sportu jsou vytvářeny institucionální a organizační podmínky. Jednou z důležitých charakteristik sportu je jeho „vysoký stupeň organizovanosti, opírající se o rozsáhlou síť mezinárodně, národně i lokálně působících institucí a organizací (základní jednotkou je klub či sportovní oddíl)“. [2, str. 1210]

Při obecném vědomí globalizace není třeba ani příliš zdůrazňovat, že tak jako je zinternalizovaný sport, v našem případě i kopaná, tak stejné nebo velmi podobné jsou projevy fotbalových diváků všude na světě. V žádné fotbalové zemi také společnost neakceptuje násilí spojené s touto hrou. Hovoříme-li o stejnorodosti projevů diváckého násilí snad všude na světě, nelze z mnoha hledisek – zejména hlediska kulturního – hovořit o jeho stejných příčinách v různých částech světa. Společenské, kulturní, ekonomické podmínky a s nimi související kulturní vzory např. obyvatel zemí Jižní Ameriky a zemí evropských jsou natolik rozdílné, že definovat příčiny násilnického chování při fotbalových utkáních na základě našich zkušeností jednoduše nelze. Jak již bylo naznačeno, příčinou je rozdílný kulturní vývoj. Nakonečný [11, str. 190] uvádí: “Kulturní evoluce neměla jednotnou vývojovou linii, došlo ke vzniku plurality kultur, částečně související s pluralitou ras. Kulturní vzory fungují především jako normy chování v rámci té které kultury, které jsou současně základními nositeli psychologického vlivu kultury. Jsou to obyčej, tradice či zvyklosti, mravy, práva a tabu; jejich vliv zajišťují pozitivní ocenění a negativní sankce za jejich dodržování a nedodržování, které fungují jako formální a neformální systémy odměn a trestů.”

Násilí se stalo jedním z hlavních a nejožehavějších společenských témat. Zdá se, že je všudypřítomné. Každodenní zprávy ze světa i z domova jsou toho důkazem. Zatímco násilí páchané v rámci současných válek ve světě, násilí páchané na celých etnických skupinách, násilí uplatňující se v obchodu s dětmi a ženami nám poskytuje spíše téma pro vzrušené debaty, ale vnitřně nás (až na výjimky) nikterak zvláště nepoznamenává, násilí, které je objektivně svým rozsahem a důsledky nesrovnatelně mírnější, spáchané v našem okolí, na našich známých nebo přímo našich blízkých, v nás vyvolává bezprostřední pocit ohroženosti, nutkavou touhu a snahu tomuto

násilí čelit, vyhnout se mu a hlavně ho potrestat. Uvedené pocity souvisí s tím, jak přímo a bezprostředně se cítíme ohroženi sami nebo jsou ohroženi naši blízcí. Blízkost nebezpečí, v našem případě představovaného určitým druhem násilí, podněcuje naši představivost a fantazii, mobilizuje mechanismy ochrany a obrany. Na straně druhé je možné konstatovat, že při určité konstelaci situací, představ, nálad, ale například i frustrací, se sami stáváme aktéry či účastníky násilí. Sami ve chvíli pocitu nadřazenosti, své vlastní síly nebo silné "ideologie" vztažené skupiny rozněcujeme násilnickou náladu.

Je zajímavé, kolik aktérů šikanování na školách nebo výtržníků na stadionech si ve chvíli, kdy se mají zodpovídat za své jednání, není schopna racionálně zdůvodnit, proč se s takovou razancí stali násilníky. C. G. Jung [36, str. 179-180] o těchto výbuších agrese (byť v jiných souvislostech) říká: „*Bohužel se zdá, že tyto projevy k přítomnosti nejen náleží, ale že je lze, ve zvláštní míře očekávat ještě v budoucnosti...*“ Člověk má opravdu dostatečný důvod pro to, aby se bál neosobních sil, které sídlí v nevědomí. Tkvíme v blažené nevědomosti o těchto silách, protože se nikdy nebo alespoň skoro nikdy neprojeví v našem osobním jednání a za obvyklých okolností. Když se však lidé shluknou a vytvoří dav, uvolní se dynamismy kolektivního člověka – bestií nebo démonů, kteří v každém jednotlivci dřímají, dokud se nestane součástí masy ... Máme vždycky sklon svalovat vinu na vnější okolnosti, avšak nic v nás nemohlo vybuchnout, kdyby v nás nic nebylo. *Ve skutečnosti žijeme pořád na sopce, a pokud je nám známo, neexistují dosud žádné lidské prostředky, jež by člověka ochránily před možným výbuchem, který zničí každého, kdo je na dosah.*“ (kurzivou zvýraznil J. K.)

Tato pesimistická vize je bohužel příliš reálná a zkušenosti ze stadionů dávají Jungovi za pravdu. Dnes již neplatí (pokud vůbec kdy platila) jednoduchá rovnice násilník = nevzdělanec ze špatné rodiny. Znamená to tedy, že do formování mladé generace vstupují další vlivy související s osvobozováním lidí od některých forem sociální nerovnosti a v souvislosti s tím s nebývalými přeměnami dosud tradičních přístupů k životu.

6. Fotbalové diváctví v českých zemích

„Kultura, ať již společnosti, skupiny či jednotlivce je trvalým procesem udržování vlastní identity skrze koherenci poskytovanou určitým konsistentním estetickým měřítkem, určitou mravní koncepcí JÁ a životním stylem, jenž tyto postoje vyjadřuje ... Kultura je tedy doménou vnímání emocí a mravního cítění – a také inteligence, která má za úkol tyto pocity utřídit.“ [42, str. 59]

6.1. Česká kopaná a diváctví 1948-1989

V roce 1948 píše již český (od 1918 československý) fotbal 52 let své historie. Za tu dobu odehrála ČSR 138 mezistátních zápasů celkovou bilancí 70 zápasů vyhráno, 36 prohráno a po 32 zápasech se ČSR rozešla se soupeřem nerozhodně. Největším úspěchem bylo 2. místo na MS v Itálii v roce 1934. V tomto roce také, na stadionu Sparty, poráží náš tým poprvé Angličany.

Na začátku období, o kterém mluvíme, tedy rok 1948, měl náš fotbal za sebou "zlatou éru" fotbalového diváctví. Roku 1925 vznikla celostátní profesionální fotbalová liga a na jednotlivé zápasy chodilo až 30 000 diváků (například derby Sparta vs. Slavia). [9] Spolu s vysokou návštěvností, které se současná utkání ani zdaleka nepřibližují, se v hledištích fotbalových stadionů objevily také divácké výtržnosti. Většinou se však jednalo pouze o projevy verbální agrese diváků vůči rozhodčímu či diváckých skupin vůči sobě. Zřídka docházelo i k vniknutí diváků na hrací plochu a napadení hráčů protivníka. V takových případech bylo utkání zpravidla přerušeno. [tamtéž]

Za první republiky se stal fotbal celospolečenským fenoménem, kdy pronikal do ostatních oblastí lidské činnosti a fotbalové zápasy byly i dlouho po svém ukončení předmětem hovorů. Výhry oblíbených fotbalových klubů byly i v té době fanoušky velice oslavovány a oslavy přesahovaly brány fotbalových stadionů. [43]

Vysoká návštěvnost fotbalových utkání s sebou nesla i riziko vzniku hromadného chování. Nejpočetnější divácká návštěva byla zaznamenána při zápasu mezi Spartou Praha a Austrií Vídeň v rámci Mitropa cupu (soutěž, ve které se utkávaly nejlepší kluby předchozí sezóny z Československa, Rakouska, Itálie, Švýcarska, Maďarska, Rumunska a Jugoslávie). Jak uvádí např. Dunning a další:

„Tato návštěva je pouze odhadována na 60 000 diváků, protože došlo k proražení bariér a vniknutí neplatících diváků na stadion.“ [44]

Únor 1948, jak už jsme předeslali v minulé kapitole, samozřejmě zasáhl i do poměrů vrcholového sportu. Zejména období padesátých let 20. stol. se vyznačovalo velmi tuhou totalitou projevující se na poli sportovním zvláštními a striktními požadavky. Sport se stal důležitým ideologickým nástrojem a sportu vrcholovému náležela úloha propagátora socialistického zřízení, ”tábora míru a socialismu“. Od této chvíle neměl sport primárně za úkol potěšit diváky, ale demonstrovat vymoženosti socialistického zřízení, dokázat vítězit nad kapitalismem i v různých sportovních odvětvích. Zcela logicky a analogicky dané situaci byly vytvořeny armádní a policejní kluby, které získávaly jakékoliv domácí hráče, které chtěly – hráč byl odebrán svému klubu, v případě že odmítl, mu byla znemožněna další kariéra. [9, str. 20] Armádní a policejní kluby byly protěžovanou složkou sportu. Je nutné si uvědomit, že právě tyto dvě totální organizace byly, po personálních čistkách, plně uvědomělých soudruhů, kteří přímo přísahali věrnost socialistickému zřízení a Komunistické straně Československa. V této době také končí svoji aktivní činnost nebo emigruje na Západ řada výborných sportovců. S odchodem sportovců do ciziny se potýká ostatně komunistická moc po celou dobu existence socialismu u nás.

Stálá kontrola se nevztahovala pouze na fotbal, ale také na fotbalové diváctví a případné divácké excesy tak byly postihovány tvrději a nekompromisněji než v předchozí době a také než je tomu v současnosti. Největší diváckou základnu měly v té době pražské a bratislavské kluby (Spartak Sokolovo – původně i v současnosti Sparta, Dynamo Praha – původně i v současnosti Slavia a další. Průměrná divácká návštěvnost zápasu nejvyšší soutěže se v poválečné době pohybovala nad 10 000 diváky, což je stále více než je tomu v současnosti, kdy některé zápasy sleduje i méně než 1 000 diváků. [tamtéž]

Nárůst diváckých výtržností nastal v Československu v 70. letech 20. století, a to i přes, státními a stranickými orgány deklarovanou, etapu rozvinutého socialismu. Tedy etapu, která byla (slovy stranických a vládních usnesení) charakteristická “sepjetím strany a lidu“. V této fázi socialismu již nebylo místo pro ty, kteří chtějí narušovat poklidný vývoj naší společnosti. Proč tedy po desetiletích snah o výchovu nové, mladé generace, která již nebude zatížena ”předsudky kapitalismu“ se právě mezi mladými objevují projevy chuligánství?

Příčinu lze spatřovat ve vnitropolitických podmínkách jak Československa, tak celého socialistického tábora. Další příčiny můžeme označit jako vnější související s globální přeměnou modernity.

Příčiny vnitropolitické

Sedmdesátá léta v ČSSR jsou léty tzv. normalizace života. Za normalizaci byl považován politický, ideologický a výchovný tlak stranických a státních orgánů k odstranění společenských poruch, které vedly k jaru 1968, následné okupaci ČSSR zeměmi Varšavské smlouvy. Obecně bylo konstatováno, že československá společnost se dostala do krize vlivem nevypořádání se s buržoazní ideologií a také vlivem chyb, které v šedesátých letech 20. stol. udělalo vedení strany a vlády. Do výbavy podobných ideologických zjednodušení patří i to, že výchově mládeže v duchu socialistického vlastenectví nebyla věnována patřičná pozornost. V šedesátých letech se tak otevřel prostor pro ovlivňování myšlení mladých lidí individualistickými a egoistickými myšlenkami buržoazní ideologie. Sedmdesátá léta jsou tak charakteristická silnější izolovaností od ostatního světa, a to politickou i kulturní. Reakcí na tento stav byla zesílená touha obyvatel po všem, co reprezentovalo svobodný západní životní styl. Mimo jiné bylo důsledkem této touhy také rozšíření sféry "šedé ekonomiky" prezentované veksláctvím s valutami a tuzexovými poukázkami (tzv. bony). V politické izolaci dochází v ČSSR k tomu, co pregnantně vyjadřuje M. Mauss ve své *Eseji o daru*. Lidé, a zvláště silně mladá generace, si prostřednictvím kulturních artefaktů zidealizované společnosti přivlastňují i atributy jejího myšlení, vzorců chování, jejího způsobu života. Tragikomická snaha tehdejšího režimu, který nebyl schopen analyzovat skutečné příčiny vlastní krize, vylepšit podmínky pro život vyzněla naprázdno. Nepomohlo ani určité uvolnění v osmdesátých letech v důsledku "perestrojky" i citelné uvolnění v oblasti lidských práv a občanských svobod. Doba prokázala, že proces globalizace je natolik silný, že jej nedokážou zastavit geografické ani ideologické hranice. Fotbalové chuligánství se tak v ČSSR pevně etablovalo za prvé jako import z Velké Británie (kde toto období je charakteristické velkým rozmachem diváckých výtržností), za druhé jako chování, které umožňuje alternativu k socialistickému způsobu života s nádechem revolty proti režimu, a za třetí, ke konci 80. let 20. století se fotbalová hlediště stala také prostorem, kde byla snižena kontrola obyvatelstva

veřejnou bezpečností³⁰, a tak zde vznikl prostor pro ventilaci jinde nepřijatelných společenských názorů a nálad. Nezřídka se však jednalo pouze o možnost chovat se agresivně a skrýt se v anonymním davu. Koncem 80. let se také zrychlil pokles diváckého zájmu o fotbal, což lze vysvětlovat zvýšeným výskytem výtržností. Československé fotbalové diváctví zaznamenalo v 80. letech 20. století ještě jeden významný nový prvek. V této době byly ustaveny první družby chuligánských skupin s obdobnými zahraničními uskupeními. Jednalo se však pouze o začátky tohoto fenoménu a jeho největší rozvoj přišel až v 90. letech 20. století. [srov. 9]

Příčiny geopolitické

Celá éra existence tzv. reálného socialismu se v naší zemi odehrála v období “první a druhé vlny modernizace“; jak je popisuje Keller [45]. Snažíme-li se v celé práci zejména prokázat vliv socio-kulturních faktorů na chování fotbalových fanoušků, nemůžeme se vyhnout širším kontextům společenského života, které v konečném působení ovlivňují chování jednotlivců v podstatě v každém životním počínání.

Po druhé světové válce se výrazně mění nejenom mapa světa, ale hlavně získávají na neuvěřitelné dynamice změny započaté před 2. světovou válkou. Tato dynamika výrazně proměňuje kvalitu sociálních procesů. Zatímco v socialistickém Československu jakoby se zastavil čas, dochází v západní části světa k rychlému rozvoji technologií přinášejících do ekonomik západních států tolik nutné prostředky nejprve pro obnovu válkou zničeného hospodářství, posléze k zabezpečení fungování různých typů sociálních států. V kapitalistických zemích tak dochází, vnímáno ze strany komunistických ideologů, k paradoxu. Vykořisťované masy postupně dosahují vyšší míry životní úrovně i kvality života než “uvědoměle pracující“ na východní straně hranic. Všechny motivace, kterými disponuje socialistický režim, selhávají tváří v tvář výkonné západní ekonomice. Keller k tomu uvádí: „Problémy opožděné modernizace byly předefinovány jako specifické problémy reálného socialismu. Nešlo přitom o výstavbu socialismu jako alternativního společenského systému, ale právě jen o opožděné dohánění spotřebního kapitalismu.“ [45, str. 164] Dále rozebírá příčiny nedostatku kapitálu pro rozvoj hospodářství a spatřuje je v industriálním náskoku západních zemí. Protože ovšem od počátků západní modernizace, věda

---

³⁰ Veřejná bezpečnost – pořádková složka Sboru národní bezpečnosti – dnes Policie České republiky

a technika výrazně pokročily, bylo nutno v rámci akumulace shromáždit socialistickými státy mnohem větší prostředky, než kolik stačilo k nastartování kapitalismu o sto let dříve. A východní země tyto zdroje neměly, jedinou cestou bylo tyto prostředky dostat z obyvatel. Tudíž stát musel sehrávat mnohem větší roli než v západních demokraciích. Reálný socialismus vyzvedl ideologii práce a potlačil kapitál. Měl-li si vynutit protestantský étos práce, musel být ještě absolutističtější než absolutismus. Samozřejmě, že ekonomika nebyla jediným zdrojem přeměn ve společnosti. Změny ekonomické jsou výslednicí dlouhodobého historického vývoje vztahů v industriální společnosti a také velmi dlouhého vývoje peněz a moci. Vývoje ve způsobech zacházení s nimi. V zemích socialismu byla, oproti světu, konkurence nahrazena byrokraticky stanovenými normami. Hodnota výrobků byla dána tím, kolik času, energie a surovina na jejich výrobu spotřebovalo.

A tak postupně, i přes silný vojenský a mocenský potenciál, ztrácejí socialistické země na přitažlivosti nejenom v zemích samotných, ale na celém světě. Vzpomeňme vysoký kredit komunistických stran na Západě v době válečné a těsně po ní, intelektuální hnutí, která se k ideám socialismu hlásila. Tak jak postupně sílí hospodářská výkonnost kapitalistické ekonomiky a její schopnost eliminovat sociální dopady vykořisťování, tak se postupně diskredituje ekonomika socialistická a s ní samozřejmě veškeré ideály, na nichž je založena.

V politických prohlášeních našich politiků po celou dobu existence socialismu u nás se velmi často objevuje fráze, že „naše mládež nekriticky přejímá životní způsob západních kapitalistických zemí“. V této frázi je skryto více než pouhé ideologické varování nebo bezobsahové „tlachání“. Uvedené konstatování je zhodnocením vlastní situace. V podtextu zde zaznívá, ano víme, že v naší společnosti je mnoho nedostatků, že ekonomicky v mnoha oblastech nemůžeme s kapitalismem soupeřit, jsou tu však jiné, vyšší, důležitější hodnoty pro člověka než ekonomický blahobyt. Sociální rovnost, právo na práci, na sociální zabezpečení, na bezplatnou lékařskou péči, na bezplatné vzdělávání a snad hlavně pýcha na to, že jsme předvojem nové, spravedlivější společnosti. Jak v této souvislosti uvádí Ivan Mucha: „Ke zhroucení socialismu u nás nedošlo primárně v důsledku přesycenosti ideologií, ale protože režim nezaznamenal přechod západních společností k vysoce komplexním sociálním systémům, které jsou schopné vlastními prostředky detekovat poruchy a nacházet řešení. Takové problémy jsou řešeny prostředky daného systému

– tedy hospodářské problémy prostředky hospodářskými. V zemích socialistických se systémové problémy řešily ideologicky.“ [23]

Jak klesá kredit socialismu ve světě, klesá i doma. Západní styl života prezentovaný nejenom prostřednictvím filmového a hudebního umění, ale také živými svědectvími, těch, „kteří tam byli“, je stále více napodobován nejenom mládeží. Zde dochází k paradoxní situaci. V zemi, kde je opěvován Sovětský svaz a vymoženosti socialismu, spolupráce socialistických zemí ve všech oblastech života, nosí občané (a nejenom mladí) oblečení, které je často viditelně zdobeno vlaječkami, nápisy a dalšími doplňky symbolizující pozitivní vztah k západním zemím, zejména k USA a Velké Británii. A zde je namístě parafrázovat výrok komunistických představitelů, mladí tak skutečně nekriticky, se spoustou pozitivního, přejímají i vzorce chování, která obecně, bez ohledu na ideologická kliše, narušují nejenom sociální soužití. Prostřednictvím těchto vzorců jednání si osvojují i nevhodné způsoby vztahu k sobě samým. Postoj výlučnosti, jedinečnosti, sebepotvrzení v často nesmyslném jednání.

Inklinace k západním stylům života je v bývalém Československu ještě okořeněna hořkým kořením přesvědčení, že díky předválečné ekonomické a politické vyspělosti jsme za jiné mocenské konstelace mohli užívat poválečného růstu spolu s ostatními západními demokraciemi.

6.2. Divácké proměny

V popisovaném období samozřejmě zaznamenalo diváctví proměnu, která souvisí se společenskými poměry. Oproti období předválečnému se změnil přístup k fandění v několika charakteristikách. Předně z hlediska pocíťování národní hrdosti. Prvorepublikový přístup k fotbalu byl nesen národním étosem vyplývajícím zejména z hrdosti k příslušnosti k samostatnému národu. Fotbalisté byli vnímáni jako výraz české výjimečnosti, šikovnosti, což se zřejmě promítalo i do klubového fandovství. Navíc je třeba vzít v úvahu, že divácká zábava, i mimosportovní, byla vnímána zcela jinak než v období po masovém zavedení televize. Tento druh zábavy byl do jisté míry sváteční činností a také tak byl i zažíván. Fotbalový fanoušek fandil, protože chtěl, protože to bylo do jisté míry i společensky nutné a prospěšné. To se v období po únoru začíná měnit. Sport a fotbal se postupně dostává pod ideologický tlak (jak již bylo zmíněno). Postupně mizí fandění jako způsob a míra identifikace s národem a regionálním společenstvím. Pod tlakem ideologie proletářského internacionalismu

se přestává nosit národní hrdost, i když občas prosvitne jako v šedesátých letech u slavných zápasů Dukly Praha nebo ve chvílích úspěchů reprezentace (Chile 1962, Bělehrad 1976). Fandění, zvláště v sedmdesátých a osmdesátých letech také skomírá díky špatné úrovni ligové soutěže. Na stadiony se postupně dostává násilnický a recesistický postoj fanoušků. Tak jak odchází generace diváků, kteří zažili doby velkých zápasů a diváckých návštěv, tak přichází na stadiony "britská nemoc" jako výraz vzdoru, jako výraz zakoušení jiné, svobodné kultury. Oproti prvorepublikovému fandění chodí část diváků fandit ze zvyku, část (ta mladší) pro hledání nových zážitků. O proměnách diváckého násilí svědčí dva případy fanouškovské agrese, převzaté z publikace Pavla Slepíčky [10]:

Výpověď jednoho šestnáctiletého fotbalového fanouška, "vlajkonoše":

Rád provokuji ostatní diváky a nedělám to sám. Zaměřujeme se hlavně na ty starší. Vypadají jako by se jich nemohlo nic dotknout. Nic proti nim nemáme, ale chceme se tak pobavit. Začneme s různými narážkami, jak vypadají, nebo si děláme legraci z toho, jak prožívají zápas. Pokud nereagují, tak po nich něco hodíme, většinou papírové koule, sirky. Pokud se začnou rozčilovat a dělat „na nás ramena“, tak dáme najevo, že se rádi popereme. Většinou se ti starší polekají a jdou si stoupnout jinam. [10, str. 103]

Násilí se projevuje také tehdy, střetnou-li se fanoušci zneprátelených klubů. Odcitujeme výpověď jednoho mladého vlajkonoše. Popisuje průvod fotbalových fanoušků, kteří vyrazili po skončení fotbalového utkání po skončení zápasu Sparta-Slavia do pražských ulic:

...vydal jsem se do průvodu přes Letnou, ani u hotelu Interkontinental, ani na Staroměstském náměstí se nice nedělo. Žádná rvačka, jen pokřiky na kolemjdoucí. Průvod vedl asi dvacetipětiletý mladík s vlajkou v ruce. Zastavoval tramvaje, autobusy auta tím, že překryl přední sklo u řidiče vlajkou nebo se postavil do jízdní dráhy s rukama nad hlavou, ve kterých držel naši spartánskou vlajku a vyčkal až autobus či tramvaj zastaví. Když se ukázala Veřejná bezpečnost, s radostí ho pohltil dav, kterému se to líbilo. Na jednom přechodu dav zastavil auto, které mělo za zadním sklem položenou malou slávistickou vlajku. Mladík, který kráčet v čele davu, násilím otevřel dvířka spolujezdce a ptal se, komu fandí. Asi třicetipětiletý muž mu něco vmetl do tváře. Následek: mladík vytáhl za pomoci dvou dalších toho muže z vozu, zmlátil ho a pak mu do auta opět „pomohl“. Pak už se auto rozjelo. Jestli byl nakonec mladík zadržen, nevím, vím jen to, že asi po dalším dvoukilometrovém pochodu jsem ho viděl opět v čele průvodu. [10, str. 113]

Z výpovědi je také zřejmé, že tehdejší veřejná bezpečnost nebyla na divácké výtržnosti speciálně připravována, ale také, že požívala dostatečný respekt. Co se v porovnání s předválečným fanděním změnilo, je také míra agrese. Záměrné vyvolávání konfliktu se staršími, lidmi, ponižování až po zcela brutální násilí. Diváckým násilím se státní orgány začali zabývat až po osudném roku 1985, kdy fanoušci Sparty při návratu z Banské Bystrice zdemolovali vlak a ohrožovali průvodčí a další cestující. Fotbalové diváctví na konci 80. let stojí v České republice v plné pohotovosti k nadcházející době, která možná jednou bude "starými chuligány" hodnocena jako zlatá éra chuligánství.

6.3. Výběrový pohled na změny v české společnosti po roce 1989

V globalizovaném světě jsou si mnohé společenské jevy při zběžném pohledu velmi podobné.

Předlistopadová atmosféra nepřála příliš snahám o poznání příčin jevů, jakými je divácké násilí. Nehodilo se to k oficiálnímu názoru, že podobné excesy mohou vznikat pouze ve společnosti, kde nejsou řešeny hluboké sociální problémy, tedy v zemích na západ od našich hranic. Fotbalovému násilí se však nevyhnulo ani socialistické Československo, a tak i zde se koncem osmdesátých let objeví snaha tento negativní společenský jev popsat a analyzovat jeho příčiny. Takovým prvním "pionýrským" činem v této oblasti zkoumání je kniha Pavla Slepíčky *Sportovní diváctví*. I když kniha vyšla v roce 1990 (zcela logicky), je zde analyzována situace v jiných společenských, politických a ekonomických podmínkách. Dále je tato práce důkazem, že sportovní fandovství a s ním spojené emoce jsou universální lidskou vlastností a překračují teritoriální a ideologické hranice. Nicméně je tato sonda do sportovního diváctví a násilí s ním spojeného velmi zdařilou prací, ze které lze čerpat inspirace i pro dnešní analýzu diváckého násilí. Současná úroveň poznání o násilí při sportovních utkáních je reprezentovaná zejména knihou *Fotbalové chuligány* autorů Mareše, Smolíka a Suchánka [24] a obsáhlejšími články v některých periodikách.

Tyto studie podávají zprávu o aktuálním stavu českého diváckého násilí, shrnují historii fotbalového chuligánství a informují o zkušenostech ze zahraničí v práci s fanoušky, o prevenci prováděné kluby, místními a státními orgány. Velmi barvitě líčí prostředí fotbalu a fotbalového fanouškovství. Stav současného poznání zatím nedovoluje provést hlubokou analýzu příčin či spouštěčů tohoto chování,

i když i zde se objevuje stále více výzkumu snažících se postihnout příčiny diváckého násilí v České republice. Předcházet následkům a eliminovat následky tohoto druhu okrajového sociálního chování se postupně, díky spolupráci ČMFS, MV ČR, Policie ČR i orgánů místní samosprávy, podařilo v rovině administrativně právní. V pohledech na fotbalové násilí, obrazně řečeno, zůstáváme na stadionech, přitom problém je třeba přenést do poznání fungování základních společenských jednotek a jejich současných funkcí. Musíme vycházet z faktu, že události se ve společnosti neopakují, jen na sebe berou různou podobu.

Podívejme se tedy na vývojové tendence ve vybraných oblastech společenského života v ČR po roce 1989. Zajímají nás tendence, které kvalitativně proměňovaly vztah české veřejnosti k individualitě, sebeuskutečnění, k hledání do té doby nepoznaných nebo potlačovaných norem života. Dále nás zajímá, zda tyto tendence nevedou ke zvlgarizovaným názorům na svobodu, násilí a práva na "svůj" život. Zda to nejsou tendence, které proměnily kromě jiného i příčiny násilí na stadionech.

Když Johnson ve svých *Dějínách 20. století* uvádí počátek nového století, hovoří o objevu teorie relativity. Teprve touto teorií skutečně, dle jeho názoru, začalo století, které zrelativizovalo vše, čemu doposud lidstvo věřilo, čemu dávalo naději. Zrelativizovalo zbytek Boha, naše normy, vztahy a čas tak, že pomalu odmítáme přijmout fakt, že jsme smrtelní.

Budeme-li hledat analogii ve smyslu Johnsonova úvodu, skutečný počátek nové národní éry považují výrok připisovaný Václavu Klausovi „neznám špinavé a čisté peníze“. Toto explicitní vyjádření, jakkoli se může zdát bezvýznamné, předznamenalo náš dosavadní společenský, politický, kulturní a morální vývoj. Klausovo prohlášení uvolnilo, do té doby spíše koketující, soukromopodnikatelské a s nimi související aktivity politické nově se etablující elity. Přebírání politické moci a změny v majetkovém vlastnictví byly spojeny s vysokou mírou reprodukce předlistopadových elit v nových podmínkách. [46, str. 162] Z historického hlediska v neuvěřitelně krátké době převedený státní majetek do soukromých rukou spojený s tunelováním bank a podniků zanechal ve společenském vědomí trvalé stopy v podobě destruovaného pojetí morálky a dlouhodobé nedůvěry v politiky a podnikatelské subjekty. Od roku 1989 uběhla dosud historicky krátká doba na

provádění hlubokých analýz. Nicméně je však možné popsat, dnes již většinou nezvratné změny, které charakterizují náš vstup do Evropy.

Zmínili jsme se o české privatizaci. K ní je ještě nutné doplnit, a to také charakterizuje naši "přechodovou" dobu, že lidé s ní zpočátku souhlasili, aby proběhla rychle a za každou cenu. Když se začaly objevovat skandály, souhlas začínal rychle klesat. Oproti tomu předpoklad o legitimnosti nového bohatství byl od samotného počátku vysoký. Již od roku 1992 se téměř 80 % populace přiklání k názoru, že lidé u nás bohatnou nepoctivým způsobem. Spolu s poklesem důvěry občanů ve spravedlivé uspořádání poměrů přichází další prvek, který negativně ovlivňuje vztah k práci, vzdělání, společnosti a také vztah k sobě sama. Je to oblast vnímání platových a majetkových diferenciací. Rokem 1989 k nám "vstoupila" výkonová společnost. Ta nejenom, že narušila platovou nivelizaci, ale zároveň vyslala signál, na základě jaké práce si lze zajistit pohodlný život. Naděje vkládané do pravidla, že ten, kdo bude více a lépe pracovat, vydělá si více peněz, však vzaly v prvním desetiletí existence kapitalismu u nás za své. Podle Večerníkovy *Zprávy o vývoji české společnosti* [47, str. 133] nedošlo k řadě očekávaných změn v této oblasti. Především výděleky jsou stále málo vztaženy k výkonu, který je vlastně základem kapitalistické ekonomiky. Pracovník banky má dvojnásobný plat v porovnání s učitelem nezávisle na výsledcích práce jednoho i druhého. Jen 30 % zaměstnaných lidí uvádí, že jejich výdělek je vyšší, když více pracují, a naopak. Nestalo se ani to, že by kvalifikačně špičková práce, jež vyžaduje celoživotní vzdělávání a je nositelem duchovního potenciálu společnosti byla oceněna důstojným a motivujícím způsobem. Zatímco co první problém představuje selhání trhu, druhý problém je selháním polistopadových vlád, kterým lze oprávněně vyčítat nedostatek pozornosti k péči o lidský kapitál.

Radikální revoluční změny v ekonomice a politice po Listopadu předznamenaly zcela pochopitelně změny ve všech společenských sférách. Společnost a zvláště některé sociální skupiny se ocitly ve stavu anomie, který rozhodně nezklidňoval zjitřenou porevoluční hladinu nadějí a přání. Z hlediska zaměření naší práce nás především zajímá, jaké dopady měly změněné podmínky na socializaci jedince v rodině. Jelikož důsledky druhé modernity jsou dostatečně rozebrány v literatuře (Beck, Bauman, Keller), zaměříme se na českou rodinu v podmínkách transformujícího se státu a ekonomiky.

Celková atmosféra v rodině, kvalita sociálního zázemí členů rodiny, způsob socializace dítěte, zejména v oblasti emoční vybavenosti odvisí od manželů- rodičů. Přeci jenom však cítíme, že v oblasti rodinné je garantem této "atmosféry" žena – matka. Její postavení a fungování ve struktuře společenských vztahů se zásadně proměňuje. Pokusme se "problém ženy" a její úlohy ve vlivu na širší kulturně-sociální kontexty (zde máme na mysli ovlivňování svých dětí tak, aby se nestaly pro společnost obtížnými) posoudit prostřednictvím genderového pohledu. Polistopadové období vneslo do způsobů vnímání žen a jejich postavení v profesním i soukromém životě novum především v tom, že české ženy mají po dlouhém období možnost skutečně rovnocenně a masově vstoupit na společenská pole, která byla více méně hájena muži. Jako příklad můžeme uvést vrcholové manažerské pozice nebo (zcela nové) soukromé podnikání. Máme za to, že nové společenské role ženy ovlivňují v přístupu k mateřským a výchovným povinnostem.

Žena v moderní společnosti má jistě stejná práva a nároky jako muži. Je zcela normální a to je nezpochybnitelné, že ženy musí být brány jako rovnocenní partneři svým mužským protějškům. Právě tento požadavek je nastolen dobou v důsledku existujících disproporcí, které měly různé historické příčiny. Je legitimní, aby současné genderové schéma stalo se proměňující veličinou směrem k vyrovnání současných disproporcí a nespravedlností. Co však chápeme jako spravedlivé a rovnocenné? Je skutečně reálné a žádoucí nastolit "absolutní spravedlnost a rovnost" tak, jak se nyní požaduje? První částí odpovědi je tázání se po podstatě: Čím je žena pro současnou lidskou společnost a čím je sama sobě? Jaksi automaticky a samozřejmě je bráno, že žena je nositelkou života. Z této biologické a přirozené funkce však vyplývají pro ženy-matky další nezastupitelné funkce a povinnosti, z nichž bych především zdůraznil *uvést do života, především emočně zralého, po zázracích světa dychtícího člověka*. Úkol nadmíru zodpovědný, neboť od jeho úspěšnosti se odvíjejí všechna další společenská témata. Úkol zároveň radostný, neboť není snad v lidském světě činnosti užitečnější, činnosti, která by takto totálně osmyslupňovala život. Činnosti, jež je zároveň nejpřirozenější z pohledu běhu života. V tom je žena neskonale šťastnější než muž. Nemusí hledat smysl života, neboť je jí biologicky i psychicky předurčen. Muž tento základní životní smysl prožívá jaksi zprostředkovaně. Cítí tuto povinnost především jako výzvu k mobilizaci všech sil, aby svou rodinu uchránil a zabezpečil vším potřebným.

Vždyť tomu odnepaměti odpovídá základní dělba práce a povinností mezi muži a ženami. V tomto přirozeném vývoji došlo k určitému “upozadění“ ženy, stejný přirozený vývoj však ženám znovu vrací postavení, které jim náleží. Součástí tohoto přirozeného vývoje jsou i genderové analýzy, které mohou napomoci urychlit tento proces. Stejně tak se ale mohou stát jednou z dalších příčin latentního růstu sociální patologie v současné společnosti.

Dnešní moderní společnost tak paradoxně postupně vytváří, na základě historicky rozdílného, částečně pokřiveného, postavení obou pohlaví falešný, proti vší logice života jdoucí, obraz ženy – ekonomicky úspěšné bytosti hendikepované sexualitou, těhotenstvím a mateřstvím, která je stejně úspěšná jako muž, však muže převyšující. *Takto tendenčně interpretovaný gender se snadno může stát jednou z doposud nepojmenovaných příčin rozvoje sociální patologie ve společnosti. Stát, který projevuje nezáměr o rodinu a výchovu dětí v předškolním věku ruku v ruce s pokřiveným pohledem na muže a ženu tak nepřímo podporuje vznik a rozvoj masové subdeprivace potomků žen nového typu.*

Druhou částí odpovědi na výše uvedenou otázku je právě zaměření společnosti na výkon a úspěch. V atmosféře panujícího přesvědčení, že „nic není nemožné“, že nemusím si nic odříkat, vše mohu mít, je vskutku velmi těžké skloubit “billboardové představy“ se skutečným životem. Ono je téměř nemožné být vrcholovou manažerkou pracující deset a více hodin, často po večerech a víkendech, a zároveň být nablízku svým dětem i muži (neboť mateřství naplňuje smyslem i mužský život). Tady obyčejné počty usvědčí všechny ty, kteří tvrdí, že jimi pojímaná rovnost přinese ženám i společnosti více užítka nežli škod, že i ve společnosti “plné zázraků“ platí arabské přísloví: „Neboť věz, když získáváš, ztrácíš, a když ztrácíš, získáváš.“

K tomu, aby se ženy necítily nedocenené, aby nebyly, často proti své vůli, hnány do náročných pracovních kariér, aby byly skutečně rovnoprávními partnery mužům, vede, dle mého mínění, jediná cesta – vrátit ženství étos, který mu právem náleží, zbudovat nový společenský obraz ženy oproštěný od všech zjednodušení a vulgarizací (a to i zjednodušení a vulgarizací, kterými se ženy dívají samy na sebe). Společnost k tomu má veškeré prostředky, chybí jediné – vůle po změně společenského vědomí.

V české rodině se, jak již bylo naznačeno, objevuje důsledek dalšího společenského tlaku – tlaku na jedince jako výkonnou a reprodukční jednotku. Důraz na individualitu způsobuje stále viditelnější střety osobních zájmů v partnerských a rodinných vztazích. Rodina se z jednotky se společnými zájmy stala místem, kde se chtějí všichni jedinci prosadit. I láska se stává obtížnější, než kdy dříve. V souvislosti s tím se proměňuje to, co ještě v době reálného socialismu bylo běžné, klesá autorita rodičů (samozřejmě i otce) spolu s poklesem dalších společenských autorit jako je učitel/ka, policista, starší člověk a dalších. S tím pochopitelně slábne sociální kontrola. Je to přirozený proces přechodu od totality k vrženosti do svobody. Proto jsme tak často svědky pseudo svobodného chování našich spoluobčanů. Zvláště patrné je to u lidí mladých. Spolu s oslabením sociální kontroly, úpadkem autorit (za absence norem, která by tato společenská fakta nahradila) narůstá prostor pro sociálně patologická jednání. Statistická čísla jasně ukazují, jakou daň je třeba zaplatit každé (i pozitivní změně). Jednou z tendencí, která může mít vliv i na chování fotbalových fanoušků je silná orientace mladých lidí na vrstevnické skupiny, které jsou si navzájem vzorem a příkladem chování. Ztrátou autority dospělých a oslabením autority dalších společenských institucí tak dochází i ke ztrátě důvěry mladých lidí a ochoty řešit své problémy s těmi, kteří mají reálné možnosti pomoci.

K tomu, abychom mohli jednoznačně říci, zda a v čem jsou nové tendence pro mládež ohrožující, chybí dostatek relevantních informací a hlavně v této “tekuté modernitě“ je velice obtížné definovat jasná rizika a nacházet pro ně účinnou prevenci. Navíc, lidé v České republice žijí v globalizované společnosti, což je také jeden z nových prvků naší reality. V socialistickém Československu k nám globalizace nahlížela přes stažené závěsy a tedy i na její zvláštnosti si musíme stále zvykat. Rychle jsme si přivlastnili to, co přináší příjemného, hůře si zvykáme na nepříjemné záležitosti, zejména ty, které ovlivňují a ohrožují náš ekonomický růst. Globalita je výrazem reálného světa, ve kterém jsou všechna místa a všechny skupiny lidí, ať žijí kdekoliv, na sobě stále více závislé. V tomto reálném světě neexistuje oblast, která by byla uzavřena vlivům zvenčí, všechny životní formy (včetně té západní) v něm ztrácejí svoji dřívější samozřejmost a učí se spolužit s ostatními, respektovat jejich mnohost, různost, odlišnost. V globalitě vedle sebe existují procesy ekologické, kulturní, hospodářské, politické a mnohé další. Každý z nich má svou vlastní váhu a probíhá podle své vlastní logiky, kterou nelze redukovat na logiku

zvyšování zisku. [45, str. 94] Zde doplňme, a kterou nelze redukovat na logiku vlastní hedoné a potvrzení pofiderního sociálního uznání.

6.4. Česká kopaná a diváctví po roce 1989

Jak uvádí Slepíčka, fotbalové diváctví se na území současné České republiky rozšířilo v 90. letech 19. století, kdy byly ustanoveny také dva pravděpodobně nejznámější české fotbalové kluby Sparta Praha a Slávia Praha. [9, str. 18] Prvními diváky a těchto klubů byli rodinní příslušníci a přátelé hráčů. Zde se může nacházet příčina vášnivého povzbuzování a až citového vztahu mnohých diváků ke svým hráčským idolům. Zároveň je tento příklad přímo vzorovým příkladem proměn českého diváctví, uvědomění si neustálého pohybu společenského i v této specifické lidské činnosti.

V české společnosti po roce 1989 se změny dotkly i způsobu zacházení s fotbalem, děním kolem něho a ovlivnily podstatně přístup a chování fotbalových fanoušků.

Změny společenské se samozřejmě dotkly i oblasti sportu. Roku 1989 se rozpadl Československý svaz tělesné výchovy a sportu. Po čtyřech desetiletích se vrací na scénu Čs. obec sokolská a křesťanská tělovýchovná jednota Orel. Nastalo těžké období přechodu od státem dotované tělovýchovy k samofinancování. V zemi takřka neexistovaly bohaté podniky, které by mohly převzít financování fotbalových (i jiných sportovních klubů). Daňový systém nebyl nakloněn sponzorství ve sportu. Tak se stal hlavním zdrojem příjmů českého fotbalu prodej hráčů do zahraničí nebo movitým domácím klubům. [srov. 48] Díky novým poměrům se také do prvoligové soutěže dostávají kluby, které jsou na české fotbalové scéně zcela neznámé (Blšany, Bohdaneč).

Celkové uvolnění veřejných poměrů vedlo k degradaci pojmu svoboda a to v tom smyslu, že byla vnímána jako odlišné chování, které nemusí respektovat společenské normy platící v předcházejícím období. Chování nově se tvořících ekonomických subjektů, založené na zneužívání nedostatečně specifikovaných a provázaných právních norem, na nerespektování často základních morálních norem, vedlo k obecnému pocitu, že se smí téměř vše, že rozhodnutí individua

chovat se dle svých momentálních zájmů a tužeb je právem nejvyšším, v podstatě nepostihnutelným.

Je pochopitelné, že v této atmosféře rodící se demokratické svobody, atmosféře všeobecného optimismu vyvěrajícího z iluze vyspělosti našeho národa, se mění a do jisté míry radikalizují sociální skupiny, které lze nazývat (ve smyslu Girtlera) skupinami okrajovými. Fotbalové násilí nebylo v bývalém Československu neznámým jevem. Kromě tak často zmiňovaného násilí souvisejícího se zájezdem pražské Sparty do Banské Bystrice se, dle osobních výpovědí pamětníků, odehrávaly agresivní potyčky u zápasů jakékoliv výkonnostní soutěže. Dokonce tito pamětníci uvádějí, že bitky mezi chuligány byly brutálnější, často za použití dřevěných tyčí nebo kamenů. Zvláště "horká" půda byla na Slovensku, např. v Trnavě. Zde, dle těchto výpovědí, pomáhala místní fanouškovské scéně i policie, která neměla zájem hostující fanoušky uchránit před brutálními útoky.

Pokud platí, že sport je provázán s daným sociálním a kulturním kontextem, odráží a svébytně vyjadřuje a vysvětluje tento kontext a přispívá k pochopení našich vazeb se světem okolních hodnot [49, str. 9] mělo by se prokázat, že fotbalové násilí a jeho proměny po roce 1989 úzce souvisí s proměnami hodnotových žebříčků v naší společnosti. Také se změnami, které se udály na všech úrovních společenského, hospodářského a politického života. Fotbalový svět je typickým příkladem Sekotova výroku. Na jeho pozadí můžeme dokumentovat zároveň proměny diváctví v České republice, opět v souvislosti se změnami společenskými, změnami hodnotových rámců. Období po roce 1989 v sobě koncentruje celý dlouhý vývoj české kopané, nejenom aktuální kulturně-společenské změny. Polistopadová doba je charakteristická hledáním. Fotbalové kluby musí hledat finance ke své činnosti. Fotbaloví fanoušci hledají své místo na fotbalovém nebi. Fotbaloví chuligáni hledají a zakoušejí prostory demokracie – kam až jim dovolí zajít. Tento způsob existenciálního zakoušení si doložme na výběru "top" akcí českých chuligánů (viz tabulka 6-1 na následující straně):

Tabulka 6-1 *Top akce českých fotbalových chuligánů. Zdroj: Kopa [50]*

1985, červen	Památná jízda spartánských fanoušků vlakem do Banské Bystrice. Podle které byl natočen film Proč?
1990, srpen	Spartánský hooligans při derby Sparta Praha vs. AC Sparta Praha prolomili oplocení za brankou a napadli policisty. Na trávník létaly láhve, kameny a střepy, byla poničena dvě služební auta policie.
1991, březen	Po utkání AC Sparta Praha vs. Baník Ostrava se okolí stadionu a část Prahy proměnilo v bojiště. Bylo zatčeno 117 výtržníků. Se čtyřmi bodnými ranami skončil v nemocnici jeden fanoušek Baníku Ostrava.
1995, únor	Brněnští fanoušci neunesli porážku v utkání Boby Brno vs. Slávia Praha a dlažebními kostkami napadli pořadatele a policisty. Výsledkem toho byly čtyři zranění policisté, dva strážníci městské policie, náhodný divák a škoda ve výši cca. 500 000 korun.
1996, listopad	Po utkání Boby Brno vs. Viktorie Žižkov fanoušci Brna převrátili osobní vozidlo Favorit rozhodčímu utkání a napadli autobus fanoušků Viktorie. Svým jednáním způsobili škodu cca. 250 000 korun.
1997, únor	Před zápasem AC Sparta vs. Boby Brno fanoušci poškodili několik zaparkovaných vozidel a několik restaurací, kde mimo jiné neplatili útraty. Policie poprvé při zákrocích proti fanouškům využila jízdní policie na koních.
1999, srpen	Devět příznivců Baníku Ostrava před utkáním se Sigmou Olomouc házelo kamení na projíždějící vlak a vážně zranilo dvaatřicetiletou ženu v obličej.
2000, únor	Přibližně 100 fanoušků Opavy způsobilo výtržnosti na několika místech Prahy a svým jednáním způsobili škodu cca. 100 000 korun. Policie zadržela 73 výtržníků, v nichž třetina tvořili Poláci.
2000, srpen	Výtržnosti fanoušků při utkání Ratíškovice vs. Plzeň neumožnily dohrát utkání a toto bylo ve 27. minutě ukončeno, Ratíškovice byly potrestány pokutou 300 000 korun a na tři utkání jim bylo uzavřeno hřiště.
2001, říjen	Disciplinární komise UEFA vyměřila AC Sparta okutu ve výši 55 000 švýcarských franků (cca. 1,24 mil. Kč) po utkání Ligy mistrů se Spartakem Moskva, kdy se cílem xenofobií útoků stal hráč černé pleti Rondon.
2004, září	Těsně před utkáním Poháru UEFA FC Baník Ostrava vs. Middlesbrough FC započala drobná potyčka mezi ostravskými a anglickými fanoušky. Spor o vyvěšení vlajky přerostl ve rvačku ve společném sektoru, do které se zapojilo asi 80 lidí. Fanoušci proti sobě používali i sedadla, která vykopávali z betonové podsádky.
2004, říjen	Při utkání Slezský FC Opava vs. FC Baník Ostrava došlo k výtržnostem už před začátkem utkání, kdy fanoušci Baníku Ostrava demolovali vlakový vagón. Po ukončení utkání vnikli fanoušci na hrací plochu. Policie byla nucena k zákroku, kdy rozdělila fanoušky obou družstev. Zajištěno bylo 21 osob.

Jak uvádí Slepíčka, fotbalové diváctví se na území současné České republiky rozšířilo v 90. letech 19. století, kdy byly ustanoveny také dva pravděpodobně nejznámější české fotbalové kluby Sparta Praha a Slávia Praha. [9, str. 18] Tyto dva kluby, se stále drží na špici divácké popularity v naší zemi. Kolem těchto klubů (společně s Baníkem Ostrava) se také zřejmě točí nejvíce mediálně známých chuligánských výstřelků.

Doba po roce 1989 je pro české fotbalové diváctví významná také tím, že se utvořily (nebo reorganizovaly) skupiny hooligans atp. i jinde než v největších českých a moravských městech (Praha, Brno, Ostrava) a významně se tak obohatila česká chuligánská scéna. Současně se změnou sociálně ekonomických podmínek v důsledku rozpadu Československé socialistické republiky na dva samostatné státní subjekty došlo také k poklesu nacionálních tenzí na fotbalových stadionech, neboť se nejvyšší fotbalové soutěže již neúčastnily slovenské kluby.

Nárůst počtu skupin hooligans znamenal také zvýšený výskyt diváckých násilností na fotbalovém stadionu i mimo něj a od roku 1997 má tento trend, jak dokládá *Informace o problematice extremismu na území české republiky v roce 2004*³¹, stoupající tendenci [51, str. 12] a stejně tak má stoupající tendenci také počet stíhaných osob. To samozřejmě dále působilo na snižování divácké návštěvnosti jednotlivých utkání. V sezóně 2005/2006 tak průměrná divácká návštěvnost jednoho prvoligového utkání činila 4 097 diváků. [9, str. 21, 22]

Zajímavé údaje zjistil ve svém rozsáhlém šetření v letech 1990-1991 mezi příznivci Sparty, Slávie, Bohemians a Baníku kriminolog Večerka. Jednak prokázal, že fotbaloví vlajkonoši jsou více zaměřeni na vítězství svého týmu a pocítují větší nevraživost vůči fanouškům soupeře. Autor si dále všiml příslušnosti k alternativním hnutím mládeže, kterou posuzoval podle vzhledu. Rozlišuje mezi punkery, metalisty, příznivci Depeche Mode a skinheady. Poukazuje na první případy družby (Bohemians a Slávie v utkání proti Slovanu Bratislava). Důležitá jsou zjištění o proměnách fandění. Večerka se věnoval individuálním verbálním projevům, které vysvětloval snahou se prosadit a získat ocenění okolí. Dále skupinovým projevům, mezi které řadí skandované pokřiky při určitých herních situacích a popěvky (v podstatě bojové písně). Ty se pak lišily v závislosti na týmu stylizací i vulgaritou. Bývaly doplněny rytmizovanými pohyby a gesty. Již ve Večerkově šetření se objevuje typ průměrného návštěvníka sektoru pro vlajkonoše: muž ve věku okolo 18 let, svobodný, netrestaný, studující na učilišti nebo pracující,

---

³¹ Od roku 1998, na základě usnesení vlády č. 198 ze dne 19. března 1998, každoročně informuje Bezpečnostní odbor MVČR o vývoji situace v oblasti extremismu v **periodických vládních zprávách, od r. 2004 v Informaci o problematice extremismu na území České republiky**, která je samostatnou přílohou Zprávy o situaci v oblasti veřejného pořádku a vnitřní bezpečnosti na území České republiky, které jsou předkládány ke schválení Poslanecké sněmovně Parlamentu ČR. Tyto zprávy, nyní Informace, pojednávají o aktivitách celé státní správy v uplynulém roce a jsou veřejnosti dostupné na webových stránkách Ministerstva vnitra.

pocházející z rodiny, která se počtem sourozenců, rozvodovostí a vzděláním otce neliší od průměru populace. *Agrese není jeho primárním cílem.*[52]

Zcela novým jevem na českých stadionech se v době, charakteristické, mimo jiné, otevřením se světu, stávají projevy rasismu, xenofobie, nacionalismu a extremismu. Projevy, které bývají společností označovány za nežádoucí a od nichž se snaží společnost distancovat. Bylo by však velmi zjednodušené svalovat vinu na atmosféru na stadionech nebo na charakteristiky fanoušků. Po roce 1989 se, obecně pro společnost možná překvapivě, naše míra tolerance k jiným etnikům, národnostem a lidem s jiným smýšlením ukazuje jako problematická. Společnost, která prožila téměř pět desetiletí ve faktické izolaci od ostatního světa, nebyla a dosud není plně připravena integrovat "jiné" do svých řad. Projevy chuligánů proti hráčům jiné barvy pleti, inspirace nacionalismem, anarchismem a fašismem, to jsou jenom výbuchy ve společnosti doutnajících zjednodušení, nevyjasněností i skryté agrese. Na tomto poli jsou chuligáni jenom viditelnými nositeli úzkostí a averzí většinové společnosti, jejímiž obětmi se sami paradoxně stávají. Proti nim se totiž může obracet, prostřednictvím hlásných trub médií, "rozhořčený" hlas lidu. Toho lidu, který se sám nedokáže statečně vyrovnat se svými frustracemi. Toto není oslava chuligánského hrdinství, to je ukázka malosti, nevzdělanosti a nekulturnosti. Jenom další příklad toho, že sociální patologie se ve společnosti "neobjevují" náhle a bez příčiny, nýbrž že jsou v oslabených formách žity ve společenském vědomí. Tyto patologické projevy jsou, z hlediska společenského, u chuligánství nebezpečnější než projevy násilí. Jednak, jak vyplývá z několika výzkumů, většina fanoušků násilí nepáchá ani jej nevyhledává, a za další proto, že násilí je snáze identifikovatelné a postihnutelné, nenávist k odlišnému doutná skrytě a těžko se prokazuje a ještě hůře trestá.

6.4.1. Změny v chování diváka

Co se proměňuje ve fotbalovém diváctví v námi žité době, jsme již naznačili, nejenom v kapitolách věnovaných přímo fotbalu. Předně je to, přes kopanou, jinak prožívaný vztah k regionu a vlasti. Čeští fanoušci se chovají stejně jako jejich kolegové z jiných evropských zemí. Globalizační tendencím a unifikaci přirozeně lidé staví hráz z vědomí si příslušnosti k regionu, kterým nejenom prezentují svoji jinakost, a příslušnosti k zemi, ve které žijí a označují za svoji vlast. Toto regionální a nacionální vlastenectví není srovnatelné s vlastenčením buditelským a ani

prvorepublikovým, pochopitelně nic nemá společného se socialistickým vlastenectvím (které ostatně bylo jenom nálepkou). Fanoušci se potřebují identifikovat s něčím proto, aby mohli deklarovat svoji odlišnost a zvláštnost. K tomu výborně slouží místo, ve kterém jsem se narodil, do něhož jsem se přestěhoval nebo prostě v něm žiji. Ono navíc každé takové místo má svoji historii, svoji heraldiku svoji jedinečnost. To vše se dá výborně využít pro symbolizování příslušnosti k něčemu a někomu. Pětioký přirovnává chuligánství ke hře na válku. Bystře a trefně přirovnání. Do válek se většinou chodilo pod vlajícemi vlajkami, erby a znaky státnosti, pod vlivem opiátu vlastenectví, hrdosti, mužnosti síly. Je toho tak málo čím by se člověk dneška odlišoval, vůči čemu by se měl celou svojí bytostí vymezit. Proto je tu vlastenectví. Pro něj se chodí fandit, díky němu si můžeme hrát na válku.

Zmínili jsme, že většina fanoušků nesahá k násilí a ani není jejich cílem. Spíše se vybíjejí při "zážitkové choreografii". I to má své logické zdůvodnění v kulturních aspektech života, jejichž výraz nalézáme v životním stylu. Společnost volného času pořádá stále více spektaklů spíše než pro pobavení tak pro zahnání neklidu a pocitu nudy. Rachejtle a petardy, stále hlučnější a častější oslavy jsou přirozenou součástí životů spousty z nás. Hlučnost a tzv. veselí jsou synonymy svátků a zábavy. Čím "veselejší", barvitější a nápaditější bude zábava na stadionech, tím více lidí a častěji je bude navštěvovat. Je to jakási "disneylandisace". Fotbal se stále více spojuje s "doplňkovými" aktivitami, zdůvodňovanými snahou přivést na stadiony celé rodiny a sekundárně zamezit projevům výtržnictví. V tom je pravda, avšak i ještě někde jinde. Stadion – "Disneyland" přitáhne více zákazníků, ti za atrakce utratí více peněz, pro sponzory bude takové prostředí lákavější a podnikatelé podnikající v činnostech uplatnitelných v tomto obchodě jsou potencionálními přispěvateli klubu. Fotbal bude rámovat, ozvláštňovat atmosféru. Možná o to víc se stane zábavou, o to víc bude přitažlivější. Že uváděné není vzdálenou a nejistou budoucností, o tom svědčí na stadionech fotbalových i hokejových zvláštní klubové tribuny s občerstvením a s dalšími příjemnostmi.

Spolu s těmito tendencemi je stále zřejmější institucionalizace fotbalového diváctví. Pokud v dobách před Listopadem kluby fanoušků buď neexistovaly, nebo jenom jako velmi volná společenství lidí majících vztah ke klubu, vyznávajících stejný životní styl, potom po Listopadu jsme svědky téměř masivního zakládání

oficiálních fan klubů s jasnými pravidly a s často velmi pevnou vazbou na příslušný klub.

Fotbalové kluby a při nich zřízené fankluby se však musí připravit i na další společenskou funkci. Tendence stále zřetelně naznačují, že se fotbalový klub stane institucí zabezpečující volný čas části mládeže a bude tak plnit důležitou preventivní funkci. Německé zkušenosti, tuto pro nás stále ještě vizi, zcela jasně potvrzují.

Teorie pole, a souvisí to také s problematikou sebeklamu, umožňuje nahlédnout do motivací fanoušků také z pohledu boje o přístup ke zdrojům³² a také překážek, jež jsou skupinám, které přístupem nedisponují, stavěny do cesty. Jak vyplývá z rozhovorů prováděných s fanoušky, ti považují společnost jako celek spíše za překážku realizace svých životních cílů. Jako příklad uvádějí spravedlnost v rozdělování příležitostí a tím také bohatství, morální čistotu ve vztazích mezi lidmi a průhlednost těchto vztahů, porozumění společnosti pro jejich životní priority a styl. Je nutné uvést, že tyto požadavky jsou ve svém obsahu velmi vágní. Jednotliví fanoušci nejsou většinou schopni blíže specifikovat např. spravedlnost nebo morálku. Spíše se zde projevuje, jak definuje Bourdieu, kolektivní sebeklam. Tito lidé si uvědomují svoje limity a v podstatě jsou se svojí pozicí spokojeni. Vědí, že fotbalový stadion a fanouškovské party jsou často maximem, které jsou společensky schopni dosahovat.

Ke změnám diváctví patří nepochybně i práce policejních složek. Policisté se stali profesionály ve zvládnání vášní a násilí kolem fotbalových zápasů. Jejich profesionalita, schopnosti a možnosti zásahu, i upravená legislativa, měnily a mění strategie a taktiky fotbalových výtržníků a omezují jejich operační prostor.

Byl-li na začátku fotbalové historie v Čechách fanouškem rodinný příslušník či okruh známých, je na začátku 3. tisíciletí typickým českým fotbalovým fanouškem: - mladík ve věku do 22 let – pocházející ze statisticky průměrné rodiny – středoškolák – dobře oblečený – pijící pivo – spíše recesisticky než agresivně orientovaný – zaměstnaný nebo studující – stále ještě navštěvující fotbalový stadion kvůli samotné kopané – zapojený do fanklubu.

---

³² zde máme na mysli nejenom zdroje ekonomické, ale i širokou škálu zdrojů kulturních jako je např. společenský respekt

7. Přístupy k řešení diváckého násilí u nás

7.1. Eliminace rizikového chování fanoušků a jeho institucionalizace

Ještě před několika málo lety si u nás málokdo uměl představit, že s fotbalovým chuligánem by mělo být pracováno stejně jako s jinými klienty sociální práce. I když chuligánství znamená pro řadu míst naší republiky, kde se hraje fotbal, časovaný problém, který při "zvláště důležitých" zápasech vybuchne, nemluvílo se o variantě účinné a dlouhodobé prevence. Byla to logická reakce. Náš fotbal a všechny strany zainteresované na zajištění společenského pořádku a bezpečnosti "prošlapávaly" cesty (notně přitom využívající zkušeností ze zahraničí) nejprve legislativní a bezpečnostně-administrativní. Bez přehánění lze konstatovat, že kvalitativní obrat v pohledu na fotbalové fanoušky a práci s nimi přináší až občanské sdružení *ProFotbalFans*, které bylo založeno 11. září 2004 a v březnu 2005 podalo projekt *Vzdělávání sociálních pracovníků pracujících s cílovou skupinou fotbalových fanoušků* s žádostí o podporu z Evropského sociálního fondu s tím, že:

- bude i nadále působit jako odborná organizace ve prospěch projektů pro fanoušky;
- i nadále bude podporovat klubové projekty pro fanoušky jednotlivých fotbalových klubů;
- bude podporovat projekty v rámci fair-play a boje proti rasismu;
- bude působit jako konzultant klubům při vytváření projektů pro fanoušky a získávání financí na ně;
- že se bude snažit být partnerem fotbalových klubů, fotbalového svazu i dalších institucí v rámci České republiky.

Dále je důležité zmínit, že projekt již mohl navázat na dobré zkušenosti činnosti agilních fanklubů, za které je třeba zmínit zvláště fanklub Slovanu Liberec.

Bohužel je nutné konstatovat, že činnost ProFotbalFans byla zastavena mezi lety 2008, 2009 aniž by se podařilo prosadit zamýšlené cíle. Rozhodně to však neznamena, že projekt zkrachoval a nemá žádné konkrétní výsledky. Díky projektu byla zahájena účelná komunikace mezi fanoušky jednotlivých klubů a kluby samotnými. Do diskuse se podařilo získat představitele 1. fotbalové ligy i vedení ČMFS. Současnou situaci lze hodnotit z pohledu fanprojektu jako přešlapování na místě. K prosazení cílů projektu nyní chybí osobnost, která by navázala na minulé zkušenosti a dokázala ideu sociálních pracovníků na stadionech znovu nastolit.

Pravdou také je, že ze strany klubů zaznamenáváme k fanprojektům spíše rozpačité postoje, které jsou způsobeny také příklonem k "britskému" řešení násilí na fotbalových stadionech založeném na kamerovém monitoringu a pregnančně formulovaných zákonech.

Úvodní projekt byl postaven na zkušenostech obdobného projektu realizovaného v Německu v posledních šestnácti letech. Tam se podařilo přesvědčit všechny zainteresované strany o prospěšnosti této aktivity a dnes pracují u všech prvoligových a vybraných druholigových klubů profesionální pracovníci (vesměs sociální pedagogové), kterým se říká *Fanarbeiter*. Základem této činnosti je dobrá znalost fotbalového prostředí, na jejímž základě je nutné analyzovat, jaké problémy se nejčastěji vyskytují, co je spouštěčem nebezpečného a nežádoucího chování fanoušků a zvláště kdo je fotbalový fanoušek, z jakého prostředí pochází, jaké jsou jeho priority v chuligánské struktuře, co eventuálně požaduje za svoji loajalitu s klubem. Výborně to vyjádřila malá skupinka fanoušků, kteří se zúčastnili workshopu v rámci fanprojektu. [viz příl. č. 4]

Zkušenosti z kontaktů mezi chuligány a policisty dávají za pravdu některým sociálním psychologům, že fotbalové chuligánství je příkladem „vyhledávání tzv. vrcholných zážitků, resp. intenzivních emocionálních zkušeností, se kterými se nelze setkat v každodenním životě.“ Další dávají nevázané chování fanoušků do souvislosti s tzv. časem mimo, tedy dobou, kdy je snížena společenská kontrola nad chováním jedince. Doba "mimo" je podle těchto názorů časem hledání vzrušení v toku nevzrušivých situací všedního dne. [srov. 40, str. 26] S uvedenými názory nelze než souhlasit, i když ne zcela bezvýhradně. Sociální realita se v dnešním světě velice razantně proměňuje v poměrně krátkých časových úsecích. Z rozhovorů s fanoušky a pozorování jejich chování je patrný odklon od "čisté" zábavy hledající vzrušení k chování, které bychom mohli nazvat "smysluplnou zábavou".

Kromě násilí a vandalismu je možné u fanoušků předpokládat projevy xenofobního chování, zvláště k hráčům či rozhodčím jiné barvi pleti. Tento problém slábně tak, jak se do českých klubů dostávají hráči – cizinci.

Téma profesionálních sociálních pracovníků na stadionech je tématem institucionalizace opatření eliminujících nežádoucí chování fotbalových fanoušků – tedy hlavně tématem kulturním. Jak je zmíněno i na jiném místě této práce, dochází v českých fotbalových a fan klubech k situaci, kterou bychom mohli nazvat „stadion

jako nízkoprahové centrum“. Bez ohledu na to, zda kluby zamýšlejí nebo nezamýšlejí stát se takovým zařízením, se jím spontánně stávají. Fankluby (jak ukazuje příklad z Liberce) doslova poskytují mladým lidem s problematickým rodinným a sociálním zázemím přístřeší zároveň s volnočasovou náplní. Praktický příklad toho, jak některé instituce, původně zřízené pro jiný účel institucionalizují činnost další. Dost možná, že si vedení klubů plně tuto skutečnost neuvědomují, neboť by potom mohli vznést nárok na finanční příspěvky z veřejných zdrojů.

7.2. Sociální pracovník při práci s fotbalovými fanoušky

Práce s fotbalovými fanoušky zahrnuje široké spektrum činností a dovedností, které si musí sociální pracovník osvojit, proto je ideální pokud se takovým pracovníkem stane někdo, kdo kromě potřebného vzdělání disponuje znalostí prostředí. Pracovník pracující s fotbalovými fanoušky musí být schopen odlišit skupiny s násilnickými sklony a skupiny, pro které je násilí spíše okrajovou a náhodnou záležitostí. Toho lze dosáhnout pouze neustálou a vstřícnou komunikací. Od počátku si uvědomit, že sociální pracovník musí být nezávislý na požadavcích klubu, nezávislý od požadavků dalších organizací. Je tu pouze a jen pro klienty – fanoušky. Z toho vyplývají další zásady:

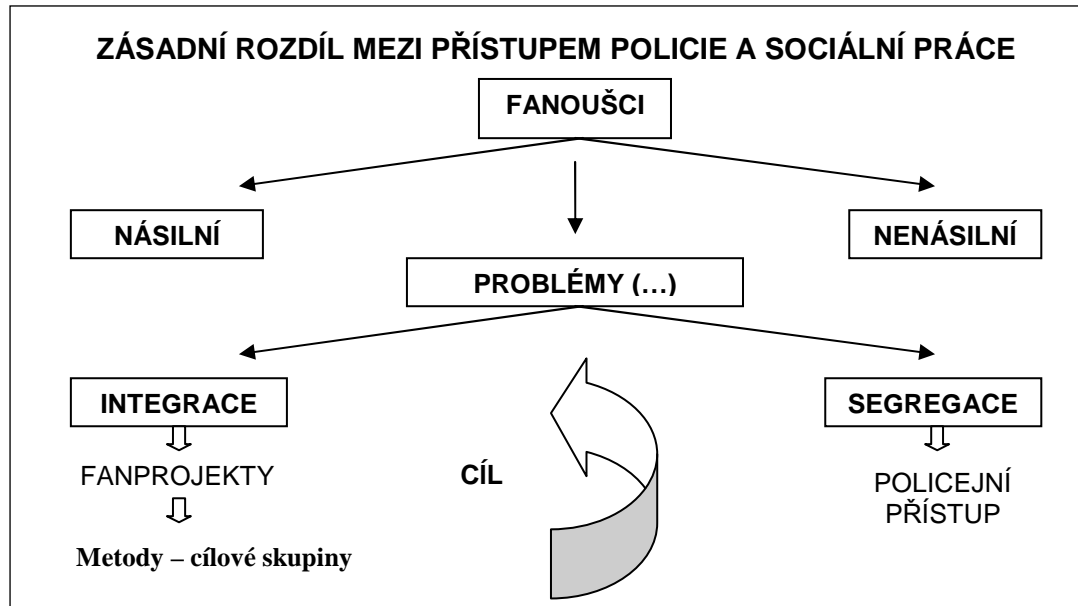
- informace od fanoušků jsou důvěrné a mají sloužit pouze sociálnímu pracovníkovi;
- sociální pracovník vždy hájí zájmy fanoušků a stojí na jejich straně, tato identifikace se skupinou je důležitá pro navázání důvěry a zvýšení přirozené autority;
- neustálá komunikace mezi všemi subjekty, které vstupují do procesu realizace fanprojektu.

Další důležitou součástí této práce je *public relations* a práce s institucemi. Jako příklad lze uvést vesměs negativní informování o fanouškovských aktivitách ve sdělovacích prostředcích. To souvisí s další důležitou vlastností – schopnost přesvědčit o důležitosti své práce zainteresované instituce a instituce, které spolupráci odmítají. Vycházet z již řešeného, že fotbalové fandovství není interní záležitostí sportu, ale je celospolečenským problémem. V praxi to znamená poskytovat informace zainteresovaným stranám, zlepšovat porozumění a vyjednávat, a to s profesionálními kluby, policií, médii, institucemi pracujícími s mládeží, vzdělávacími institucemi a podobně. Snažit se maximálně o zainteresování veřejnosti s pomocí důvěryhodných a pravdivých informací o fotbalových fanoušcích. Stavět na

pozitivních příkladech. Pracovník musí být připraven na náročná vyjednávání při obtížných konfliktech a vážných individuálních případech. Předpokládá se, že jeho organizační schopnosti budou na takové úrovni, že bude schopen připravit příznivé podmínky pro přijetí fanoušků na národní i mezinárodní úrovni při konání sportovních akcí a turnajů.

Sociální práce s fotbalovými fanoušky, doprovázení a poradenství, je založena na předpokladu, že fotbaloví fanoušci, kteří mají problémy, mají také mnohem častěji sklony problémy vytvářet. Aby bylo možné najít řešení, je cílem podporovat skrytou tvořivost a sociální dovednost mladých fanoušků, což může pomoci tomu, že si oni sami budou v obtížných situacích mnohem raději vybírat pozitivní a konstruktivní způsoby jednání. Toho může být dosaženo pomocí různých konceptů terénní ("outreach") práce, výchovné práce, která má vztah ke sportu, nebo kulturních aktivit.³³ V současné době je zpracována celá řada projektů pro práci s fotbalovými fanoušky, o které se může sociální pracovník opřít.

Následující schéma (obrázek 7-1) poukazuje na důležitý rozdíl mezi pojetím přístupu sociální práce a práce (v tomto případě policie) represivního orgánu. Cílem sociální práce je *integrace* ne *exkluze*!

Obrázek 7-1 Schéma práce s fanoušky

³³ T. Schneider, M. Gabriel, [http:// www.profotbalfans.cz](http://www.profotbalfans.cz)

Základní znalosti, vlastnosti a dovednosti sociálního pracovníka pro práci s fanoušky:

Znalosti

- Prostředí, ve kterém se pohybuje
- Metody sociální práce
- Právní předpisy týkající se okolností, které mohou vzniknout v souvislosti s fanděním
- Základy psychologie osobnosti, skupin

Vlastnosti

- Sociální adaptabilita
- Důvěryhodnost
- Organizační schopnosti

Vůli prosadit

- Pozitivní fandovství
- Příznivou atmosféru ve skupině
- Maximální identifikaci fanoušků s klubem
- Konstruktivní komunikaci s policií, médii, veřejností, klubem

Koncepční práce v oblasti dlouhodobé prevence:

Koordinace přístupů k řešení problematiky násilí vznikajícího v průběhu sportovních utkání neznamena nic jiného, než propojenost represivního přístupu k eliminaci nežádoucího chování s přístupy preventivními. Za poslední léta se v České republice v této oblasti mnoho změnilo. Přestává převažovat represivní charakter opatření proti fotbalovým fanouškům a stále více se prosazují metody založené na vzájemné informovanosti a poznávání. Fotbalové kluby, při vědomí vzájemné prospěšnosti, podporují, zejména finančně a materiálově, činnost fanklubů, která je založena na dobrovolných aktivitách příznivců klubu. Na preventivní práci s fanoušky vsadili v sousedním Německu, kde se od osmdesátých let 20. stol. rozběhly první, lze říci pilotní "Fan-Projekty". Na základě těchto zkušeností byl v roce 1993 do praxe uveden *Národní koncept sportu a bezpečnosti*, který má především za úkol prosadit projekt práce s fotbalovými fanoušky v rámci sociální práce s hlavními snahami: ubývání násilí, pomoc při nenásilném řešení konfliktů v rámci seberegulačních mechanismů s perspektivou zamezení násilí;

- odbourávání extremistické orientace (předsudků, obrazu nepřítele, nepřátelství k cizincům) stejně jako delikventního nebo delikvenci podporujícího způsobu chování;

- stupňování sebevědomí a jistoty jednání u mladistvých fotbalových přívrženců, stabilizace skupin stejného věku
- vytvoření klimatu, ve kterém je možno podnítit společenské instituce k většímu nasazení pro práci s mládeží;
- zpětná vazba mladých příznivců fotbalu na jejich kluby. [53, str. 11]

O zkušenostech našich německých sousedů jsme se již letmo. Připomeňme na tomto místě, že popsané aktivity, které byly zainteresovanými stranami přijaty, vedly k ustanovení tzv. *Fanarbeiterů*, profesionálních pracovníků působících u prvo a druholigových klubů.

Tyto zkušenosti pak byly vzaty jako vzor při zakládání občanského sdružení *ProFotbalFans*, které jsme již také zmiňovali na témže místě.

8. Výzkum životní spokojenosti fotbalových fanoušků

Motto:

„Člověk se snaží sugerovat si něco, co není: není žádného, skrze geny či tradici vlastního národa předávaného ryzího 'já'; 'já' je spíše výzvou k odpovědnosti čili máme ho ve svých rukou a je jen na nás samotných, co se sebou uděláme.“

[Ricoeur in 123, str. 67]

Téma výzkumu:

Míra životní spokojenosti vybraných skupin fotbalových fanoušků v porovnání s mírou životní spokojenosti nefanoušků.

Úvod

Proč se v souvislosti s kulturou a fotbalovým násilím zabýváme životní spokojeností fanoušků? Při hledání kulturních předpokladů jakéhokoliv jednání, tedy i patologického, se snažíme hledat jeho základní, primární příčiny. V naší práci se snažíme prokázat, že tyto příčiny tkví hluboko v kulturních a sociálních zvyklostech a zkušenostech daného kulturního společenství. Jednání všech lidí, a tedy i fanoušků, se odvíjí od těchto zděděných a následně v průběhu života vytvářených, kulturních vzorců. Člověk odnepaměti tíhne k sebeuskutečnění, tj. naplnění svých vnitřních tužeb a přání tak, aby se cítil spokojen, aby byl šťastný. Cesty k naplnění této touhy jsou klikaté a nevyzpytatelné, mnoho z nich je slepých. Heideggerův výrok, že *vlastní je život člověka tehdy, když v sobě probudí či si zachová starost o bytí* [in 123, str. 61], můžeme použít jako východisko zdůvodnění důležitosti toho, jak je člověk se svým bytím spokojen.

V našem výzkumu testujeme míru spokojenosti za předpokladu, že čím vyšší míra životní spokojenosti, tím nižší míra frustrace a tedy i touha kompenzovat životní nespokojenost jednáním, které nejenom, že ohrožuje okolí, ale zejména naši schopnost sebeuskutečnění. U fotbalových fanoušků tak docházíme k předpokladu, že svým jednáním saturují potřeby, které nejsou schopni realizovat v běžném občanském životě.

Výzkumné šetření nepřímo navazuje na zúčastněné pozorování provedené v letech 2005-2006 Kasalem [viz příl. č. 3] a výzkumem, který provedl Beyer

a Smolík v roce 2007 za účasti aktivních fanoušků přímo v “kotlích“ se 154 získanými respondenty. [viz 94, str. 162–165] Jeho účelem je rozšířit znalosti o českých fotbalových fanoušcích o další, socio-kulturní, charakteristiky. Konkrétně o poznatek míry životní spokojenosti českých fotbalových fanoušků, která může nepřímo poukázat na saturování určitých neuspokojených potřeb fanouška charakteristickým chováním v průběhu fotbalových zápasů a jeho angažmá ve skupinách fanoušků. Na výše uvedené šetření navazujeme i způsobem sběru dat. Tedy v průběhu fotbalových zápasů na tribunách, kde se koncentrují fotbaloví fanoušci, v tzv. kotlích.

Výzkumné šetření je primárně zaměřeno na fotbalové fanoušky, které označuje Smolík [94, str. 154] jako skupiny, které jsou ke kopané vázání prostřednictvím oblíbeného mužstva, mají jistá očekávání k průběhu zápasu (resp. vyžadují výhru “svého“ klubu) a díky identifikaci s mužstvem požívají úspěchy i neúspěchy klubu. Fotbal je většinou jedinou oblíbenou sportovní hrou fotbalového fanouška. Pro fotbalové fanoušky je již charakteristické dělení na “MY“ (fanoušci klubu, dresu, barvy) a “ONI“ (fanoušci jiných klubů).

Podskupinou fanoušků můžeme označit chuligánské skupiny, které se na rozdíl od fanoušků často ani neidentifikují s fotbalovým klubem, ale pouze se svojí skupinou. V sebedefinování chuligánské skupiny vzniká i její exkluzivita. [94, str. 155] V našem šetření jsou do skupiny chuligánů zařazeni fanoušci, kteří sami sebe za chuligány ve výzkumném šetření označili.

Ve výzkumném šetření pracujeme s komparovanou skupinou respondentů, kteří nejsou aktivními fotbalovými a sportovními fanoušky. Zjištěná míra osobní spokojenosti u této skupiny je srovnávacím kritériem míry životní spokojenosti fanoušků.

8.1. Výzkumný cíl a předpoklady

V této kapitole se zabýváme explorováním a verifikováním našich výzkumných hypotéz a otázek metodami statistické analýzy. Výzkumné šetření je zaměřeno na zodpovězení otázky: *do jaké míry se vybraná část fanoušků identifikuje s kulturními vzorci většinové společnosti a jak se tyto vzorce promítají do jejich způsobu života, resp. jak ovlivňují míru kvality jejich života?*

Cílem práce je porovnat skupiny fanoušků a nefanoušků ve stanovených oblastech životní spokojenosti. V teoretické části práce je prokázáno, že chování fanoušků je příčinně svázáno se sférou aktivního, živého, společenského života určeného specifickým kulturním polem. Jednou z prokazatelných a zřetelných příčin je uspokojení potřeb sebeprosazení a zviditelnění. Zkušenosti z výzkumu chování fanoušků, jejich životního stylu, sociálního prostředí, ze kterého pocházejí a úrovně vzdělání, se zřetelně ukazuje, že se fanoušci nijak neodlišují od jiných skupin svých vrstevníků.

Na základě zjištění uvedených v odborné literatuře i zjištění vlastních formulujeme výchozí předpoklad výzkumného šetření takto: *I přesto, že fotbaloví fanoušci diváckou podporou kompenzují své neuspokojené životní ambice, se míra životní spokojenosti nebude statisticky významně lišit od celkové míry životní spokojenosti běžné populace. Významné rozdíly se mohou vyskytnout ve vnímání jednotlivých dotazovaných oblastí – zdraví, práce a zaměstnání, přátelé, známí a příbuzní.*

Zároveň zjišťujeme rozdíly v oblastech životní spokojenosti u fanoušků různých klubů. Nevyhnutelným krokem předcházejícímu splnění našeho výzkumného cíle je ověřit psychometrické vlastnosti Dotazníku životní spokojenosti (DŽS) autorů J. Fahrenberga, M. Myrteka, J. Schumachera a E. Brählera. Dále zjistit jak navzájem souvisí jednotlivé faktory životní spokojenosti.

Z tohoto předpokladu vyplývají následující výzkumné hypotézy:

8.2. Výzkumné hypotézy:

H 1 - Celková míra životní spokojenosti fanoušků se statisticky neliší od celkové míry životní spokojenosti běžné populace.

H 2 - Celková míra životní spokojenosti skupiny fanoušků se statisticky významně liší od celkové míry životní spokojenosti chuligánů.

H 3 - Úroveň vzdělání fanoušků neovlivňuje míru jejich celkové životní spokojenosti.

8.3. Výzkumný vzorek

Charakteristika zkoumané skupiny fanoušků:

Ve zkoumané skupině, která zahrnuje fanoušky a chuligány, bylo osloveno celkem 180 osob. Do výzkumného šetření (po vyřazení nesprávně vyplněných dotazníků) je zařazeno celkem 142 osob, z toho 125 mužů a 17 žen (více viz tab. č. 1 a grafy č. 1-5).

Výběr respondentů:

Při výběru respondentů byl použit náhodný výběr. Jak je zřejmé i z výzkumu dvojice Beyer, Smolík [94, str. 162], je vzhledem k obezřetnosti a obecné nedůvěře těchto fanoušků k "oficiálním" aktivitám komplikované získat pro účast na výzkumu dostatečný počet respondentů přímo z "kotlů". Do skupiny chuligánů jsou zařazeni fanoušci, kteří sami sebe za chuligány ve výzkumném šetření označili. Pro zdolání bariéry nedůvěry ze strany fanoušků jsme se rozhodli jako tazatelky vybrat pro přímý výzkum studentky Katedry sociální patologie a sociologie Univerzity Hradec Králové. Výběr respondentů probíhal tak, že v průběhu 1. poločasu utkání byly, pozorováním vytipovaným neaktivnějším a nejhluchnějším skupinkám fanoušků v kotlích, v průběhu přestávky distribuovány dotazníky prostřednictvím tazatelek.

Distribuce dotazníků a jejich vyplnění:

O přestávce mezi poločasy tazatelky oslovovaly fanoušky z předem vytipovaných skupin, seznámily je se zásadami vyplnění dotazníků a tyto jim i s tužkou předaly. Na konci přestávky dotazníky vybraly zpět. Výzkumu se vždy účastnily čtyři tazatelky a každá z nich během přestávky oslovila pět až deset fanoušků. Během výzkumu bylo předáno k vyplnění 200 dotazníků. 22 se nevrátilo a 36 dotazníků bylo vyřazeno jako nevhodně či špatně vyplněných. Návratnost dotazníků byla 71 %.

Charakteristika komparované skupiny nefanoušků:

Komparovanou skupinu tvoří studenti kombinovaného studia sociálních oborů na Pedagogické fakultě Univerzity Hradec Králové a osoby záměrně vybrané. Dotazníkové šetření provedené se studenty kombinovaného studia zefektivnilo sběr dat (respondenti shromáždění na jednom místě ve stejný čas, různorodost skupiny z hlediska věku, pohlaví, rodinného stavu, typu zaměstnání). Do výzkumného šetření bylo zařazeno 118 osob, z toho 62 mužů (46 studentů, 16 výběr) a 56 žen (43 studentek, 13 výběr) - více viz tab. č. 1 a grafy č. 1-5.

Výběr respondentů:

Pro výzkum byli vybráni respondenti, kteří nejsou pravidelnými fotbalovými ani aktivními sportovními fanoušky. Výběr respondentů mimo skupinu studentů kombinovaného studia byl zaměřen na osoby bez maturity a proveden formou “sněhové koule“. Dobrovolníci z řad studentů oslovili své známé, kteří vyhovovali požadovanému kritériu výběru (osoby s nižším vzděláním a nefanoušci).

Distribuce a vyplnění dotazníků:

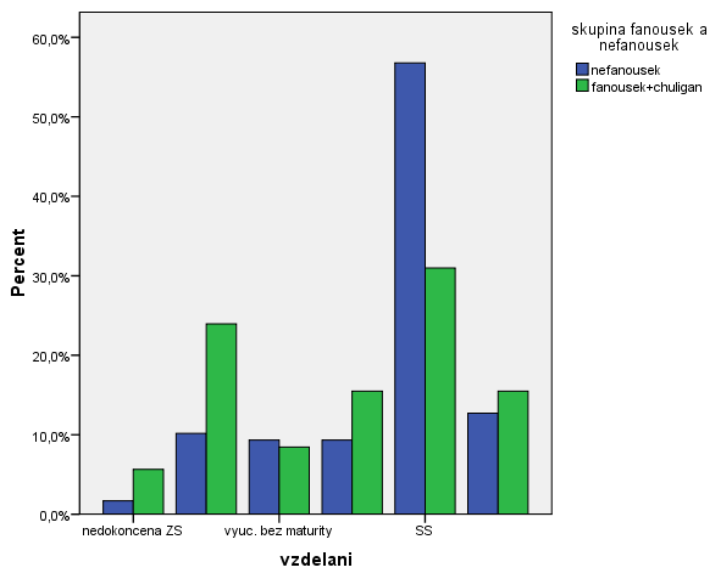
Studenti byli osloveni před začátkem výuky, hromadně seznámeni s cílem výzkumu a způsobem vyplnění dotazníků. Dotazníky vyplňovali ve výukových přestávkách a odevzdávali průběžně. Během výzkumu bylo předáno k vyplnění studentům 89 dotazníků, všech 89 dotazníků se vrátilo správně vyplněných. Pro výzkum šetření mimo tuto skupinu bylo distribuováno 50 dotazníků, vrátilo se 29 dotazníků. Celková návratnost dotazníků 85 %.

Tabulka č. 1 - Počty a charakteristika respondentů

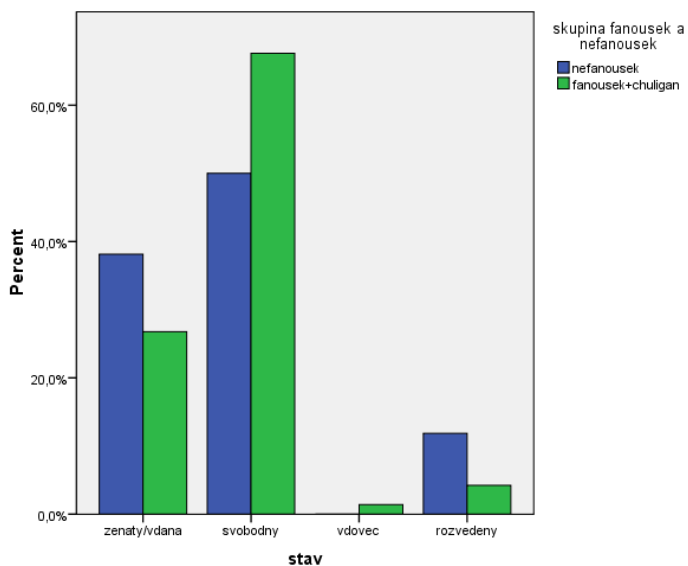
	Non-fans (N = 118)	Fans (N = 110)	Chuligáni (N = 32)
Muži	N = 62	N = 93	N = 32
Ženy	N = 56	N = 17	N = 0
Průměrný věk (SD)	31.54 (10.8)	26.31 (7.9)	22.94 (1.5)
Klub	–	–	–
Sparta		N = 19	N = 10
Slavia		N = 35	N = 6
Baník		N = 14	N = 2
Viktoria Žižkov		N = 13	0
Brno		N = 10	N = 9
Trutnov		N = 19	N = 5

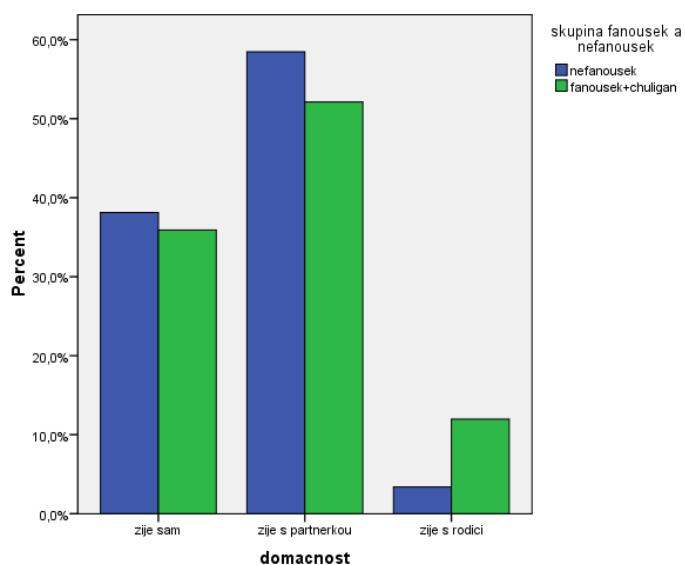
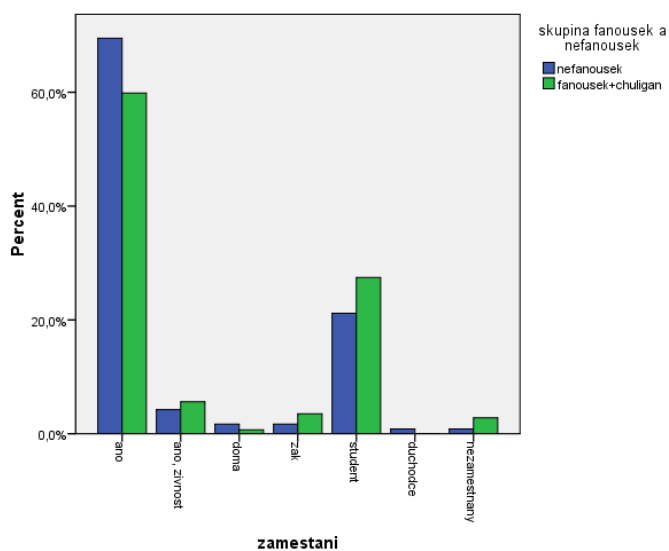
Pro lepší přehled uvádíme rozdělení výzkumného vzorku podle demografických charakteristik v následujících grafech:

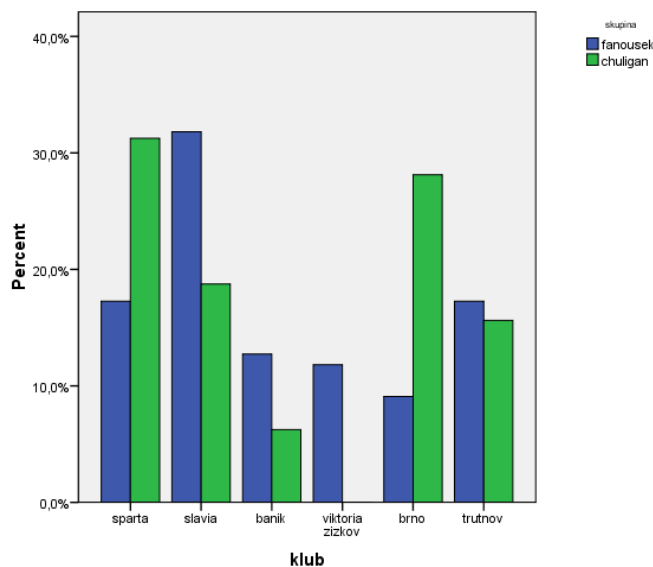
Graf 1: Rozdělení výzkumného vzorku podle vzdělání

Graf 2: Rozdělení výzkumného vzorku podle manželského stavu

Graf 3: Rozdělení výzkumného vzorku podle toho s kým žijí v domácnosti**Graf 4: Rozdělení výzkumného vzorku podle zaměstnání**

Graf 5: Rozdělení skupiny fanoušků a chuligánů podle příslušnosti k jednotlivým klubům

Použité metody

Kvantitativní výzkumné šetření prostřednictvím standardizovaného dotazníku životní spokojenosti.

Komparace sebraných dat u výběrové skupiny fotbalových fanoušků a komparované skupiny složené z nefanoušků.

Prostřednictvím standardizovaného dotazníku bude zjištěna míra životní spokojenosti fotbalových fanoušků a porovnána s mírou životní spokojenosti vzorku běžné populace.

8.4. Dotazník životní spokojenosti

Dotazník životní spokojenosti (DŽS) autorů Jochen Fahrenberg, Michael Myrtek, Jörg Schumacher, Elmar Brähler, byl vytvořen v Německu a testován na německé veřejnosti. V české verzi vydán Testcentrem, s. r. o. v Praze 2001. Je metodou, „která je určena k objektivnímu posuzování celkové životní spokojenosti a diferencovanému posuzování deseti aspektů této spokojenosti.“ [122, str. 5] Dotazník se skládá z manuálu, záznamového a vyhodnocovacího listu [viz příl. č. 1]. Záznamový list obsahuje deset škál: 1 zdraví, 2 práce a zaměstnání, 3 finanční situace, 4 volný čas, 5 manželství a partnerství, 6 vztah k vlastním dětem, 7 vlastní osoba, 8 sexualita, 9 přátelé, známí a příbuzní, 10 bydlení. Každá ze škál má sedm

položek, na něž se odpovídá na sedmistupňové škále (od 1 “velmi spokojen“ po 7 “velmi nespokojen“). Položky a škály DŽS jsou pólovány v zásadě tak, že vyšší hodnoty znamenají větší spokojenost. DŽS je konstruován tak, aby vyhovoval širokému věkovému a sociálnímu spektru respondentů. Celková hodnota DŽS se počítá sečtením sedmi škálových hodnot zdraví, finance, volný čas, vlastní osoba, sexualita a přátelé a známí. U škál práce a zaměstnání, manželství a partnerství a vztah k vlastním dětem pochopitelně data chybí tak často, že je nelze zahrnout do celkové hodnoty. Tím jsou získány hrubé skóre. V našem případě jsme pracovali s hrubými skóre pro každou subškálu.

Použití DŽS pro náš výzkum koresponduje s úsilím práce prokázat, že fanoušci nejsou zvláštním a jedinečným společenstvím lidských bytostí vymykajících se převládajícím kulturním stereotypům. Úroveň jejich životní spokojenosti může být určitým kompasem dalšího přístupu k fotbalovému násilí jako k chování, které je podmíněno širším společenským a kulturním rámcem. Je to chování, které v sobě nese postmoderní hodnotovou a mravní dezorientaci a současně s tím ovlivňuje výběr způsobu života fanoušků.

Vzhledem k tomu, že jsme použili DŽS na specifické populaci fotbalových fanoušků, ověřovali jsme v prvním kroku psychometrické vlastnosti dotazníku, jako jsou reliabilita a vnitřní konzistence jednotlivých faktorů.

Cronbachova analýza vnitřní konzistence poukázala na vysokou reliabilitu většiny škál: Zdraví (Cronbachovo alfa = 0.863), Finanční situace (Cronbachovo alfa = 0.849), Volný čas (Cronbachovo alfa = 0.871), Manželství a partnerství (Cronbachovo alfa = 0.926), Vztah k vlastním dětem (Cronbachovo alfa = 0.873), Sexualita (Cronbachovo alfa = 0.909), Bydlení (Cronbachovo alfa = 0.865).

Jen ve třech faktorech se ukázalo, že vyloučení některých položek by zvýšilo vnitřní konzistenci škály: Práce a zaměstnání (Cronbachovo alfa = 0.78) – **vyloučení poslední položky (7)** by vnitřní konzistenci zvýšilo na 0.838 a má nejnižší korelaci s celkovým skóre ($r=0.317$); Vlastní osoba (Cronbachovo alfa = 0.609) – **vyloučení položky 5** by zvýšilo vnitřní konzistenci (0.832); Přátelé, známí a příbuzní (Cronbachovo alfa = 0.537) – **vyloučení položky 2** by zvýšilo vnitřní konzistenci na 0.799. Z důvodů větší reliability jsme se ve statistické analýze rozhodli tyto položky ve faktorech Práce a zaměstnání, Vlastní osoba a Přátelé, známí a příbuzní, vynechat.

8.5. Procedura

Výběr respondentů probíhal náhodným výběrem výhradně ve fanouškovských kotlích, kde se očekává koncentrace aktivních a skalních fanoušků i chuligánů. Respondenti byli osloveni tazatelkami, studentkami Univerzity Hradec Králové, vždy v přestávce mezi poločasy zápasů. Zde jim byly rozdány dotazníkové archy a po krátkém poučení k vyplnění samostatně dotazníky vyplňovali.

Šetření proběhlo v podzimní části fotbalových soutěží roku 2009. Do výzkumného šetření byli náhodným výběrem vybráni fotbaloví fanoušci prvoligových klubů AC Sparta Praha, SK Slávia Praha, FC Baník Ostrava, FK Viktoria Žižkov, FC Zbrojovka Brno a divizního klubu FK Trutnov. Uvedené kluby mají stabilní a aktivní divácké zázemí. Výzkum mezi fanoušky FK Trutnov provedl student Univerzity Hradec Králové jako součást své bakalářské práce. (Javůrek, 2010)

8.5.1. Výsledky

Porovnání fanoušků a chuligánů s komparovanou skupinou

H 1 Celková míra životní spokojenosti fanoušků se statisticky neliší od celkové míry životní spokojenosti běžné populace.

Po operacionalizaci výzkumného vzorku použitých metod můžeme přistoupit k formulování pracovních hypotéz, které tvoří východisko pro statistické zpracování dotazníkových dat. Z hypotézy H 1 vyplývají tyto empirické hypotézy:

H 1.1 Nebude statisticky signifikantní rozdíl mezi zkoumanou a komparovanou skupinou v hrubém skóre ve faktoru Zdraví DŽS.

H 1.2 Nebude statisticky signifikantní rozdíl mezi zkoumanou a komparovanou skupinou v hrubém skóre ve faktoru Práce DŽS.

H1.3 Nebude statisticky signifikantní rozdíl mezi zkoumanou a komparovanou skupinou v hrubém skóre ve faktoru Finance DŽS.

H 1.4 Nebude statisticky signifikantní rozdíl mezi zkoumanou a komparovanou skupinou v hrubém skóre ve faktoru Volný čas DŽS.

H 1.5 Nebude statisticky signifikantní rozdíl mezi zkoumanou a komparovanou skupinou v hrubém skóre ve faktoru Manželství DŽS.

H 1.6 Nebude statisticky významný rozdíl mezi zkoumanou a komparovanou skupinou v hrubém skóre ve faktoru Děti DŽS.

H 1.7 Nebude statisticky významný rozdíl mezi zkoumanou a komparovanou skupinou v hrubém skóre ve faktoru Vlastní osoba DŽS.

H 1.8 Nebude statisticky významný rozdíl mezi zkoumanou a komparovanou skupinou v hrubém skóre ve faktoru Sexualita DŽS.

H 1.9 Nebude statisticky významný rozdíl mezi zkoumanou a komparovanou skupinou v hrubém skóre ve faktoru Přátele, známí, příbuzní DŽS.

H 1.10 Nebude statisticky významný rozdíl mezi zkoumanou a komparovanou skupinou v hrubém skóre ve faktoru Bydlení DŽS.

Na porovnání výsledků fanoušků (vč. chuligánů) a nefanoušků jsme použili parametrický t-test pro dva nezávislé výběry. Výsledky t-testu uvádíme v tabulce 2.

Tabulka 2: Porovnání zkoumané a komparované skupiny ve faktorech DŽS

Faktor životní spokojenosti	Nefanoušek (N=118)	Fan. + chul. (N=142)		
	M (SD)	M (SD)	t	p
Zdraví	36,34 (6,68)	34,19 (8,75)	2,227	,027
Práce	30,54 (4,91)	27,09 (7,85)	4,144	,000
Finance	32,59 (6,51)	30,89 (8,37)	1,816	,071
Volný čas	35,94 (6,63)	34,07 (9,38)	1,873	,062
Manželství, partnerství	37,90 (7,85)	35,34 (8,61)	2,260	,025
Děti	40,25 (5,59)	37,91 (7,14)	1,833	,070
Vlastní osoba	31,69 (4,97)	30,66 (6,26)	1,466	,144

Sexualita	38,60 (6,20)	36,76 (8,67)	1,941	,053
Přátelé	31,86 (5,01)	30,44 (5,61)	2,123	,035
Bydlení	36,87 (7,67)	34,46 (8,96)	2,276	,024

Legenda:

t = hodnota t -testu
 p = statistická signif.
 N = počet
 m = aritmetický průměr
 SD = standardní odchylka

Z výsledků t -testu vyplývá, že statisticky významné rozdíly mezi fanoušky a nefanoušky existují ve faktorech zdraví, práce, manželství a partnerství, bydlení – vše v prospěch skupiny nefanoušků, tedy nefanoušci vykazují v těchto oblastech statisticky významnou vyšší životní spokojenost, v ostatních oblastech jsou výsledky statisticky nesignifikantní.

Rozdíly mezi fanoušky, fanoušky a chuligány v jednotlivých faktorech životní spokojenosti (ANOVA)

H 2 Celková míra životní spokojenosti skupiny fanoušků se statisticky významně liší od celkové míry životní spokojenosti chuligánů.

Po operacionalizaci výzkumného vzorku a použitých metod můžeme přistoupit k formulování pracovních hypotéz, které tvoří východisko pro zpracování dotazníkových dat. Z H2 vyplývají tyto empirické hypotézy:

H 2.1 Bude statisticky signifikantní rozdíl mezi skupinou fanoušků a chuligánů v hrubém skóre ve faktoru Zdraví DŽS.

H 2.2 Bude statisticky signifikantní rozdíl mezi skupinou fanoušků a chuligánů v hrubém skóre ve faktoru Práce DŽS.

H2.3 Bude statisticky signifikantní rozdíl mezi skupinou fanoušků a chuligánů v hrubém skóre ve faktoru Finance DŽS.

H 2.4 Bude statisticky signifikantní rozdíl mezi skupinou fanoušků a chuligánů v hrubém skóre ve faktoru Volný čas DŽS.

H 2.5 Bude statisticky významný rozdíl mezi skupinou fanoušků a chuligánů v hrubém skóre ve faktoru Manželství DŽS.

H 2.6 Bude statisticky významný rozdíl mezi skupinou fanoušků a chuligánů v hrubém skóre ve faktoru Děti DŽS.

H 2.7 Bude statisticky významný rozdíl mezi skupinou fanoušků a chuligánů v hrubém skóre ve faktoru Vlastní osoba DŽS.

H 2.8 Bude statisticky významný rozdíl mezi skupinou fanoušků a chuligánů v hrubém skóre ve faktoru Sexualita DŽS.

H 2.9 Bude statisticky významný rozdíl mezi skupinou fanoušků a chuligánů v hrubém skóre ve faktoru Přátele, známí, příbuzní DŽS.

H 2.10 Bude statisticky významný rozdíl mezi skupinou fanoušků a chuligánů v hrubém skóre ve faktoru Bydlení DŽS.

Na porovnání rozdílů mezi fanoušky, nefanoušky a chuligány v jednotlivých faktorech ŽS jsme použili test analýzy rozptylu ANOVA. Výsledky testů jsou uvedeny v tabulce č. 3.

Tabulka 3: Porovnání nefanoušků, fanoušků a chuligánů v jednotlivých faktorech DŽS

Faktor životní spokojenosti	nefanoušek	fanoušek	chuligán		
	M (SD)	M (SD)	M (SD)	F	p
Zdraví	36,34 (6,68)	34,45 (8,57)	33,31 (9,42)	2,607	,076
Práce	30,54 (4,91)	27,12 (7,65)	26,96 (8,67)	7,716	,001
Finance	32,59 (6,51)	31,32 (7,87)	29,38 (9,87)	2,369	,096
Volný čas	35,94 (6,63)	34,94 (8,33)	31,09 (11,97)	4,410	,013
Manželství, partnerství	37,90 (7,85)	35,40 (8,42)	35,05 (9,64)	2,557	,080
Děti	40,25	37,97	37,00	1,832	,165

	(5,59)	(7,26)	(6,24)		
Vlastní osoba	31,69 (4,97)	30,77 (6,32)	30,28 (6,12)	1,121	,328
Sexualita	38,60 (6,20)	36,78 (8,37)	36,68 (9,83)	1,772	,172
Přátelé	31,86 (5,01)	30,60 (5,49)	29,90 (6,08)	2,456	,088
Bydlení	36,87 (7,67)	34,62 (8,44)	33,90 (10,68)	2,671	,071

Legenda:

F = Fišerův f test

p = statistická signifikance

Statisticky signifikantní rozdíly mezi fanoušky, nefanoušky a chuligány jsou jen ve faktorech Práce, Volný čas. Těsně nad hranicí statistické významnosti jsou i Zdraví, Finance, Manželství, Přátelé, Bydlení

Na podrobnější rozdíly mezi fanoušky, nefanoušky a chuligány se podíváme prostřednictvím Post Hoc LSD analýzy (příloha č. 5):

Post Hoc LSD analýza rozdílů v jednotlivých faktorech mezi nefanoušky, fanoušky a chuligány (přehled v tabulkách viz příl. č. 5)

Ukázalo se, že:

1. Ve faktoru Zdraví je významný rozdíl mezi fanoušky a chuligány – nefanoušci udávají vyšší spokojenost se svým zdravím.
2. Ve faktoru Práce jsou nefanoušci statisticky významně spokojenější než fanoušci a chuligáni.
3. Ve faktoru Finance se významně liší jen nefanoušci od chuligánů – nefanoušci jsou spokojenější se svými financemi.
4. Ve faktoru Volný čas se statisticky signifikantně liší chuligáni od nefanoušků, ale i fanoušků, svojí nižší mírou spokojenosti.

5. Ve faktoru Manželství a partnerství je statisticky významný jen rozdíl mezi nefanoušky a fanoušky – nefanoušci udávají vyšší míru spokojenosti - fanoušci a chuligáni se navzájem neliší.
6. Ve faktoru Bydlení jsou nefanoušci významně spokojenější než fanoušci.
7. V ostatních faktorech se nenašly žádné statisticky významné rozdíly mezi nefanoušky, fanoušky a chuligány. Rozdíly mezi fanoušky jednotlivých klubů jsme testovali podle analýzy rozptylu ANOVA.

Dále jsme se rozhodli analyzovat spokojenost v jednotlivých faktorech na základě příslušnosti k jednotlivým klubům (jen u fanoušků a chuligánů) (příl. č. 7).

ANOVA ukázala signifikantní rozdíly mezi fanoušky jednotlivých klubů jen ve faktoru Práce a Bydlení, tyto rozdíly jsme analyzovali dále pomocí Post Hoc LSD analýzy (příloha č. 5).

Výsledky ukázali, že:

1. Fanoušci Sparty jsou statisticky signifikantně spokojenější s prací než fanoušci Slávie, Baníku, Brna a Trutnova. Nejnespokojenější byli fanoušci Brna. Mezi nespokojenými fanoušky klubů, mimo Sparty, nebyly statisticky signifikantní rozdíly.
2. Fanoušci Brna jsou statisticky signifikantně nespokojenější s Bydlením než fanoušci Sparty, Slávie a Trutnova. Mezi fanoušky ostatních klubů nebyly statisticky významné rozdíly ve spokojenosti s Bydlením.

5.3 Vztah mezi mírou životní spokojenosti a vzděláním fanoušků

H 3 Úroveň vzdělání fanoušků neovlivňuje míru jejich celkové životní spokojenosti.

Po operacionalizaci výzkumného vzorku a použitých metod můžeme přistoupit k formování pracovních hypotéz, které tvoří východisko pro statistické zpracování dotazníkových dat. Z H3 vyplývají tyto empirické hypotézy:

H 3.1 Hrubé skóre v celkové životné spokojnosti se nebude statisticky signifikantně lišit mezi skupinami fanoušků s VŠ, SŠ s maturitou, SŠ bez maturity, ZŠ a nedokončeným ZŠ vzděláním.

H 3.2 Hrubé skóre ve faktoru Zdraví DŽS se nebude statisticky signifikantně lišit mezi skupinami fanoušků s VŠ, SŠ s maturitou, SŠ bez maturity, ZŠ a nedokončeným ZŠ vzděláním.

- H 3.3 Hrubé skóre faktoru Práce DŽS se nebude statisticky signifikantně lišit mezi skupinami fanoušků s VŠ, SŠ s maturitou, SŠ bez maturity, ZŠ a nedokončeným ZŠ vzděláním.*
- H 3.4 Hrubé skóre faktoru Finance DŽS se nebude statisticky signifikantně lišit mezi skupinami fanoušků s VŠ, SŠ s maturitou, SŠ bez maturity, ZŠ a nedokončeným ZŠ vzděláním.*
- H 3.5 Hrubé skóre faktoru Volný čas DŽS se nebude statisticky signifikantně lišit mezi skupinami fanoušků s VŠ, SŠ s maturitou, SŠ bez maturity, ZŠ a nedokončeným ZŠ vzděláním.*
- H 3.6 Hrubé skóre faktoru Manželství DŽS se nebude statisticky signifikantně lišit mezi skupinami fanoušků s VŠ, SŠ s maturitou, SŠ bez maturity, ZŠ a nedokončeným ZŠ vzděláním.*
- H 3.7 Hrubé skóre faktoru Děti DŽS se nebude statisticky signifikantně lišit mezi skupinami fanoušků s VŠ, SŠ s maturitou, SŠ bez maturity, ZŠ a nedokončeným ZŠ vzděláním.*
- H 3.8 Hrubé skóre faktoru Vlastní osoba DŽS se nebude statisticky signifikantně lišit mezi skupinami fanoušků s VŠ, SŠ s maturitou, SŠ bez maturity, ZŠ a nedokončeným ZŠ vzděláním.*
- H 3.9 Hrubé skóre faktoru Sexualita DŽS se nebude statisticky signifikantně lišit mezi skupinami fanoušků s VŠ, SŠ s maturitou, SŠ bez maturity, ZŠ a nedokončeným ZŠ vzděláním.*
- H 3.10 Hrubé skóre faktoru Přátelé, známí, příbuzní DŽS se nebude statisticky signifikantně lišit mezi skupinami fanoušků s VŠ, SŠ s maturitou, SŠ bez maturity, ZŠ a nedokončeným ZŠ vzděláním.*
- H 3.11 Hrubé skóre faktoru Bydlení DŽS se nebude statisticky signifikantně lišit mezi skupinami fanoušků s VŠ, SŠ s maturitou, SŠ bez maturity, ZŠ a nedokončeným ZŠ vzděláním.*

Statisticky signifikantní rozdíly u fanoušků podle míry dosaženého vzdělání se našli pouze ve faktoru spokojenosti se zdravím – z post hoc LSD analýzy vyplývá, že fanoušci s vysokoškolským nebo středoškolským vzděláním jsou signifikantně spokojenější se svým zdravím, než fanoušci se základním vzděláním nebo vyučení s maturitou. V ostatních faktorech životní spokojenosti se míra vzdělání fanoušků nediferencovala.

Na podrobnější rozdíly životní spokojenosti fanoušků a chuligánů v závislosti na dosaženém vzdělání se podíváme prostřednictvím LSD analýzy (příloha č. 6).

8.6. Shrnutí výsledků

Na závěr této kapitoly shrneme výsledky statistické analýzy našich výsledků. Při analyzování vztahů jednotlivých faktorů se potvrdil náš předpoklad o jejich vzájemné propojenosti.

Výzkumné šetření potvrdilo náš předpoklad, že celková míra životní spokojenosti fanoušků a chuligánů se nebude statisticky významně lišit od míry životní spokojenosti kontrolní skupiny. Výsledek koresponduje s našimi zkušenostmi z kontaktu s fotbalovými fanoušky, tak i ze závěry výzkumů Petera Marshe, který na základě tříletého zúčastněného pozorování fan scény konstatuje, že „násilí má zásadní význam pro konstituování identity mladých fotbalových fanoušků, a že jeho negativní dopady jsou ve srovnání s pozitivy minimální.“ [Marsh, in 94, str. 157] Tento předpoklad je navíc umocněn konformitou fanoušků při řešení svých životních frustrací – sahají k osvědčeným metodám hédonisticky nastavené společnosti – útěk do vzrušení, přijetí jednoduchých řešení, snaha vyhnout se odpovědnosti a v neposlední řadě užívání si „bezhraniční“ svobody, což v konečném důsledku může mít i pozitivní vliv na celkový pocit spokojenosti v obecné rovině vnímání.

Výzkumné šetření odhalilo, mimo výzkumný záměr, extrémistické tendence uvnitř fanouškovských skupin. Mezi dotazníky, které bylo nutno vyřadit z důvodu nesprávného nebo nevhodného vyplnění, jich bylo (mimo vulgární výroky ke hráčům a trenérům) 17 popsáno výroky či symbolikou, kterou lze označit za extrémistickou. Na 5 z nich byl nápis „Jude Slávie“ (u dvou s Davidovou hvězdou), 2 byly popsány „ANTIFA HA HA HA“, 4 pokresleny hákovými kříži, 1 s nápisem „Achtung Jude“, 1 s číslicí 88 (Heil Hitler) a s ostrými „SS“, 4 dotazníky s nápisy ACAB (All cops are bastards) s různě kombinovanými číslicemi 18 (kryptogram iniciál Adolf Hitler) a 14

(počet slov „We must protect the existence of our people and the future of white children“).

8.7. Interpretace výsledků

V interpretaci výsledků se budeme věnovat skupinám fanoušků a chuligánů. Výsledky kontrolní skupiny není nutné (vzhledem k tématu práce) blížeji interpretovat.

Ve skupině fanoušků a chuligánů, také vzhledem k věku (průměrný věk účastníků výzkumu 25,5 roku, oproti 31,5 letům u nefanoušků) je více než 60 % svobodných, z nichž téměř 55 % uvádí, že žijí s partnerkou (partnerem). V DŽS potom nejčastěji chybějící škálou je vztah k vlastním dětem (metodika DŽS s tímto počítá a umožňuje vyhodnocení i bez těchto chybějících dat). Další nejasností bylo (také v návaznosti na věkové a sociální složení výzkumného vzorku) jak vyplňovat škálu práce a zaměstnání. Zde byli respondenti instruováni tak, že buď škálu nehodnotí, anebo vyplňují její položky podle zkušeností ze školy (zaměstnání = škola) nebo zejména vysokoškoláci, kteří dlouhodobě brigádnicky pracují, hodnotili reálné zaměstnání. Dotazy se také týkaly škály bydlení. Zde, bez ohledu na věk, či vlastnictví bytu, se respondenti vyjadřovali ke své aktuální a autentické situaci v bydlení.

V disertační práci, tedy i v empirické části, pracujeme se dvěma dominantními skupinami fotbalových fanoušků – fanoušky (také ultras) a chuligány. Původním záměrem bylo oslovit agresivní část fanoušků. To se však ukázalo jako metodologicky těžko realizovatelné. Jaká kritéria připsat “agresivnímu“ fanouškovi a jak jej potom z množiny fanoušků vytipovat. Díky inspiraci výzkumem, provedeném Bayerem a Smolíkem, jsme oslovovali výhradně fanoušky v tzv. kotlích. Zde jsme se, po vizuálním pozorování během prvního poločasu, snažili oslovit ty fanoušky, kteří se projevovali nejaktivněji. Skupina chuligánů ve výzkumném šetření jde složená z jednotlivých fanoušků, kteří při zadávání základních údajů do dotazníku sami sebe označili za chuligány.

8.7.1. Verifikace hypotéz

Hypotéza H1: Celková míra životní spokojenosti fanoušků se statisticky neliší od celkové míry životní spokojenosti běžné populace.

Z deseti škál DŽS jsou jako statisticky signifikantní vyhodnoceny položky Zdraví, Práce, Manželství a partnerství a Bydlení. V ostatních položkách jsou odchylky statisticky nevýznamné. Hypotézu H1 lze považovat za potvrzenou.

Hypotéza H2: Celková míra životní spokojenosti skupiny fanoušků se statisticky významně liší od celkové míry životní spokojenosti chuligánů.

Z výsledků šetření vyplývá, že statisticky významné jsou míry spokojenosti v položkách Práce a Volný čas v neprospěch skupiny chuligánů. Těsně pod hranicí statistické významnosti jsou i ostatní položky, všechny v neprospěch skupiny chuligánů.

Na základě Post Hoc LSD analýzy vykazují chuligáni nižší míru spokojenosti v položkách Zdraví, Finance, Volný čas a Bydlení.

Hypotézu H2 jsme nepodpořili.

Hypotéza H3: Úroveň vzdělání fanoušků neovlivňuje míru jejich celkové životní spokojenosti.

Na základě výsledků šetření oblasti vztahu míry životní spokojenosti a stupněm dosaženého vzdělání lze konstatovat, že hypotéza H3 byla potvrzena. Pouze ve škále Zdraví je prokázána statisticky významná rozdílnost mezi vysokoškolsky a středoškolsky vzdělanými fanoušky a fanoušky se střední odbornou školou, vyučenými a školou základní. Vysokoškolsky a středoškolsky vzdělaní fanoušci vykazují ve faktoru zdraví vyšší míru spokojenosti.

Souhrn

Výzkumné šetření bylo cíleno na část divácké veřejnosti, kterým se obecně říká fanoušci, a to na fanoušky fotbalové. Obecným cílem bylo rozšíření znalostí o této skupině sportovních diváků z pohledu socio-kulturního. Při výběru zaměření výzkumu jsme vycházeli z Giddensovy koncepce reflexivity a životního stylu, která se „ukazuje jako stále užitečnější nejen pro pochopení zapojování lidí do sportovních aktivit, ale také pro pochopení vlivu sportovních aktivit na uspořádání společnosti v post-moderní době“. [Giddens, in 127, str. 140] Také jsme navazovali na, již zmíněný, výzkum Smolíka a Bayera z roku 2007 a šetření Kasalovo z r. 2006 [viz příl. č. 2].

K provedení kvantitativního šetření jsme použili dotazník životní spokojenosti. Životní spokojenost je výsledkem kvality života a životního stylu. Jak

ukazují výsledky výzkumů fotbalových fanoušků v České republice v posledním desetiletí, fotbaloví fanoušci se v psychických, sociálních a kulturních charakteristikách neodlišují od skupin se stejným věkovým složením, což lze porovnat i s uvedenými výzkumy, (Smolík, Bayer, Kasal). Věkové složení: nejpočetněji je zastoupena skupina 20–29 let, velké zastoupení středoškoláků s maturitou a studujících, minimální počet nezaměstnaných, to jsou charakteristiky, které lze již dnes považovat za objektivní charakteristiky skupin českých fotbalových fanoušků.

Platí-li Gramsciho, že „sport je ideálním bojištěm pro střet hodnot, vztahů a tyto hodnoty jsou neustále podrobovány soutěžení“, [127, str. 99] potom sociokulturní charakteristiky fanoušků musí vypovídat o reálné situaci příklonu fanoušků ke společenským a individuálním hodnotám. Výsledky zde uváděných výzkumů ne plně korespondují s názory veřejnosti (zřejmě na základě prezentace mediální) na fotbalové fanoušky a chuligány. Smolík shrnuje tento pohled do vzorce: „fotbalový chuligán = nezaměstnaný a frustrovaný mladík hledající vlastní identitu“. [94, str. 168] K tomu lze ještě uvést často prezentovaný názor, že fotbalovým násilím saturují fanoušci své základní nenaplněné potřeby. Ve vztahu ke své identitě, k uspokojení základních potřeb fanouška toto náš průzkum neprokázal. Již z výzkumného šetření Kasalova z roku 2006 [viz příl. č. 2] vyplývá, že fanoušci vykazují pozitivní tendence ke kvalitě svého života. 80 % fanoušků se cítilo být spíše šťastno/šťastno, 39 % se vyjádřilo o svém dětství jako o šťastném. Jejich náhled na morálku byl nejednoznačný, s mírnou tendencí považovat morální poměry v naší zemi za nedobré.

Náš výzkum, zkoumající míru životní spokojenosti je ve shodě se šetřením z roku 2006 dále v tom smyslu, že se neprokázala výrazná odchylka přístupu fanoušků ke svému životu od populace nefanoušků. Fanoušci zřetelně odlišují svět fotbalového fandění a prostředí fotbalových stadionů od běžného, každodenního života a prostředí, ve kterých se učí, pracují, žijí. Z uvedeného lze také soudit, že násilnosti v průběhu zápasů, před nimi i po nich, jsou rozpoutávány zcela vědomě a cíleně. Z pohledu životní spokojenosti jsou násilnosti páchané při zápasech na stadionech i mimo ně, problematicky vysvětlitelné. Nebo přesněji potvrzují multidimenzionální charakter fotbalového násilí. Jednou z dimenzí je zřejmě vliv jednotlivců s vůdčími schopnostmi nebo vlastnostmi, které v daném prostředí imponují (tvrdost, nesmiřitelnost s „jinými“, nebojácnost, nezávislost a opovržení

institucionalizovanými autoritami, tendence k extrémistickým názorům). Tyto osobnosti jsou v dané situaci schopni strhnout k akci váhající většinu.

Další dimenzí je nutnost sebeidentifikace a vnější prezentace. Běžný život zřejmě neposkytuje části mladých lidí žádanou výjimečnost a společenské uznání. Členství ve fanouškovských skupinách podporuje schopnost a dovednost být sám sebou bez konformních společenských omezení. U agresivnější části fanoušků k uvedenému přistupuje vysoká míra stylizace, provokativnost, identifikace s kulturními vzory reprezentujícími sílu, tvrdost a pochybné hrdinství (viz prezentace extrémistických symbolů v dotaznících). Elias [in 127, str. 151], v souvislosti s fotbalovým fanděním, uvádí: „strach a radost z bitvy ve sportu je součástí civilizačního procesu. Sport lidem umožňuje prožít strachu z bitvy, aniž by podstupovali riziko. Element strachu je výrazně potlačen (ačkoliv nezmizí zcela), element vzrušení je značně umocněn. Dle Eliase je sport katalyzátorem emocí, které nelze ventilovat jiným přijatelným způsobem. Emoční tenze často neustoupí s koncem hry. Často se stává, že divák přichází na stadion relativně klidný, ale s postupem hry v něm roste napětí, které musí být nějak ventilováno.“ V souvislosti s naším výzkumem skutečně diváctví je ventilem napětí a vzrušení a bez ohledu na sféru soukromého života situační chování více vypovídá o momentálních emocích a emočním naladění skupin, než o celkové míře nespokojenosti se životem.

Ze zkoumaných skupin celkově v míře životní spokojenosti jako nejnespokojenější vychází skupina chuligánů (ve faktorech práce, finance, volný čas, zdraví). Vzhledem k velikosti skupiny chuligánů a míře významnosti, můžeme o těchto rozdílech hovořit spíše v rovině interpretační spekulace. Nicméně předpokládáme, že právě osoby, sami sebe označující jako chuligáni, jsou spouštěčem násilí a faktorem trvalého napětí a pohotovosti k násilí. Pokud bychom, v návaznosti na poznatky tohoto výzkumu, chtěli identifikovat zdroje násilí na fotbalových stadionech, potom je další výzkum nutno zaměřit na psychosociální a kulturní markanty užší skupiny fanoušků – chuligánů.

Fanoušci nereprezentují všechny diváky. V jejich vztazích dominuje skupinové pojetí. Ve skupinách dochází k pocitům výjimečnosti na základě identifikace s určitými sdílenými znaky. Historické zkušenosti se vznikem fandovství ve Velké Británii poukazují na to, že těmito sdílenými znaky bylo např. komplikované rodinné zázemí, svízelná sociální situace nebo společný sociální

původ. Náš výzkum prokázal, že tato kritéria v současné době neplatí. Vzhledem k tomu, že životní spokojenost fanoušků se markantně neliší od životní spokojenosti většinové populace, předpokládáme, že chování na stadionech má, za další, důvod ve snaze zvýšit svůj kulturní kapitál. Výsledky výzkumu dále prokazují striktní oddělení osobního sociálního pole fanouška od pole diváckého. Sportovní diváctví je hra, hra oddělená od vážného, reálného života. Vysoká míra životní spokojenosti fanoušků také dává naději k účelné preventivní práci zlepšení atmosféry na stadionech.

Závěr

„Práce se dá neuroticky zneužít podobně jako sport nebo umění k překrytí existenční prázdnoty. Tato choroba se dá léčit a lze jí i předcházet.“ [54, str. 125]

Příčiny diváckého a potažmo fotbalového násilí lze zkoumat z tolika různých hledisek, kolik jich nabízí pestrá paleta lidského života. Také z tohoto důvodu není hledání ukončeno a v dynamice neustálých společenských změn se budou objevovat stále nové aspekty přístupu k jeho řešení. Naše práce vychází ze současných poznatků a více než na příčiny rizikového chování při sportovních událostech se zaměřila na kulturní aspekty tohoto jevu. Zkoumali jsme jak na kultuře, v postojích a projevech diváků a fanoušků, záležití. [ve smyslu 98, str. 204] Zaměřili jsme se na její přítomnost a interpretací chování diváků v oblasti symbolické, rituální, zvykové a mytické tradice jsme zjišťovali její vliv. Prokázali jsme, že kultura je jedním ze základních předpokladů vzniku a fungování hry a také, že je dominantním konstitučním faktorem diváctví a fandění. Etymologická a historická analýza pojmů fanum a fanaticus pomohla odhalit jejich obsah a výpovědní hodnotu pro hlubší pochopení podstaty fandění jako chování, které vede člověka k zakoušení nevšedních pocitů propojení s lidmi stejně naladěnými a umožňuje dotknout se metafyzického smyslu hry.

Interpretacemi odborných textů a vypořizovaného chování a jednání fanoušků jsme se snažili najít smysluplnost jimi provozované vášně. Snažili jsme se zjistit, v čem jejich jednání může přinášet zisky do dalšího života a v čem je naopak od plně prožívané reality odvádí. Zde lze vyjádřit pouze obecné závěry, neboť subjektivně vnímané emoce a prožitky každého jednoho aktéra diváctví jsou jedinečné a mohou se značně lišit od představ a postojů deklarovaných skupinou fanoušků, statisticky vyjádřených výsledků výzkumů nebo mediálních sdělení. Aby však nedošlo k hrubé relativizaci objektivně zjištěných faktů, je třeba zdůraznit, že společnost si vytváří širokou škálu mechanismů, kterými je udržována pohromadě. Tyto mechanismy se vyvíjejí celá tisíciletí a jsou součástí společenského vědomí každé kulturní entity. Analýzou těchto mechanismů definovaných v antropologické, sociologické, filosofické a psychologické literatuře jsme dospěli k závěru, že přílišná akcentace života ve fanouškovských skupinách, silná angažovanost v projevech nenávisti a vypjatého soupeření s jinými fan skupinami spíše omezuje perspektivy

osobnostního a společenského růstu a je brzdou skutečného sebeuskutečnění. Toto zjištění má zároveň širší společenské konotace. Fotbaloví fanoušci nejsou skupinou odtrženou od reálného života. Na jejich chování se pouze koncentrovaně projevuje to, s čím zápasí celá společnost na poli fungování rodiny, vzdělávání, absence lidského étosu a úcty k nosným hodnotám. Jenom soustředěné aktivity v uvedených oblastech mohou vést k postupné změně postojů nejenom fotbalových fanoušků.

Imaginace nachází svoji podstatu v neurobiologické stavbě mozku, schopnost symbolizace je potom vrcholně kulturním využitím imaginace. Na symbolizaci je vlastně vystavěna celá stavba hry a pochopitelně také diváctví. Schopnost symbolizace osmyslupňuje fanouškům jejich počínání. Může však zároveň vytvářet, pro společnost škodlivé, konstrukce sociální reality (extremistické názory a projevy). Nahlédnutím do symbolického světa fanoušků jsme poodhalili závoj, za kterým se skrývá, možná často nevědomá, podstata násilného chování. V souvislosti s extremistickými projevy fanoušků se otevírá otázka, do jaké míry je toto chování založeno na skutečné a vědomé nenávisti k jinému a cizímu, a nakolik je založeno pouze na přitažlivosti zakázaného, jehož nebezpečnou podstatu daný jedinec či skupina nezná?

Další otázkou je, zda uzavřený svět fan skupin umožňuje získávat schopnost orientovat se v sociální skutečnosti, zda vědí, co je v dané situaci třeba dělat a zda tak získávají to, čemu se ve sportu říká cit pro hru spojený se schopností vnímat další její vývoj. Výsledky empirického šetření spíše hovoří o této schopnosti tím, že si v občanském životě jsou schopni držet životní podmínky a styl, které jim umožňují konformní splynutí s většinou společnosti. Toto zjištění je dále důležité pro celkové vnímání diváckého násilí jako ritualizovaného chování zájmově uzavřené skupiny lidí, které nemá než manifestační charakter spojený s touhou po hlubokém prožitku a dobrodružství. To však neznamená, že bychom násilí při sportovních kláních měli bagatelizovat. Bourdieu hovoří o „sociálním aktérům vnějším a nadřazeném soukolí“. Toto „soukolí“ je prozatím spíše schopno eliminovat projevy vandalizmu prostřednictvím bezpečnostních sborů, než vytvářet prostředí nakloněné kultivovanému typu diváctví.

Svět sportovního diváctví je kulturním produktem. A tak, jako v historii lidstva, národů i jednotlivců svádí kultura nenásilí a porozumění boj s kulturou násilí a soupeření, tak i na sportovních stadionech probíhá tato linie. Je to přirozený proces,

který nemá jasného vítěze, ale kulturní dějiny se svými postupnými vítězstvími v oblasti kultivace člověka dávají výraznou naději do budoucna. I fotbalové násilí prošlo za posledních padesát let výraznými a nezvratnými změnami. V jeho eliminaci se vždy vyplatil racionální přístup založený na reálném pohledu do příčin diváckého násilí. Kultura se na diváckém násilí podílela a podílí, zrovna tak se vždy podílela a podílí na jeho odstranění.

Soupis odkazů

- [1] **FINK, Eugen.** *Oáza štěstí*. Praha : Mladá fronta, 1992. 61 s. ISBN 80-204-0224-1.
- [2] **PETRUSEK, Miloslav (red.) [et, al.].** *Velký sociologický slovník*. Praha : Karolinum, 1996. 1627 s. ISBN 80-7184-311-3.
- [3] **HUIZINGA, Johan.** *Homo ludnes*. Bratislava : Tatran, 1990. 377 s. ISBN 80-222-0211-8.
- [4] **FINK, Eugene.** *Hra jako symbol světa*. Praha : Český spisovatel, 1993. 268 s. ISBN 80-202-0410-5.
- [5] **CAILLOIS, Roger.** *Hry a lidé : maska a závrať*. Praha : Nakladatelství Studia Ypsilon, 1998. 215 s. ISBN 80-902482-2-5.
- [6] **SEKOT, Aleš.** *Sociální dimenze sportu*. Brno : Masarykova univerzita v Brně, Fakulta sportovních studií, 2004. 245 s. ISBN 80-210-3581-1.
- [7] **MAGNANE, George.** *Sociologie du sport*. Saint-Amand : Gallimard, 1964. 190 s.
- [8] **DUNNING, Eric.** *The sociology of sport : a selection of readings*. Londýn : Frank Cass & Co. Ltd., 1971. 382 s. ISBN 978-07-1462-293-4.
- [9] **KOTLÍK, Kamil.** *Psychosociální determinanty chování fotbalových diváků*. Praha : FTVS UK, 2006. 148 s. Dizertační práce.
- [10] **SLEPIČKA, Pavel.** *Sportovní diváctví*. Praha : Olympia, 1990. 209 s. ISBN 80-7033-012-0.
- [11] **NAKONEČNÝ, Milan.** *Základy psychologie*. Praha : Academia, 1998. 590 s. ISBN 80-200-0689-3.
- [12] **ORTEGA Y GASSET, José.** *Vzpoura davů*. Praha : Naše vojsko, 1993. 158 s. ISBN 80-206-0072-8.
- [13] **ORTEGA Y GASSET, José.** *Úkol naší doby*. Praha : Mladá fronta, 1969. 120 s.
- [14] **FROMM, Erich.** *Obraz člověka u Marxe*. [překl.] Michael Hauser. Brno : L. Marek, 2004. 152 s. ISBN 80-86263-53-3.
- [15] **HRBEK, Mojmír.** *"Smrt Boha" v Nietzschevě filosofii*. Praha : Academia, 1996. 221 s. ISBN 80-200-0588-9.
- [16] **SAINT-EXUPÉRY, Antoine de.** *Citadela*. [překl.] Věra Dvořáková. 3. vyd. Praha : Vyšehrad, 1994. 299 s. ISBN 80-7021-116-4.
- [17] **HONNETH, Axel.** *Sociální filosofie a postmoderní etika*. [překl.] Alena Bakešová a Josef Velek. Praha : Filosofia, 1996. 143 s. ISBN 80-7007-082-X.
- [18] **TAYLOR, Charles.** *Multikulturalismus: zkoumání politiky uznání*. Praha : Filosofia, 2001. 183 s. ISBN 80-7007-161-3.
- [19] **PĚTIOKÝ, Jiří.** *Hooligans: Hra na válku*. Praha : FSV UHK, 2004. 90 s. Diplomová práce.
- [20] **GELLNER, Ernest.** *Rozum a kultura*. [překl.] Eva Musilová. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999. 188 s. ISBN 80-210-2728-2.
- [21] **BAUMAN, Zygmunt.** *Individualizovaná společnost*. [překl.] Martin Ritter. Praha : Mladá fronta, 2004. 290 s. ISBN 80-204-1195-X.
- [22] **SUCHÁNEK, Marek.** *Aktivita státních institucí ČR v problematice diváckého násilí*. *Éthum*. roč. 12, 2004, č. 43, str. 42.
- [23] **MUCHA, Ivan.** *Texty ze sociologie*. Pelhřimov : Nakladatelství 999, 2001. 223 s. ISBN 80-86391-04-3.
- [24] **MAREŠ, Miroslav, SMOLÍK, Josef a SUCHÁNEK, Marek.** *Fotbaloví chuligáni: evropská dimenze subkultury*. Brno : Centrum strategických studií : Barrister & Principal, 2004. 181 s. ISBN 80-903333-0-3.
- [25] **MARSH, Peter, ROSSER, Elisabeth a HARRÉ, Rom.** *The rules of disorder*. London : Routledge and K. Paul, 1978. 140 s. ISBN 0-7100-8747-0.
- [26] **DUKE, Vic a CROLLEY, Liz.** *Football, nationality, and the state*. New York : Addison Wesley Longman, 1996. 164 s. ISBN 0-582-29306-5.

-
- [27] **LEHMANN, Alexandra.** Randalie rund um den Fußball. *Kriminalistik*. 2000. 5, stránky 299-303.
- [28] **PONĚŠICKÝ, Jan.** *Agrese, násilí a psychologie moci*. Praha : TRITON, 2004. 226 s. ISBN 80-86320-33-2.
- [29] **ŠUBRT, Jiří.** *Civilizační teorie Norberta Eliase*. Praha : Karolinum, 1996. 106 s. ISBN 80-7184-197-8.
- [30] **FROSDICK, Steve a MARSH, Peter.** *Football hooliganism*. Cullompton : Willan, 2005. 215 s. ISBN 18-4392-129-4.
- [31] **GIRTLE, Roland.** *Okrajové sociální kultury*. Brno : Masarykova univerzita, 2001. 218 s. ISBN 80-210-2728-2.
- [32] **BECK, Ulrich.** *Riziková společnost*. Praha : SLON, 2004. 431 s. ISBN 80-86429-32-6.
- [33] **KRATOCHVÍL, Zdeněk.** *Výchova, zřejmost, vědomí*. Praha : Herrmann & synové, 1995. 199 s.
- [34] **MACHOVEC, Milan.** *Smysl lidské existence*. Praha : Akropolis, 2002. 127 s. ISBN 80-7304-016-6.
- [35] **LÉVINAS, Emmanuel.** *Existence a ten, kdo existuje*. Praha : Oikoymenh, 1997. 85 s. ISBN 80-86005-36-4.
- [36] **JUNG, Carl Gustav.** *Duše moderního člověka*. [překl.] Karel Plocek. Brno : Atlantis, 1994. 378 s. ISBN 80-7108-213-9.
- [37] **BABYRÁDOVÁ, Hana.** *Rituál umění a výchova*. Brno : Masarykova univerzita, 2002. ISBN 80-210-3029-1.
- [38] **SOUKUP, Václav.** *Dějiny antropologie*. Praha : Karolinum, 2004. 667 s. ISBN 80-246-0337-3.
- [39] **VAN GENNEP, Arnold.** *Přechodové rituály*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 1997. 201 s. ISBN 80-7106-178-6.
- [40] **MAREŠ, Miroslav.** *Pravicový extremismus a radikalismus*. Brno : Barrister & Principal : Centrum strategických studií, 2003. 655 s. ISBN 80-86598-45-4.
- [41] **FREUD, Sigmund.** *Totem a tabu. Vtip*. [překl.] Ludvík Hošek. Praha : Psychoanalytické nakladatelství, 1991. 157 s. ISBN 80-86123-01-4.
- [42] **BELL, Daniel.** *Kulturní rozpory kapitalismu*. [překl.] Lukáš Gjurič. Praha : Sociologické nakladatelství, 1999. 335 s. ISBN 80-85850-84-2.
- [43] **PETRŮ, Karel.** *Dějiny československé kopané*. Praha : Nár. nakladatelství A. Pokorný, 1946. 845 s.
- [44] **DUNNING, Eric [et al.].** *Fighting fans*. Dublin : University College Dublin Press, 2002. 270 s. ISBN 19-0062-173-8.
- [45] **KELLER, Jan.** *Teorie modernizace*. Praha : SLON, 2007. 194 s. ISBN 978-80-86429-66-3.
- [46] **SAK, Petr a SAKOVÁ, Klára.** *Mládež na křižovatce*. Praha : Svoboda Servis, 2004. 240 s. ISBN 80-86320-33-2.
- [47] **VEČERNÍK, Jan.** *Zpráva o vývoji české společnosti 1989 - 1998*. Praha : Academia, 1998. ISBN 80-200-0703-2.
- [48] **MACHO, Milan.** *Fotbal - vášeň 20. století*. Praha : Brána, 1996. 428 s. ISBN 80-85946-27-0.
- [49] **OBORNÝ, Josef, JŮVA, Vladimír a LEŠKA, Dušan.** *Sociální dimenze sportu*. [editor] Aleš SEKOT. Brno : Masarykova univerzita, 2004. 245 s. Mezinárodní publikace, zčásti koncipovaná v rámci vědeckého projektu VEGA 1/1411/04. ISBN 80-210-3581-1.
- [50] **KOPA, Luděk.** *Aspekty diváckého násilí a možnosti prevence*. Hradec Králové : PdF UHK, 2004. 82 s. Diplomová práce.
- [51] **Ministerstvo vnitra ČR, Odbor bezpečnostní politiky.** Informace o problematice extremismu na území České republiky v roce 2004. [Online] 2005. [Citace: 10. 11 2006.] <http://www.mvcr.cz/dokument/2005/ext2004.pdf>.

-
- [52] **VEČERKA, Kazimír.** *Jak na fotbalové výtržníky*. Praha : Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 1992. 88 s.
- [53] *Národní koncepce sportu a bezpečnosti, výsledková zpráva*. Düsseldorf : Ministerstvo vnitra Severního Porýní Vestfálska, 1992. Pracovní materiál Ministerstva vnitra ČR, 1999.
- [54] **FRANKL, Viktor E.** *Teorie a terapie neuróz*. Praha : Grada, 1999. 171 s. ISBN 80-7169-779-6.
- [55] **WELSCH, Wolfgang.** *Naše postmoderní moderna*. Praha : Zvon, 1998. 198 s. ISBN 80-7113-104-0.
- [56] **TAYLOR, Charles.** *Etika authenticity*. Praha : Filosofia, 2001. 134 s. ISBN 80-7007-150-8.
- [57] **PETRUSEK, Miroslav.** Sociální souvislosti globalizace. [editor] Václav Mezřický. *Globalizace*. Praha : Portál, 2003, stránky 93 - 113.
- [58] **PATOČKA, Jan.** *Úvod do fenomenologické filosofie*. Praha : Oikoymenh, 1993. 189 s. ISBN 80-85241-47-1.
- [59] **NEUBAUER, Zdeněk.** *O Sněžurce aneb cesta za smyslem bytí a poznání*. Praha : Malvern, 2004. 287 s. ISBN 80-96702-02-2.
- [60] **MUNKOVÁ, Gabriela.** *Sociální deviace*. Praha : Karolinum, 2001. 134 s. ISBN 80-246-0279-2.
- [61] **MUCHA, Ivan.** Antropologický rozměr globalizace. *Globalizace*. Praha : Portál, 2003, stránky 115-130. ISBN 80-7178-748-5.
- [62] **MATĚJČEK, Zdeněk a DYTRYCH, Zdeněk.** *Krizové situace v rodině očima dítěte*. Praha : Grada, 2002. 128 s. ISBN 80-247-0332-7.
- [63] **LUKASOVÁ, Elisabeth.** *Logoterapie ve výchově*. Praha : Portál, 1997. 207 s. ISBN 80-7178-180-0.
- [64] **LUHMAN, Niklas.** *Sociální systémy: Nárys obecné teorie*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006. 549 s. ISBN 80-7325-100-0.
- [65] **LÉVINAS, Emmanuel.** *Být pro druhého*. Praha : Zvon, 1997. ISBN 80-7113-217-9.
- [66] **LE BON, Gustave.** *Psychologie davu*. Praha : KRA, 1994. 102 s. ISBN 80-901527-8-3.
- [67] **KOHÁK, Erazim.** *Svoboda, svědomí, soužití*. Praha : SLON, 2004. 214 s. ISBN 80-86429-35-0.
- [68] **KING, Anthony.** The postmodernity of football hooliganism. *British Journal of Sociology*. listopad 1997, č. 48, stránky 576 -593.
- [69] **KASAL, Josef.** Násilí na stadionech jako důsledek existenciální prázdnoty. *Riziková mládež v současné společnosti: sborník příspěvků z konference s mezinárodní účastí konané pod záštitou projektu PHARE 2003 RLZ - opatření 2.1*. Hradec Králové : Gaudeamus, 2006. ISBN 80-7041-044-2.
- [70] **HOEBEL, E. Adamson, JENNIGS, Jesse D. a SMITH, Elmer R.** *Readings in Anthropology*. New York : McGraw-Hill Book Company, 1972.
- [71] **HABERMAS, Jürgen.** *Strukturální přeměna veřejnosti*. [překl.] Alena Bakešová a Josef Velek. Praha : Filosofia, 2000. 418 s. ISBN 80-7007-134-6.
- [72] **FROMM, Erich.** *Anatomie lidské destruktivity*. [překl.] Bedřich Placák. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 1997. 520 s. ISBN 80-86123-01-4.
- [73] **FOUCAULT, Michael.** *Diskurs, autor, genealogie*. [překl.] Petr Horák. Praha : Svoboda, 1994. 115 s. ISBN 80-205-0406-0.
- [74] **ECO, Umberto.** *Skeptikové a těžitelé*. [překl.] Zdeněk Frýbort. Praha : Svoboda, 1995. 414 s. ISBN 80-205-0472-3.
- [75] **DISMAN, Miroslav.** *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Praha : Karolinum, 2002. 374 s. ISBN 80-246-0139-7.
- [76] **ČERNÝ, Jiří.** *Fotbal je hra. Pokus o fenomenologii hry*. Praha : Československý spisovatel, 1968.

-
- [77] **BURIÁNEK, Jiří.** *Systémová sociologie: Problém operacionalizace.* Acta UC Ph. et hist., Mon. CXLVII-1993. Praha : Univerzita Karlova, 1993. 135 s. ISSN 0567-8307, ISBN 80-7066-842-3.
- [78] **BAYER, Dušan.** *Fotbalové násilí: subkultura hooligans.* Brno : Masarykova univerzita, 2002.
- [79] **BAUMAN, Zygmunt.** *Tekutá modernost.* Praha : Mladá fronta, 2002. 434 s. ISBN 80-204-0966-1.
- [80] **ARENDE, Hannah.** *O násilí.* [překl.] Jiří Příběh a Petr Fantys. 2. vydání. Praha : Oikoymenh, 1995. ISBN 80-7298-128-5.
- [81] **ARENDE, Hannah.** *Krise kultury: (čtyři cvičení v politickém myšlení).* [překl.] Martin Palouš. Praha : Mladá fronta, 1994. 157 s. ISBN 80-204-0424-4.
- [82] **Občanské sdružení ProFobalFans Chrudim.** *ProFotbalFans.* [Online] [Citace: 19. 12 2006.] Dostupné z: <<http://www.profobalfans.cz/pff.htm>>.
- [83] *Kontrastní hodnoty a multikulturní společnost, sborník z mezinárodní konference 19. - 22. září 2001 v Praze.* Praha : Středisko pro výzkum sociálně kulturní plurality, 2002. ISBN 80-7007-162-1.
- [84] **DĚKANOVSKÝ, Jan.** *Sport, media a mýty.* Praha: Dokořán, 2008. 183 s. ISBN 978-80-7363-131-4.
- [85] **HOFSTED, Geert.** *Kultury a organizace. Software lidské mysli.* Praha: Linde, 2007. 335 s. ISBN 80-86-131-70-X.
- [86] **GEERTZ, Clifford.** *Interpretace kultur.* Praha: SLON, 2000. 565 s. ISBN 80-85850-89-3.
- [87] **HOLE, Günter.** *Fanatismus.* Praha: Portál, 1998. 152 s. ISBN 80-7178-183-5.
- [88] **HEERS, Jacques.** *Svátky bláznů a karnevaly.* Praha: Argo, 2006. 227 s. ISBN 80-7203-777-3.
- [89] **JAVŮREK, Petr.** *Chování fanoušků v trutnovském regionu.* Hradec Králové: PdF UHK, 2010. 82 s. Bakalářská práce.
- [90] **AIMOVÁ, Irena.** Symbolické násilí a obrazy jako prezentace sociální skutečnosti. In ŠUBRT, Jiří. *Soudobá sociologie IV.* Praha: Karolinum, 2010. 383 s. ISBN 978-80-246-1789-3.
- [91] **McROBBIE, Angela.** *Aktuální témata kulturních studií.* Praha: Portál, 2006. 236 s. ISBN 80-7367-156-5.
- [92] **HORÁKOVÁ-NOVOTNÁ, Hana.** Aktuální diskuse k teoriím kultury. In ŠUBRT, Jiří. *Soudobá sociologie III.* Praha: Karolinum, 2008. ISBN 978-80-246-1486-1.
- [93] **ERIKSEN, Thomas, Hylland.** *Sociální a kulturní antropologie.* Praha: Portál, 2008. 408 s. ISBN 978-80-7367-465-6.
- [94] **SMOLÍK, Josef.** *Subkultury mládeže.* Praha: Grada, 2010. 288 s. ISBN 978-80-247-2907-7.
- [95] **GELDER, Ken.** *Subcultures: Cultural histories and social practice.* London: Routledge, 2007. ISBN 978-0-415-37951-9.
- [96] **AUDITORIÁLNÍ PŘÍSTUP** – První fáze, publika jako aktivní subkultury. *IKSZ* [online]. 2011, 5, [cit. 2011-06-18]. Dostupný z [www: <http://www.cuni.cz/IKSZ-16-VERSION1-KS_prednaska_auditorialni.doc>](http://www.cuni.cz/IKSZ-16-VERSION1-KS_prednaska_auditorialni.doc).
- [97] **KING, Martin. KNIGHT, Martin.** *Hoolifan 30 let násilí.* Nové Sedlo u Lokte: Vydavatelství&Nakladatelství Zdeněk Plachý, 2005. ISBN 80-903556-1-7.
- [98] **BOURDIEU, Pierre.** *Teorie jednání.* Praha: Karolinum, 1998. 179 s. ISBN 80-7184-518-3.
- [99] **BROWN, Adam.** *Fanatics! Power, identity and fandom in football.* Taylor & Francis e-Library, 2002. ISBN 0-203-18929-9 (Adobe Reader Format).
- [100] **BORECKÝ, Vladimír.** *Porozumění symbolu.* Praha: Triton, 2003. ISBN 80-7254-371-7.
- [101] **FISHER, Mark.** *Kapitalistický realismus.* Praha: Rybka Publishers, 2010. ISBN 978-80-87067-69-7.
- [102] **PATOČKA, Jan.** *Péče o duši I.* Praha: Oikoymenh, 1996. ISBN 80-86005-24-0.

-
- [103] **MARTUCCELLI, Danilo.** *Sociologie modernity.* Praha: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008. ISBN 978-80-7325-145-1.
- [104] **MUSILOVÁ, Kristýna.** Prevence fotbalového násilí (se zaměřením na projekt Sparta fandí slušně). Bakalářská práce. Univerzita Hradec Králové, 2009.
- [105] **JAKUBEC, Lukáš.** Specifika fotbalového fandění v České republice. Bakalářská práce. Univerzita Hradec Králové, 2009.
- [106] **ALLPORT, Gordon.W.** *O povaze předsudků.* Praha: Prostor, 2004. ISBN 80-7260-125-3.
- [107] **DŽIBRÁN, Chalíl.** *Prorok.* Praha: Vyšehrad, 1990. ISBN 80-7021-122-9.
- [108] **KUČEROVÁ, Stanislava.** *Člověk-Hodnoty-Výchova.* Prešov: Grafotlač, 1996. ISBN 80-85668-34-3.
- [109] **PATOČKA, Jan.** *Péče o duši II.* Praha: Oikoymenh. 1999. ISBN 80-86005-91-7.
- [110] **SMOLÍK, Josef.** *Fotbalové chuligánství.* Karlovy Vary: Zdeněk Plachý-nakladatelství a vydavatelství, 2008, 280 s. ISBN 978-80-903556-3-7.
- [111] **NIETZSCHE, Friedrich.** *Nečasové úvahy I.* Praha: Váhy, 1992. 165 s. ISBN 80-204-0289-6.
- [112] **NIETZSCHE, Friedrich.** *Nečasové úvahy II.* Praha: Váhy, 1992. 176 s. ISBN 80-204-0289-6.
- [113] **ŠERÝ, Ladislav.** *Laserová romance 3.* Praha: Agite/Fra, 2009. 183 s. ISBN 978-80-86603-07-0.
- [114] **SPAAIJ, Ramón.** *A Comparasion of Six Western European Football Clubs.* Amsterdam: University Press, 2006. 484 s. ISBN-10 90 5629 445 8.
- [115] **ZEIG, Jeffrey K.** *Umění psychoterapie.* Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7178-972-0.
- [116] **MURPHY, Patrick, WILIAMS, John, DUNNING, Eric.** *Football on Trial.* Tylor & Francis e-Library, 2003. ISBN 0-203-40872-1 Master e-book ISBN.
- [117] **TROMPENAARS, Fons.** *Reading the waves of culture: understanding cultural diversity in businnes.* Economist Books, 192s. 1993.
- [118] **DOSTÁLOVÁ, Růžena. HOŠEK, Radislav.** *Antická mystéria.* Praha: Vyšehrad: 1997. 365 s. ISBN 80-7021-217.
- [119] **RÜPKE, Jörg.** *Náboženství Římanů.* Praha: Vyšehrad, 2007. 344 s. ISBN 978-80-7021-807-5.
- [120] **NEŠKUDLA, Bořek.** *Encyklopedie bohů a mýtů.* Praha: Libri, 2003, 228 s. ISBN 80-7277-125-6.
- [121] **BYSTRICKÝ, Jiří, MUCHA, Ivan.** *K filosofii médií.* Praha, 2007. 167 s. ISBN 978-80-86391-23-6.
- [122] **FAHRENBERGER, MYRTEK, SCHUMACHER, BRÄHLER.** *Dotazník životní spokojenosti,* Praha: Testcentrum, 2001. 84 s. ISBN 80-86471-16-0.
- [123] **PAYNE, Jan a kol.** *Kvalita života a zdraví.* Praha: Triton, 2005. 629 s. ISBN 80-7254-5-657-0.
- [124] **HORNE, John.** *Sport in consumer culture.* New York: Palgrave Macmillan, 2006. 200 s. ISBN 0-333-91286-1.
- [125] **SPAAIJ, Ramón.** *Understanding Football Hooliganism.* Amsterdam: University Press. 2006. ISBN 10 90 5629 445 8.
- [126] **SEKOT, Aleš.** *Sociologie sportu.* Brno: Paido, 2006. 410 s. ISBN 80-7315-132-4.
- [127] **GIULIANOTTI, Richard.** *Sport and modern social theorists.* United Kingdom: Palgrave, 2004. 264 s. ISBN 10-033-380-079-6.

Soupis použité literatury

- AIMOVÁ, Irena.** Symbolické násilí a obrazy jako prezentace sociální skutečnosti. In ŠUBRT, Jiří. *Soudobá sociologie IV*. Praha: Karolinum, 2010. 383 s. ISBN 978-80-246-1789-3.
- ALLPORT, Gordon.W.** *O povaze předsudků*. Praha: Prostor, 2004. ISBN 80-7260-125-3.
- ARENDT, Hannah.** *Krise kultury: (čtyři cvičení v politickém myšlení)*. [překl.] Martin Palouš. Praha : Mladá fronta, 1994. 157 s. ISBN 80-204-0424-4.
- ARENDT, Hannah.** *O násilí*. [překl.] Jiří Příbáň a Petr Fantys. 2. vydání. Praha : Oikoymenh, 1995. ISBN 80-7298-128-5.
- BABYRÁDOVÁ, Hana.** *Rituál umění a výchova*. Brno : Masarykova univerzita, 2002. ISBN 80-210-3029-1.
- BAUMAN, Zygmunt.** *Individualizovaná společnost*. [překl.] Martin Ritter. Praha : Mladá fronta, 2004. 290 s. ISBN 80-204-1195-X.
- BAUMAN, Zygmunt.** *Tekutá modernost*. Praha : Mladá fronta, 2002. 434 s. ISBN 80-204-0966-1.
- BAYER, Dušan.** *Fotbalové násilí: subkultura hooligans*. Brno : Masarykova univerzita, 2002.
- BECK, Ulrich.** *Riziková společnost*. Praha : SLON, 2004. 431 s. ISBN 80-86429-32-6.
- BELL, Daniel.** *Kulturní rozpory kapitalismu*. [překl.] Lukáš Gjurič. Praha : Sociologické nakladatelství, 1999. 335 s. ISBN 80-85850-84-2.
- BORECKÝ, Vladimír.** *Porozumění symbolu*. Praha: Triton, 2003. ISBN 80-7254-371-7.
- BOURDIEU, Pierre.** *Teorie jednání*. Praha: Karolinum, 1998. 179 s. ISBN 80-7184-518-3.
- BROWN, Adam.** *Fanatics! Power, identity and fandom in football*. Taylor & Francis e-Library, 2002. ISBN 0-203-18929-9 (Adobe Reader Format).
- BURIÁNEK, Jiří.** *Systémová sociologie: Problém operacionalizace*. Acta UC Ph. et hist., Mon. CXLVII-1993. Praha : Univerzita Karlova, 1993. 135 s. ISSN 0567-8307, ISBN 80-7066-842-3.
- BYSTRČICKÝ, Jiří, MUCHA, Ivan.** *K filosofii médií*. Praha, 2007. 167 s. ISBN 978-80-86391-23-6.
- CAILLOIS, Roger.** *Hry a lidé : maska a závrať*. Praha : Nakladatelství Studia Ypsilon, 1998. 215 s. ISBN 80-902482-2-5.
- ČERNÝ, Jiří.** *Fotbal je hra. Pokus o fenomenologii hry*. Praha : Československý spisovatel, 1968.
- DĚKANOVSKÝ, Jan.** *Sport, media a mýty*. Praha: Dokořán, 2008. 183 s. ISBN 978-80-7363-131-4.
- DISMAN, Miroslav.** *Jak se vyrábí sociologická znalost*. Praha : Karolinum, 2002. 374 s. ISBN 80-246-0139-7.
- DOSTÁLOVÁ, Růžena. HOŠEK, Radislav.** *Antická mystéria*. Praha: Vyšehrad: 1997. 365 s. ISBN 80-7021-217.
- DUKE, Vic a CROLLEY, Liz.** *Football, nationality, and the state*. New York : Addison Wesley Longman, 1996. 164 s. ISBN 0-582-29306-5.
- DUNNING, Eric [et al.].** *Fighting fans*. Dublin : University College Dublin Press, 2002. 270 s. ISBN 19-0062-173-8.
- DUNNING, Eric.** *The sociology of sport : a selection of readings*. Londýn : Frank cass & co. ltd., 1971. 382 s. ISBN 978-07-1462-293-4.
- DŽIBRÁN, Chalíl.** *Prorok*. Praha: Vyšehrad, 1990. ISBN 80-7021-122-9.
- ECO, Umberto.** *Skeptikové a těšitelé*. [překl.] Zdeněk Frýbort. Praha : Svoboda, 1995. 414 s. ISBN 80-205-0472-3.
- ERIKSEN, Thomas, Hylland.** *Sociální a kulturní antropologie*. Praha: Portál, 2008. 408 s. ISBN 978-80-7367-465-6.

-
- FAHRENBERGER, MYRTEK, SCHUMACHER, BRÄHLER.** *Dotazník životní spokojenosti*. Praha: Testcentrum, 2001. 84 s. ISBN 80-86471-16-0.
- FINK, Eugen.** *Oáza štěstí*. Praha : Mladá fronta, 1992. 61 s. ISBN 80-204-0224-1.
- FINK, Eugene.** *Hra jako symbol světa*. Praha : Český spisovatel, 1993. 268 s. ISBN 80-202-0410-5.
- FISHER, Mark.** *Kapitalistický realismus*. Praha:Rybka Publishers, 2010. ISBN 978-80-87067-69-7.
- FOUCAULT, Michael.** *Diskurs, autor, genealogie*. [překl.] Petr Horák. Praha : Svoboda, 1994. 115 s. ISBN 80-205-0406-0.
- FRANKL, Viktor E.** *Teorie a terapie neuróz*. Praha : Grada, 1999. 171 s. ISBN 80-7169-779-6.
- FREUD, Sigmund.** *Totem a tabu. Vtip*. [překl.] Ludvík Hošek. Praha : Psychoanalytické nakladatelství, 1991. 157 s. ISBN 80-86123-01-4.
- FROMM, Erich.** *Anatomie lidské destruktivity*. [překl.] Bedřich Placák. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 1997. 520 s. ISBN 80-86123-01-4.
- FROMM, Erich.** *Obraz člověka u Marxe*. [překl.] Michael Hauser. Brno : L. Marek, 2004. 152 s. ISBN 80-86263-53-3.
- FROSDICK, Steve a MARSH, Peter.** *Football hooliganism*. Cullompton : Willan, 2005. 215 s. ISBN 18-4392-129-4.
- GEERTZ, Clifford.** *Interpretace kultur*. Praha: SLON, 2000. 565 s. ISBN 80-85850-89-3.
- GELDER, Ken.** *Subcultures: Cultural histories and social practice*. London: Routledge, 2007. ISBN 978-0-415-37951-9.
- GELLNER, Ernest.** *Rozum a kultura*. [překl.] Eva Musilová. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 1999. 188 s. ISBN 80-210-2728-2.
- GIRTLE, Roland.** *Okrajové sociální kultury*. Brno : Masarykova univerzita, 2001. 218 s. ISBN 80-210-2728-2.
- GIULIANOTTI, Richard.** *Sport and modern social theorists*. United Kingdom: Palgrave, 2004. 264 s. ISBN 10-033-380-079-6.
- HABERMAS, Jürgen.** *Strukturální přeměna veřejnosti*. [překl.] Alena Bakešová a Josef Velek. Praha : Filosofia, 2000. 418 s. ISBN 80-7007-134-6.
- HEERS, Jacques.** *Svátky bláznů a karnevaly*. Praha: Argo, 2006. 227 s. ISBN 80-7203-777-3.
- HOEBEL, E. Adamson, JENNIGS, Jesse D. a SMITH, Elmer R.** *Readings in Anthropology*. New York : McGraw-Hill Book Company, 1972.
- HOFSTEDE, Geert.** *Kultury a organizace. Software lidské mysli*. Praha: Linde, 2007. 335 s. ISBN 80-86-131-70-X.
- HOLE, Günter.** *Fanatismus*. Praha: Portál, 1998. 152 s. ISBN 80-7178-183-5.
- HONNETH, Axel.** *Sociální filosofie a postmoderní etika*. [překl.] Alena Bakešová a Josef Velek. Praha : Filosofia, 1996. 143 s. ISBN 80-7007-082-X.
- HORÁKOVÁ-NOVOTNÁ, Hana.** Aktuální diskuse k teoriím kultury. In ŠUBRT, Jiří. *Soudobá sociologie III*. Praha: Karolinum, 2008. ISBN 978-80-246-1486-1.
- HORNE, John.** *Sport in consumer culture*. New York: Palgrave Macmillan, 2006. 200 s. ISBN 0-333-91286-1.
- HRBEK, Mojmir.** *"Smrt Boha" v Nietzschevě filosofii*. Praha : Academia, 1996. 221 s. ISBN 80-200-0588-9.
- HUIZINGA, Johan.** *Homo ludnes*. Bratislava : Tatran, 1990. 377 s. ISBN 80-222-0211-8.
- JAKUBEC, Lukáš.** *Specifika fotbalového fandění v České republice*. Bakalářská práce. Univerzita Hradec Králové, 2009.

-
- JAVŮREK, Petr.** *Chování fanoušků v trutnovském regionu.* Hradec Králové: PdF UHK, 2010. 82 s. Bakalářská práce.
- JUNG, Carl Gustav.** *Duše moderního člověka.* [překl.] Karel Plocek. Brno : Atlantis, 1994. 378 s. ISBN 80-7108-213-9.
- KASAL, Josef.** *Násilí na stadionech jako důsledek existenciální prázdnoty. Riziková mládež v současné společnosti: sborník příspěvků z konference s mezinárodní účastí konané pod záštitou projektu PHARE 2003 RLZ - opatření 2.1.* Hradec Králové : Gaudeamus, 2006. ISBN 80-7041-044-2.
- KELLER, Jan.** *Teorie modernizace.* Praha : SLON, 2007. 194 s. ISBN 978-80-86429-66-3.
- KING, Anthony.** The postmodernity of football hooliganism. *British Journal of Sociology.* listopad 1997, č. 48, stránky 576 -593.
- KING, Martin. KNIGHT, Martin.** *Hoolifan 30 let násilí.* Nové Sedlo u Lokte: Vydavatelství&Nakladatelství Zdeněk Plachý, 2005. ISBN 80-903556-1-7.
- KOHÁK, Erazim.** *Svoboda, svědomí, soužití.* Praha : SLON, 2004. 214 s. ISBN 80-86429-35-0.
- KOPA, Luděk.** *Aspekty diváckého násilí a možnosti prevence.* Hradec Králové : PdF UHK, 2004. 82 s. Diplomová práce.
- KOTLÍK, Kamil.** *Psychosociální determinanty chování fotbalových diváků.* Praha : FTVS UK, 2006. 148 s. Dizertační práce.
- KRATOCHVÍL, Zdeněk.** *Výchova, zřejmost, vědomí.* Praha : Herrmann & synové, 1995. 199 s.
- KUČEROVÁ, Stanislava.** *Člověk-Hodnoty-Výchova.*Prešov: Grafotlač, 1996. ISBN 80-85668-34-3.
- LE BON, Gustave.** *Psychologie davu.* Praha : KRA, 1994. 102 s. ISBN 80-901527-8-3.
- LEHMANN, Alexandra.** Randal rund um den Fußball. *Kriminalistik.* 2000. 5, stránky 299-303.
- LÉVINAS, Emmanuel.** *Být pro druhého.* Praha : Zvon, 1997. ISBN 80-7113-217-9.
- LÉVINAS, Emmanuel.** *Existence a ten, kdo existuje.* Praha : Oikoymenh, 1997. 85 s. ISBN 80-86005-36-4.
- LUHMAN, Niklas.** *Sociální systémy: Nárys obecné teorie.* Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2006. 549 s. ISBN 80-7325-100-0.
- LUKASOVÁ, Elisabeth.** *Logoterapie ve výchově.* Praha : Portál, 1997. 207 s. ISBN 80-7178-180-0.
- MAGNANE, George.** *Sociologie du sport.* Saint-Amand : Gallimard, 1964. 190 s.
- MACHO, Milan.** *Fotbal - vášně 20. století .* Praha : Brána, 1996. 428 s. ISBN 80-85946-27-0.
- MACHOVEC, Milan.** *Smysl lidské existence.* Praha : Akropolis, 2002. 127 s. ISBN 80-7304-016-6.
- MAREŠ, Miroslav, SMOLÍK, Josef a SUCHÁNEK, Marek.** *Fotbaloví chuligáni: evropská dimenze subkultury.* Brno : Centrum strategických studií : Barrister & Principal, 2004. 181 s. ISBN 80-903333-0-3.
- MAREŠ, Miroslav.** *Pravicový extremismus a radikalismus.* Brno : Barrister & Principal : Centrum strategických studií, 2003. 655 s. ISBN 80-86598-45-4.
- MARSH, Peter, ROSSER, Elisabeth a HARRÉ, Rom.** *The rules of disorder.* London : Routledge and K. Paul, 1978. 140 s. ISBN 0-7100-8747-0.
- MARTUCCELLI, Danilo.** *Sociologie modernity.* Praha: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008. ISBN 978-80-7325-145-1.
- MATĚJČEK, Zdeněk a DYTRYCH, Zdeněk.** *Krizové situace v rodině očima dítěte.* Praha : Grada, 2002. 128 s. ISBN 80-247-0332-7.

-
- McROBBIE, Angela.** *Aktuální témata kulturních studií.* Praha: Portál, 2006. 236 s. ISBN 80-7367-156-5.
- MUCHA, Ivan.** Antropologický rozměr globalizace. *Globalizace.* Praha : Portál, 2003, stránky 115-130. ISBN 80-7178-748-5.
- MUCHA, Ivan.** *Texty ze sociologie.* Pelhřimov : Nakladatelství 999, 2001. 223 s. ISBN 80-86391-04-3.
- MUNKOVÁ, Gabriela.** *Sociální deviace.* Praha : Karolinum, 2001. 134 s. ISBN 80-246-0279-2.
- MURPHY, Patrick, WILIAMS, John, DUNNING, Eric.** *Football on Trial.* Tylor & Francis e-Library, 2003. ISBN 0-203-40872-1 Master e-book ISBN.
- MUSILOVÁ, Kristýna.** Prevence fotbalového násilí (se zaměřením na projekt Sparta fandí slušně). Bakalářská práce. Univerzita Hradec Králové, 2009.
- NAKONEČNÝ, Milan.** *Základy psychologie.* Praha : Academia, 1998. 590 s. ISBN 80-200-0689-3.
- NEŠKUDLA, Bořek.** *Encyklopedie bohů a mýtů.* Praha: Libri, 2003, 228 s. ISBN 80-7277-125-6.
- NEUBAUER, Zdeněk.** *O Sněžurce aneb cesta za smyslem bytí a poznání.* Praha : Malvern, 2004. 287 s. ISBN 80-96702-02-2.
- NIETZSCHE, Friedrich.** *Nečasové úvahy I.* Praha: Váhy, 1992. 165 s. ISBN 80-204-0289-6.
- NIETZSCHE, Friedrich.** *Nečasové úvahy II.* Praha: Váhy, 1992. 176 s. ISBN 80-204-0289-6.
- OBORNÝ, Josef, JŮVA, Vladimír a LEŠKA, Dušan.** *Sociální dimenze sportu.* [editor] Aleš SEKOT. Brno : Masarykova univerzita, 2004. 245 s. Mezinárodní publikace, zčásti koncipovaná v rámci vědeckého projektu VEGA 1/1411/04. ISBN 80-210-3581-1.
- ORTEGA Y GASSET, José.** *Úkol naší doby.* Praha : Mlada fronta, 1969. 120 s.
- ORTEGA Y GASSET, José.** *Vzpouza davů.* Praha : Naše vojsko, 1993. 158 s. ISBN 80-206-0072-8.
- PATOČKA, Jan.** *Péče o duši I.* Praha: Oikoymenh, 1996. ISBN 80-86005-24-0.
- PATOČKA, Jan.** *Péče o duši II.* Praha: Oikoymenh. 1999. ISBN 80-86005-91-7.
- PATOČKA, Jan.** *Úvod do fenomenologické filosofie.* Praha : Oikoymenh, 1993. 189 s. ISBN 80-85241-47-1.
- PAYNE, Jan a kol.** *Kvalita života a zdraví.* Praha: Triton, 2005. 629 s. ISBN 80-7254-5-657-0.
- PĚTIOKÝ, Jiří.** *Hooligans: Hra na válku.* Praha : FSV UHK, 2004. 90 s. Diplomová práce.
- PETRŮ, Karel.** *Dějiny československé kopané.* Praha : Nár. nakladatelství A. Pokorný, 1946. 845 s.
- PETRUSEK, Miloslav (red.) [et, al.].** *Velký sociologický slovník.* Praha : Karolinum, 1996. 1627 s. ISBN 80-7184-311-3.
- PETRUSEK, Miroslav.** Sociální souvislosti globalizace. [editor] Václav Mezřický. *Globalizace.* Praha : Portál, 2003, stránky 93 - 113.
- PONĚŠICKÝ, Jan.** *Agrese, násilí a psychologie moci.* Praha : TRITON, 2004. 226 s. ISBN 80-86320-33-2.
- RÜPKE, Jörg.** *Náboženství Římanů.* Praha: Vyšehrad, 2007. 344 s. ISBN 978-80-7021-807-5.
- SAINT-EXUPÉRY, Antoine de.** *Citadela.* [překl.] Věra Dvořáková. 3. vyd. Praha : Vyšehrad, 1994. 299 s. ISBN 80-7021-116-4.
- SAK, Petr a SAKOVÁ, Klára.** *Mládež na křižovatce.* Praha : Svoboda Servis, 2004. 240 s. ISBN 80-86320-33-2.
- SEKOT, Aleš.** *Sociální dimenze sportu.* Brno : Masarykova univerzita v Brně, Fakulta sportovních studií , 2004. 245 s. ISBN 80-210-3581-1.

-
- SEKOT, Aleš.** *Sociologie sportu.* Brno: Paido, 2006. 410 s. ISBN 80-7315-132-4.
- SLEPIČKA, Pavel.** *Sportovní diváctví.* Praha : Olympia, 1990. 209 s. ISBN 80-7033-012-0.
- SMOLÍK, Josef.** *Fotbalové chuligánství.* Karlovy Vary: Zdeněk Plachý-nakladatelství a vydavatelství, 2008, 280 s. ISBN 978-80-903556-3-7.
- SMOLÍK, Josef.** *Subkultury mládeže.* Praha: Grada, 2010. 288 s. ISBN 978-80-247-2907-7.
- SOUKUP, Václav.** *Dějiny antropologie.* Praha : Karolinum, 2004. 667 s. ISBN 80-246-0337-3.
- SPAAIJ, Ramón.** *A Comparasion of Six Western European Football Clubs.* Amsterdam: University Press, 2006. 484 s. ISBN-10 90 5629 445 8.
- SPAAIJ, Ramón.** *Understanding Football Hooliganism.* Amsterdam: University Press. 2006. ISBN 10 90 5629 445 8.
- SUCHÁNEK, Marek.** Aktivita státních institucí ČR v problematice diváckého násilí. *Éthum.* roč. 12, 2004, č. 43, str. 42.
- ŠERÝ, Ladislav.** *Laserová romance 3.* Praha: Agite/Fra, 2009. 183 s. ISBN 978-80-86603-07-0.
- ŠUBRT, Jiří.** *Civilizační teorie Norberta Eliase.* Praha : Karolinum, 1996. 106 s. ISBN 80-7184-197-8.
- TAYLOR, Charles.** *Etika autenticity.* Praha : Filosofia, 2001. 134 s. ISBN 80-7007-150-8.
- TAYLOR, Charles.** *Multikulturalismus: zkoumání politiky uznání.* Praha : Filosofia, 2001. 183 s. ISBN 80-7007-161-3.
- TROMPENAARS, Fons.** *Reading the waves of culture: understanding cultural diversity in businnes.* Economist Books, 192s. 1993.
- VAN GENNEP, Arnold.** *Přechodové rituály.* Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 1997. 201 s. ISBN 80-7106-178-6.
- VEČERKA, Kazimír.** *Jak na fotbalové výtržníky .* Praha : Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 1992. 88 s.
- VEČERNÍK, Jan.** *Zpráva o vývoji české společnosti 1989 - 1998.* Praha : Academia, 1998. ISBN 80-200-0703-2.
- WELSCH, Wolfgang.** *Naše postmoderní moderna.* Praha : Zvon, 1998. 198 s. ISBN 80-7113-104-0.
- ZEIG, Jeffrey K.** *Umění psychoterapie.* Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7178-972-0.

Přílohy

Seznam příloh

Příloha č. 1 – Dotazník životní spokojenosti - záznamové listy

Příloha č. 2 – Výsledky výzkumného šetření “Ad hoc“, Kasal 2006

Příloha č. 3 – Výsledky zúčastněného pozorování

Příloha č. 4 – Sebereflexivní kresba fotbalového fanouška

Příloha č. 5 – Post hoc LSD

Příloha č. 6 – LSD - analýza životní spokojenosti podle vzdělání

Příloha č. 7 – Deskriptivní charakteristika

Příloha č. 8 – Rasismus je jen bublina, rozhovor

Příloha č. 1 – Dotazník životní spokojenosti – záznamové listy

DOTAZNÍK

Dotazník životní spokojenosti

J. Fahrenberg, M. Myrtek, J. Schumacher, E. Brähler

SCA

Zaškrtněte prosím u každého z tvrzení na následujících stranách vždy to číslo, které nejvíce odpovídá vaší spokojenosti ve vztahu k danému tvrzení.

Příklad:	①	②	③	④ ani spokojen(a) ani nespokojen(a)	⑤	⑥	⑦
	velmi nespokojen(a)	nespokojen(a)	spíše nespokojen(a)	spíše spokojen(a)	spíše spokojen(a)	spokojen(a)	velmi spokojen(a)
S počasím jsem ...				X			

Pokud tedy – jako v tomto případě – nejste s počasím ani spokojen(a), ani nespokojen(a), zaškrtněte prosím ④. U každého tvrzení zaškrtněte prosím pouze jedno políčko.

ZDRAVÍ	①	②	③	④ ani spokojen(a) ani nespokojen(a)	⑤	⑥	⑦
	velmi nespokojen(a)	nespokojen(a)	spíše nespokojen(a)	spíše spokojen(a)	spíše spokojen(a)	spokojen(a)	velmi spokojen(a)
Se svým tělesným zdravotním stavem jsem...							X
Se svou duševní kondicí jsem...				X			
Se svou tělesnou kondicí jsem...						X	
Se svou duševní výkonností jsem...				X			
Se svou obranyschopností proti nemoci jsem...							X
Když myslím na to, jak často mám bolesti, jsem...						X	
Když myslím na to, jak často jsem až dosud byl(a) nemocný(á), jsem ...							X

PRÁCE A ZAMĚŠTNÁNÍ (osoby v důchodu: hodnotte prosím své bývalé zaměstnání)	①	②	③	④ ani spokojen(a) ani nespokojen(a)	⑤	⑥	⑦
	velmi nespokojen(a)	nespokojen(a)	spíše nespokojen(a)	spíše spokojen(a)	spíše spokojen(a)	spokojen(a)	velmi spokojen(a)
Se svým postavením na pracovišti jsem...				X			
Když myslím na to, jak jistá je moje budoucnost v zaměstnání, jsem...			X				
S úspěchy, které mám v zaměstnání, jsem...				X			
S možnostmi postupu, které mám na svém pracovišti, jsem...		X					
S atmosférou na pracovišti jsem...						X	
Co se týká mých pracovních povinností a zátěže, jsem...						X	
S pestrostí, kterou mi nabízí mé zaměstnání, jsem...					X		

FINANČNÍ SITUACE	① velmi nespokojen(a)	② nespokojen(a)	③ spíše nespokojen(a)	④ ani spokojen(a) ani nespokojen(a)	⑤ spíše spokojen(a)	⑥ spokojen(a)	⑦ velmi spokojen(a)
Se svým příjmem / platem jsem...		X					
S tím, co vlastním, jsem...					X		
Se svým životním standardem jsem...						X	
S hmotným zajištěním své existence jsem...					X		
Se svými budoucími možnostmi výdělku jsem...					X		
S možnostmi, které mohu vzhledem ke své finanční situaci nabídnout své rodině, jsem...	X						
Se svým budoucím očekávaným (finančním) zajištěním ve stáří jsem...	X						

VOLNÝ ČAS	① velmi nespokojen(a)	② nespokojen(a)	③ spíše nespokojen(a)	④ ani spokojen(a) ani nespokojen(a)	⑤ spíše spokojen(a)	⑥ spokojen(a)	⑦ velmi spokojen(a)
S délkou své každoroční dovolené jsem...				X			
S množstvím svého volného času po práci a o víkendech jsem...					X		
S kvalitou odpočinku, který mi přináší dovolená, jsem...			X				
S kvalitou odpočinku, který mi přináší volný čas po práci a víkendy, jsem...			X				
S množstvím času, který mám k dispozici pro své koníčky, jsem...		X					
S časem, který mohu věnovat blízkým osobám, jsem...						X	
S pestrostí svého volného času jsem...							X

MANŽELSTVÍ A PARTNERSTVÍ (Vyplňte prosím pouze pokud máte stálého partnera / partnerku)	① velmi nespokojen(a)	② nespokojen(a)	③ spíše nespokojen(a)	④ ani spokojen(a) ani nespokojen(a)	⑤ spíše spokojen(a)	⑥ spokojen(a)	⑦ velmi spokojen(a)
S požadavky, které na mne klade mé manželství / partnerství, jsem...				X			
S našimi společnými aktivitami jsem...				X			
S upřímností a otevřeností svého partnera / partnerky jsem...						X	
S pochopením, které má pro mne můj partner / partnerka, jsem...				X			
S něžností a náklonností, kterou mi můj partner / partnerka projevuje, jsem...							X
S bezpečím, které mi poskytuje můj partner / partnerka, jsem...						X	
S ochotou pomoci, kterou mi projevuje můj partner / partnerka, jsem...						X	

VZTAH K VLASTNÍM DĚTEM (Vyplňte pouze pokud máte vlastní děti)	① velmi nespokojen(a)	② nespokojen(a)	③ spíše nespokojen(a)	④ ani spokojen(a) ani nespokojen(a)	⑤ spíše spokojen(a)	⑥ spokojen(a)	⑦ velmi spokojen(a)
---	-----------------------------	--------------------	-----------------------------	---	---------------------------	------------------	---------------------------

PŘÁTELE, ZNÁMÍ A PŘÍBUZNÍ	① velmi nespokojen(a)	② nespokojen(a)	③ spíše nespokojen(a)	④ ani spokojen(a) ani nespokojen(a)	⑤ spíše spokojen(a)	⑥ spokojen(a)	⑦ velmi spokojen(a)
Když myslím na okruh svých přátel a známých, jsem...							X
S kontaktem se svými příbuznými jsem...							X
S kontaktem se svými sousedy jsem...						X	
S pomocí a podporou, kterou mi poskytují přátelé a známí, jsem...							X
Se svými veřejnými a spolkovými aktivitami jsem...							X
Se svou společenskou angažovaností jsem...							X
Když myslím na to, jak často se dostanu mezi lidi, jsem...							X

BYDLENÍ	① velmi nespokojen(a)	② nespokojen(a)	③ spíše nespokojen(a)	④ ani spokojen(a) ani nespokojen(a)	⑤ spíše spokojen(a)	⑥ spokojen(a)	⑦ velmi spokojen(a)
S velikostí svého bytu jsem...							X
Se stavem svého bytu jsem...					X		
S výdaji za svůj byt (nájem, příp. splátky) jsem...		X					
S polohou svého bytu jsem...							X
S dosažitelností dopravních prostředků jsem...							X
Když myslím na míru zátěže hlukem, jsem ve svém bytě...				X			
Se standardem svého bytu jsem...							X

Odpovězte, prosím, na následující otázky tak, že zaškrtnete hodící se odpověď.

Pohlaví: muž žena

Věk: .....24..... let

Dosažené vzdělání:

- nedokončené základní vzdělání
 základní
 vyučen bez maturity
 vyučen s maturitou
 ukončené středoškolské vzdělání
 ukončené vysokoškolské vzdělání

Rodinný stav:

- ženatý / vdaná
 svobodný(á)
 vdovec / vdova
 rozvedený(á)

Jste zaměstnaný(á)?

- ano
 ano, ve vlastní firmě
 v domácnosti

– anebo jste:

- žák / žákyně
 student / studentka
 v učení
 v důchodu
 nezaměstnaný(á)

Zaměstnání: .....SKLADNÍK.....

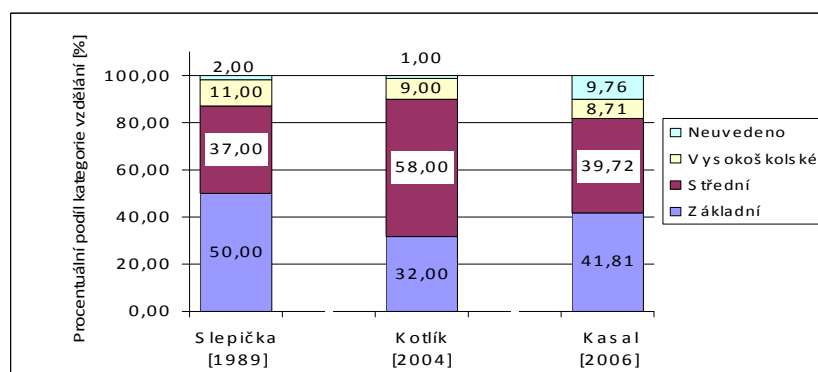
Děkujeme za vaši spolupráci.

Příloha č. 2 – Anketní šetření ad hoc, Kasal 2006

V příloze předkládáme část šetření provedeného v rámci rigorózní práce “Kulturní a sociologické aspekty proměny fotbalového diváctví v České republice“, FF UK Praha 2007. Předkládaná část výzkumu slouží k porovnání charakteristik fanoušků.

Struktura vzorku podle pohlaví respondentů.

	Absolutní četnost	Relativní četnost [%]
Muži [1]	261	90,94
Ženy [0]	26	9,06
Chybějící údaj	0	0,00
Celkem	287	100,00

Srovnání vzdělanostních struktur diváků ve výzkumech Slepíčky [1989], Kotlíka [2004] a v našem šetření, Kasal [2006].

Jedním z našich záměrů, nikoliv však prvoplánovým, bylo získání empirických dat prostřednictvím terénní akce, která bychom mohli porovnat s již známými zjištěními (viz Slepíčka, Kotlík). Kromě dat pro srovnávání jsme se pokusili o rozšíření výzkumného zájmu o témata jako *spokojenost v osobním životě, emoční zázemí v dětství a náhled na morálku ve společnosti.*

Spokojenost v osobním životě. Tato proměnná pro nás představuje jakousi míru ukotvenosti v životě, v sociálních vztazích. Z pozice existencialismu má-li člověk prožít smysluplný život, je třeba jej naplnit smyslem a obsahy, které nedávají zaznívat existenciálnímu tápání. Člověk, který je spokojený v osobním životě není nucen vyhledávat způsoby života, které narušují sociální soudržnost.

Ke sledování této proměnné jsme použili pětibodovou vzestupnou škálu, která byla ohraničena limitami: *považuji se za šťastného člověka (1) a ke skutečnému štěstí mi ještě mnoho chybí (5)*. Pozice 3 na tomto kontinuu znamenala respondentovu nerozhodnost.

Vzhledem k této konstrukci jsme zjišťovali *index spokojenosti v osobním životě*, který byl vypočítán jako vážený aritmetický průměr zaznamenaných bodů škály.

Emoční zázemí v dětství. Tato proměnná úzce souvisí s předcházející. Předpokládáme, že pocit osobního štěstí nachází základ, kromě jiného, v základní fázi socializace, navíc se v období věku dítěte 8-11 let vytvářejí hodnotové postoje, které určují v základních směrech chování jedince do dospělosti.

K jejímu sledování jsme opět využili pětibodovou vzestupnou škálu, která byla ohraničena limitami: *své dětství považuji za šťastné (1) a své dětství nepovažuji za šťastné (5)*. Pozice 3 na tomto kontinuu znamenala respondentovu nerozhodnost.

Vzhledem k této konstrukci jsme zjišťovali *index šťastného dětství*, který byl vypočítán jako vážený aritmetický průměr zaznamenaných bodů škály. Respondenti s indexem šťastného dětství ≤ 2 považují své dětství za celkem šťastné, v případě hodnot blízcích se extrému kontinua za vyloženě šťastné. A naopak.

Náhled na morálku ve společnosti. Společnost, ve které jsou ctěny její základní hodnoty a normy, je společností, která je také dokáže kontrolovat prosazovat. Zde se tedy předpokládá, že členové společnosti nejsou ochotni k jejich záměrnému a pravidelnému nedodržování a porušování.

Zde se znovu objevuje vztah mezi socializací jedince a jeho konkrétními postoji v určitých specifických životních situacích.

I tato proměnná přímo navazuje na již zmíněné. Z toho vyplývají i postupy použité pro její měření.

Spokojenost v osobním životě

Tento index by měl vypovídat o subjektivním respondentově hodnocení kvality jeho osobního života. Přiznejme, že se v našem případě jedná jen o velmi zjednodušenou konstrukci, a to se týká i ostatních sledovaných indexů, protože se jedná o respondentovu výpověď v rámci jakési škály, která však není konfrontována s dalšími doplňujícími otázkami. Pokud bychom se skutečně zamýšleli validně měřit

---

míru spokojenosti v osobním životě, vyžadovalo by to mnohem detailnější konstrukci tohoto ukazatele.

Na tomto místě můžeme pouze konstatovat, že jsme pro náš statistický soubor vypočítali hodnotu *indexu spokojenosti v osobním životě: 1,76* škálových bodů. V kontextu navržené škály tedy můžeme konstatovat, že se naši respondenti (jako celek) považovali v osobním životě za spíše šťastné. Přibližně 80 % respondentů vypovědělo, že se ve svém osobním životě cítí, přinejmenším, spíše šťasten/šťastna.

Emoční zázemí v dětství

V tomto případě byl spočten *index šťastného dětství: 1,34* škálových bodů. V kontextu navržené škály můžeme konstatovat, že naši respondenti hodnotili svoje emoční zázemí v dětství za spíše šťastné s výraznou tendencí jej hodnotit jako šťastné. Přibližně 39 % respondentů hodnotilo svoje dětství jako šťastné.

Náhled na morálku ve společnosti

I v tomto případě byla spočtena hodnota indexu, konkrétně *indexu náhledu morálky ve společnosti*. Jeho hodnota byla spočtena na *3,29* škálových bodů. V kontextu navržené škály můžeme konstatovat, že naši respondenti nebyli s to učinit jednoznačný soud o stavu morálky v naší společnosti nebo tendovali k jejímu hodnocení jako spíše špatné.

Příloha č. 3 – Výsledky zúčastněného pozorování

Empirické šetření vychází ze zkušeností a poznatků získaných ze zúčastněného pozorování fanoušků českých fotbalových klubů Baník Ostrava, Slovan Liberec, Sparta Praha, Slávia Praha, Bohemians Praha, Zbrojovka Brno, které se uskutečnilo v souvislosti s realizací vzdělávacího programu pro klubové pracovníky a fanoušky.

Vzdělávací program probíhal v letech 2005-2006 formou čtyř týdenních workshopů realizovaných v Brně. Součástí byly výukové pobyty v Německu a Velké Británii.

Skupinu tvořilo 12 fanoušků, 3 pracovníci občanského sdružení, které vzdělávací kurz realizovalo.

Fanoušky jsem měl možnost pozorovat nejenom v průběhu společných aktivit v rámci programu, ale také v době volna. Protože výukové kurzy byly spojené s ubytováním a společným cestováním, měl jsem možnost neformálně s fanoušky hovořit, účastnit se jejich rozmluv a slyšet jejich názory.

V zúčastněném pozorování jsem se zaměřil na 3 základní oblasti:

- Projevy agresivity v běžných situacích.
- Nejčastější témata rozhovorů a vztah k fandění.
- Vnímání chuligánství jako specifické součásti fanouškovských skupin.

Skupinu fanoušků tvořilo 12 fanoušků. Z toho (podle jejich vlastní identifikace) 9 “ultras“ a 3 “chuligáni“. Věkové rozpětí 17 – 26 let.

Pobyt s touto skupinou mi přinesl neocenitelné zkušenosti a umožnil mi pochopit fungování této okrajové kultury a seznámit se s ideály jejich příslušníků.

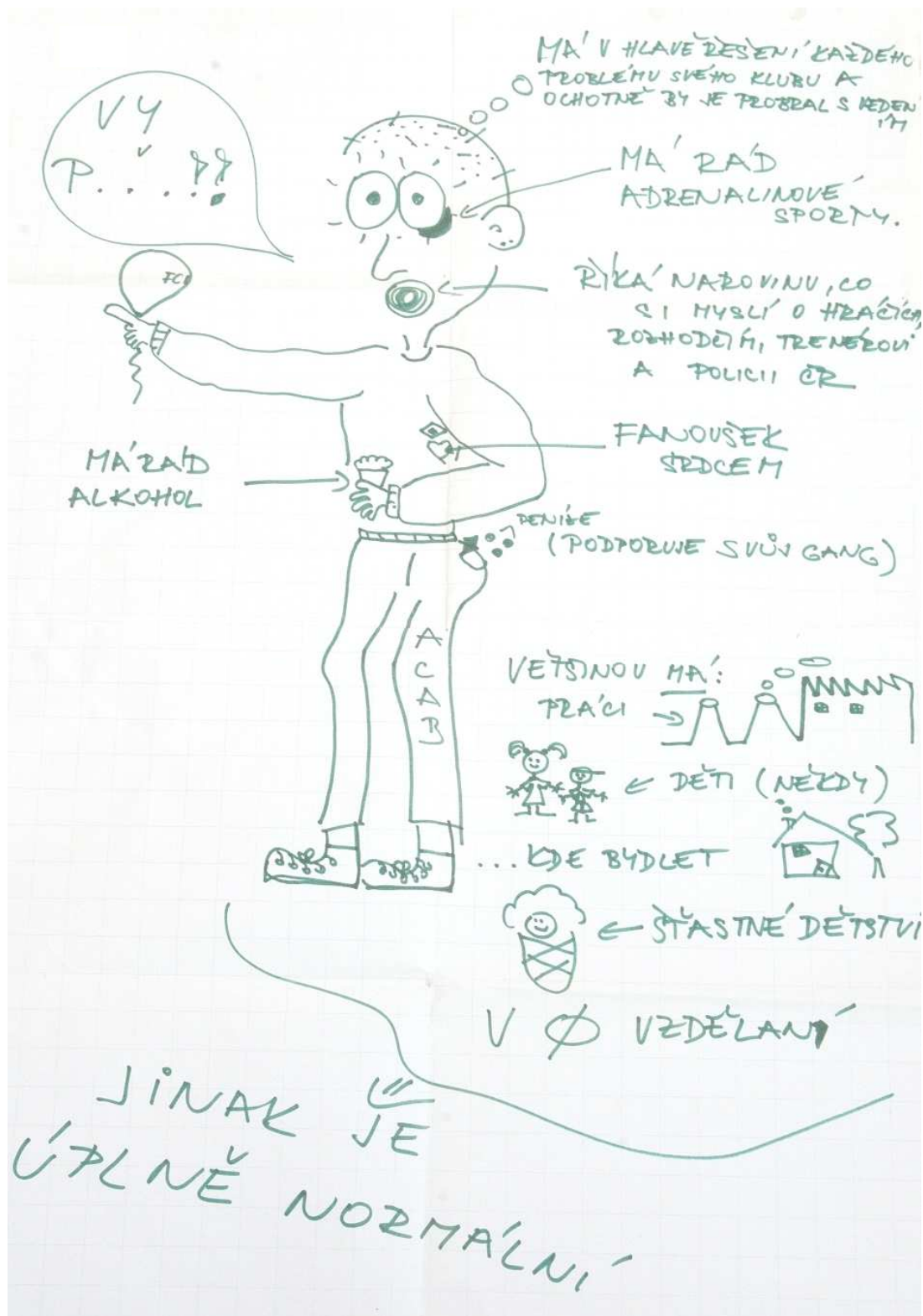
Shrnutí podstatných poznatků z pozorování a jejich zobecnění:

Fanoušci z této skupiny byli komunikativní, kooperující, solidární a ukáznění. K lidem, kteří nepatří k fotbalovým nadšencům (jako jsem i já) se zpočátku chovají rezervovaně a nechtějí o své zálibě příliš hovořit. Obecně mají nedůvěru k novinářům a policistům. Ti první o nich (dle názorů fanoušků) nepravdivě a účelově informují, ti druhí se snaží je vyprovokovat k nevhodnému chování. Všichni vykazovali běžnou míru agresivity, resp. rozhodně nenaplnovali vžitou představu fanouška jako agresivního grázla. Na podporu tohoto tvrzení uvádím příhodu z pobytu na předměstí Londýna. Naši fanoušci se večer vydali do nedaleké hospody, kde chtěli shlédnout zápas nějaké pohárové soutěže. Když se vraceli do hotelu, byli před ním hrubě napadeni skupinou výrostků (snad fanoušků nějakého londýnského klubu). Naši fanoušci situaci perfektně zvládli. Nenechali se vyprovokovat ke rvačce a snažili se dostat co nejdříve do hotelu i se zraněným kamarádem (zlomená klíční kost po útoku kovovou lavičkou).

Charakteristickým rysem fanouškovské skupiny je komunikace mezi jejími členy výhradně o fotbale. Moje zkušenost je, že nelze odvést téma rozhovoru k nějaké jiné problematice, pokud ano, jen na malou chvíli. Prakticky od rána do večera s velkým emocionálním zápalem vzpomínali na úspěšné výjezdy a nápaditá chorea, starostlivě řešili zdravotní stav hráčů svého mužstva a vedli dlouhé polemiky o jeho sestavě. Když jsem se snažil zjistit, co je na fandění tak přitahuje, proč mu věnují takovou energii, dostávalo se mi odpovědi, že o tom se nedá mluvit, to se musí prožít. „To je prostě stav!“

Rozdíl mezi ultras a chuligány jsem spatřoval ve způsobu jednání. Chuligáni byli o poznání rezervovanější a vážnější. Příliš se neúčastnili nadšených hovorů o fotbale s ostatními. Pokud o fotbale mluvili tak spíše jako stratégové, kteří se zabývají těmi skutečně podstatnými věcmi. Zajímavé bylo, že se chuligáni nechtěli svěřovat se svými zkušenostmi z bitek, a když na ně přišla řeč spíše od tématu odešli. Když jsem se zeptal jaký je rozdíl mezi chuligány a ultras, dostalo se mi odpovědi: „Ultras je ten, kdo na to nemá.“

Příloha č. 4 – Sebereflexivní kresba fotbalového fanouška

Příloha č. 5 – Post hoc LSD

Analýza rozdílů v jednotlivých faktorech mezi nefanoušky, fanoušky a chuligány

Závislá		Rozdíl		Std. Chyba	p	95% Interval spolehlivosti	
proměnná (I) skupina	(J) skupina	průměrů (I-J)				Spodní hranice	Vrchní hranice
Zdraví	není fanoušek	fanoušek	1,89412	1,05851	,075	-,1905	3,9788
		chuligán	3,03533	1,57885	,056	-,0741	6,1447
	fanoušek	není fanoušek	-1,89412	1,05851	,075	-3,9788	,1905
		chuligán	1,14120	1,58995	,474	-1,9901	4,2725
	chuligán	není fanoušek	-3,03533	1,57885	,056	-6,1447	,0741
		fanoušek	-1,14120	1,58995	,474	-4,2725	1,9901
Práce	není fanoušek	fanoušek	3,41664*	,93405	,000	1,5765	5,2568
		chuligán	3,57619*	1,39433	,011	,8292	6,3232
	fanoušek	není fanoušek	-3,41664*	,93405	,000	-5,2568	-1,5765
		chuligán	,15955	1,39733	,909	-2,5933	2,9124
	chuligán	není fanoušek	-3,57619*	1,39433	,011	-6,3232	-,8292
		fanoušek	-,15955	1,39733	,909	-2,9124	2,5933
Finance	není fanoušek	fanoušek	1,26420	1,01730	,215	-,7394	3,2678
		chuligán	3,20421*	1,53272	,038	,1855	6,2229
	fanoušek	není fanoušek	-1,26420	1,01730	,215	-3,2678	,7394
		chuligán	1,94001	1,54483	,210	-1,1025	4,9826
	chuligán	není fanoušek	-3,20421*	1,53272	,038	-6,2229	-,1855
		fanoušek	-1,94001	1,54483	,210	-4,9826	1,1025
Volný čas	není fanoušek	fanoušek	1,00332	1,09210	,359	-1,1474	3,1541
		chuligán	4,85453*	1,63471	,003	1,6352	8,0738
	fanoušek	není fanoušek	-1,00332	1,09210	,359	-3,1541	1,1474
		chuligán	3,85120*	1,64602	,020	,6096	7,0928

	chuligán	není fanoušek	-4,85453*	1,63471	,003	-8,0738	-1,6352
		fanoušek	-3,85120*	1,64602	,020	-7,0928	-,6096
Manžel	není fanoušek	fanoušek	2,49476*	1,19755	,038	,1339	4,8556
		chuligán	2,85385	2,01874	,159	-1,1259	6,8335
	fanoušek	není fanoušek	-2,49476*	1,19755	,038	-4,8556	-,1339
		chuligán	,35909	2,04813	,861	-3,6785	4,3967
	chuligán	není fanoušek	-2,85385	2,01874	,159	-6,8335	1,1259
		fanoušek	-,35909	2,04813	,861	-4,3967	3,6785
Děti	není fanoušek	fanoušek	2,28187	1,26285	,074	-,2224	4,7862
		chuligán	3,25806	3,73557	,385	-4,1497	10,6658
	fanoušek	není fanoušek	-2,28187	1,26285	,074	-4,7862	,2224
		chuligán	,97619	3,77639	,797	-6,5125	8,4649
	chuligán	není fanoušek	-3,25806	3,73557	,385	-10,6658	4,1497
		fanoušek	-,97619	3,77639	,797	-8,4649	6,5125
Já	není fanoušek	fanoušek	,91249	,76186	,232	-,5879	2,4128
		chuligán	1,41106	1,14170	,218	-,8373	3,6594
	fanoušek	není fanoušek	-,91249	,76186	,232	-2,4128	,5879
		chuligán	,49857	1,15067	,665	-1,7675	2,7646
	chuligán	není fanoušek	-1,41106	1,14170	,218	-3,6594	,8373
		fanoušek	-,49857	1,15067	,665	-2,7646	1,7675
Sexualita	není fanoušek	fanoušek	1,81875	1,03625	,080	-,2224	3,8599
		chuligán	1,91211	1,59530	,232	-1,2301	5,0544
	fanoušek	není fanoušek	-1,81875	1,03625	,080	-3,8599	,2224
		chuligán	,09336	1,60602	,954	-3,0700	3,2567
	chuligán	není fanoušek	-1,91211	1,59530	,232	-5,0544	1,2301
		fanoušek	-,09336	1,60602	,954	-3,2567	3,0700
Přátelé	není fanoušek	1,26325	,71205	,077	-,1390	2,6655	

		chuligán	1,95700	1,06958	,068	-,1493	4,0633
	fanoušek	není fanoušek	-1,26325	,71205	,077	-2,6655	,1390
		chuligán	,69375	1,07686	,520	-1,4269	2,8144
	chuligán	není fanoušek	-1,95700	1,06958	,068	-4,0633	,1493
		fanoušek	-,69375	1,07686	,520	-2,8144	1,4269
Bydlení	není fanoušek	fanoušek	2,25074 *	1,13304	,048	,0192	4,4823
		chuligán	2,97608	1,70068	,081	-,3735	6,3256
	fanoušek	není fanoušek	-2,25074 *	1,13304	,048	-4,4823	-,0192
		chuligán	,72535	1,71936	,673	-2,6610	4,1117
	chuligán	není fanoušek	-2,97608	1,70068	,081	-6,3256	,3735
fanoušek		-,72535	1,71936	,673	-4,1117	2,6610	

Legenda:

N = počet subjektů

p = signifikace

Analýza rozdílů v jednotlivých faktorech DŽS mezi fanoušky jednotlivých klubů

Dependent Variable	(I) klub	(J) klub	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
						Lower Bound	Upper Bound
Práce	Sparta	Slavia	3,82051*	1,87133	,043	,1175	7,5235
		Baník	7,00000*	2,42722	,005	2,1970	11,8030
		Viktoria Žižkov	4,91667	2,61957	,063	-,2670	10,1003
		Brno	7,06667*	2,42722	,004	2,2636	11,8697
		Trutnov	4,39130*	2,13092	,041	,1746	8,6080
	Slavia	Sparta	-3,82051*	1,87133	,043	-7,5235	-,1175
		Baník	3,17949	2,31871	,173	-1,4088	7,7678
		Viktoria Žižkov	1,09615	2,51936	,664	-3,8892	6,0815
		Brno	3,24615	2,31871	,164	-1,3422	7,8345
		Trutnov	,57079	2,00645	,777	-3,3996	4,5412
	Baník	Sparta	-7,00000*	2,42722	,005	-11,8030	-2,1970
		Slavia	-3,17949	2,31871	,173	-7,7678	1,4088
		Viktoria Žižkov	-2,08333	2,95579	,482	-7,9323	3,7656
		Brno	,06667	2,78675	,981	-5,4478	5,5811
		Trutnov	-2,60870	2,53285	,305	-7,6208	2,4034
	Viktoria Žižkov	Sparta	-4,91667	2,61957	,063	-10,1003	,2670
		Slavia	-1,09615	2,51936	,664	-6,0815	3,8892
		Baník	2,08333	2,95579	,482	-3,7656	7,9323
		Brno	2,15000	2,95579	,468	-3,6990	7,9990
		Trutnov	-,52536	2,71774	,847	-5,9033	4,8526
Brno	Sparta	-7,06667*	2,42722	,004	-11,8697	-2,2636	
	Slavia	-3,24615	2,31871	,164	-7,8345	1,3422	
	Baník	-,06667	2,78675	,981	-5,5811	5,4478	
	Viktoria Žižkov	-2,15000	2,95579	,468	-7,9990	3,6990	
	Trutnov	-2,67536	2,53285	,293	-7,6874	2,3367	
Trutnov	Sparta	-4,39130*	2,13092	,041	-8,6080	-,1746	
	Slavia	-,57079	2,00645	,777	-4,5412	3,3996	
	Baník	2,60870	2,53285	,305	-2,4034	7,6208	

	Viktoria Žižkov	,52536	2,71774	,847	-4,8526	5,9033	
	Brno	2,67536	2,53285	,293	-2,3367	7,6874	
Bydlení	Slavia	3,14052	2,11487	,140	-1,0435	7,3245	
	Baník	3,63218	2,75784	,190	-1,8239	9,0882	
	Sparta	Viktoria Žižkov	3,21552	2,97639	,282	-2,6729	9,1040
		Brno	8,37728*	2,64876	,002	3,1370	13,6175
		Trutnov	-,90405	2,42118	,709	-5,6941	3,8860
		Sparta	-3,14052	2,11487	,140	-7,3245	1,0435
		Baník	,49167	2,62539	,852	-4,7024	5,6857
	Slavia	Viktoria Žižkov	,07500	2,85410	,979	-5,5715	5,7215
		Brno	5,23676*	2,51056	,039	,2699	10,2036
		Trutnov	-4,04457	2,26916	,077	-8,5338	,4447
		Sparta	-3,63218	2,75784	,190	-9,0882	1,8239
		Slavia	-,49167	2,62539	,852	-5,6857	4,7024
	Baník	Viktoria Žižkov	-,41667	3,35841	,901	-7,0609	6,2275
		Brno	4,74510	3,07180	,125	-1,3321	10,8223
		Trutnov	-4,53623	2,87786	,117	-10,2297	1,1573
		Sparta	-3,21552	2,97639	,282	-9,1040	2,6729
		Slavia	-,07500	2,85410	,979	-5,7215	5,5715
	Viktoria Žižkov	Baník	,41667	3,35841	,901	-6,2275	7,0609
		Brno	5,16176	3,26943	,117	-1,3064	11,6299
		Trutnov	-4,11957	3,08793	,185	-10,2287	1,9895
	Sparta	-8,37728*	2,64876	,002	-13,6175	-3,1370	
	Slavia	-5,23676*	2,51056	,039	-10,2036	-,2699	
Brno	Baník	-4,74510	3,07180	,125	-10,8223	1,3321	
	Viktoria Žižkov	-5,16176	3,26943	,117	-11,6299	1,3064	
	Trutnov	-9,28133*	2,77351	,001	-14,7684	-3,7943	
	Sparta	,90405	2,42118	,709	-3,8860	5,6941	
	Slavia	4,04457	2,26916	,077	-,4447	8,5338	
Trutnov	Baník	4,53623	2,87786	,117	-1,1573	10,2297	
	Viktoria Žižkov	4,11957	3,08793	,185	-1,9895	10,2287	
	Brno	9,28133*	2,77351	,001	3,7943	14,7684	

Příloha č. 6 – LSD - analýza životní spokojenosti podle vzdělání

Dependent Variable	(I) vzdělání	(J) vzdělání	Mean Difference (I-J)	Std. Error	Sig.	95% Confidence Interval	
						Lower Bound	Upper Bound
Zdraví	nedokončená ZŠ	ZŠ	3,75758	3,37422	,267	-2,9160	10,4312
		vyuč. bez maturity	-1,83333	3,90807	,640	-9,5628	5,8962
		vyuč. s maturitou	3,90909	3,53499	,271	-3,0825	10,9007
		SŠ	-1,20930	3,29677	,714	-7,7297	5,3111
		VŠ	-1,04545	3,53499	,768	-8,0370	5,9461
ZŠ (M=31,24)	nedokončená ZŠ	ZŠ	-3,75758	3,37422	,267	-10,4312	2,9160
		vyuč. bez maturity	-5,59091	2,88630	,055	-11,2995	,1177
		vyuč. s maturitou	,15152	2,35666	,949	-4,5095	4,8126
		SŠ (M=36,20)	-4,96688*	1,98152	,013	-8,8860	-1,0478
		VŠ	-4,80303*	2,35666	,044	-9,4641	-,1420
vyuč. bez maturity	nedokončená ZŠ	ZŠ	1,83333	3,90807	,640	-5,8962	9,5628
		ZŠ	5,59091	2,88630	,055	-,1177	11,2995
		vyuč. s maturitou	5,74242	3,07270	,064	-,3348	11,8197
		SŠ	,62403	2,79537	,824	-4,9047	6,1528
		VŠ	,78788	3,07270	,798	-5,2894	6,8652
vyuč. s maturitou (M=31,09)	nedokončená ZŠ	ZŠ	-3,90909	3,53499	,271	-10,9007	3,0825
		ZŠ	-,15152	2,35666	,949	-4,8126	4,5095
		vyuč. bez maturity	-5,74242	3,07270	,064	-11,8197	,3348
		SŠ (M=36,20)	-5,11839*	2,24437	,024	-9,5574	-,6794
		VŠ	-4,95455	2,58159	,057	-10,0605	,1514
SŠ	nedokončená ZŠ	ZŠ	1,20930	3,29677	,714	-5,3111	7,7297
		ZŠ	4,96688*	1,98152	,013	1,0478	8,8860

	vyuč. bez maturity	-,62403	2,79537	,824	-6,1528	4,9047
	vyuč. s maturitou	5,11839*	2,24437	,024	,6794	9,5574
	VŠ	,16385	2,24437	,942	-4,2751	4,6028
VŠ (M= 36,04)	nedokončená ZŠ	1,04545	3,53499	,768	-5,9461	8,0370
	ZŠ (M=31,24)	4,80303*	2,35666	,044	,1420	9,4641
	vyuč. bez maturity	-,78788	3,07270	,798	-6,8652	5,2894
	vyuč. s maturitou	4,95455	2,58159	,057	-,1514	10,0605
	SŠ	-,16385	2,24437	,942	-4,6028	4,2751
Práce	nedokončená ZŠ	-4,00575	3,48493	,253	-10,9018	2,8903
	ZŠ					
	vyuč. bez maturity	-4,41667	3,88512	,258	-12,1046	3,2713
	vyuč. s maturitou	-3,19697	3,57871	,373	-10,2786	3,8846
	SŠ	-5,64286	3,39121	,099	-12,3534	1,0677
	VŠ	-8,10606*	3,57871	,025	-15,1877	-1,0244
ZŠ	nedokončená ZŠ	4,00575	3,48493	,253	-2,8903	10,9018
	vyuč. bez maturity	-,41092	2,66708	,878	-5,6886	4,8668
	vyuč. s maturitou	,80878	2,19689	,713	-3,5385	5,1560
	SŠ	-1,63711	1,87603	,385	-5,3494	2,0752
	VŠ	-4,10031	2,19689	,064	-8,4476	,2469
vyuč. bez maturity	nedokončená ZŠ	4,41667	3,88512	,258	-3,2713	12,1046
	ZŠ	,41092	2,66708	,878	-4,8668	5,6886
	vyuč. s maturitou	1,21970	2,78851	,663	-4,2983	6,7376
	SŠ	-1,22619	2,54341	,631	-6,2591	3,8068
	VŠ	-3,68939	2,78851	,188	-9,2073	1,8286
vyuč. s maturitou	nedokončená ZŠ	3,19697	3,57871	,373	-3,8846	10,2786
	ZŠ	-,80878	2,19689	,713	-5,1560	3,5385
	vyuč. bez maturity	-1,21970	2,78851	,663	-6,7376	4,2983
	SŠ	-2,44589	2,04498	,234	-6,4925	1,6007

	VŠ		-4,90909*	2,34281	,038	-9,5451	-,2731
SŠ	nedokončená ZŠ		5,64286	3,39121	,099	-1,0677	12,3534
	ZŠ		1,63711	1,87603	,385	-2,0752	5,3494
	vyuč. bez maturity		1,22619	2,54341	,631	-3,8068	6,2591
	vyuč. s maturitou		2,44589	2,04498	,234	-1,6007	6,4925
	VŠ		-2,46320	2,04498	,231	-6,5098	1,5834
VŠ	nedokončená ZŠ		8,10606*	3,57871	,025	1,0244	15,1877
	ZŠ		4,10031	2,19689	,064	-,2469	8,4476
	vyuč. bez maturity		3,68939	2,78851	,188	-1,8286	9,2073
	vyuč. s maturitou		4,90909*	2,34281	,038	,2731	9,5451
	SŠ		2,46320	2,04498	,231	-1,5834	6,5098
Finance	nedokončená ZŠ	ZŠ	-3,01765	4,02770	,455	-10,9848	4,9495
		vyuč. bez maturity	-2,90000	4,47608	,518	-11,7541	5,9541
		vyuč. s maturitou	-1,12727	4,16615	,787	-9,3683	7,1138
		SŠ	-4,77209	3,97329	,232	-12,6317	3,0875
		VŠ	-3,94545	4,16615	,345	-12,1865	4,2956
	ZŠ	nedokončená ZŠ	3,01765	4,02770	,455	-4,9495	10,9848
		vyuč. bez maturity	,11765	2,82357	,967	-5,4676	5,7029
		vyuč. s maturitou	1,89037	2,30087	,413	-2,6610	6,4417
		SŠ	-1,75445	1,92984	,365	-5,5719	2,0630
		VŠ	-,92781	2,30087	,687	-5,4792	3,6235
	vyuč. bez maturity	nedokončená ZŠ	2,90000	4,47608	,518	-5,9541	11,7541
		ZŠ	-,11765	2,82357	,967	-5,7029	5,4676
		vyuč. s maturitou	1,77273	3,01777	,558	-4,1967	7,7422
		SŠ	-1,87209	2,74540	,496	-7,3028	3,5586
		VŠ	-1,04545	3,01777	,730	-7,0149	4,9240
	vyuč. s maturitou	nedokončená ZŠ	1,12727	4,16615	,787	-7,1138	9,3683

	ZŠ	-1,89037	2,30087	,413	-6,4417	2,6610
	vyuč. bez maturity	-1,77273	3,01777	,558	-7,7422	4,1967
	SŠ	-3,64482	2,20425	,101	-8,0050	,7154
	VŠ	-2,81818	2,53544	,268	-7,8335	2,1972
SŠ	nedokončená ZŠ	4,77209	3,97329	,232	-3,0875	12,6317
	ZŠ	1,75445	1,92984	,365	-2,0630	5,5719
	vyuč. bez maturity	1,87209	2,74540	,496	-3,5586	7,3028
	vyuč. s maturitou	3,64482	2,20425	,101	-,7154	8,0050
	VŠ	,82664	2,20425	,708	-3,5336	5,1869
VŠ	nedokončená ZŠ	3,94545	4,16615	,345	-4,2956	12,1865
	ZŠ	,92781	2,30087	,687	-3,6235	5,4792
	vyuč. bez maturity	1,04545	3,01777	,730	-4,9240	7,0149
	vyuč. s maturitou	2,81818	2,53544	,268	-2,1972	7,8335
	SŠ	-,82664	2,20425	,708	-5,1869	3,5336
volnycas	nedokončená ZŠ	,20076	3,73189	,957	-7,1798	7,5813
	ZŠ					
	vyuč. bez maturity	1,87500	4,32233	,665	-6,6732	10,4232
	vyuč. s maturitou	2,76136	3,90970	,481	-4,9708	10,4935
	SŠ	-,76136	3,63973	,835	-7,9596	6,4369
	VŠ	,98864	3,90970	,801	-6,7435	8,7208
ZŠ	nedokončená ZŠ	-,20076	3,73189	,957	-7,5813	7,1798
	vyuč. bez maturity	1,67424	3,19225	,601	-4,6391	7,9875
	vyuč. s maturitou	2,56061	2,60646	,328	-2,5942	7,7154
	SŠ	-,96212	2,18072	,660	-5,2749	3,3507
	VŠ	,78788	2,60646	,763	-4,3669	5,9427
vyuč. bez maturity	nedokončená ZŠ	-1,87500	4,32233	,665	-10,4232	6,6732
	ZŠ	-1,67424	3,19225	,601	-7,9875	4,6391
	vyuč. s maturitou	,88636	3,39841	,795	-5,8347	7,6074

	SŠ		-2,63636	3,08401	,394	-8,7356	3,4629
	VŠ		-,88636	3,39841	,795	-7,6074	5,8347
	vyuč. s maturitou	nedokončená ZŠ	-2,76136	3,90970	,481	-10,4935	4,9708
	ZŠ		-2,56061	2,60646	,328	-7,7154	2,5942
	vyuč. bez maturity		-,88636	3,39841	,795	-7,6074	5,8347
	SŠ		-3,52273	2,47271	,157	-8,4130	1,3675
	VŠ		-1,77273	2,85524	,536	-7,4195	3,8741
	SŠ	nedokončená ZŠ	,76136	3,63973	,835	-6,4369	7,9596
	ZŠ		,96212	2,18072	,660	-3,3507	5,2749
	vyuč. bez maturity		2,63636	3,08401	,394	-3,4629	8,7356
	vyuč. s maturitou		3,52273	2,47271	,157	-1,3675	8,4130
	VŠ		1,75000	2,47271	,480	-3,1403	6,6403
	VŠ	nedokončená ZŠ	-,98864	3,90970	,801	-8,7208	6,7435
	ZŠ		-,78788	2,60646	,763	-5,9427	4,3669
	vyuč. bez maturity		,88636	3,39841	,795	-5,8347	7,6074
	vyuč. s maturitou		1,77273	2,85524	,536	-3,8741	7,4195
	SŠ		-1,75000	2,47271	,480	-6,6403	3,1403
Manžel	nedokončená ZŠ	ZŠ	,78571	6,39763	,902	-11,9040	13,4754
	vyuč. bez maturity		4,20000	6,69662	,532	-9,0827	17,4827
	vyuč. s maturitou		5,35000	6,41153	,406	-7,3672	18,0672
	SŠ		2,32857	6,28539	,712	-10,1385	14,7956
	VŠ		4,70000	6,41153	,465	-8,0172	17,4172
	ZŠ	nedokončená ZŠ	-,78571	6,39763	,902	-13,4754	11,9040
	vyuč. bez maturity		3,41429	3,32163	,306	-3,1742	10,0027
	vyuč. s maturitou		4,56429	2,70114	,094	-,7934	9,9220
	SŠ		1,54286	2,38633	,519	-3,1904	6,2761
	VŠ		3,91429	2,70114	,150	-1,4434	9,2720

	vyuč. bez maturity	nedokončená ZŠ	-4,20000	6,69662	,532	-17,4827	9,0827
		ZŠ	-3,41429	3,32163	,306	-10,0027	3,1742
		vyuč. s maturitou	1,15000	3,34831	,732	-5,4914	7,7914
		SŠ	-1,87143	3,09993	,547	-8,0201	4,2773
		VŠ	,50000	3,34831	,882	-6,1414	7,1414
	vyuč. s maturitou	nedokončená ZŠ	-5,35000	6,41153	,406	-18,0672	7,3672
		ZŠ	-4,56429	2,70114	,094	-9,9220	,7934
		vyuč. bez maturity	-1,15000	3,34831	,732	-7,7914	5,4914
		SŠ	-3,02143	2,42333	,215	-7,8281	1,7852
		VŠ	-,65000	2,73388	,813	-6,0726	4,7726
	SŠ	nedokončená ZŠ	-2,32857	6,28539	,712	-14,7956	10,1385
		ZŠ	-1,54286	2,38633	,519	-6,2761	3,1904
		vyuč. bez maturity	1,87143	3,09993	,547	-4,2773	8,0201
		vyuč. s maturitou	3,02143	2,42333	,215	-1,7852	7,8281
		VŠ	2,37143	2,42333	,330	-2,4352	7,1781
	VŠ	nedokončená ZŠ	-4,70000	6,41153	,465	-17,4172	8,0172
		ZŠ	-3,91429	2,70114	,150	-9,2720	1,4434
		vyuč. bez maturity	-,50000	3,34831	,882	-7,1414	6,1414
		vyuč. s maturitou	,65000	2,73388	,813	-4,7726	6,0726
		SŠ	-2,37143	2,42333	,330	-7,1781	2,4352
Já	nedokončená ZŠ	ZŠ	-3,24790	2,57156	,209	-8,3337	1,8379
		vyuč. bez maturity	-3,32143	2,94666	,262	-9,1490	2,5062
		vyuč. s maturitou	,65584	2,68863	,808	-4,6614	5,9731
		SŠ	-3,16234	2,52117	,212	-8,1484	1,8238
		VŠ	-1,84416	2,68863	,494	-7,1614	3,4731
	ZŠ	nedokončená ZŠ	3,24790	2,57156	,209	-1,8379	8,3337
		vyuč. bez maturity	-,07353	2,08038	,972	-4,1879	4,0408

	vyuč. s maturitou	3,90374*	1,69526	,023	,5510	7,2564	
	SŠ	,08556	1,41473	,952	-2,7123	2,8835	
	VŠ	1,40374	1,69526	,409	-1,9490	4,7564	
vyuč. bez maturity	nedokončená ZŠ	3,32143	2,94666	,262	-2,5062	9,1490	
	ZŠ	,07353	2,08038	,972	-4,0408	4,1879	
	vyuč. s maturitou	3,97727	2,22347	,076	-,4201	8,3746	
	SŠ	,15909	2,01776	,937	-3,8314	4,1496	
	VŠ	1,47727	2,22347	,508	-2,9201	5,8746	
vyuč. s maturitou	nedokončená ZŠ	-,65584	2,68863	,808	-5,9731	4,6614	
	ZŠ	-3,90374*	1,69526	,023	-7,2564	-,5510	
	vyuč. bez maturity	-3,97727	2,22347	,076	-8,3746	,4201	
	SŠ	-3,81818*	1,61781	,020	-7,0177	-,6187	
	VŠ	-2,50000	1,86809	,183	-6,1945	1,1945	
SŠ	nedokončená ZŠ	3,16234	2,52117	,212	-1,8238	8,1484	
	ZŠ	-,08556	1,41473	,952	-2,8835	2,7123	
	vyuč. bez maturity	-,15909	2,01776	,937	-4,1496	3,8314	
	vyuč. s maturitou	3,81818*	1,61781	,020	,6187	7,0177	
	VŠ	1,31818	1,61781	,417	-1,8813	4,5177	
VŠ	nedokončená ZŠ	1,84416	2,68863	,494	-3,4731	7,1614	
	ZŠ	-1,40374	1,69526	,409	-4,7564	1,9490	
	vyuč. bez maturity	-1,47727	2,22347	,508	-5,8746	2,9201	
	vyuč. s maturitou	2,50000	1,86809	,183	-1,1945	6,1945	
	SŠ	-1,31818	1,61781	,417	-4,5177	1,8813	
Sexualita	nedokončená ZŠ	ZŠ	-5,56061	3,77852	,144	-13,0365	1,9153
	vyuč. bez maturity	-7,91667	4,25689	,065	-16,3390	,5057	
	vyuč. s maturitou	-2,50000	3,92116	,525	-10,2581	5,2581	
	SŠ	-7,54878*	3,72138	,045	-14,9116	-,1859	

	VŠ	-3,21429	3,94111	,416	-11,0119	4,5833
ZŠ	nedokončená ZŠ	5,56061	3,77852	,144	-1,9153	13,0365
	vyuč. bez maturity	-2,35606	2,86999	,413	-8,0344	3,3223
	vyuč. s maturitou	3,06061	2,34334	,194	-1,5757	7,6970
	SŠ	-1,98817	1,99108	,320	-5,9276	1,9512
	VŠ	2,34632	2,37658	,325	-2,3558	7,0484
vyuč. bez maturity	nedokončená ZŠ	7,91667	4,25689	,065	-,5057	16,3390
	ZŠ	2,35606	2,86999	,413	-3,3223	8,0344
	vyuč. s maturitou	5,41667	3,05534	,079	-,6284	11,4617
	SŠ	,36789	2,79433	,895	-5,1608	5,8965
	VŠ	4,70238	3,08091	,129	-1,3933	10,7980
vyuč. s maturitou	nedokončená ZŠ	2,50000	3,92116	,525	-5,2581	10,2581
	ZŠ	-3,06061	2,34334	,194	-7,6970	1,5757
	vyuč. bez maturity	-5,41667	3,05534	,079	-11,4617	,6284
	SŠ	-5,04878*	2,25003	,027	-9,5005	-,5970
	VŠ	-,71429	2,59738	,784	-5,8533	4,4247
SŠ	nedokončená ZŠ	7,54878*	3,72138	,045	,1859	14,9116
	ZŠ	1,98817	1,99108	,320	-1,9512	5,9276
	vyuč. bez maturity	-,36789	2,79433	,895	-5,8965	5,1608
	vyuč. s maturitou	5,04878*	2,25003	,027	,5970	9,5005
	VŠ	4,33449	2,28463	,060	-,1857	8,8547
VŠ	nedokončená ZŠ	3,21429	3,94111	,416	-4,5833	11,0119
	ZŠ	-2,34632	2,37658	,325	-7,0484	2,3558
	vyuč. bez maturity	-4,70238	3,08091	,129	-10,7980	1,3933
	vyuč. s maturitou	,71429	2,59738	,784	-4,4247	5,8533
	SŠ	-4,33449	2,28463	,060	-8,8547	,1857
Přátelé	nedokončená ZŠ ZŠ	-1,09559	2,20807	,621	-5,4622	3,2710

	vyuč. bez maturity	1,29167	2,56479	,615	-3,7804	6,3637
	vyuč. s maturitou	-,21591	2,31994	,926	-4,8037	4,3719
	SŠ	-2,26136	2,15975	,297	-6,5324	2,0097
	VŠ	-1,17045	2,31994	,615	-5,7583	3,4174
ZŠ	nedokončená ZŠ	1,09559	2,20807	,621	-3,2710	5,4622
	vyuč. bez maturity	2,38725	1,88678	,208	-1,3440	6,1185
	vyuč. s maturitou	,87968	1,53750	,568	-2,1608	3,9202
	SŠ	-1,16578	1,28308	,365	-3,7031	1,3716
	VŠ	-,07487	1,53750	,961	-3,1154	2,9656
vyuč. bez maturity	nedokončená ZŠ	-1,29167	2,56479	,615	-6,3637	3,7804
	ZŠ	-2,38725	1,88678	,208	-6,1185	1,3440
	vyuč. s maturitou	-1,50758	2,01655	,456	-5,4954	2,4803
	SŠ	-3,55303	1,82999	,054	-7,1720	,0659
	VŠ	-2,46212	2,01655	,224	-6,4500	1,5257
vyuč. s maturitou	nedokončená ZŠ	,21591	2,31994	,926	-4,3719	4,8037
	ZŠ	-,87968	1,53750	,568	-3,9202	2,1608
	vyuč. bez maturity	1,50758	2,01655	,456	-2,4803	5,4954
	SŠ	-2,04545	1,46726	,166	-4,9470	,8561
	VŠ	-,95455	1,69424	,574	-4,3050	2,3959
SŠ	nedokončená ZŠ	2,26136	2,15975	,297	-2,0097	6,5324
	ZŠ	1,16578	1,28308	,365	-1,3716	3,7031
	vyuč. bez maturity	3,55303	1,82999	,054	-,0659	7,1720
	vyuč. s maturitou	2,04545	1,46726	,166	-,8561	4,9470
	VŠ	1,09091	1,46726	,458	-1,8107	3,9925
VŠ	nedokončená ZŠ	1,17045	2,31994	,615	-3,4174	5,7583
	ZŠ	,07487	1,53750	,961	-2,9656	3,1154
	vyuč. bez maturity	2,46212	2,01655	,224	-1,5257	6,4500

	vyuč. s maturitou	,95455	1,69424	,574	-2,3959	4,3050
	SŠ	-1,09091	1,46726	,458	-3,9925	1,8107
Bydlení	nedokončená ZŠ ZŠ	-3,34375	3,55327	,348	-10,3735	3,6860
	vyuč. bez maturity	,20833	4,10296	,960	-7,9089	8,3256
	vyuč. s maturitou	,87500	3,71127	,814	-6,4673	8,2173
	SŠ	-2,70000	3,48148	,439	-9,5877	4,1877
	VŠ	-1,03409	3,71127	,781	-8,3764	6,3082
ZŠ	nedokončená ZŠ	3,34375	3,55327	,348	-3,6860	10,3735
	vyuč. bez maturity	3,55208	3,04284	,245	-2,4678	9,5720
	vyuč. s maturitou	4,21875	2,48960	,093	-,7066	9,1441
	SŠ	,64375	2,13196	,763	-3,5741	4,8616
	VŠ	2,30966	2,48960	,355	-2,6157	7,2350
vyuč. bez maturity	nedokončená ZŠ	-,20833	4,10296	,960	-8,3256	7,9089
	ZŠ	-3,55208	3,04284	,245	-9,5720	2,4678
	vyuč. s maturitou	,66667	3,22594	,837	-5,7155	7,0488
	SŠ	-2,90833	2,95869	,327	-8,7617	2,9451
	VŠ	-1,24242	3,22594	,701	-7,6246	5,1397
vyuč. s maturitou	nedokončená ZŠ	-,87500	3,71127	,814	-8,2173	6,4673
	ZŠ	-4,21875	2,48960	,093	-9,1441	,7066
	vyuč. bez maturity	-,66667	3,22594	,837	-7,0488	5,7155
	SŠ	-3,57500	2,38601	,136	-8,2954	1,1454
	VŠ	-1,90909	2,71033	,482	-7,2712	3,4530
SŠ	nedokončená ZŠ	2,70000	3,48148	,439	-4,1877	9,5877
	ZŠ	-,64375	2,13196	,763	-4,8616	3,5741
	vyuč. bez maturity	2,90833	2,95869	,327	-2,9451	8,7617
	vyuč. s maturitou	3,57500	2,38601	,136	-1,1454	8,2954
	VŠ	1,66591	2,38601	,486	-3,0545	6,3863

VŠ	nedokončená ZŠ	1,03409	3,71127	,781	-6,3082	8,3764
	ZŠ	-2,30966	2,48960	,355	-7,2350	2,6157
	vyuč. bez maturity	1,24242	3,22594	,701	-5,1397	7,6246
	vyuč. s maturitou	1,90909	2,71033	,482	-3,4530	7,2712
	SŠ	-1,66591	2,38601	,486	-6,3863	3,0545

Příloha č. 7 – Deskriptivní charakteristika

Deskriptivní charakteristiky výzkumného souboru fanoušků a chuligánů

klub		zdraví	práce	finance	volný čas	manželství	děti	já	sexualita	přátelé	bydlení
Sparta	N	29	29	28	29	23	7	29	29	29	29
	chybí	0	0	1	0	6	22	0	0	0	0
	M	35,86	31,00	33,60	36,13	36,91	37,28	32,10	37,62	31,62	36,96
	SD	8,85	7,62	6,95	9,05	7,44	7,78	6,12	8,52	6,57	7,01
Slavia	N	39	39	39	41	26	9	40	36	41	40
	chybí	2	2	2	0	15	32	1	5	0	1
	M	35,87	27,17	31,69	34,90	36,61	37,88	30,87	38,25	31,17	33,82
	SD	6,86	7,57	6,78	9,94	9,04	5,03	6,26	7,66	5,39	9,89
Baník	N	16	15	15	15	10	4	16	15	16	15

	chybí	0	1	1	1	6	12	0	1	0	1
	M	31,37	24,00	30,06	35,06	34,50	35,00	28,87	33,80	29,50	33,33
	SD	9,30	7,76	10,63	8,61	7,41	4,69	4,81	8,37	5,32	11,76
Viktoria Žižkov	N	13	12	13	13	12	7	13	13	13	12
	chybí	0	1	0	0	1	6	0	0	0	1
	M	33,84	26,08	28,38	34,76	34,00	38,85	31,46	37,84	30,92	33,75
	SD	9,12	6,06	9,58	5,59	11,02	9,33	6,10	10,35	4,428	5,20
Brno	N	19	15	19	19	16	5	19	19	19	17
	chybí	0	4	0	0	3	14	0	0	0	2
	M	32,68	23,93	27,42	32,056	33,00	32,60	30,15	35,05	28,21	28,58
	SD	12,15	9,72	11,13	12,50	10,37	10,11	8,15	11,58	6,44	8,65

Trutnov											
	N	24	23	24	24	21	13	24	23	24	23
	chybí	0	1	0	0	3	11	0	1	0	1
	M	32,70	26,60	31,04	30,75	35,00	40,69	29,75	36,08	29,91	37,86
	SD	7,53	6,80	6,83	7,57	7,11	5,75	5,78	6,69	4,59	7,20

Příloha č. 8 – Rasismus je jen bublina, rozhovor

Rozhovor se zástupcem brněnských fotbalových "ultras" o rasismu, násilí, přerušovaných zápasech i lásce ke klubu. Je mu 41 let, říkají mu Medvěd a fandit "Flintě", tedy brněnským fotbalistům, chodí do kotle už přes třicet let. „Zažil jsem titul, tažení evropskými poháry, pády do druhé ligy,“ vzpomíná. „Mým snem je mít titul a rajzovat s klubem v pohárech po Evropě. Toho bych se jednou rád dožil, snad v té době už nebudu nemohoucím důchodcem.“

Medvěd je spoluvůrcem fanouškovských stránek www.fcbrno1913.cz, ale především se řadí ke komunitě brněnských "ultras". Tedy skalních fanoušků, kteří se na stadionu starají o atmosféru. Ale občas také "zlobí", jak sami říkají. „Hlavně ale neúnavně podporujeme svůj tým. Když už nepřijdou ostatní diváci, tak kotelníci vždy. Zbrojovka je přece klub našeho srdce a láska na celý život,“ píše Medvěd v e-mailovém rozhovoru pro MF DNES ze dne 30/11/2007.

Když svůj tým tak podporujete, proč tedy za situace, kdy Brno hraje výborně a je lepším týmem, létají na trávník zapálené pochodně, kvůli kterým se musí přerušit zápas?

Možná je to jen okoukané odjinud, z Itálie nebo Polska. Ale je třeba taky říct, že odhodit dohořívající raci (římskou svíci – pozn. aut.) do bezpečné zóny ke hřišti je mnohdy lepší než ji nechat dohořet u laminátových sedaček. Že by nějaký radikál chtěl vhozením racy na hřiště přerušit domácí zápas, je krajně nepravděpodobné. Ale musím dodat zároveň, že nejsem příznivcem vhazení čehokoliv na hřiště.

Když je nepravděpodobné, že by nějaký radikál chtěl přerušit zápas, tak proč vrhali pochodně na hřiště? Zápas pak byl přerušen, což v tu chvíli Brnu nemohlo prospět.

A proto jsme po oné pauze vstřelili pouze tři branky a Spartu porazili na hlavu. To bychom bez oné pyro vložky dali ještě víc gólů? Nu, tak nad tím bychom se měli zamyslet.

Nejde přece o konečný výsledek, ale o to, proč vůbec ony pochodně létaly na hřiště.

Pokud to někdo dohodil až na hřiště, tak se jednalo o omyl.

Dobře. Proč následně několik individuí zuřivě lomcovalo zábradlím před sektorem, jako by ho chtěli prolomit?

Ono lomcování plotem mívá zpravidla nějaký dřívější podnět. Třeba agresivní chování pořadatelů či policistů, nebo i jejich posměšky. Mnohokrát jsem zažil obojí. Vlajkonoši, fotbaloví radikálové, kotelníci, či jak lze ještě ony fanoušky nejvěrnější z nejvěrnějších nazvat, to lomcování berou jako prvotní reakci na nepřátelské chování druhé strany.

Tak tedy konkrétní případ: se Spartou šlo o agresivní chování pořadatelů, když zasahovali proti házení dýmovic a pochodní na hřiště? To považují ultras za agresivní chování?

Zcela konkrétně, ale dodávám, že to mám z doslechu, takže pravdivost posoudit nemohu: v tomto případě se mělo jednat o dozvuky domácího zápasu s Bohemians, kdy si někteří pánové s vestami security měli počínat agresivně, zcela zbytečně pod dojmem nepostižitelnosti kotelníky provokovat a vyvolávat tak podmínky k zásahu. To v Brně doposud nebyvalo zvykem. Při našich zápasech venku je to bohužel naprosto zcela běžný jev, kdy se ochranka snaží vyvolávat konflikty, aby bylo možno zasáhnout.

Vysvětlíte mi, proč na zápasech české ligy řvou brněnští fandové pokřiky jako „Trnava sou polský židi“, případně „jude Baníček“?

A proč se skanduje třeba Brno, Brno – buzerantů plno nebo taky pražský kur...?

To jsou pokřiky proti soupeři, které jsou běžné i v cizině. Ovšem není v nich zahrnut antisemitismus?

Nemyslím si, že jde v tomto případě o projevy antisemitismu.

A proč ultras, když jen fandí svému týmu, dávají najevo rasismus?

Osobně si myslím, že s tím "rasismem" na stadionech je to spíše jedna velká mediální bublina, která se hodí někomu do krámu. Pomohu si příkladem. Svého času udělali fanoušci Mostu choreo s názvem "Cizinecká legie" jako reakci na směsku hráčů, která za jejich klub pobíhala po hřišti. Padlo několik trestních oznámení, dlouze se vyšetřovalo a policie mnoha lidem znepřijemňovala

---

život. Uběhl rok a o cizinecké legii v Mostě vyšel článek v deníku Sport. Naprosto bez odezvy a restrikcí. Ano, stará pravda říká, že co je dovoleno pánovi, není dovoleno volovi.

Takže není pravda, že se řada ultras hlásí k rasismu a dává jej i hlasitě najevo?

Domnělý rasismus ultras není jiný než u celé společnosti. Opět jeden příklad za všechny. Na mnoha zpravodajských serverech občas bývají zveřejňovány zprávy o neobvyklém chování nepřizpůsobivých spoluobčanů, a ty jsou takřka bez výjimky po krátkém čase zablokovány. To tam tedy píší asi sami ultras, že? Ale vážněji. Ano, u většiny české společnosti latentní rasismus zcela jistě existuje. Ale zejména jako následek prožité zkušenosti. I mezi kotelníky jsou lidé s poněkud extrémnějšími názory, tak jako všude jinde.

Předjme k možná nejdůležitější věci, která mě zajímá. Pokud chtějí ultras co nejlepší atmosféru na stadionu, jak hlásají, tak k tomu přece potřebují co nejvíc lidí nejen v kotli, ale v celém hledišti. Přitom některými svými excesy řadu slušných lidí z tribun vyhánějí. To chtějí chodit na fotbal jen oni sami? Jak pak chtějí mít dobrou atmosféru?

Nemyslím si, že by ultras svou produkcí někoho ze stadionu vyháněli. Cílem jejich snažení bývá pomoci svým playerům na hřišti, podporovat klub svého srdce, předvést nachystané choreo. Neznám případ, že by kvůli ultras aktivitám našeho kotle někdo přestal chodit na Flintu. Pokud váš deník někoho takového najde, pak jsem osobně velmi zvědav na jeho konkrétní argumentaci.

Podle mě zhoršení kultury na stadionech, tedy vulgárnější prostředí, ale především násilností a přerušování zápasů, řadu lidí odrazují. Přinejmenším od toho, aby zápasy navštěvovali s celou rodinou, tedy i s dětmi. A sledovat roz dováděné ultras, jak přerušují pěkný zápas, rozhodně nebaví ani otrlejší nátury.

Tak předně. Vyraťme konečně již jednou provždy ono zažité klíše, že na fotbalových stadionech dochází k nějakým bitkám mezi fanoušky, které by ohrožovaly ostatní diváky. To je vědomá, i když často doposud šířená, zcela účelová lež. Nic takového se totiž v české lize neděje. A je to dobře.

A další věci, jako je přerušování zápasů?

Nedomnívám se, že by se kotel snažil ostatní diváky vyhánět ze stadionu, to bych chtěl rozhodně vyvrátit. A není ani naší snahou jakkoliv přerušovat zápas. Občas možná něco přeženeme a pak je patrně namístě jakési pokání, ke kterému jsem tu soustavně tlačěn. Tak dobrá. Osobně se mohu za kotelníky, ač se mnou nebudou mnozí z nich souhlasit, omluvit, že jsme zadýmenou tribunou ztížili oněm slušným divákům prožitek ze slavného vítězství nad Spartou. Též bych chtěl poděkovat rozhodčímu Fraňkovi, že neukončil zápas, delegátovi Stieglerovi, že za to nesnížil rozhodčímu známku v hodnocení, a konečně, Otovi Černému, že nevypnul televizní přenos.

Nenapadlo vás ale někdy, že i když to neděláte schválně, tak mnoho lidí může agresivní a sprosté chování ultras od fotbalu odradit?

Tak se někdy podívejte na hlavní tribunu, kde se pravidelně nadává nejen rozhodčímu, ale i vlastním hráčům. A často tam lidi bývají i sprostší než kotel. V Liberci jsem zažil, že diváci z tribuny na své hráče i plivali. To by snad brněnští ultras nikdy neudělali.

Jaká je vlastně komunikace ultras s vedením brněnského klubu?

Myslím si, že je stále dobrá, obě strany jsou schopny nejen dohody, ale i si vzájemně pomoci a vyjít vstříc. Několik příkladů za všechny. Při oněch legendárních zápasech v Intertotu nás vedení požádalo, abychom nepoužívali pyro, jelikož pokuty by byly mastné a ve švýcarských francích. My jsme to respektovali, byť večerní zápas k tomu sváděl. Klub nám naopak vyšel vstříc v realizaci choreí i pyra nejen na domácích zápasech, ale i venku. Všichni si pak atmosféru pochvalovali a sankce od svazu nebyly žádné.

Takže s vedením klubu máte dobré vztahy?

Nejsme asi žádní žáčci nedělní církevní školy, klub si toho je vědom, a i přesto má s námi občas onu pověstnou svatou trpělivost. My s ním ovšem, zvláště v dobách, kdy se nedaří, také. Když už nepřijdou ostatní diváci, tak kotelníci vždy. A to v docela hojném počtu při zápasech doma i venku. A hlavně neúnavně podporují svůj tým. Zbrojovka je přece klub našeho srdce a láska na celý život.